

V.

Miller, mint a Nemzeti Múzeum igazgatója, azzal kezdte meg működését, hogy eltávolította az intézet egyik tisztviselőjét, a ki ellen már régebben komoly panaszok merültek fel.

E tisztviselő Strázsay József volt, a kit 1806 szeptember 17-én Széchényi gróf nevezett ki a könyvtárhoz, a hol mint lajstromozó, registrator, előbb 500, azután 800 forint évi fizetéssel szolgált. Emlékezhetünk rá, hogy Miller úgy jellemezte őt egyik levelében, mint a ki nem való egyébre, mint adósságsinálásra, meg holmi gépies munkára.

Sajnos, a mellett, hogy nem tudott a pénzzel bánni, voltak még egyéb fogyatkozásai, hibái is, a melyek lassankint a romlás szélére vitték.

Nem a legutolsó volt ezek közt, hivatalos kötelességeinek teljesítése körül tanusított s minden képzeletet meghaladó pontatlansága. Megtörtént, hogy heteken keresztül tájékára sem ment hivatalának.

Így 1811 január vége felé elhalálozván mostoha atyja, több napi szabadságot kért Millertől, hogy édes anyjának vigaszára és segítségére lehessen. Február 6-án ennek három hétre történő meghosszabbítását kéri, családi ügyeinek rendezése céljából. Elmult azonban márczius, sőt április is a vége felé járt, és Strázsay még mindig nem mutatta magát a könyvtárban. Ápril 24-én végre ír Millernek. Jól tudja, úgymond, hogy haragszik reá, az egész tisztikarral együtt, de azt is tudja, hogy elve senkinek sem ártani, a kin nem segíthet; ő tehát mint nagyon szerencsétlen ember atyai tanácsát bátorodik kikérni. Ezúttal sem akar

az ő tudta nélkül eljárni, és kéri támogatását minden ügyében. Miután az ő tilalma értelmében a Muzeumnál tovább nem szolgálhat, engedje meg neki kegyesen, hogy állásáról lemondva más hivatal után nézhessen. Nehéz dologra határozta magát, nem mert így elveszíti kenyerét, hanem — hízélgés nélkül legyen mondva — mert ez által elesik attól a szerencsétől, hogy együtt szolgálhat vele, a kit mindenkor atyjának tekintett. Hallgassa meg esedezését és tegye meg a szükséges javításokat a mellékelt lemondási nyilatkozaton. Ezen aggodalmas helyzetében és bajában sem tehet jobbat, mint ha annak tanácsát követi, a ki hat éven keresztül valóságos atyja volt. Ez utolsó kérése hozzá.

A mellékelt és a nádorhoz címzett fogalmazványban ezeket írja. Viszonyaim és a mostoha sors arra kényszerítenek, hogy a magyar könyvtár mellett eltöltött öt év és nyolcz hónapi hűséges szolgálat után, lelkemnek legnagyobb fajdalmára, állásomat Fenséged kezeibe letegyem. Lemondásomnak okai, a jelen nehéz viszonyokon kívül, bizonyos fiatalkori könnyelműségekben rejlenek. Öt év előtt ugyanis, semmiféle támogatásban nem részesülván hazulról, miután 400 forint fizetésből és 100 forint lakbérből megélni nem tudtam és e mellett többször betegeskedtem is, kénytelen voltam adósságot csinálni, abban a reményben, hogy a magamra vállalandó magánmunkálatok díjaiból törleszhetem. Azonban ez nem történt meg, sőt a kedvezőtlen körülmények közt tartozásaim még jobban felszaporodtak, úgy hogy jelenleg 630 frttal vagyok adós. E közben hitelezőim nemcsak engem kerestek fel többször, hanem Miller könyvtárőrt is zaklatták, a ki nem egyszer megintett, hogy ezen ügyeket mielőbb rendezzem. Én igyekeztem is tartozásaimat kiegyenlíteni, a mikor csak tehettem; azonban mostoha atyám halálával özvegy édes anyám és két kiskorú növőrem ellátásának gondja is rám nehezedett. Ez a körülmény nemcsak hivatalomtól tartott huzamosb időn át távol, hanem hitelezőimet is — látván hogy semmiféle támaszom nincs — türelmetlenekké tette. Midőn pedig édes anyám Pécsre költözött, nehogy teljesen magamra maradjak s abban a reményben, hogy segítőtárssal oldalamon jobban meg fogok felelhetni kötelezettségeimnek, megházasodtam. Így nehezen eljutottam arra a pontra, hogy 3—4 hónap alatt képes lettem volna rendezni ügyeimet, midőn hitelezőim türelmetlensége folytán mindenféle rágalom keletkezett felőlem, a

mi teljesen elidegenítette tőlem tisztviselőtársaimat. Ezek után nem marad számomra más hátra, mint hogy megváljak állásomtól, és Fenségedtől valamely áthelyeztetést kérjek, igérvén, hogy mindenkor hűséges, buzgó és szorgalmas leszek.

Strázsay azonban ezúttal még kegyelmet nyert Millernél és lemondását nem terjesztette a nádor elé.

Csakhogy az ígért és várt javulás nem következett be. A nyáron ismét valami rossz fát tett a tűzre; a mivel annyira maga ellen ingerelte Millert, hogy újra kitiltotta a hivatalból.

Strázsay július 11-én levélben kér bocsánatot és engedélyt, hogy állását elfoglalhassa. Jól tudja, úgymond, Miller is, hogy senki sem lesz egyszerre sem jóvá, sem romlottá. Legutóbbi könnyelműsége is inkább kétségbeesett lelkiállapotának tudható be, mint gonoszságnak, és bizonyára nem fog ismétlődni. Hogy az ivásról leszokott, nemcsak nejének, hanem az egész világnak tanúságára hivatkozhatik. Biztosítja, hogy a legelső kihágásnál, vagy adósságcsinálásnál, még mielőtt a dolog nyilvánosságra jöhetne, hivatalától megfosztottnak fogja magát tekinteni. Mindezt írásban mondja el, mert szégyenében és Miller haragja miatt, nem mer emberek közé menni. Ha azonban bocsánatot nyer, az eltévedt barát vissza fog térni és megmenekülvén a végromlástól, minden erejéből azon lesz, hogy hibáját jóvá tegye.

Bátyja is közbenjárt Millernél érdekében. Mentegette, hogy a rossz társaság és könnyelműsége sodorták őt bajba és csakis hitelezőinek zaklatásait kerülendő maradt el hivatalából. Most már adóssága is nagy részben ki van fizetve, s ő is a legjobb szándékkal van eltelve a javulásra; kéri tehát, bocsásson meg neki és fogadja vissza hivatalába.

Miller még egyszer engedett, hogy alkalmat nyújtson Strázsaynak, ígéretei beváltására. A hivatalos buzgalmat azonban sem jóssággal, sem szigorúsággal nem volt képes benne fokozni. Október 25-én már ismét szabadságot kér, hogy beteg feleségét ápolhassa, miután — úgymond — senkije sincs, a ki őt ebben helyettesíthetné, az orvos pedig a leggondosabb ápolást rendelte el.¹

S azután jött a többi mulasztás, rendetlenség megint. Végre Millernél is betelt a mérték és 1812 márczius 19-én bejelentette

¹ Miller levelezése. XI. 20, 43, 66, 71, 105.

a nádornál, hogy Strázsay lemondott a könyvtárban viselt állásáról, részint egészségi állapota, részint magán körülményei által kényszerítve, a melyek oly annyira igénybe vették, hogy 6 hó leforgása alatt alig fordult meg 10-szer az intézetben; ő maga is belátta, hogy nem alkalmas a múzeumi szolgálatra és már a várost is elhagyta.¹ Miller a lemondás elfogadását ajánlotta, miután tisztességbe vágó dolgokat is követett el, a melyek miatt, ha jószántából nem menne, el kellene őt távolítani. Ha az általa eddig élvezett évi 800 forinthez még 400-at hozzáadnának, meg lenne a könyvtárör fizetése, a kire leginkább szükség van az intézetben.

A nádor márczius 27-én elfogadta a lemondást, a könyvtár-őri állásra vonatkozólag azonban nem nyilatkozott.²

Több eredményt ért el Miller egy másik, az egész tisztviselői kart illető kérésével, a melylyel azt óhajtotta kieszközölni, hogy, tekintettel a nagy drágaságra, a tisztviselők ne negyedévenként, hanem minden hó végével kapják fizetésüket; ezt a nádor április 25-én kelt leiratában engedélyezte.³

Ugyan e napon küldötte le a nádor Millerhez a helytartótanácsnak márczius 17-kén kelt felterjesztését is, a mely mintegy válasz volt a nyomdai köteles példányok kezelésére vonatkozólag tett javaslatára, a melyet a helytartótanács még a múlt év június 12-én megküldött a törvényhatóságoknak, véleményadás czéljából.

A helytartótanácshez eddig mindössze 15 hatóság nyilatkozata érkezett be, a melyek közül némelyiknek semmifele észrevétele nem volt a javaslatra, mások szerint ellenben némi módosítás lett volna azon eszközendő.

Igy pl. Pécs városának, a hol Engel özvegyének nyomda-vezetője annyira az iszákosság rabja volt, hogy az elvállalt munkát a legnagyobb hanyagsággal végezte, minek következtében könyvnyomást alig bíztak rá, az volt a véleménye, hogy Miller javasla-

¹ Horvát István egy sokkal későbbi iratában olvassuk, hogy az elbocsátás oka az említetteknel is súlyosabb és menthetlenebb hiba, hűtlenség lett volna. Magyar Könyvszemle, 1888. évf. 229. Ennek nyomát azonban nem találtuk, sem a hivatalos iratokban, sem pedig a magán levelezésekben.

² Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro 500.

³ Igazgatósági irattár. A. 1812. Nro 21.

tát azzal kellene még megtoldani, hogy ha új nyomda, vagy könyvkereskedés nyitására adatik engedély, már ebben mondassék ki a négy köteles példány beküldésének kötelezettsége. Az ellenőrzést pedig akként kellene foganatosítani, hogy a censorok és revisorok, a mint valamely munka kinyomatására megadják az engedélyt, egyuttal értesítenék erről a hatóságot is.¹

Pozsony városa viszont arra az álláspontra helyezkedett, hogy a hatóságok — főleg a nemes származású könyvnyomdászokkal szemben — nem vállalhatják magukra ez irányban a felelősséget; maradjon meg az ellenőrzés továbbra is a revisorok- és tankerületi igazgatónál, s csak ezek felszólítására lépjen közbe a hatóság.²

Kassa szerint szintén nem lenne egyébre szükség, mint hogy adandó alkalommal a hatóság kezére járjon a revisornak.³

Lőcse ellenben semmiféle nehézséget nem látott fenforogni a javaslat életbeléptetésére nézve, sőt csak is így látta kellően biztosítva az eredményt.⁴

Győr és Eperjes városának nem volt kifogása a javaslat ellen.⁵

Besztercebánya a városi jegyzőt hívta fel, fejtse ki nézetét a javaslatról, a kinek a következő megjegyzései voltak. A javaslatot azzal kellene kibővíteni, hogy a büntetésekből befolyó pénz a könyvtár céljaira használtassék fel. A hatóságok kérjék be minden negyedévben a köteles példányokat és küldjék fel Budára. Nehogy pedig a nyomdák kijátszhassák a hatóságot, a censorok azon a lapon, a melyen kiállítják az engedélyt, akár a szerzőnek, akár a nyomdásznak, valamely mű kinyomatására, jelöljék meg a nyomdát is, és ezt közöljék a hatósággal.⁶

Nagykároly városa jelentésében azt olvassuk, hogy »kebelében olyan könyvnyomtatóműhely nincsen, a mely könyveket, vagy csak árkusos verseket is tudna kinyomtatni«. Egyébiránt, »hogya szintén a nemes ember a typografustól meg nem különböztetik is, az ország bibliothecáriusának projectuma azon szerint együtt

¹ Országos levéltár. Revis. Libr. A. 1812. Nro 59.

² U. ott. Nro 60.

³ U. ott. Nro 85.

⁴ U. ott. Nro 61.

⁵ U. ott. Nro 62.

⁶ U. ott. Nro 63.

megállható, és a haza sarkalatos törvényeivel, valamint egyéb királyi rendelkezések és közrendszabások azokkal megállhatók.¹

Zágráb, nem lévén joghatósága alá tartozó nyomdája, nem gondoskodhatik az országos könyvtárt illető könyvek beküldéséről. Hasonlóképen Békés megye és Pozsega is azt jelenti, hogy területén nincs nyomda.²

Debreczen annyit válaszol, hogy a város nyomtatóműhelyéből a négy köteles példány mindenkor beszállíttatott.³

Temesvár is mindenkor beszolgáltatta a köteles nyomtatványokat; arra kéri ennél fogva a helytartótanácsot, maradjon meg minden a régiben és csak szükség esetén forduljanak a revisorok a hatósághoz.⁴

Csongrád vármegye véleménye szerint legcélszerűbb lenne, ha minden egyes szerző írásban kötelezné magát a könyvvizsgálat alkalmával a négy példány beküldésére.⁵

Veszprém megye azt óhajtotta volna, hogy bizzanak meg egy állandóan Veszprémben tartózkodó táblabíró azzal, hogy a nyomdákat gyakrabban tekintse meg, vegye át a köteles példányokat és nyújtsa be ezeket, átküldés céljából, a megyének.⁶

Pest-Pilis és Solt rendjei a »velük közöltetett javallást minden részeiben eszközölhetőnek lenni vélték«, főként ha az illető városok előjárói felelősek lesznek a beküldésért. Megjegyzik azonban, hogy »az ország könyvtárába kiadandó munkák épségének megvizsgálását nemcsak a helybeli előjáróságokra, hanem ezeknek befolyása mellett ahhoz különösen értő tudós személyekre bízandóknak lenni vélik«.⁷

A helytartótanács nemcsak ezen jelentések keretében nem látta kimerítve a kérdés anyagát, de még a hátralévő nyilatkozatoktól sem remélte ezt. Nehogy azonban a 7 hónap óta húzódó ügy elintézése még tovább is halasztást szenvedjen, a kérdést már most véglegesen megoldandónak tartotta, még pedig azon

¹ Országos levéltár. Revis. Libr. A. 1812. Nro 64.

² U. ott. Nro 66.

³ U. ott. Nro 86.

⁴ U. ott. Nro 90.

⁵ U. ott. Nro 19.

⁶ U. ott. Nro 26.

⁷ U. ott. Nro 56.

az alapon, a melyet az eddigi legfelsőbb intézkedések már megteremtettek.

Az 1800 január 31-én kelt udvari rendeletben azt a rendelkezést találta, hogy a könyvrevizorok negyedévenként terjeszszék fel a kerületükhöz tartozó nyomdák sajtótermékeinek kimutatását a helytartótanácsához. Az 1802 december 10-én kiadott udvari rendelet pedig köteleességévé tette az összes hazai nyomdáknak, hogy nyomtatványaikból egy példányt az országos könyvtárba is beszo­l­gáltassanak. Ennek a két rendeletnek a betartásával el lehet érve a cél.

A földabroszokat, metszeteket, újságokat illetőleg azonban abban a nézetben volt a helytartótanács, hogy ezek beküldésére nézve, felsőbb rendeletek hiányában, nem intézkedhetik. Mert az 1811 február 22-én megjelent udvari rendelet kimondja ugyan, hogy az előrusítók ezekből is beszo­l­gáltassanak egy-egy példányt a császári könyvtárnak; ebbe azonban nem lehet bele magyarázni, hogy az országos könyvtárnak is joga lenne egy példányhoz. De nem tévesztendő szem elől azon körülmény sem, hogy míg a nyomdászoknál, a kik a nyomdai ipar üzésére külön engedélyt nyernek, ebben az engedélyben kifejezetten megállapittatik bizonyos számú köteles példány beszo­l­gáltatásának kötelezettsége, ezektől tehát joggal meg lehet követelni, hogy ennek eleget tegyenek, addig az oly kereskedők, a kik minden különös engedély nélkül árusítják a földabroszokat, metszeteket, alig lesznek rákényszeríthetők ezek beküldésére.

A helytartótanács tehát célszerűbbnek látta felhívni az összes tankerületi igazgatókat, intsek meg a kerületükhöz tartozó censorokat, hogy minél pontosabban tegyenek eleget a fentebbi udvari rendeleteknek, úgy a nyomdatermékek negyedévi kimutatását, mint a négy köteles példány beszo­l­gáltatását illetőleg; és a mennyiben ennek végrehajtása körül hatósági támogatásra lenne szükségük, kérjék ki esetről esetre ezt az illető hatóságtól. Egy­szersmind meghagyta az utóbbiaknak is, hogy az ily célból hozzájuk forduló censorok megkeresésének eleget tenni ne késedelmeskedjenek.

A mi pedig a múltban elmaradt köteles példányok utólagos beszerzését illeti, erre nézve azt ajánlotta a helytartótanács, hogy állítsa össze az ország könyvtárosa a be nem érkezett nyomtat-

ványok jegyzékét, mutassa be ezt nála, hogy ennek alapján rá lehessen szorítani a hiány pótlására a hanyag nyomdászokat.¹

Millert nem elégítette ki a helytartótanács eljárása. Egyelőre azonban csak annyit mond a nádorhoz intézett június 3-iki felterjesztésében, hogy miután úgy látja, a helytartótanács nagyon pártolja a nyomdákat s így nem lehet az országgyűlési iratokat tőlük megszerezni, kéri ő fenségét gondoskodjék egy példányról a könyvtár részére is.

Nem mulasztja el azonban, később, július 1-jén, a nádor előtt hosszabban és tüzetesebben is kifejtetni, mily csekély eredmény várható a helytartótanácsi intézkedéstől.

A hatósági nyilatkozatokból mindenekelőtt azt állapítja meg, hogy az egyes városi és megyei hatóságok nem fejtettek ki egyenlő buzgalmat a hazai irodalom érdekében. Többen egyáltalában nem foglalkoztak a javaslattal: némelyek a felelősséget a revisorokra óhajtának hárítani; mások ellenben elfogadták, a mit ő javaslatba hozott.

Az az egy kétségtelen, hogy nem lehet hatásuk a királyi rendeleteknek, ha az egyiktől megkívánják a köteles példányok beszolgáltatását, a másiktól pedig nem. Ki kellene tehát mondani, hogy a köteles példányok nem a nemes embert terhelik, hanem a nyomdászt. Ha nem erre az alapra fektetik a kötelezettséget, hiábavaló dolog a censorok jogköre felett tanácskozni.

A censoroknak abban áll a kötelességük, hogy megállapítsák, mely munkákat lehet kinyomatni, és melyeket nem. E kötelességüknek pedig eleget tesznek az által, ha az átnézett kéziratokról szerkeztett jegyzőkönyveket felküldik a helytartótanácsához. Sőt a helyi hatóságok bevonása nélkül nem is lehet rájuk bízni a köteles példányok bekívánását az oly emberektől, a kik joghatóságuk alá nem tartoznak. A hatóságok támogatására pedig csak akkor számíthatnak, ha bizonyos nyomtatványok elkobzásáról van szó. S hogy mennyi köszönet van ebben a támogatásban, azt őneki is volt alkalma tapasztalni, a mikor mint revisor működött Nagyváradon, ámbár ő megyei ember volt.

Azért kérte ő a hazai törvényekkel legteljesebb összhang-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei A. 1812. Nro 660.

² U. ott. Nro 890. Igazgatósági irattár. A. 1812. Nro 28.

zásban lévő javaslatában a censorok üres hatalma helyett a hatóságok ellenőrzését, mert ha a hatóság megtudja venni a nemes származású eszmadián, szabón a városi adót, a nemes származású nyomdászt, a ki nyomdája után úgy is fizet adót a városi pénztárba, szintén rá tudná szorítani a köteles példányok beszolgáltatására. Viszont, ha a nem nemes nyomdászok azt fogják látni, hogy nemes származású társaik fel vannak mentve a kötelezettség alól, abban a hiszemben, hogy velük jogtalanság történik, szükségképen mindenféle ürügyet fognak keresni a legfelsőbb rendeletek kijátszására.

Miután pedig a tapasztalat a mellett szól, hogy a könyvkereskedők és nyomdatulajdonosok semmit sem hajlandók tenni hazaszeretetből, hanem minden lépésüket a nyereségvágy vezérli, a nemes származásúakat ügyészi keresettel, a nem-nemeseket pedig pénzbírságokkal kellene rákényszeríteni az engedelmességre olyképen, hogy a felelősség ezért ne a censorokra, hanem a hatóságokra nehezedjek. A mint ezt őfensége maga is helyeselte az országgyűlés elé terjesztett jelentésében.

Kijelenti tehát Miller, hogy tisztelettel fogadja ugyan a helytartótanács legutóbbi intézkedéseit, azonban nem ringathatja magát azon reményben, hogy a cél elérése ezzel biztosítva lesz. A helytartótanács az egész kérdést irodalmi dolognak tekinti és nem közigazgatási ügynek. Nem veszi továbbá figyelembe a javaslat főbb pontjait a nemes származású nyomdatulajdonosokra vonatkozólag, holott ezek mulasztásából keletkezett a hiány, úgy az országos, mint az egyetemi könyvtárban. Nem terjeszkedett ki ezen felül azokra a pontozatokra, a melyek a latin és magyar nyelvű pozsonyi újságoknak a könyvtárba való beszolgáltatását lettek volna hivatva biztosítani, úgyszintén azokra sem, a melyek a hatóságok felelősségét és a hanyag nyomdászokra kirovandó bírságok megállapítását szorgalmazzák. Szóval, a helytartótanács mit sem tett a nemzeti intézet érdekében, hanem csupán felhívta a revisorok figyelmét a már régebben kibocsátott királyi rendeletek végrehajtására. Sőt mi több, a szerzőket, könyvkereskedőket és nyomdászokat még azon kötelezettség alól is felmentette, hogy a mappákat és metszeteket beszolgáltassák, kijelentvén, hogy az 1811-iki legfelsőbb rendelet csakis a bécsi császári könyvtár részére biztosít ezekből egy-egy példányt. Nem hiheti, hogy

az udvari rendelet ezt akarta volna, hanem igenis, hogy a köteles példányokat — ha mindjárt csak a császári könyvtárt nevezi is meg — mind a három könyvtár megkapja.

Miután kénytelen belenyugodni a helytartótanács intézkedésébe, a mely, az ő javaslatának figyelmen kívül hagyásával, a nemzeti intézet gyarapodását a szerzők, kiadók, könyvárusok és nyomdászok nagylelkűségére bizza, nem tesz ez irányban további lépéseket. Gondoskodni fog azonban arról, hogy a mint ő fensége elegendő munkaerővel látja el a Múzeumot, a hiányzó nyomtatványok összeírassanak és a helytartótanács elé terjesztessenek.¹

Néhány nappal később ismét panaszodik a hiányos intézkedés miatt.

Még június végén megszűnt Landerer Mihály örököseinek, a latin és német nyelvű pozsonyi újságok kiadását biztosító kiváltósága, a mi a jövőben Weber Péter nyomdászra ruháztatott át. A nyomda azonban az új tulajdonos kezében sem mutatkozott hajlandónak az újságszámok beszolgáltatására. Pedig nem múlt el nap a nélkül, hogy valaki ne kereste volna azokat a könyvtárban, a mikor szegyenkezve utasították az illetőt a tisztviselők a kávéházba. Miller július 8-án a nádor elé terjeszti ezt az esetet is, hogy ő fensége lássa, mennyire hatás nélkül maradt a helytartótanácsnak a censorokhoz intézett leirata.²

Széchenyi, Millernek a Nemzeti Múzeum igazgatójává történt kinevezetéséről, a Vereinigte Ofner und Pester Zeitung márczius 15-iki számából értesült. Ámbár méltán elvárhatta volna, hogy az örvendetes eseményt maga Miller is közölje vele, nem veszi rossz néven ennek elmaradását, hanem siet az új igazgatót melegen üdvözölni. Úgy tekinti a kinevezést, mint Miller érdemeinek megjutalmazását a nádor részéről, és hiszi, hogy szerencsekívánataiban mindazok osztozni fognak, a kik a hazát szeretik. A haza szeretete azonban arra a gondteljes kérdésre is rávezeti, hogy ki fogja helyét betölteni az övéhez hasonló tudással és munkálkodással? A tudat, hogy nincs két egyforma ember e világon, csak növeli gondját. Miután azonban Miller az egész intézet feletti fel-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro 1267.

² U. ott. Nro 1064.

ügyelettel, és a többi tisztviselő vezetésével is meg lesz bízva, abban a gondolatban keres megnyugvást, hogy az ő szelleme és buzgó-sága a többieket is lelkesíteni fogja. Ez által felbátorítva kéri őt, ajánljon neki ez állásra alkalmas egyéneket, miután hizeleg magának azzal, hogy a nádor meg fogja engedni, miszerint az ő felsége által kegyesen engedélyezett kinevezési jogot gyakorolja. Az intézet megalapítása alkalmával az összes hazai és külföldi tudósok tet-szésével találkozott, hogy őt ajándékozta meg bizalmával, s mintán alapítványának sorsa most is nem kevésbé fekszik szívében, mint akkor, reményli, hogy ezen újabb kinevezés is meg fog felelni a közönség várakozásának. Kéri egyúttal, küldje válaszát Sopronba.¹

A kért és várt válasz még három hét múlva sem érkezvén meg, a gróf ápril 15-én újból felkeresi Millert soraival. Csak elfog-laltságának tulajdonítja, hogy levelére, a melyben arra kérte, írja meg őszintén és barátságosan kit tart legalkalmasabbnak az elő-léptetése folytán üresedésbe jött állásra, még nem felelt. Olyant szeretne ugyanis ő felségétől nyert jogánál fogva kinevezni, a ki méltó lenne erre, és már irodalmi névvel is bír. Hogy a kineve-zés joga őt illeti meg életében, halála után pedig utódait a kije-lölési jog, azt Miller legjobban tudja. És egyáltalában nem akarná, hogy olyasmi történjék, a mi e jogra sérelmet jelentene. Erre nézve várja válaszát.²

Miller jó ideig nem felel még erre a levélre sem. Nem mintha nem tudott volna a könyvtárőri állásra alkalmas jelöltet, vagy mintha nehéz lett volna reá nézve a választás a sok jelölt között, hanem mert nem akarta, hogy Széchényi nevezze ki az új tisztviselőt. Ezt azonban nyíltan nem merte megírni a grófnak, hanem azon mesterkedett, hogy Széchényit befejezett dolog elé állítsa. A mit annál könnyebben keresztülvihetni remélt, mert tudta, hogy a kit utódjának kiszemelt, a nádor jóakarátát is nagy mér-tékben bírja.

Jelöltje az alig 28 éves Horvát István volt, a ki már akkor tekintélyes tudós, nagy hazafi, elsőrangú nyelvész és éleleszű történetíró hírében állott.³

¹ Széchényi grófnak márczius 21-én kelt levele. Miller levelezése. XII.

² U. ott.

³ Vass Bertalan: Horvát István életrajza. Bpest, 1895. p. 188.

Horvát József

Horvát, a ki 1802-ben került Ürményi József országbíró házához mint fiainak nevelője, s a ki, vége szakadván a nevelőködének, 1808-ban az egyetem elnöki jegyzője, az egyetemi tanács jegyzője, a következő évben pedig országbírói titkár lett, s a ki ettől fogva az országbírónak valóságos jobb keze, családjának kedvelt tagja volt, nagyon korán összeköttetésbe jutott a Széchényi-országos-könyvtárral. Ha Ürményiékkel Pesten tartózkodott, soha sem mulasztotta el a könyvtárba ellátogatni, a melyet tőle telhetőleg igyekezett maga is gyarapítani. Úgy hogy Miller már 1804-ben dicsérettel emlékezik meg azon buzgalmáról, a melylyel a hiányzó nyomtatványokat és kéziratokat a könyvtár részére összegyűjti.¹

Minél jobban megismerte Miller a fiatal tudóst, annál nagyobbra tartotta kiváló szellemi képességeit, rendkívüli képzettségét; úgy hogy midőn Horvát István vállalkozását, a Révai halálával megüresedett egyetemi tanszék elnyerését illetőleg, nem koronázta siker, arra gondolt, hogy besegíti őt az újonnan szervezendő régiségtár őri állásába. »Bíztatott Miller — írja Horvát Ferenczy János barátjának 1807 november 6-án — hogy a Magyar Régiség Gyűjteményének őrizőjévé fog beajánlani; de többé senki szavára várt építeni nem fogok, tapasztalván, mi keveset vigyáznak öreg uraink, a tisztosztogatásban az érdemes, vagy érdemtelenségre.«²

Később ismét felmerül annak lehetősége, hogy a nemzeti intézet kötelekeibe lép. »Vedd körül Millert — olvassuk Ferenczynek 1811 január 14-én Horváthoz intézett levelében — talán el sül valami; de mi, szeretném tudnom, quo titulo volnál a Múzeum mellett szükséges a Németnek? ird meg.«³

Sőt az 1811. év ápril havában a Vaterländische Blätter czimű osztrák lap azt a hirt közölte, hogy a nádor Horvátot a Nemzeti Múzeum örévé valóban ki is nevezte. Az éppen Bécsben tartózkodó Ferenczy örömkönyvekre fakad az érdekes tudósítás olvasásakor, és előkészületeket tesz, hogy a kinevezést baráti körben megünnepelje. »Az itten lévő magyar ismerősöket jó magyar nectarral megvendégelem egészségedre — írja ápril 3-án Horvát Istvánnak. Te Schwartner Collegája! Képzelem magamnak, hogy köhö-

¹ Miller kéziratgyűjteménye. XV. p. 223.

² Irodalmi levelezések a Múzeum Kézirattárában.

³ U. ott.

csölsz a poros könyvek közt. Miklós tanítódnak (Révai) lelke az Eliseumban ugrál; nagy becsre kapnak a szúrágta iratok!«¹

Annál nagyobb volt a kedvesen évődő jóbarát csalódása, mikor a hír hamis voltáról értesült. »Meg nem mondhatom, — olvassuk levelében — mely bosszúság között hallottam, hogy az Engel által kikürtölt múzeumi tisztedről még semmi bizonyos nincsen. Talán csak el nem marad! Uradnak is (Ürményinek) teljes szándéka, hogy a Literatura mellett maradj, mivel minden czéled oda arányoz.«²

Maga Horvát István úgy nyilatkozik május 28-án Horvát Endréhez intézett levelében a kinevezésre vonatkozólag, hogy ez megeshetik, de nem tudja mikor.³ Amint hogy nem is tudhatta; mert hiszen még az is bizonytalan volt, mikor üresedik meg az állás Miller előléptetése folytán.

Végre megtörtént Miller kinevezése is. Sőt a nádor, Miller ajánlatára, több alkalommal hivatalos kiküldetésekre használta fel Horvát Istvánt, mintha már is az intézet szolgálatában állott volna.

Nem ok nélkül remélhette tehát Miller, hogy sikerül a nádornál keresztülvinnie Horvát kinevezését a nélkül, hogy Széchényi joga tekintetbe vétetnék, és a gróf leveleire azt válaszolhatja, hogy a könyvtárör kinevezése — akár csak a könyvtári szolgáé 1810-ben — már megtörtént.

Miller azonban ezúttal rosszul számított; a dolog nem ment oly simán és gyorsan, mint előre elképzelte. A nádor nem volt rábirható, hogy Horvátot már most kinevezzék.

Miller attól tartott, hogy Széchényi, megbántódva az ő megmagyarázhatlan hallgatása által, és gyanúra ébredve, egyenesen a nádorhoz fordul az állás betöltése ügyében és halomra dönti összes terveit.

Nehogy ez bekövetkezzék, május 16-án elszánja magát, hogy felel a gróf leveleire.

Válasza még hallgatásánál is sértőbb Széchényire és teljesen méltatlan írójához is. Nemcsak, mert hálátlannak mutatkozik benne a gróf iránt, mert gyengédten, fenhéjázó hangot enged

¹ Irodalmi levelezések a Múzeum Kézirattárában.

² U. ott.

³ U. ott.

meg magának vele szemben, mert kicsinylőleg szől roppant áldozatot igénylő adományáról, hanem mert nem egyszer az igazsággal is ellentétbe helyezkedik.

Levele így hangzik:

Exczellenciádnak a Széchényi-országos-könyvtár örének kinevezése ügyében tett előterjesztése sokkal fontosabb dolog volt, mintsem hogy azonnal felelhettem volna Exciád márczius 21. és ápril 15-iki leveleire. Én ugyanis, a ki Exciád kinevezéséből működöm a nemzeti intézetnél, a mennyire nem vagyok részrehajló, és szeretek egyenes úton járni, és semmit nem tenni mellék czélokból, hanem egyedül hivatalos kötelességeimnek élni, most sem tehettem, hogy ez ügyet a nádor elé ne terjeszszem, annak eldöntése czéljából, vajjon az előléptetés folytán megüresedett Széchényi-féle állások betöltése Exciádat illeti-e meg, avagy, az ő felsége által legújabbban jóváhagyott szabályzat értelmében, az intézet védnökét?

Talán nem véték az Exciád iránt érzett tisztelet ellen, ha részletesen elmondom, hogy a könyvtárőri állás már 1805 óta nincs betöltve. Jobb szerettem volna ugyan örökre elhallgatni, hogy a főherczeg nádor, valamivel az első menekülés előtt, felvilágosittatván a felöl, hogy az egyetemi pénztárból élvezett 600 frt fizetés és 200 frt lakbéren kívül mit sem kapok Exciádtól, mint a hogy ezt szélteben beszéltek, engem országos könyvtárossá kegyesen kinevezni méltóztatott, felemelvén fizetésemet — ideiglenesen — 200 forinttal, az ör kinevezését pedig akkorra tartván fenn, a mikor a pénzalap ezt megengedi. Visszatérvén Temesből, a hol 15,000 frtnyi alapítványt gyűjtöttem, az ör fizetését 1200 forintban állapította meg, és elrendelte, hogy ezt én élvezzem. Majd 1807-ben megbízván a Nemzeti Múzeumi tervének elkészítésével, ő fensége nemcsak szekrényeket, asztalokat, székeket készíttetett a könyvtár részére, hanem nekem is ingyen lakást adott a múzeumi épületben, ezen felül 12 öl fát fűtésre, és 25 font viaszt világításra. Midőn pedig a budai országgyűlés alatt tudomására hozták ő fenségének, hogy Exciád házi alkalmazottjai igazgatják a könyvtárt, és hogy Exciád engem is jóval azok alá helyez, és oly kevésbe veszi állásomat, szolgálataimat, érdemeimet, hogy a köztudatban nem mint állami tisztviselő, hanem mint Exciád alkalmazottja szerepelek, ő fensége engem, a ki e miatt le akar-

tam mondani állásomról, az országgyűlési követek előtt is több ízben feltűnően kitüntetett, és egy hozzám intézett nádori leiratban kinyilatkoztatta, hogy az ország könyvtárosa egyedül az ország nádorától függ, hivatalos utasításokat csak tőle tartozik elfogadni és minden tárgyról csak neki tartozik jelentést tenni.

A mikor a Nemzeti Múzeum pénzalapjának létrehozását célzó javaslatom elfogadtatott, buzgalmamat ismét 300 frtnyi fizetésemeléssel jutalmazta. Ekkor történt az 1809. évi második menekülés, mely alkalommal levélileg értesítette Biharmegyét az országos könyvtárnok és nádori történetíró utazásáról, engem pedig oda utasított, hogy ne csak a könyvtárt, hanem a nádori kéziratokat és más tárgyakat is magammal vigyem. Itt, azonfelül hogy a bihari nemességtől a természetrajzi osztály örének díjazására 20,000 forintos adományt eszközöltem ki, még 22,410 forintot gyűjtöttem össze; mire 1810 ápril havában bekövetkezett visszatértem után az igazgatónak 2000 forintban megállapított fizetésével is megjutalmaztattam. Végre tavaly, bizonyos méltányos okokból állásomtól való felmentésemet kérelmezvén, és ezt feleségem halála után újból és újból megsürgetvén, ő fensége a legfelsőbb helyről szervezeti szabályzatot kért a Múzeum részére, a mit a tisztviselők fizetésének megállapításával együtt megnyervén, a Múzeum állapotáról az országgyűlésnek jelentést tett, mely alkalommal munkálataimat is bemutatta, engem pedig február végén, a felség hozzájárulásával, egy igen nevezetes nádori leiratban, az egész intézetnek teljes cselekvési szabadsággal felruházott igazgatójává tett meg, s a nélkül, hogy erről a legkisebb sejtelmem lett volna, ismét megjavította fizetésemet 500 forinttal, azzal a biztosítással, hogy érdemeimet ő fensége is kellő jutalomban fogja részesíteni. Ez a váratlan kegy annyira zavarba hozott, hogy feltettem magamban, miszerint nem ellenkezem, hanem a mig erőm engedi, megmaradok állásomban.

Mindazonáltal bátor voltam ő fensége előtt kifejtetni, hogy feleslegesnek tartom az igazgatót ott, a hol nincs meg a szükséges tisztviselői kar. A mire azt kegyeskedett válaszolni, hogy az országgyűlés berekesztése után ki fognak neveztetni a tisztviselők, miután előbb leküldi hozzám a 11 folyamodó kérvényét, hogy ezekről véleményt adjak és az egyes állásokra a jelölést megtegyem. E közben kaptam meg Exciádnak két rendbeli levelét, és mintegy

válaszul ezekre, miheztartás végett, leérkezett hozzám a szervezeti szabályzat is.

Ez mindjárt az első pontban különbséget tesz a Múzeum jótévkörei és annak alapítói közt. A kik könyveket, kéziratokat ajánlottak fel, ezek az adományozók; s ezek közt első helyen áll Exciád. Alapítóknak pedig csak is olyanok tekintetnek, a kik pénzadománynyal járultak az intézet létesítéséhez. A napokban az országos pénztár számvevőségénél járván, az itt vezetett jegyzőkönyvből is arról győződtem meg, hogy az alapítók sorában nem Exciád neve említettik, hanem ő felségéé, a ki az egyetemi alapból évenként 1750 frtot utaltványozott, mely összeget a közalapítványi pénztár igazgatósága minden év november 1-jén tartozik az országos pénztárba beszolgáltatni, annak megjelölése nélkül, kiknek fizetésére fordíttassék.

A szervezeti szabályzat második pontja tiltja az oly alapítványok elfogadását, a melyek valamely tisztviselő, vagy szolgálkinevezési jogát kívánják fentartani, miután ez a felségjogok közé tartozik, és miután ez által a fokozatos előléptetés igazságtalan módon megzavartatnék. A tapasztalat bizonyítja ugyanis, hogy az ily alapítványoknak igen sokszor az a céljuk, hogy a közintézetknél alkalmatlan, tisztességtelen pártfogottak nyerjenek alkalmazást. Én is tettem, boldogult feleségem rendelkezéséből, alapítványt, a melynek évi kamatai meghaladják az 500 forintot, és még sem kötöttem ki magamnak semmiféle kinevezési jogot.

A szervezési szabályzat harmadik pontja szerint a kinevezési jog gyakorlását a király egyedül az ország nádorának tartja fenn, a kihez a folyamodványok is közvetlenül intézendők. A folyamodók közül a legalkalmasabb egyénnek kijelölése viszont az igazgatóra bízatik, azzal a kötelezettséggel, hogy megelőzőleg az illetők szakképzettsége, nyelvismerete és egyéni jelleme felől magának kellő tájékozódást szerezzen.

És miután a szervezési szabályzat negyedik pontja meg kívánja, hogy a Múzeum tudományos intézet legyen, kimondott az is, hogy csak alapos képzettségű, munkás egyének alkalmaztassanak, a kik a Múzeumi Aktákban irodalmilag is képesek legyenek működni, és éppen e miatt az erre képtelenek kérelmükkel elutasítandók, a magán ajánlatok pedig figyelembe nem veendőek. Szükséges ennél fogva, hogy a folyamodók már előbb valamely megyei vagy városi állásban, vagy valamely tudományos intézetnél,

kormányzéknel teljesítsenek szolgálatot, és hogy folyamodványukhoz szolgálati bizonyítványt csatoljanak. Ennek hiányában még a legutolsó őrnyi állás elnyerését sem remélhetik. Megkivántatik ezen felül, hogy nemes származásúak legyenek, vagy legalább atyjuk közhivatalnok legyen, hogy a haza irodalmi kincseit aggodalom nélkül lehessen rájuk bízni, s hogy hűségükről képzettségükről ne akkor tegyenek először tanúságot, a mikor az intézethez jönnek, hanem erre nézve elegendő biztosítékot tudjanak felmutatni.

Ha a Múzeum tisztviselőitől a hivatalos köteleességek pontos teljesítését várják meg, ezzel szemben viszont oly előnyökkel bírnak, a melyeknél nagyobbakat már nem is kívánhatnak. A mellett, hogy az igazgató ugyanazon rangfokozatban áll, mint a nádori kancellária vezetője, az örök és segédörök a nádori hivatal titkárával, az őrnyokok, vagy lajstromozók a nádori kancellária expeditorával, a kancellisták pedig a kancellária jegyzőjével tekintetnek egyenlőknek. Anyagi ellátásuk is fényes. Az igazgató 2000 forintot kap, 9 szobás lakást, 12 öl tűzi fát és 30 font viaszt a világításra. A 4 ör mindegyike 1200 frtot, 6 szobás lakást, 9 öl fát és 18 font viaszt. A négy segédör egyenkint 1000 forintot, 5 szobás lakást, 8 öl fát, 15 font viaszt. Az első osztályú őrök 800, a második 700 forintot, 4 szobás lakást, 7 öl fát, 12 font viaszt. Az igazgatósági kancellista 600, a másik kettő 500 forintot, 3 szobás lakást, 6 öl fát, 8 font viaszt. A szolgálkat és házi-szolgálkat az igazgató nevezi ki és bocsátja el. Az igazgatósági szolgálka, a ki egyuttal házfelügyelő is, 400 forintot kap, 2 szobát, 2 öl fát és 16 font faggyút. A többi négy szolgálka, úgymint, a könyvtári, régiségtári, technologiai és természetrajzi osztály szolgáljának évi fizetése egyenkint 365 frt; lakás, fűtés és világítás ugyanannyi, mint az igazgatósági szolgálkaé. A négy házi szolgálka egyenkint 200 forint fizetést, 1 szobás lakást, 2 öl fát, 12 font faggyút kap. A portás pedig ruhát, 300 frt fizetést, egy szobát, konyhát, kamrát, 4 öl fát és 24 font faggyút.

Ha nem emelem is ki, látni fogja Exciád a szabályzat e pontjaiból, mily terhes állása van az igazgatónak. Az ő vállaira nehezedik az összes tisztviselőknek és szolgálknak megválasztása. Ő neki kell minden egyes alkalmazotról ítéletet mondani, és főleg arra ügyelni, hogy az ajánlatok révén tudatlan és tapasztalatlan

emberek ne jussanak az intézethez. Nem hallgathatom el, hogy, miután a fizetési alap, az én buzgólkodásom folytán, magánadományokból létesült, a nélkül, hogy az egyes állások megjelöltettek volna, az alapítók közt felmerülhető irigység, versengés és zavar elkerülése czéljából ő felsége igen bölesen akként intézkedett, hogy a kinevezés joga, az igazgatónak előzetes, szigorú vizsgálaton alapuló kijelölése után, egyedül a nádort illesse; mert különben bekövetkezhetnék az az eset is, hogy a már szolgálatban lévők sérelmére valaki őrt, másvalaki segédőt, a harmadik őrnököt stb. nevezne ki.

Mindezt nem azért említem fel, mintha okvetlenül meg kellene szüntetni Exciád kiváltságát, a melyet fentartani igyekszem, hanem hogy a tisztviselők alkalmazására vonatkozó, királyi megerősítéssel ellátott igen üdvös intézkedések, Exciád figyelmét ki ne kerüljék. Erősen meg vagyok róla győződve, hogy Exciád, ha úgy vélekedik, miszerint kiváltságlevelének tartalmához továbbra is ragaszkodnia kell, a megüresedett könyvtárőri állásra a legfelsőbb rendeleteknek megfelelően, semmi esetre sem fog valamely ismeretlen egyént javaslatba hozni, hanem olyat, a ki a szükséges szellemi és lelki képességekkel rendelkezik. Mert nagyon nehéz a könyvtárőr állása is. Nem elég, ha csak bibliografiai jártassággal rendelkezik, hanem nyelvismeret, a hazai dolgokban való tájékozottság, fáradhatlan szorgalom, éles ítélőképesség, a források ismerete kívántatik meg tőle, a mellett, hogy a látogatókat is kell tudnia fogadni. Szükséges továbbá, hogy tudományos dolgokban képes legyen útmutatással szolgálni, statisztikai, politikai, történelmi, jogi kérdésekben, magasabb parancsra véleményt adni. A katalogusok írása, a kéziratok osztályozása és más hasonló dolgok a lajstromozó hatáskörébe tartoznak. Éppen ezen okokból nem hallgathatom el Exciád előtt, hogy a nádor ő fensége teljesen Horvát István felé hajlik, sőt őszintén meg kell vallanom, hogy bizonyos mértékben már végzi is a hivatal teendőit, a mennyiben az országbíró úr és több követ ajánlatára s az én kérésemre, ő küldetett ki a pozsonyi könyv- és levéltárak átkutatására. Feladattát oly fényesen oldotta meg, hogy a nádor megigértte neki, miszerint az országgyűlés befejeztével ki fogja részére állítani a kinevezési iratot, a könyvtárőri állásra. Tartozom az igazságnak azzal a kijelentéssel is, hogy hozzá hasonlót Exciád nem fog tudni aján-

latba hozni, vagy kinevezni. A ki csak ismeri, mindenki csodálja tehetségét, éles ítélő képességét, készségét, szorgalmát, nyájas modorát stb.

Jól tudom, hogy Exciád kinevezési jogát, mindjárt az intézet létesülése idején, Bécsben és Budán egyaránt kétségbe vonták, azt állítván, hogy nincs rá eset, miszerint valakinek, az erre szükséges pénzalapítvány nélkül, kinevezési jog engedélyeztessék oly állásra, a melyet a kincstár díjaz. Bármint legyen is ez, szerény véleményem szerint mindenképp felett kívánatos lenne ő fenségét megelőzni, pl. ily módon: értesülvén a lapokból az én előléptetésemről, előáll a megüresedett könyvtári állás betöltésének szüksége; ez állásra Exciád a kiváló szellemi adományairól ismert Horvát Istvánt mutatja be ő fenségének, a nélkül, hogy valamely hivatkozás történnék a kiváltságlevelére, mely többféle záradéka miatt szerfelett visszatetszik. Biztosíthatom Exciádat, hogy ő fensége ezen előterjesztésből azonnal el fogja érteni, mit akar Exciád. Ily módon talán nem kellene semmiféle összeütközéstől tartani, és úgy a szervezeti szabályzatnak, mint Exciád kiváltságlevelének eleget lehetne tenni.

Egyébiránt Exciád elhatározásától függ, követi-e tanácsomat, vagy sem. Engem a szabályzat nem kötelez véleményem nyilvánításában arra, hogy az Exciádnak engedélyezett kiváltságra tekintettel legyek, hanem csupán abban az irányban ró ram felelősséget, hogy a legaraválőbb egyén alkalmaztassék.

Mindezt, akaratom ellenére, részletesebben voltam kénytelen elmondani, hogy Exciád neheztelését se vonjam magamra, és ő fensége előtt se keveredjem valami gyanuba. Ha Exciád kifogásolná szavaimat, kérem, bocsássa meg őszinteségemet.¹

Széchényinek méltán rosszul estek Miller bántó sorai. Hűséges embere, Tibolth, már a mennyire a fennmaradt számlákból, levelezésekből és egyéb feljegyzésekből lehetséges volt, kimutatta, hogy 1775—1812-ig az országnak ajándékozott gyűjteményekre, s a katalógusok kiadására 160,000 forinton felül — abban az időben óriási összeget — áldozott,² és Miller most még azt is el akarta tőle vitatni, hogy neve az intézet alapítói közt szerepeljen! Távol

¹ Széchényi levéltár. I. kötet 13. szám, II. csomag, 71. szám.

² U. ott. I. kötet, 3. szám, II. csomag, 129. szám B.

áll azonban tőle, hogy ezt hasonlóval viszonozza. A nála szokásos finom, előkelő hangon, nyugodt méltósággal megírt válaszában csak egyet akar Millerrel megértetni, hogy a kinevezési jogtól elállani semmi szín alatt nem szándékozik.

Hogy javaslatom — írja 1812 július 1-én Sopronból Millernek — a melyet két levelemben tettem, bővebb megfontolást és magyarázatot igényelt, Uraságod válaszából megértettem. Meg fog tehát bocsátani, ha én is hosszadalmasabb leszek, miután az abban foglaltakba sem belenyugodni, sem azokat hallgatással mellőzni nem lehet.

Mindenek előtt örömmel elismerem mindazon érdemeket, a melyeket Uraságod elsorol, s a melyeket a Széchényi-országos-könyvtár gyarapítása és fejlesztése körül szerzett. Csak szerencsét kívánhatok magamnak ahhoz, hogy Uraságod előtt, örré történt kinevezése által, tagabb működési tért nyitottam meg, és lehetővé tettem nemcsak azt, hogy a tudományokban még nagyobb előhaladást tegyen, és nevét az irodalom terén még szélesebb körben ismertté tegye, hanem hogy ő fenségének kegyes jóindulatát is kiérdemelje.

Örvendek, hogy ő fensége elé terjesztette azon kérdést, — a melyet különben nem emlékezem hogy levelemben érintettem volna — vajjon a Széchényi-féle tisztviselők előléptetése által üresedésbe jött állások betöltése engem illet-e meg, vagy pedig, az ő fensége által legújabbán életbe léptetett szabályzat alapján, az intézet fővédnökét, mert az ő ítéletétől nincs mit tartanom; hisz mindenki úgy ismeri őt mint a jogok és kiváltságok buzgó örét, az alapítók és alapítványok igaz védelmezőjét.

Más érzelmekkel értesültem Uraságod leveléből a felől, hogy találkozott valaki, a ki azt mondotta ő fenségének, hogy én sem a könyvtár, sem Uraságod iránt nem tanusítottam bőkezűséget, hogy házi embereim igazgatják a könyvtárt, a kiknek kedvéért Uraságod teljesen háttérbe szoríttatik stb. Ha ezeket csakugyan mondotta valaki, az nem az én, hanem az illető lelkiismeretét terheli. Nemcsak Uraságod saját leveleivel, hanem számtalan más irással, a melyet kész vagyok bár mely pillanatban ő fenségének bemutatni, igazolhatom, mit tettem a könyvtár alapításának első éveiben a felszerelést, az irodai szerek beszerzését, az irnokok alkalmazását illetőleg és miként adtam bizonyítékát Uraságod iránt

táplált hajlandóságomnak és bizalmamnak. És nem szüntem volna meg később sem ilyen és hasonló czélokra tehetségemhez képest áldozni, ha Uraságod nem tekintí mindenkor csekélységnek mindazt, a mivel én, mint magán ember, erkölcsi és anyagi javát előmozdítottam. Nem elégedvén meg ezzel — bocsánat az őszinteségért — Uraságod véleményemet többé ki nem kérte, mind kevesebbet keresett fel, s végre teljesen elhanyagolt; úgyannyira, hogy a lajstromok készítésére, az újabb munkák beszerzésére, ezek rendezésére, átadására kénytelen voltam nem holmi jelentéktelen egyéneket, hanem gyermekeim nevelőit, a kik úgy idehaza mint külföldön érdemes emberek hírében állanak, igénybe venni, miután Uraságod, a kit erre többször felkértem, mindannyiszor azt válaszolta, hogy ő fensége ügyei és parancsai minden idejét lefoglalják. S midőn az intézet pénzalapja, fejlődése felől kérdezősködtem, azt állította, hogy erre nézve már megkapta ő fenségétől a szükséges rendeleteket. Hogy pedig én e rendeleteket illetőleg még tovább is tudakozódjam, tiltotta ő fensége iránt érzett hódolatom és bizalmam, a melyben nem is csalódtam, mert hisz mindenkor fenn fognak állani annak maradandó bizonyítékai, hogy ő fensége nagylelkű, fáradhatlan tevékenységű támogatása nélkül semmi állandót nem lehetett volna létesíteni.

Éppen ez okból, a mit Uraságod az újonnan életbe léptetett szabályzatra nézve írni méltóztatott, nem az én dolgom elbírálni. micsoda intézkedések foglaltatnak ebben a Múzeum némely alkalmazottjára vonatkozólag. Engem három dolog nyugtatott meg mindig: az a tudat, hogy szeretett hazámnak mindenkor hasznára lenni igyekeztem; ő felsége kegyelme, mely a számomra kiállított oklevél erejénél fogva alapítványomat jóváhagyni méltóztatott: és a mi jóságos nádorunk fáradhatlan igyekezete, a melylyel az én csekély szolgálatomat hathatós támogatásával fejleszteni kívánta. Ezekre támaszkodva nézetem szerint nekem csak ahhoz kell ragaszkodnom, a mit számomra és családom számára ő felsége királyi levele biztosít. Ebben pedig nincs szó arról a megkülönböztetésről, a melyet Uraságod tesz levelében az adományozók és alapítók közt. Hanem világos szavakkal meg van mondva, hogy az őri, őrnöki és szolgálai állásra, míg élek, engem illet a kinevezés joga, utódaim pedig ugyanezekre kijelölési joggal fognak bírni; azzal a hozzáadással, hogy mindezek fizetésüket az egyetemi alaphól nyerjék.

Nem akarom én azoknak dicsőségét kisebbiteni, a kik készpénzzel járultak a Múzeum pénzalapjának növeléséhez; ellenkezőleg, minden igaz hazafi csak hálás szívvel veszi az irodalomért és annak művelőiért hozott áldozatokat. Bizonyára soha sem törekedtem arra, hogy mások érdemeit magannak lefoglaljam, sőt, mint Uraságod nagyon jól tudja, én voltam rajta, hogy az adományozók nevei megörökíttessenek és a lapokban is közzé tétessenek, mert mindig azt óhajtottam, hogy mások is kövessék példámat.

Szerfelett örvendek tehát, hogy annyi pártolója akadt az intézetnek polgártársaim körében, és mindenkor örömmel fogom hallani, hogy a hazának ajándékozott könyvtár sok ezerrel gyarapodott. Azonban, dicsekvés nélkül elmondhatom én is, hogy a mit a hazának felajánlottam, nagy áron szereztem meg, és arany, ezüst régipénzgyűjteményemnek nagyobb az értéke, mint sok alapítványé, a mit az utóbbi években tettek az intézet javára. Nem akarom én ezeket — a mint már mondtam is — kisebbiteni és nem is tettem volna szóvá, ha Uraságod nem kényszerít rá az által, hogy az összehasonlítás révén ajándékomat lebecsüli és engem nem nevez alapítónak, hanem csak adományozónak.

A mit Uraságod a múzeumi alkalmazottaknál megkívánandó képzettségről ír, csak helyeselni tudom. Bár mindenkor szigorúan szem előtt tartanak ezeket. Egyébként, hogy én sem tettem Uraságoddal rossz választást, eléggé mutatja saját levele, a melyben elsorolja, mennyi mindenféle jótéteményben, kitüntetésben részesült kegyelmes nadorunk jóvoltából azóta, hogy én a könyvtár örévé kineveztem. Legutóbbi kitüntetéséhcz is szívből, örömmel gratulálok.

A mi továbbá azt illeti, hogy a kinevezési jog mindjárt kezdetben vita tárgyát képezte úgy Bécsben, mint Budán, én ugyan mit sem tudok róla, de ha úgy lenne is, csak annál nagyobb volt velem szemben a király ő felsége kegyelme, ha annak daczára hogy némelyek felszólaltak ez ellen, mégis kiállítani méltóztatott számomra a királyi kiváltságlevelet és a Széchényi-országos-könyvtár említett tisztviselőinek kinevezési jogát reám ruházni kegyeskedett. Minthogy most ismét, és pedig éppen Uraságod részéről (a ki pedig ezen, akkor még világosnak, most pedig már kétszegesnek mondott kiváltságlevél erejénél fogva nyerte el másokkal

szemben az őri állást), vonatik kétségbe a kinevezési jog, szükségesnek látom ragaszkodni a királyi diplomában foglaltakhoz, meg lévén róla győződve, hogy ő fensége ismert kegyessége és igazságszeretete nem akarhatja, hogy az Uraságod által benyújtott, vagy benyújtandó tervezet alapján elűttessem a nekem kegyesen engedélyezett jogtól, sőt biztosra veszem, hogy ő fensége soha sem fogja senkinek megengedni felséges királyunk kiváltságlevelének megsértését.

Hogy a királyi diploma — miként Uraságod írja — a sokféle kikötés miatt nagyon visszatetszik, azon annál inkább esdalkozom, mert ő fensége parancsára állíttatott ki. Azonban ez sem aggaszt engem; mert van-e valami, a mi mindenkinek tetszik? A mit nem bírálhatnak? A mire azt ne mondanák az emberek, hogy ők jobban, különben végrehajtották volna? Ezt bizonyára Uraságod is nem egyszer tapasztalta, midőn tudományos munkáit az egyik jobban dicsérte, a másik kevésbé, s midőn azt látta, hogy néha legjobb szándékai elé is akadályokat gördítenek.

A mint saját magamra való tekintetből is minden alkalommal kimutatni igyekeztem, hogy leghőbb kívánságom, a Széchényi-országos-könyvtárban valóban érdemes irodalmi embereket alkalmazni, és e czélból Uraságodat is megkérdeztem, kit ajánlana leginkább az őri állásra, úgy most sem kívánok egyebet, mint hogy a hozzám intézett folyamodvány kapcsán, a szükséges adományokkal felruházott egyént, a nekem adományozott jog alapján, kinevezhessem. Erősen hiszem, ő fensége is kegyesen be fogja látni és el fogja ismerni, hogy senki sem fog azonnal, örré történt kinevezése pillanatában, mindazon tökéletességekkel rendtelkezni, a melyeket csak is az Uraságodnak rendelkezésére álló segédeszközökkel, huzamosb időn át, hosszabb gyakorlat árán lehet megszerezni, és a melyekkel — bocsánat őszinteségemért — Uraságod sem rendelkezett, a midőn örré lett, bár igazán nagy képzettséggel birt, hanem folytonos buzgó munkássággal jutott el csak oda, hogy a Nemzeti Múzeumnál alkalmazandó egyének felől méltóan mondhasson véleményt.

Fájó szívvél kell felemlítenem azt is, hogy azok a megismétlődő kísérletek, a melyek bizonyára ő fensége tudtán kívül történtek a nekem adományozott jog megsemmisítésére, elijesztenek attól, hogy a mit halálom után utódaim nem csekély meg-

terhelletésével, az intézet javára és gyarapítására tervbe vettem, végre is hajtsam; sőt másokat is el fog ijesztani hasonló alkotásoktól, ha azt látják és hallják, hogy még a királyi biztosítékok sem tartatnak tiszteletben.

Attól az öntudattól, hogy helyesen cselekedtem, hogy az országos-könyvtár létesítésével szeretett nemzetem dicsőségét, az ország javát, polgártársaim üdvét és az irodalom fejlesztését valamennyire én is előmozdítottam, és hogy ez által másoknak is példát adtam, senki sem foszthat meg. Ha találkozna is, a kik ezt nem ismerik el, vagy legalább a hazának hozott csekély áldozatomat még inkább kisebbiteni igyekeznek, lesznek bizonyára olyanok is, a kik több elismerésben fognak részesíteni.

Ezeket kellett Uraságod terjedelmesebb levelére részletesebben elmondanom; bocsásson meg nekem is az őszinteségért, a melylyel mondanivalóimat előadtam.¹

Ugyanekkor a nádornak is elpanaszolja Széchényi a rajta esett méltatlanságot.

Értesülvén a lapokból, — írja — hogy Millert, a kit én a nekem kegyesen engedélyezett és az 1802 november 26-án kiadott királyi kiváltságlevelében megerősített jogomnál fogva, a Széchényi-országos-könyvtár első örévé kineveztem, Fenséged a Múzeum igazgatójává tette, lehetetlen, hogy ne kívánjak magamnak szerencsét, hogy a kitüntetés azt a férfit érte, a kire az intézet alapításakor választásom esett, mely választás e szerint Fenségednek is teljes jóváhagyásával találkozott.

Ezen tudat által bátorítva és meg akarván felelni a jövőben is a Fenséged által a Nemzeti Múzeum iránt tanusított fáradhatlan gondoskodásnak, azzal az alázatos kérelemmel keresem fel Fenségedet, méltóztassék a Széchényi-országos-könyvtár örének kinevezésében kegyességével, bölcsességével s azzal a jóakarattal, a melylyel mindenkor kész a haza üdvét előmozdítani, kegyesen támogatni.

Tudom, Fenséges Uram! hogy polgártársaim szemében sem mivelhetnék kedvesebb dolgot, mintha ezen állás betöltésénél annak szándékát is figyelembe veszem, a kinek javunkat akaró jószágos lelkületét mi élők tapasztaljuk, utódaink pedig hálás kegyelettel fogják emlegetni. De egyúttal a nekem kegyelmesen enge-

¹ Másolat a Széchényi-levéltárban I. kötet, 13. szám, II. csomag, 73. szám.

délyezett kinevezési joggal is jobb akként élnem, hogy ott keresek tanácsot, a hol a haza boldogságának forrása fakad, s a honnan az ország üdve származik.

Már akkor is ez volt erős reménységem, a mikor a hazámnak felajánlott csekély ajándék fölé annak képét helyeztem, a ki egyedül volt hivalva az intézetre fényt deríteni, azt fejleszteni, annak állandóságot biztosítani; semmi egyebet nem kívén a királyi kegytől magam és utódaim számára, mint hogy az örnek, irnoknak és szolgának kinevezési joga, míg élek, engem illessen meg, utódaim pedig kijelölési joggal birjanak ez állásokra.

Midőn tehát Fenséged jóságától tanácsot, igazságszeretetétől pedig bocsánatot kérnék, még csak azt akarom Fenséged előtt elpanaszolni, hogy Miller igazgató leveléből a legnagyobb szívbéli fájdalommal értesültem arról, hogy még 1807-ben azt jelentették Fenségednek, miszerint a könyvtárt semmiféle adományban nem részesítettem, vezetésére házi embereimet alkalmaztam, és Millerrel úgy bántam, mintha ezeknél sokkal alábbvaló lenne.

Fenséges Császári Királyi Hercege! Lelkiismeretem tanuskozik amellett, hogy hiúságból és öndicsőségem kereséséből soha semmit nem tettem, tehát a könyvtárt sem ily czállal létesítettem. Nem vezet a hiúság most sem, midőn a névtelen rágalmazóval szemben kijelentem, hogy nincs igaza, és Fenségedet alázattal kérem, méltóztassék megengedni, hogy hiteles okmányokkal mutathassam ki, mit tettem, főként a könyvtár alapításának első éveiben, annak gyarapítására, mennyi bizalommal bocsátottam butorokat és pénzt egyaránt e czélból Miller rendelkezésére, mennyire igyekeztem — erőmhöz képest — kezére járni, és mily indokok vezettek, a mikor nem házi embereimet, hanem igenis gyermekeim nevelőit, a kiket mindenki képzett, kifogástalan, alkalmas egyéneknek ismert, alkalmaztam. Fájó lélekkel venném, ha Fenséged, a ki hiszem, ismeri lelkületemet, ismeri készségemet mindenre, a mi a király és az ország javára szolgálhat, éppen oly dologban ítél volna el ártatlanul, meghallgatás nélkül, a miben a haza dízére és polgártársaim üdvére az alapot megvetettem, *polgártársaimat az anyagi segélyeszközök összehozására* serkentettem, és a kinek mindenkor az volt és marad egyedüli óhaja, hogy Fenséged a megkezdett épületet befejezéshez juttassa.¹

¹ Másolat a Széchényi levéltárban I. kötet, 13. szám, II. csomag, 72. szám.

Megértvén Miller Széchényi leveléből, hogy kinevezési jogáról senki kedvéért és semmiféle körülmények közt nem hajlandó lemondani, nem látott maga előtt más útát czélja elérésére, mint a nádor előtt oly színben feltüntetni a dolgot, mintha az intézet létérdeke kívánná meg, hogy a kinevezést ne a gróf, hanem ő fensége gyakorolja. Természetesen, a nádor előtt nem meri állítani, hogy a kinevezési jog a királyilag jóváhagyott szervezeti szabályzat alapján illeti meg az intézet fővédnökét, hanem csak azt igyekszik elhíttetni ő fenségével, hogy Széchényi kinevezése több szempontból sérelmes és káros lenne.

Abból indul ki, hogy ő fensége, igazgatóvá történt kinevezése alkalmával még azzal is megtette iránta tanúsított kegyes jóakarátát, hogy az országgyűlés befejeztével kilátásba helyezte a többi tisztviselő kinevezését. Strázsay távozása még jobban előkészítette ezt. Miután az egyes állásokra már többen folyamodtak, a folyamodók szigorú megvizsgálása után elodáztatlanak tartja megtenni javaslatát, ezen állások betöltésére vonatkozólag.

Erre több sürgető okot lát. Először, mert az egyes gyűjtemények minden reményt meghaladó gyarapodása alkalmas embereket követel, a kik hivatva lennének ezeknek kezelését, rendezését, megőrzését, az intézet díszére, a nemzet dicsőségére, a király és az ország javára eszközölni. Másodszor, mert hasztalan törekszik ő, vagy bárki más, a gyűjtemények gyarapítására, ha nincsenek mellette segítőtársak, a kik az intézet szolgálatában, annak fejlődésével lépést tartanak. Harmadszor, mert abban a korban van, a melyben annál kevésbé lehet el a szükséges segítség nélkül, minél nagyobb buzgalommal jár el — a mint a múltban, úgy a jövőben is — ezen egyének vezetésében, oktatásában. És végre negyedszer, mert a jelen szűkös viszonyok közt, a mikor nem egy ok szól az építkezés megkezdése ellen, tanácsosabbnak látszik, addig is, míg ő, vagy más valaki összegyűjti a szükséges összeget, a már meglévő tőke kamatait részben a kinevezendő tisztviselők fizetésére fordítani.

Összesen öt egyént kellene kinevezni, úgymint: egy őr-t a könyvtárba, egyet a régiségtárba, egy gyakornokot a természetrajzi osztályba, úgyszintén egy lajstromozót és szolgát ugyanide.

A könyvtárőri állásra vonatkozólag az a nehézség merül fel, hogy Széchényi gróf magának vitatja a kinevezési jogot. Már

megkereste őt az iránt, hogy ne kívánja e jogot azok sérelmével gyakorolni, a kiknek bőkezűségéből az intézet pénzalapja létrejött, és azoknak igazságtalan mellőzésével, a kik már tényleg az intézet szolgálatában állanak, valamint azon szabályzat ellenére, mely múzeumi tervezet VIII. fejezete értelmében a tisztviselők kinevezését kizárólag az ország nádorára ruházza. A könyvtár vezetését nem lehet oly emberre bízni, a ki éppen hogy el tudja olvasni a könyvcímeket, és ezeket betudja vezetni a katalogusba; hanem oly tanult egyénnek kell lennie, a ki jól tudja olvasni a régi írásokat, a közügyek megvilágítására szolgáló anyag forrásait ismeri, és ezeket szükség esetén feldolgozni is képes. A nádor ítélete elé terjeszti, le akar-e mondani jogáról és esetleg elnézni, hogy valami érdemetlen ember erőszakoltassék az intézetre, a ki mindazt, a mit eddig, nem a Széchenyiek dicsőségeért, hanem az ország érdekében alkotott, egyszerre semmivé tenné.

A régiségtári őrre nézve úgy nyilatkozott ő fensége az országgyűlés elé vitt jelentésében, hogy az éremgyűjtemény gondozásával a könyvtárör lenne megbízandó. Kénytelen bevallani, hogy hibázott, midőn a Múzeum tervezetében ő is erre az álláspontra helyezkedett. De a mikor e tervezetet megszerkesztette, még semmiféle éremgyűjtemény nem létezett, sőt gondolni sem lehetett arra, hogy ez rövid időn belül annyira megnövekszik. Azonban csakhamar belátta tévedését, saját tapasztalatai alapján, a mikor az éremgyűjtemény katalogusához a pótkötetet összeállította. Hogy egy ember nem elegendő mindkét osztály ellátására, kitetszik abból is, hogy az ő fensége által jóváhagyott napirend szerint két nap van a könyvtár és két nap az éremgyűjtemény látogatására fenntartva; mert így a többi munka elvégzésére alig jutna két nap. De eltekintve ettől, bár minden tudományág közt megvan a kapcsolat, az érmészet oly szakismereteket kíván, a melyeknek elsajátítása maga igénybe vesz egy emberéletet. Ha tehát a könyvtár összeköttetnék az éremtárral, könnyen megtörténhetnék, hogy az őr inkább lenne könyvtáros mint könyvtárnok, vagy felületes, avagy semilyen érmész nem lenne. Legűdvösebb volna tehát e kettőt különválasztani, és úgy a könyvtár, mint az érem- és régiségtár élére külön embert állítani.

A múzeumi tervezetben egy írnokot, vagyis lajstromozót hozott javaslatba és ezenfelül 2—3 íródeákat. Most azonban jobb-

nak látná, ha a milánói intézet mintájára két lajstromozó nevezetnék ki, a kik kizárólag könyvtári teendőkkal foglalkoznának, az íródeákok helyére pedig két írnok jönne, az írásbeli munkákra.

Gondosan meghányva-vetve a szükségleteket, az egyes állások betöltésére a következő javaslatot terjeszti ő fensége elé.

A könyvtárőri állásra nem csak ő, hanem az országbíró is Horvát Istvánt ajánlja, a ki már is jó nevet vívott ki magának irodalmi munkásságával s a ki egyéb kiváló tulajdonai miatt is közkedveltségnek örvend. Valósággal arra született, hogy könyvtárőr legyen, s azért kinevezését a legmelegebben ajánlja.

A régiségtár őrévé Haliczky Antalt kellene megtenni. Mindkettő fizetése 1200 forintban lenne megállapítandó, a mennyit a természetrajzi tár őre élvez.

A természetrajzi osztályban eddig Kutsera János kanczellista segédkezett; őt adjunctusnak lehetne ide kinevezni évi 8—900 forint fizetéssel.

A lajstromozói állásra öt folyomadás érkezett be. A pályázók ellen azonban több kifogás emelhető. Az egyik hebeg, és nem is tud jól magyarul; a másik hijával van minden tudományos képzettségnek stb.

Valamennyi közt leginkább ajánlható Szkiesák András, a ki kellő nyelvismeretekkel rendelkezik, a mennyiben 6 nyelven beszél, s a ki az egyetemi könyvtár mellett már 10 éven át teljesít szolgálatot, előjáróinak teljes meglegedésére. A második lajstromozói állásra pedig Stur Lipót lenne alkalmas, a ki birja a magyar, német, francia nyelvet, és már eddig is többször segítségére volt az irodai munkákban.

Az előléptetés folytán megüresedendő állásokra szintén öt pályázó van. Ezek közt leginkább merné ajánlani Perleberg Boldizsárt, a ki nemcsak magyarul, németül, hanem francziául is tud valamit, és azóta, hogy folyamodványát benyújtotta, a diplomatikában is bámulatos előhaladást tett. Második kanczellistának pedig Batla Mihály ügyvédet, a ki egyaránt birja a magyar és latin nyelvet, s a kinek tudományszomjától remélni lehet, hogy lesz belőle valami.

Az eddigi alkalmazottak közt egyike a leghasznavehetőbb és leghűségesebb embereknek Cseronka András könyvtári szolgál, a ki 350 forint fizetésért, mert hisz Péter Ferencz táblabíró

még csak ez évi július hó 1-jén tette le 200 frtos alapítványát, hogy ennek évi 12 frtnyi kamatát a könyvtári szolgálta élvezze,¹ még az épültre is felügyelt. Ennek az érdemes embernek — az eddigi működési kör mellett — a házfelügyelői címet kellene adni, fizetését pedig 400 forintra felelni.

Az összes állások betöltése által 3938 forint költségtöbblet állana elő, a mennyiben a fizetések 9650 forintot tennének. Ő vállalkozik rá, hogy a hiányzó összeg kiegészítésére szükséges pénzeket összehozza.

Felterjesztésének befejező soraiban azon reményének ad kifejezést, hogy a nádor el fogja fogadni lelkiismeretes, minden részrehajlástól ment javaslatait. A mint soha semmit nem tett önérdékből, hanem minden gondolata a király iránti hűségből, a haza szeretetéből s ő fenségével szemben tanúsítandó szolgálatkészségből származott, s a magyar nemzet hasznára, a nemzeti irodalom fejlesztésére irányult, úgy soha sem fog a nádornak belé helyezett bizalmával visszaélni, és munkálkodását bőven megjutalmazva fogja látni az által, ha oly egyéneket von az ország szolgálatába, a kik a hazafiak kívánságainak és a nádor várakozásainak egyaránt megfelelnek. És mindenkor legfőbb igyekezete leend, a meddig az Ég engedi, mindent a jelzett cél felé irányítani, hogy a nemzeti intézet hasznát ne csak Magyarország, hanem egész Európa lássa.²

Még két kedvencz terve volt Millernek, a melyeket már régebben szeretett volna megvalósítani. Most, hogy reménye volt rá, miszerint a tisztviselők kinevezése által a Nemzeti Múzeum szervezése is kezdetét veszi, ismét a nádor elé viszi ezeket.

Az egyiket, a mely abból állott, hogy a Nemzeti Múzeum igazgatója egyúttal az ország történetírója címével tüntetessék ki, már a múzeumi tervezetbe is felvette. Most azt pengeti, hogy ez által az intézet tekintélye is mennyire megnövekednék. Kivihetőségének pedig mi sem állja útját, mert ehhez még külön királyi intézkedés sem szükséges. Nemcsak az egyes szerzetes rendeknek van külön történetírójuk, hanem külföldön, pl. Lengyelországban az egyes hatalmasabb családoknak is. Miért ne lehetne nálunk is akár

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1847. Nro 1421.

² Fogalmazvány az igazgatósági irattárban. A. 1812. Nro 52.

az országnak, akár a nádornak oly embere, a ki hivatva lenne az egyes hatóságoknak, a magasabb hivatalnokoknak, az íróknak és tudósoknak segédkezet nyújtani a források megjelölésével, egyes oklevelek megküldésével, nemkülömben a közügyekben adandó felvilágosításokkal? Bizonyára senki sem tehetné meg ezt könnyebben, mint a Nemzeti Múzeum igazgatója, a kinek első sorban kell ismernie a gondjaira bízott irodalmi kincseket.

Másik, szintén régi kívánsága volt, hogy az intézetnek meg legyen a maga pecsétje. Ő maga is elismerte, hogy mindez csekély jelentőséggel bír, de az emberek — úgymond — ilyenre is figyelemmel szoktak lenni.

Nem szeretné azonban — írja augusztus 13-án kelt felterjesztésében — ha úgy tünnék fel a dolog, mintha újabb címre áhitoznék. Távol legyen tőle! Ő már úgy sem remél semmit, sem nem fog kérni életében semmit. A jó lelkiismeret az ő legnagyobb jutalma és legszebb czíme. Ő ezen állást cím nélkül, sőt anyagi károsodásával is híven betölti, miután naponkint felkeresik őt levelekkel a tudósok, majd ebben, majd amabban a kérdésben kérve ki véleményét.¹

Mialatt Miller minden követ megmozdított, hogy a nádornál Horvát István kinevezését kierőszakolja, Széchenyi türelmetlenül várta József nádor válaszát. S miután teljes kilencz héten keresztül hiába várta, szeptember 8-án újabb felterjesztéssel él.

»Bátor voltam — írja ebben — Millernek a Nemzeti Múzeum igazgatójává történt kineveztetése alkalmából arra kérni Fenségedet, hogy engem a könyvtár őrének kinevezésében böles tanácsával megsegíteni kegyeskedjék. Miután választ erre mind ez ideig nem kaptam, holott eddig Fenséged mindenkor megörvendezettett feleleteivel, nem gondolhatok egyebet, mint hogy levelem elveszett. Legyen szabad tehát előbbi levelem másolatát is ide mellékelve, alázatos kérésemet megismételni.

Fenséges Főherczeg! Midőn a nemzeti intézet létesítéséhez ő felsége legmagasabb beleegyezését kikértem, egyedül azon czél lebegett szemeim előtt, hogy szerény példám által buzdítva, mások is rábírassanak arra, hogy az országnak és lakosainak javára, dicsőségére szolgáló gyűjteményeiket, ezen intézet közvetítésével, a hazának ajándékozzák.

¹ Fogalmazvány az igazgatósági irattárban. A. 1812. Nro 53.

E mellett tanuskodik azon körülmény is, hogy ő felségének és Fenségednek képeit helyeztem el az intézetben, annak diszéül, dicsőségéül és állandóságának zálogául. Távol állott tehát tőlem minden hiúság, minden vágy a dicsőség után, és nem lehet azzal sem gyanusítani, mintha én az intézet vezetésébe beleavatkozni akartam volna, miután úgy az ő felségének benyújtott folyamodványban, mint a királyi diploma harmadik pontjában határozottan kifejezésre jut, hogy az intézet igazgatását egyenesen Fenségednek kérelmeztem fentartani. Én nem kértem más befolyást az intézet ügyeinek intézésében, mint 1. hogy életem folyamán, a gyűjteményeknek saját költségemen való gyarapításával és a katalógusok kiadásával az intézet fejlesztéséhez hozzájárulhassak; 2. hogy míg élek, jogom legyen gyermekeim nevelőit, őket méltóan megjutalmazandó, az őri állásra, másokat viszont az irnokságra és szolgai állásra kinevezni, utódaimnak pedig mindezekre kijelölni; és végre 3. hogy példát adandó családom későbbi tagjainak arra, hogy nyomdokaimon haladjanak, szabad legyen azt, a mit hazámnak ajándékoztam, és még ezentúl is, életemben, vagy halálom esetére, felajánlani fogok, márványtáblával megjelölni, a melyen ez a felírás álljon: »II. Ferencz császár, Magyarország királya és József főherczeg nádor idejében a Széchényi grófok családjának magyar könyvtára a hazának szenteltetett 1802-ben.«

A feliratban nemcsak keresztnévem elhagyásával igyekeztem a hiúság, vagy dicsekvés gyanuját elkerülni, hanem azt is megakadályoztam, hogy a tábla, a melynek felállítására már többször kértek gyermekeim, még életemben megjelölje azt a csekélységet, a mit a haza céljaira szenteltem; bár a diploma 5. pontja ezt megengedte.

Ebben a három dologban, a melyet a királyi oklevél számomra fentartott, bizonyára nem talál Fenséged veleszületett méltányossága semmit, a mi akár az intézetre nézve lenne sérelmes, vagy hátrányos, akár pedig engem, avagy önzetlen szándékomat helyezné ferde világításba.

Újból bizalommal esedezem tehát Fenségednél, kegyeskedjék a Miller helyére állítandó egyén nevét, a ki Fenséged bizalmát kiérdemelte, kinevezés céljából velem közölni.

Ismeretes előttem, Miller május 16-án hozzám intézett leveléből, hogy engem mindenféle okból leszóltak Fenséged előtt,

úgyszintén tudom azt is, hogy Miller a Fenségednek benyújtott tervezet alapján (a melyben a Múzeum szervezetét óhajtáná keresztülvinni) a királyi oklevél önkényes értelmezésével megsemmisíteni szeretné a nekem engedélyezett kinevezési jogot. Az sem titok előttem, hogy Miller engem a nemzeti intézet alapítóinak sorából törölt, azzal az indokolással, hogy az általam kinevezettek javadalmazására alapítványt nem tettem. Sőt arról is tudomásom van, hogy Miller már 1810-ben, a mikor a szolgálai állás megüresedett, bizonyos Cseronka Andrást hozott, az én megkérdezésem nélkül, Fenségednél javaslatba, és hogy éppenséggel nem tetszett neki, a midőn Fenséged, igazságszeretete által vezéreltetve, 1810 június 23-án hozzám intézett soraiban Cseronka kinevezését reám bizta.

Minthogy Miller eljárása sérelmes diplomámra, és mert Miller azt is állítja említett leveleiben, hogy az én kiváltság-levelem különféle engedményei miatt nem tetszik, és kinevezési jogomat mindjárt kezdetben Bécsben és Budán egyaránt kétségbe vonták, indittatva érzem magamat Fenségedhez alázattal folyamodni, a ki egyedül tud nekem igazságot szolgáltatni, és az intézettől minden oly sérelmet, a melytől Miller félni látszik, elhárítani.

Engedje meg egyúttal Fenséged, hogy a magyar uralkodók azon pénzeit, a melyeket időközben szereztem be az ország éremgyűjteménye részére, ezennel megküldjem. Bizom benne, hogy legközelebb másokat is küldhetek. Anna királyné fametszetű képét, némely előkelő állású és irodalmi ember leveleivel együtt, a kik t. i. a nekik megküldött katalógusokért mondanak ezekben köszönetet, a Múzeum céljaira szintén mellékelem. Örömet beszállítottam volna a nemzeti intézetbe ezen alkalommal azon nyomtatványokat és kéziratokat is, a melyeket a katalógus legutolsó pótkötetének megjelenése óta szereztem be nagyobb mennyiségben; miután azonban Millernek sohasem tetszett azon könyvek czimeit, a melyeket vagy az egyes szerzők, vagy pedig a helytartótanács küldött be, velem közölni, hogy a királyi kiváltságlevel második pontja értelmében a további pótlékok közreadhatók legyenek, — másodpéldányokra pedig pénzt kiadni és ezeket Pestre szállítani, főleg a mai viszonyok közt, feleslegesnek tartottam, Fenséged is be fogja látni, hogy úgy a könyvek beszerzésében, mint a katalógus további kiadásában önhibámon kívül lettem megakasztva. Nehogy pedig másnak mulasztása még tovább is

akadályozzon a magamra vállalt kötelezettség teljesítésében, méltóztassék Millernek kegyesen meghagyni, állítsa össze a II. pótkötet kiadása óta beérkezett könyvek címeit, osztályozza ezeket és küldje el nekem Bécsbe, a hol örömmel fogom ezeket, az általam vásárolt munkákat is hozzáadva, cenzura alá adni, átnézni és kinyomatni, annál is inkább, mert tapasztalásom szerint ez itt kisebb költséggel történhetik meg, mint Pesten; ugyanezt az eljárást követvén a kézirat-katalogusnál is, ha a III. pótkötet kiadása iránt Fenségednek intézkedni méltóztatik.¹

Hogy felterjesztése annál bizonyosabban a nádor kezéhez jusson, Széchényi Tibolthtal küldte fel Budára.

Tibolth a leveleket Privitzer elnöki titkárnak adta át, hogy azokat a nádor elé terjessze. Értesülvén József nádor az iratok tartalma felől, látni kívánta a gróf részére kiadott királyi kiváltságlevelével másolatát. A mit elolvassván, úgy nyilatkozott, hogy majd válaszolni fog Széchényinek. Egyelőre pedig közölje Privitzer Tibolthtal, hogy öneki sem czélja, sem szándéka nem volt soha a gróftól jogaiban háborgatni.

Széchényi azzal is megbizta Tibolthot, igyekezzék »kitanulni«, kit óhajtana a nádor könyvtárörnek. Tibolth Privitzert kérte meg, tudakolja meg erre vonatkozólag ő fensége akaratát.

A nádor határozottan megmondotta, hogy Horvát Istvánt kívánná és ajánlani is fogja őt Széchényinek; eddig is csak azon okból nem történt ez meg, mert a pénzalapokat, a melyekből a fizetések kiutaltatnak, a devalvatio következtében nagy veszteség érte. Mivel azonban a nagyváradi kaptalan 20,000 forintot adományozott az őt fizetésére, és a tanulmányi alap is ad bizonyos összeget hozzá, az őt kinevezése nem fog többé akadályokba ütközni.²

Tibolth mindjárt magával is hozta Horvátnak Széchényihez intézett folyamodványát, a könyvtárőri állásra.

Ebben elmondja Horvát, hogy, mint elég jó forrásból értesült, a gróf az alapítási oklevélben biztosított jogánál fogva ez állást alkalmas és a szükséges tulajdonokkal felruházott egyénre óhajtja ruházni. Minekutána ő gyermekkorától fáradhatlan szor-

¹ Másolat a Széchényi levéltárban. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 75. szám.

² U. ott, I. kötet, 13. szám, II. csomag, 97. szám.

galommal szentelte életét a hazai történelem alapos megismerésére és erről irodalmi munkáiban is bizonyosságot tett, hogy még nagyobb buzgalommal adhassa magát a tudományos kutatásokra, készebb lenne a politikai vagy bírói pályán elérhető minden előléptetésről lemondani, mint a megkezdett útról letérni. Azzal az alázatos kéréssel fordul tehát most hozzá, hogy tekintetbe vévén az ő csekély igyekezteit, adományozza neki a megüresedett állást. Ez a gróf részéről újabb bizonyága lesz az irodalom és annak művelői iránt mindenkor tanusított jóindulatának, reá nézve pedig a leghathatósbb ösztönzésül fog szolgálni, hogy mindig méltónak mutassa magát pártfogására.¹

Széchenyinek magának is leginkább kedve szerint volt Horvát István jelöltsége; ennelfogva azt válaszolta neki október 14-én, hogy nagy öröme szolgál, hogy alkalmat nyert, neki, a kinek tudományos készségét, kiváló lelki tulajdonait nem egy oldalról hallotta dicsérettel emlegetni, szolgálatot tehetni, annál is inkább, mert mindazt feltalálhatni véli benne, a mit egy országos könyvtár örétől megkivánni lehet. Biztosítja tehát, hogy a mint a nádortól, kinek tanácsát némely, a Széchenyi-országos-könyvtárral kapcsolatos ügyben kikérte, választ kap, őt az őri állásra a nádornál jelöli, és erről annak idején értesíteni.²

A nádor azonban még sokáig nem látta elérkezettnek az időt az állás betöltésére, minek folytán a Széchenyinek adandó válasz is elmaradt.

Minél jobban huzódott a kinevezés, Miller annál inkább rajta volt, hogy Horvát Istvánt ez alatt az intézethez közelebb hozza. Erre nem sokára ismét kedvező alkalma nyílt.

Még az 1812. évi országgyűlés idején történt, hogy Horvát István az országbíró kíséretében Pozsonyban tartózkodván, nemcsak Bécsbe rándult fel két ízben is, hogy a császári könyvtárban a magyar történelmet érdeklő kéziratokat átvizsgálja, hanem Pozsonyban is ilyenmű kutatásokkal töltötte szabad idejét. Így látta meg a pozsonyi káptalan könyvtárában a halhatatlan Pray György által először ismertetett miscskönyvet, mely a legrégibb magyar nyelvemléket tartalmazza. Kérésére a könyvtár öre

¹ Széchenyi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 77. szám.

² Fogalmazvány u. ott. 79. szám.

Melczer András kanonok, megengedte, hogy a kódexet lakásán tanulmányozhassa. Horvát nem állhatta meg, hogy több tudós barátjának meg ne mutassa a rendkívül becses emléket, melynek híre ez úton eljutott egészen a nádorig, a ki maga is látni óhajtott.¹ Értesülvén róla, hogy a könyvtárban még számos nagy értékű ősnymtatvány, kézirat s oklevél őriztetik, február 25-én azt a megbízást adta Horvátnak, hogy írja össze ezeket.

Horvát, Melczer jóakarató támogatása mellett, gondosan átkutatta a káptalani könyvtárt s levéltárt, és márczius 24-én írásbeli jelentésben számolt be a nádornak az eredményről.

A káptalani könyvtárban 14 drb ősnymtatványt írt össze és 5 drb kódexet; a káptalani levéltárban pedig számos oklevelet. Betekintett ezenfelül a primási könyvtárba is, a hol Bél Mátyás 41 kötetnyi kéziratát látta. Kéziratokra akadt az Adonyi-könyvtárban is. Pozsony városának levéltárában pedig több rendbeli oklevelet talált, a melyeket legalább másolatban szeretett volna a könyvtár számára megszerezni stb.¹

József nádor két ízben is — először június 30-án, majd második ízben szeptember 17-én — írt a káptalannak, hogy járuljon hozzá a nemzeti intézet gyarapításához és engedje át a Horvát István által jegyzékbe vett dolgokat az országos könyvtár részére. Mire a káptalan hazafias tagjai október 21-én kijelentették, hogy azon buzgalom által indíttatva, mely már a múltban is nem egyszer megnyilatkozott náluk a nemzeti kultúra előmozdítására érdekében, s mely a jövőben sem fog bennük lohadni, mindazt, a mi a nádor által hozzájuk leküldött jegyzékben foglaltatik, a Nemzeti Múzeumnak ajándékozzák, a mennyiben ezek nem a hiteles helyi levéltár tartozékát képezik.

József nádor november 6-án értesítette Millert a nagybecsű ajándékról, felhíván őt, tegyen javaslatot a nyomtatványok stb. átvételére és elszállítására nézve.

Miller abban a véleményben volt, hogy megbízható és tudós embert kellene a nádor megbízólevelével Pozsonyba küldeni. Ha oly egyénre esnék ugyanis a választás, a kiben meg vannak ugyan a szükséges ismeretek, de semmiféle kapocs nem fűzi őt a Múzeum-

¹ Tudományos Gyűjtemény. 1835. I. 107.

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro 1000.

hoz, attól lehetne tartani, hogy el talál veszni valami a kezén. Viszont, ha nem bírna az illető a kellő tanultsággal, esetleg az átvétel körül követhetne el mulasztást. Azt ajánlotta tehát a nádornak, bizza meg az átvétellel Horvát Istvánt, a ki különben is

manifesto, et in futura quoque tempora perennabile,
 et, fides, hinc Celsitudinis Vestrae Caesaris
 Regiae universae, quae Civem, et nobis deside-
 rare, ac in aduoluto Elenco exponere, Benigne
 ipsum est, tam volumi, ac et manuscripta quam
 etiam librorum Documenta, quae videlicet, seu in Bi-
 bliotheca, seu in privato, et Requirere enim,
 quod curae ac administrationi nostrae leguntur
 aut conspiciunt, credimusque ipsi nihil in origine
 extrahi possit, ipsa Celsitudo Vestra Cai-
 sareo Regia Benigne perspicere dignatus
 nosse Archivis existunt. Tenisse non tantum
 offerimus, verum etiam, pro oblati subinde,
 resignandi declaramus

Qui in reliquis Benignitas, ac aliorum Gratias
 impensa debet, profunda cum gratitudine,
 perseveramus

Celsitudinis Vestrae Caesaris Regiae

Pozsoni 2° 8to 1872

humillimè, obsequium serv. Capiti
 Capitulum Posoniense

A POZSONYI KÁPTALAN NYILATKOZATA A KÉZIRATOK ÉS NYOMTATVÁNYOK
 ÁTENGEDÉSÉRŐL.

felfedezte ezeket a ritkaságokat, s a ki talán még többet is talál-
 hatna ott. Költségkimelés szempontjából Miller saját kocsiját aján-
 lotta fel a szállításra.¹

¹ Igazgatósági irattár. A. 1812. Nro 72.

Időközben Kovachich Márton is értesült a káptalan ajánláról s úgy nyilatkozott a nádor főudvarmestere előtt, hogy ő nagy örömmel vállalkoznék az átvételre. A Múzeum igazgatója — úgymond — bizonyára csak azon okból nem gondolt rá, mert azt hitte, hogy mostanában érkezvén meg hosszabb útjáról, ki van fáradva, és tekintettel lévén korára, valamint a téli időjárásra, nem akarta őt nyugalmban háborgatni. Ő azonban teljesen a haza javára kívánja magát szentelni, és erre a megbízásra a téli időben is elegendő erőt érez magában. Annál kevésbé érti, miért kellene mást kiküldeni, miután ő semmiféle útiköltségre nem tart igényt, és a káptalan, valamint a város előtt is jól ismert egyéniség.¹

A nádor ennek daczára Horvát Istvánt bizta meg november 29-én a kódexek átvételével, egyrészt hogy alkalmat szolgáltatson neki a Nemzeti Múzeum körül szerzett érdemeit gyarapítani, másrészt pedig hogy arra buzdítsa őt, miszerint újabb dolgokat is igyekezzék itt felfedezni.

Horvát már csak a következő évben szabadulhatott el az országbíró mellől, hogy küldetésének eleget tegyen.

Megérkezvén január 4-én Pozsonyba, azzal a kéréssel mutatta be másnap a káptalannak a nádor megbízólevelét, részesítse még több nagylelkű adományban is a Nemzeti Múzeumot. A káptalan azonban vonakodott a már hozott határozattól eltérni, és a kanonokok a betegeskedő préposthoz, ez pedig a kanonokokhoz utasította Horvátot. Végre január 7-én abban állapodtak meg, hogy néhány kötetet többet is kikereshet Horvát, mint a mennyi a jegyzékben foglaltatik.

A Múzeum iránt a többenél is több jóindulatot mutató Melcer kanonok kíséretében járt fel Horvát több napon keresztül a székesegyház tornyába, a hol a könyvtár őriztetett. A zord hidegben alig voltak képesek naponként egy-két órát itt eltölteni. Végre a kanonok megbetegedett. És így Horvát nem volt képes száz kötetnél több kéziratot átnézni. Azt ígérte azonban Melcer, hogy alkalmasabb időben szívesen fog segítségére lenni, csakhogy a Nemzeti Múzeum minél több ajándékhoz jusson.

¹ Országos levéltár. Acta Musaci. A. 1812. Nro. 1964.

Miller feljegyzései szerint Horvát István a következő kéziratokat és nyomtatványokat szállította Pestre, mint a pozsonyi káptalan megbecsülhetlen értékű, fejedelmi ajándékát.

I. Kéziratok.

[387. Qu. Hung.] Missale Hungaricum. XII—XIII. század. Az úgynevezett Pray-kódex, a mely a halotti beszédet, a legrégebb magyar nyelvemléket őrizte meg számunkra.

[C. L. M. Ae. 220.] Missale secundum ritum ecclesiae Strigoniensis. XIV. század. 2-r. Hártán.

[C. L. M. Ae. 222.] Missale Strigoniense. XIV. század közepe. 2-r. Hártán.

[C. L. M. Ae. 214.] Missale Strigoniense. XIV. század. 2-r. Hártán.

[C. L. M. Ae. 95.] Missale Strigoniense. XIV. század. 2-r. Hártán.

[C. L. M. Ae. 215.] Missale Strigoniense. XV. század eleje 2-r. Hártán.

[C. L. M. Ae. 216.] Missale Strigoniense. Per manus Michaelis de Tyrnstein (=Tyrnau, Nagy Szombat). XV. század eleje. 2-r. Hártán.

[C. L. M. Ae. 218.] Missale Strigoniense. XV. század első fele. 2-r. Hártán.

[C. L. M. Ae. 91.] Missale Strigoniense. XV. század. 2-r. Hártán.

[C. L. M. Ae. 219.] Missale Strigoniense. Anni 1488. 2-r. Hártán.

Ezen felül egy Missale 2-r., hártán, melynek azonosságát nem voltunk képesek megállapítani.

[C. L. M. Ae. 128.] Breviarium Blasii canonici Posoniensis. XIV. század. 2-r. Hártán.

[C. L. M. Ae. 126.] Biblia. Per manus Udalrici Turrificis de Mistelbach. Anno 1424. 2-r. Papíron.

[C. L. M. Ae. 89.] Martyrologium. XIV. század vége. 2-r. Papíron. [Miller szerint hártán.]

[C. L. M. Ae. 50.] Biblia. XIII. század. Hártán 2-r.

[C. L. M. Ae. 78.] Biblia Venceslai Ganois canonici Posoniensis. XIV. század eleje. Hártán. 2-r.

[C. L. M. Ae. 196.] Vegyes tárgyú kézirat: tartalmát biblia-magyarító jegyzetek, Psalterium cum glossa és Lívius első könyve teszik 2-r. XIV. század. Hártán és papíron.

[311. Qu. Hung.] Pápay János. Az oltári szentségben a Christus jelenlétének igazságáról. Klagenfurt, 1608. 4-r. Papírkézirat.

II. Nyomtatványok.

- Missale Strigoniense. Nürnberg, Ant. Koburger, 1484. 2-r.
 » » Velence, Erhard Ratdolt, 1486. 2-r.
 » » Brünn, Stahel és Preinlin, 1491. 2-r.
 » » Velence, Joh. Emer. de Spira, 1495. 4-r.
 » » Velence, Joh. Em. de Spira, 1498. 2-r.
 » » Velence, ny. n. n. 1503. 4-r.
 » » Velence, Lucas Antonius de Giunta, 1507. 8-r. (Millernél tévesen 1501.)
 » » Velence, Nicol. de Francfordia, 1511. 4-r.
- Missale Ordinis Sancti Pauli primi Heremitae. H. és é. n. 2-r.
 Hartyára nyomva.
- Missale Strigoniense. H. és é. n. 4-r. (Igy meghatározhatatlan.)
 Missale Quinqueecclesiense. Velence, ny. n. n. 1499. 4-r.
 Missale Zagrabiense. Velence (1511. Évszám nélküli péld.) 2-r.
 » » Velence, 1511. 2-r.
- Ordinarius Strigoniensis. Nürnberg, Geor. Stucho, 1496. 8-r.
 Ordinarium Strigoniense. Velence, Lit. Giunta, 1520. 8-r.
 Telegdi Nicolaus, Ordinarium officii Divini. Tynaviae. 1580. 8-r.
 Psalterium ecclesiae Strigoniensis. Velence, Lucas Antonius de Giunta, 1515. 4-r.
- Breviarium Strigoniense. Velence, Petrus Liechtenstein, 1524. 8-r.
- Breviarium Zagrabiense. Bécs, Leopoldus Voigt 1687. (Helyesebben: 1688.) 8-r.
- Liber ordinarius Strigoniensis. 8. Viennae, 1588.* (Ilyen cím és évszám alatt nem ismeretes. Valószínűleg össze van tévesztve az 1558-iki esztergomi Breviariummal, a mely a pozsonyi káptalantól került a M. N. Muzeumba.)
- Ordo et ritus ecclesiae Strigoniensis. Viennae, typographia Societatis Jesu. 1560. 8-r.
- Directorium ecclesiasticum. Nagy-Szombat, typis Academicis, 1674. 8-r.
- Johannes de Thwroc. Chronica Hungarorum. Augsburg, Erhard Ratdolt, 1488. 4-r. (Miller jegyzékében hibásan: 1483 van.)
- Jacobus de Voragine. Historia Lombardica. Ulm, 1488. 4-r.
- Pelbartus de Temesvár. Sermones de tempore. Strassburg, Johannes Knoblauch, 1506. 2-r.
- Pelbartus de Temesvár. Sermones de Sanctis. Hagenau (Millernél tévesen: Argentorati), 1509. 4-r. 2 kötet.
- Pelbartus de Temesvár. (Helyesen: Osvaldus de Laskó), Quadragesimale bigae salutis. Hagenau (Millernél rosszul: Argentorati) 1498.

Pelbartus de Temesvar. *Stellarium coronae benedictae Mariae Virginis*. Hely és é. n. 4-r.

Pelbartus de Temesvár. *Sermones*. H. n. 1489. 4-r.

Bornemissza Péter. *Prédikációk*. Detrekő, 1584. 2-r.

Postilla. I. rész. Komjáthi és Szempte, 1573. 4-r.

Erdösi Sylvester János. *Új testamentom*. Sárvár, 1544. 4-r.

Telegdi Miklós. *Evangeliumok magyarázatja*. I. rész, Bécs,

1577. II. rész. Nagy Szombat, 1578. 4-r.

Telegdi Miklós. *Evangeliumok magyarázatja*. Bécs, 1638. 4-r.

Historia columnae Traiani cum Iconibus. Fol. (E czím alatt nem lehetett feltalálni.)

Thalassus Ferdinando III. oblatu. Bécs, 1631. 2-r.

Draskovich György. *Philosophia*. Grätz, 1618. 2-r.

Sebacher Johannes. *Der zum vierten Erbaute Tempel Salomon*. Nagy Szombat, 1703. 2-r.

Monoszlai András. *A képek tiszteletéről*. N. Szombat, 1588. 4-r.

Monoszlai András. *A Szentek segítségéről*. N. Szombat, 1589. 4-r.

Monoszlai András. *Apologia religionis Christianae*. Nagy Szombat, 1588. 4-r.

Monoszlai András. *Az Isten malasztjáról s a szabadakarról*. Nagy Szombat, 1600.

Agendarius liber (magyarúl). Nagy Szombat, 1596. 4-r.

Zvonaries Mihály. *Magyar postilla*. Csepreg, 1627—28. 4-r.

Evangeliumok és Epistolák. Bécs, 1616. 8-r.

Keresztúry Pál. *Csecsemő keresztén.* Gyulafejérvár, 1638. 4-r.

Pázmány Péter. *Az eset hajnalcsillag után búdosó Lutheristák vezetője*. Bécs, 1627. 4-r.

Viszocsányi Franciscus. *Hecatombe sacra*. Nagy Szombat, 1690.

Okleveleket egyáltalában nem engedett át a káptalan, abból indulván ki, hogy magánlevéltárában csakis a káptalan jogaira vonatkozó iratokat őriz; a hiteleshelyi okiratokból pedig csak abban az esetben adhatna ki valamit, ha az országgyűlés őket esküjök alól feloldaná.¹

¹ Horvát István által a nádorhoz beterjesztett jelentés másolata a könyvtári irattárban. A. 1812. Mátray Gábornak Horvát István felett tartott emlékbeszédében azt olvassuk, hogy 1813 június 22-én ismét Pozsonyba küldetett a káptalan által újabban átengedett kéziratok átvételére. Sőt Vass Bertalan (Horvát István életrajza p. 227.) tudni véli, hogy ezúttal is sok misés könyvet és egyéb régiséget hozott magával, bár fáradozásainak nem volt oly eredménye mint első ízben. Tény, hogy a nádor júniusban újból megbízta Horvát Istvánt, hogy Pozsonyba utazzék. „Juniában vettem

Bármily háládatlannak mutatta magát Miller Széchényivel szemben, midőn a könyvtár örének kinevezése szóba került, nem tagadhatjuk, hogy mint a Nemzeti Múzeum igazgatója sem fordít kevesebb gondot a könyvtárra, mint annakelőtte. Folytonosan kutat a becsebb nyomtatványok és kéziratok után, igyekszik ezeket — rendszeren a nádor hathatós közbenjárásának felhasználásával — megszerezni, állandóan sürgeti a köteles példányok pontos beszállítását stb.

Midőn József nádor Prágába utazik, felkéri őt, hasson oda, hogy a Budai Krónikának a prágai egyetemi könyvtárban őrzött példányát a csehek vagy adják el, vagy ajándékozzák oda a Nemzeti Múzeumnak.¹

Már régebben kereste Werbőczy horvát fordítását is; míg végre arról értesült, hogy Verhovác zágrábi püspök könyvtárában van egy példány. Azonnal felkérte a nádort, vesse magát közbe, hogy a püspök a Múzeumnak átengedje. Úgyszintén, hogy szerezze meg a nagyváradi káptalan birtokában lévő Forgách Pál-féle, 5—6 kötetből álló kéziratgyűjteményt, valamint a szintén itt őrzött és igen ritka Historia Lombardicát, mely a

Nádor Ispánnak parancsát, hogy ismét Pozsonyba induljak — írja 1813 október 8-án Horvát Endrének. Menni akartam; az öreg (az országbíró) hetenként biztatott az eleresztéssel, azonban hetenként itt tartoztatott, azt felelvén végre, hogy én az ő szolgálatában és nem a Nádor Ispányében vagyok. November 23-én ismét panaszkodik barátjának, hogy a szolgaság terhei, nagy kedvetlenségére akadályozzák pozsonyi útját. Nem is fordult meg Pozsonyban, csak 1814 június 15—július 15-ike közt, még pedig az országbíró kíséretében átutazóban, a mikor aligha volt érkezése a könyvtárban kutatgatni. Bizonyára e miatt nem találjuk sem a hivatalos iratokban, sem a Múzeum gyarapodási naplójában nyomát annak, hogy másodízben is hozott volna kéziratokat Pozsonyból.

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro 968. A Krónikát ezalatt Tibolth is folytonosan kereste Széchényi számára. Legutóbb Kott Jakabnak a müncheni udvari könyvtár első titkárának írt ennek megszerzése ügyében. Ez azonban november 2-án kelt levelében azt válaszolta neki, hogy végtelenül sajnálja, de a Budai Krónika nincsen birtokában; már többekkel levelezett annak megszerzése ügyében, sőt 1000 forintot is ígért érte, de hasztalan. Augsburgban — mint mondják — lett volna egy példány, a melyet a württembergi király vett meg. Nincs meg a 300,000 kötetből álló müncheni udvari könyvtárban sem. Őneki megérne 1000 aranyat is, csak hogy természetesen elsősorban az ő könyvtárának kellene megszereznie, ha alkalom nyílnék rá. Széchényi-levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 81. szám.

magyar szentek életrajzait tartalmazta, s a melyet a tudósok már nem egyszer kerestek az országos könyvtárban.¹

A nádor irt mindkét helyre, s közbenjárásának meg is lett a kívánt eredménye, mert a zágrabi püspök elküldötte Werbőczyt; Csáky László nagyváradi nagyprépost és a káptalan pedig átengedte úgy a Forgách-féle kéziratokat, mint a *Historia Lombardicát*.²

Ugyanigy jutott a könyvtár, Fischer István báró egri püspök és káptalanának ajándékából, Veranchich Antal kézíratainak birtokába.

Koller József pécsi nagyprépost pedig, Kovachich útján, 7 oklevelet küldvén be a könyvtárnak, kinyilatkoztatta, hogy Veranchichnak 5 kötetre terjedő kézíratait, a melyeket Jankovics Miklósnak engedett át használatra, szintén a könyvtárnak adományozza. Eljárván Kovachich megbízatásában, arra a körülményre hívta fel még Miller figyelmét, hogy ő, évekkel ezelőtt, több oly Veranchich-féle másolatot kölesőnzött ki Jankovicsnak, a melyek a Széchényivel kötött szerződés értelmében a könyvtárt illetnék meg; tegye meg tehát a szükséges lépéseket, hogy ezeket Jankovics mielőbb beszo­l­gáltassa.

Midőn Miller Kovachich értesítése alapján felszólította Jankovicsot, küldje meg a Múzeumnak a Veranchich-féle kéziratokat, ez azt válaszolta neki, hogy csak abban az esetben hajlandó eleget tenni a felhívásnak, ha látni fogja Koller átengedési nyilatkozatát. Miller tehát arra kérte Kollert, küldje ezt meg neki, vagy Kovachichnak.

Erre azonban már nem volt szükség, mert időközben — Miller kérelmére — a nádor is felhívta Jankovicsot a kéziratok átengedésére; mire Jankovics december 15-én a Koller-féle kéziratok haladéktalan beszo­l­gáltatását megígérte; Kovachich másolataira vonatkozólag azonban azt válaszolta, hogy ezek, a mint ez Millernek 1804 ápril 10-én kiállított elismervényből is kitetszik, már nincsenek nála.³

Jankovics nyilatkozata arra bírta Millert, hogy közelebbről tájékozza magát e másolatokat illetőleg. Miután abban a vélemény-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro 999.

² U. ott. Nro 1445, 1619.

³ U. ott. Nro 1541.

ben volt, hogy Kovachich is, Jankovics is egyformán üzérkedvén a kéziratokkal, egyiknek szaván sem lehet elindulni, s csak az a kérdés, hogy melyik szedte rá a másikat, Tibolthhoz fordult felvilágosításért, a ki ekkor Széchényi jószágigazgatója volt.

Tibolth válaszában elmondotta, milyen szerződés állott fenn grófja és Kovachich közt, és miként kötelezte magát ez utóbbi nem csak a már birtokában lévő kéziratok átengedésére, hanem arra is, hogy a jövőben megvásárlandó dolgokat szintén a grófnak fogja első sorban felajánlani. A midőn azonban Széchényi arról értesült, hogy Kovachich valóságos kereskedést fizet kéziratgyűjteményével, hogy egy dolgot több példányban is lemásoltat, s míg az eredeti okleveleket és kéziratokat a többet ígérőnek adja el, addig neki csak az értéktelen másolatokat juttatja, megszakított vele minden összeköttetést, fentartván magának a jogot azokra nézve, a mikre Kovachich szerződésileg kötelezve volt.

Így történt, hogy Kovachich magához váltván 100 forintért Bujanovich Ágoston bécsi udvari ágenstől hét darab Veranchich-féle iratot, ezeket felajánlotta 200 forintért Széchényinek. A gróf sokalta az összeget, és beleegyezett, hogy Kovachich másnak adhassa el, azzal a kikötéssel mégis, hogy ezek másolatait helyezze el az országos könyvtárban. Később megbánta, hogy elmulasztotta a vételt, de már nem változtathatott a dolgon, miután Jankovics, a ki túl akart tenni Széchényin és csak is eredeti okleveleket és kéziratokat gyűjtött, kifizette Kovachichnak a 200 forintot. Nehogy azonban az iratok veszítsenek értékükből az által, hogy másolataik megvannak az országos könyvtárban, Jankovics azon ürügy alatt, hogy a saját költségén, de Kovachich neve alatt ki akarja adni az iratokat, a másolatokat elkérte Kovachichtól, a ki ezeket neki át is szolgáltatta. Látván azután Kovachich, hogy a kiadásból nem lesz semmi, Széchényi pedig nem szűnik meg sürgetni a másolatok visszaszolgáltatását, az ügy elintézését rábizta a Múzeumra. Így jutott a másolatok sorsa Miller kezeibe, a ki még azt is megállapította, hogy Jankovics nyilatkozata, mintha ő az iratokat már visszaadta volna, nem felelt meg a valóságnak, mert abban az elismervényben, a melyre ő hivatkozott, nem a Veranchich-féle iratok átvétele igazoltatott, hanem más egyebeké. Nem lehet cso-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro 2115.

dálni, ha ilyenek után nagyon rossz véleményt alkotott magának Miller Jankovics felől.¹

A köteles példányok beszolgáltatása miatt is még mindig sok volt a panaszja Millernek. Miután a pozsonyi újságok és országgyűlési iratok kiadóját, Weber Simont, minden eredmény nélkül szólította fel több ízben nyomtatványai beküldésére, sőt választ sem kapott leveleire, azzal az indokolással, hogy a könyvtárnak nincsen pénzalapja az ily munkák megszerzésére, e gyakran kéréselt nyomtatványok hiánya pedig nem válik az intézet dicsőségére, folyamodott a nádorhoz, hogy a mondott köteles példányok a helytartótanács útján szereztessenek be a könyvtár részére. A nádor által a helytartótanácsához intézett felszólításnak lett is annyi foganatja, hogy Weber — már a következő évben — megküldötte az 1811—12. évi országgyűlés naplóját: az Aktákra vonatkozólag azonban azt jelentette, hogy ezek nem nála nyomattak. Miller újból kérte a nádort, sürgesse meg a hiány pótlását. Mire a nádor Pozsony város hatóságát hívta fel, hasson oda, hogy ez megtörténjék.²

Október 19-én meglátogatván a nádor, a német lovagrend nagymesterének, Antal főherczegnek kíséretében az intézetet, Miller kérésére megengedte, hogy Kyss Sándor táblabíró a könyvtár termében előadást tartson az általa összeállított és minden nyelven egyaránt használható írásjegyekről.

Kyss a felolvasást 21-én csakugyan megtartotta, a tudományos világ élénk érdeklődése mellett. Rendszerének ismertetését azzal fejezte be, hogy leírta módszere szerint az egyik hallgatója által először angol, azután görög nyelven elmondott Miatyánkot, azután pedig leolvasta. A jelenlevőket nagyon meglepte a dolog újdonsága, gyakorlati hasznát azonban nem mertek jósolni a kísérletnek.³

Tudomásunk szerint ez volt az első tudományos előadás a könyvtár helyiségeiben.

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1813. Nro 671.

² U. ott. A. 1812. Nro 2114. A. 1813. Nro 465.

³ Vereinigte Öfner und Pester Zeitung. 1812. p. 951. Acta Musaei Nationalis Hungariaei. I. 145. Kyss munkája nyomtatásban is megjelent e czim alatt: Elementare Universale totius generis humani Alphabetum. Logometria, Orthographia, Logosophia scriptum item diplomatica et currens, in perpetuis legibus naturae fundata. Pesthini, 1813. 4. 82.

Mig intézetünk napról-napra örvendetesen fejlődött, gyarapodott, újabb meg újabb eredményeket mutatott fel, Miller nagymérvű elfoglaltsága közepette sem volt képes elfojtani lelkében azt a rég érzett keserőséget, hogy az udvar nem méltányolja eléggé szolgálatait.

Ismét egy munkában, küzdelemben gazdag esztendő végéhez jutott, a nélkül, hogy a várva várt kitüntetéshez közelebb látta volna magát. Pedig napról napra jobban érezte a kor terhét vállain, sőt az utóbbi időben egészségi állapota sem volt kielégítő.

Mindez ónsúlylyal nehezedik lelkére, midőn 1812 december 29-én tollához nyúl, hogy a közeledő újév alkalmából a maga és tisztviselőtársai jókívánatait tolmácsolja a nádor előtt. Nem képes erőt venni mélységes lehangoltságán s panaszosan említi, hogy ő már nem fog többé az intézetnek hasznos szolgálatokat tehetni. A szükséges munkaerők hiányában annyira kimerült, hogy ötödik hete kénytelen szobáját őrizni. Azonban — a mint ezt megígérte ő fenségének — buzgalma nem fog csökkenni végső lehelletéig. Ámbár most lép be 41. szolgálati évébe, mely idő alatt ősei példájára ő is igyekezett hűségét a haza és a felséges uralkodóház iránt többféleképen tanusítani, ennek daczára keserűen tapasztalta a két év előtti mellőztetésből, midőn a királyi udvarnokság iránt benyújtott kérvénye visszautasított, hogy mindez nem vétetik figyelembe, noha kevesebbet, tekintve származását és őseinek érdemeit, igazán nem kérhetett. Nem keresi ugyan a kitüntetések, de restelli, hogy így, e vigasztalódás nélkül kell életét befejeznie. Nem tagadja, ez fáj neki. Így, bánkódva zárja le ezt az esztendőt, abban a reményben, hogy talán a jövő mégis meghozza a várt enyhülést.¹

¹ Országos levéltár. Acta Musaci. A. 1813. Nro 156.

VI.

Bármennyire rosszul esett Széchényi grófnak az az eljárás, a mit Miller a könyvtárőri állás betöltése ügyében vele szemben követett, ha lelke mélyén érzett is ebből kifolyólag némi elhidegülést iránta, az intézet érdekeire való tekintetből még csak hosszabb hallgatása által sem árulta el ezt.

A feledés fátyolát borítván a történetekre, úgy tett, mintha mi sem történt volna köztük, és már 1812 október 14-én felkeresi őt soraival, értésére adván, hogy André Keresztély Károly morvaországi gazdasági tanácsos, a Hesperus című újság szerkesztője, lapjában a Nemzeti Múzeum alapítását, fejlődését kívánná ismertetni. Miután nem tartja illendőnek, hogy az általa felajánlott ajándékot maga dicsérje ki, Millert kéri fel az ismertetés megírására, a ki egyaránt jól ismeri az intézet multját és jelen állapotát.

Hat nap múlva, be sem várva válaszáat, ismét ír neki, megküldvén — a könyvtárban való elhelyezés céljából — azon köszönőleveleket, a melyeket a katalogusok fejében legutóbb kapott.

Miller — ha hihetünk szavának — azonnal hozzáfogott az adatok összeállításához. Miután azonban hivatalos elfoglaltsága miatt több ízben is kénytelen volt munkáját megszakítani, csak november második felében készült el vele. Minthogy pedig a múzeumi tisztviselőknek tiltva volt akár a hazai, akár a külföldi lapokba, a nádor előzetes jóváhagyása nélkül, közleményeket írni, ő is bemutatta a kéziratot ő fenségének.

A nádor erre magához hívatta őt, és úgy nyilatkozott, hogy

tanácsosabb lenne a dolgot mindaddig függőben tartani, míg a Múzeumi Akták I. kötete, a hol úgy is közölve lesz az intézet története, megjelenik.

Miller november 25-én értesíti erről Széchényit, azon megjegyzés kíséretében, hogy a mint a régiségek katalógusa elhagyja a sajtót, azonnal hozzáfognak az Akták nyomásához. Akkor azután az illető újságíró mindazt felhasználhatja ebből, a mit csak jónak lát. Egyébiránt már két évvel előbb is hasonló kéréssel fordult hozzá — a gróf nevében — Mednyánszky Alajos báró; ennek megkeresését azonban, tekintettel a nádori utasításra, egyszerűen hallgatással mellőzte. Ha azonban a gróf mindezek daczára ragaszkodnék kívánságához, forduljon egyenesen a nádorhoz, s ha ő fensége engedélyezi, ő a kész dolgot azonnal el fogja küldeni. Addig is nézze át André a budai lapokat, a melyek minden félévben közlik a gyarapodást.¹

Millernek — legalább utólag — magának is be kellett látnia, hogy sem oka, sem joga nem volt Széchényivel szemben oly bántó és kevéssé őszinte eljárást követni. Most hogy legutóbbi óhajának sem tett eleget, úgy érezte, saját lelkiismeretén fog könnyíteni, ha egyszer már valamit kedve szerint is tesz. Ámbár az új esztendő nem köszöntött be hozzá jó egészséggel, — január 8-án azt írja a nádornak, hogy esténként láz gyötri, s az álmatlanul töltött éjszakák annyira elgyengítették, hogy hatodik hete nem lépett ki szobájából — megfeszített erővel lát hozzá a kéziratkatalogus befejezéséhez, úgy, hogy február 20-ika táján elküldhette a grófnak az első kötet kéziratát.

Széchényi nagy örömmel veszi a küldeményt és azonnal cenzúra alá adja, hogy mielőbb ki lehessen nyomtatni. Millernek pedig, hogy halás elismerését tanúsítsa, s még inkább — mint levelében olvassuk — hogy iránta való őszinte barátságának némi jelét adja, egy arany szelenczét küld ajándékba, kérvén őt, ne tekintse az ajándék csekély voltát, hanem inkább az ő szándékát. Munkájával az irodalommal foglalkozók rég táplált óhaját teljesítette: ő a maga részéről, a nyomtatásra vonatkozólag mindent elkövet. Nagyon kedves dolgot fog cselekedni, ha a metszetek, föld-

¹ Miller levelezése. XII. Széchényi levéltár. I. kötet. 13. szám. II. csomag, 82. szám.

abroszok katalógusát is mielőbb elkészítteti és neki kiadásra megküldi.¹

Az egyébként száraz Miller bizonyos elérzékenyüléssel köszöni meg az emléktárgyat. Ha nem tudná — úgymond — hogy a grófnak veleszületett tulajdonsága mindent megjutalmazni, azt kellene gondolnia, hogy nem remélt nagylelkűségével zavarba akarja ejteni! Ennyi jótéteménynyel elhalmozva, hálás köszönettel fogadja az ajándékot és nem csak életében fogja megőrizni, hanem gondja lesz rá, hogy halála után a Múzeum cimeliotecájában nyerjen helyet,² hogy ekként az utókor, a grófnak hazájával szemben szerzett halhatatlan érdemei mellett, az iránta tanúsított jóakaratot is lássa és csodálja.

De minden ajándéknál becsesebb előtte az a tudat, hogy a kéziratkatalógussal kedveskedhetett. A tudós világ bámulattal fogja látni a kötetet, a melyben nincs egy levél sem, a mi nem a gróf aldozatkésztségét hirdetné.

Foglalkozott azzal a gondolattal is, hogy a nagybecsű gyűjtemény katalógusa elé méltó ismertetést kellene írni, de nem találván helyesnek saját munkájának hirdetésére vállalkozni, arra a nézetre jutott, hogy legcélszerűbb lenne úgy eljárni, a mint a gróf rendelkezéséből a többi katalógusnál is történt. Véleménye szerint a munka hasznáról, általános szempontokból, legjobban Hormayer vagy Schwartner tanár írhatna.

A gróf által 5 évvel előbb, Marienburger brassói tanártól vásárolt kéziratok eddig elkerülték figyelmét. Most lajstromozza ezeket és a legközelebb elküldi Tiboltnak. Bárcsak visszanyerné egészségét, hogy a gróf kívánságát a metszetek stb. katalógusára vonatkozólag is teljesíthetné. Három év előtt ehhez is hozzákezdett; de miután azt látta, hogy a gyűjtemény nagyon hiányos, a munkát ismét abbahagyta. Értésére esvén azonban, hogy a gróf ezt is kiadni óhajtaná, újból hozzálát a munkához, ha ugyan nem fogják ebben megakadályozni rheumatikus bántalmai, a melyek immár a negyedik hónapja szobafogságra kárhoztatják. Csak arra kéri a grófot, hogy a gyűjteményt gondosabb megőrzés céljából köttesse be; ez által a feldolgozás is könnyebbé válik. Próbát tett

¹ Széchényinek 1813 február 27-én kelt, Millerhez intézett levele. Miller levelezése. XIII.

² Kerestük, de nem találtuk a Múzeum birtokában.

az arczképekkel és néhány látóképpel, minden kötet végén adván a tartalomjegyzéket is, úgy hogy most ezeket minden nagyobb fáradság nélkül lehet katalogizálni. A könyvkötő számlája nem fog nagy összegre rúgni.¹

Széchenyi megfogadta Miller tanácsát és Schwartner Mártont, a pesti egyetemen a diplomatika tanárát és egyetemi könyvtárigazgatót kérte fel az előszó megírására.

Miután nem kapott azonnal választ levelére, márczius 9-én felkéri Millert, kezdze meg Schwartnert, kézhez vette-e sorait? Egyúttal újól megemlíti, hogy a metszetek, földabroszok stb. katalogusát is mielőbb szeretné közre adni. Ámde ennek szerkesztését sem tudná nyugodtan másra bízni mint Millerre, a kinek e téren való jártassága, fáradhatlan szorgalma közismert dolog. Ha tehát egészségi állapota megengedi, ajánlja figyelmébe a munkát. Hogy pedig a gyűjtemény jobban megőrizhető legyen, örömmel teljesíti kérését és utalványozza a kötésre szükséges összeget. A Binz antiquarius birtokában lévő és Izdenczy hagyatékából származó kéziratoknak itt küldött jegyzékéből pedig válaszsza ki a mit a könyvtár részére érdemesnek tart megszerezni, s ő majd megvásárolja ezeket.²

Alig hogy elküldötte Széchenyi Millerhez intézett e levelét, kézhez vette Schwartner válaszát is, a ki nagy örömmel fogadta ugyan — mint irta — a megtisztelő felszólítást, azonban jobban meggondolván a dolgot, kénytelen volt belátni, hogy ennek megvalósítása leküzdhetlen nehézségekbe ütközik, a melyeket kötelességének tartja a gróf előtt is tartózkodás nélkül feltárni.

Minden előszónak fel kell ölelnie röviden, de összefoglalólag, az egész anyagot és mintegy visszatükrözni ezt. Már pedig ő mindezeideig nem volt képes átnézni a rengeteg kéziratot, a katalogus szerkesztésének módját pedig egyáltalában nem ismeri. Nagy szerénytelenség lenne tehát tőle így fogni a munka kritikai méltatásához, és az olvasót a gyűjtemény tömkelegébe bevezetni akarni. Igaz, hogy az úgynevezett közhelyekből bővebben merithetne, a mint ezt mások is teszik. Ő azonban megfelelőbbnek tartja

¹ Millernek 1813 márczius 1-jén kelt levele. Széchenyi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag. 56. szám.

² Miller levelezése. XIII.

mindaddig, míg valamely mű természete ezt meg nem követeli, az előszót a munka céljaihoz mérni és alkalmazni.

Ehhez járul, hogy a dicséretes szokás az irodalom terén szinte törvényül állította fel, miszerint az oly könyv elé, melynek szerzője kezdő ember, vagy kevésbé ismert egyéniség, hírnevesebb író bocsásson ajánló sorokat, hogy ezzel mintegy bevezesse a tudósok társaságába s jóindulatukba ajánlja őt. Ez elfogadott dolog lévén, méltán felkeltené az előszó megírásával a vele barátságos viszonyban élő Miller irigységét, a ki, látván hogy neki, a régi, hírneves szerzőnek egy kevésbé jeles író szerkeszti meg az előszót, még arra a következtetésre juthatna, hogy kiesett a gróf kegyeiből. Éppen ez okból nem is szólt halandó embernek ajánlatáról.¹

Miller olyankor kapta meg Széchényinek márczius 9-éről keltezett levelét, a mikor Schwartner történetesen nála volt. Kérdezvén tőle, felelt-e már a gróf felszólítására, azt a választ nyerte, hogy már 6-án Sopronba küldötte levelét, melynek tartalmát is közölte vele.

Erre Miller kinyilatkoztatta, hogy teljesen távol áll a tudósok minden szélhámoskodásától és kevés súlyt helyez arra, hogy valaki nevezetes embernek tartja-e vagy sem? Sohasem törekedett hírnévre szert tenni, hanem mindig az lebegett szeme előtt, hogy királyának és hazájának készséges szolgálja legyen, s hogy az utókor is elismerje, miszerint ő hű alattvaló, munkás honpolgár, szóval tisztességes, igaz ember volt.

Schwartnert megzavarta e fellépés, és sietett kijelenteni, hogy legnagyobb szerencséjének tartja, ha a gróf az ő ajánlatára bizta meg az előszó megírásával.

Minderről hűségesen beszámol Miller márczius 13-án Széchényinek, megnyugtatóan őt az iránt is, hogy bár gyengélkedő állapota mellett legfeljebb arra számíthat, hogy hátralévő napjait betegeskedve fogja eltölteni, mégis hozzálát a metszetek stb. katalógusának összeállításához, hogy ez által is igazolja, mily lelkes tisztelője volt végső lehelletéig a grófnak. Míg a nyomda elkészül a kéziratkatalogussal, hiszi hogy ő is befejezheti a metszetek, czímerek lajstromozását; egyelőre igyekezni fog az anyagot csoportok szerint felosztani és az egészet bekötetni, mert ezzel

¹ Széchényi levéltár. I. kötet. 9. szám, III. csomag, 56. szám.

a munkát is meg fogja könnyíteni. Az új katalogus tervezetét már legközelebb a gróf elé terjeszti, hogy ha meg találna halni is időközben, más valaki akadály nélkül folytathassa a munkát.

Nehogy az Izdenczy-féle kéziratok megszerzése ez által is halasztást szenvedjen, a gróf által vele közölt jegyzéket nem másoltatta le, hanem megjelölte benne a könyvtárban meglévő dolgokat és így küldötte vissza. A többi mind, kivétel nélkül, tanácsos lenne a könyvtár részére megszerezni. A gróf is meg fog győződni róla, hogy sok olyan van a gyűjteményben, a mit az esetleges visszaélések elkerülése czéljából nem tanácsos magánkézben hagyni, hanem valamely közintézet őrizetére kell bízni. Ha jönnek látna a gyűjteményt megvásárolni, legczélszerűbb lenne a kéziratokat még ott Bécsben céduláztatni és a kéziratkatalogusba pótlólag felvenni.

Koppi ötkötetes munkáját a királynék jogairól, a mit Eszterházy József gróf vásárolt meg a könyvtár részére, a nádor még nem juttatta el rendeltetési helyére; hanem azzal az üzenettel küldötte le hozzá Privitzer elnöki titkárt, hogy ne próbáljon a Dunán átmenni; tartózkodjék csak nyugodtan odahaza, ő fensége majd személyesen fogja őt lakásán felkeresni, mert az ajándékokkal telt ládák felbontásánál személyesen kíván jelen lenni.¹

Széchényi úgy értette Miller leveléből, hogy ha erről nyíltan nem szólt is, bizonyos neheztelést érez, a miért nem őt, hanem Schwartnert kérte fel az előszó megírására. Siet tehát őt megbékíteni.

Mindenesetre leginkább kedve szerint történt volna — írja neki márczius 25-én — ha Miller maga vállalja el az előszó-írást is. Barátainktól azonban csakis méltányos dolgokat szabad kívánni. Miután pedig Miller egészsége az utóbbi időben nem mindig volt kielégítő, annál kevésbé akarta őt még ezzel is terhelni, mert hisz maga is Schwartnert, a hirneves tudóst és író-t ajánlotta erre. Schwartner azonban arra kérte őt márczius 6-iki levelében, mentse fel őt a megbízatás alól. Ezzel ellentétben Miller 13-án arról értesíti, hogy Schwartner örömmel elvállalta az előszó megszerkesztését. Írja meg, vajjon jól értette-e ez utóbbit, hogy újból megkereshesse őt ez iránt.

¹ Széchényi levéltár. I. kötet. 9. szám. III. csomag. 56. szám.

Kéri a mindenható Istent, tartsa meg Millert továbbra is jó egészségben az intézet javára, az irodalomnak pedig, a melynek disze és jelessége, hasznára. Örömmel beleegyeznek, hogy a könyvkötési munkálatokra szükséges összeget Szentiványi kifizesse. Az Izdenczy-féle kéziratokat mind megszerezte a könyvtárnak. A kéziratkatalogus már kikerült a cenzúra alól, s ő rögtön nyomdába is adta. A könyveket és kéziratokat a legközelebbi alkalommal fogja Pestre küldeni. Nagy öröme fog szolgálni, ha Miller a többi katalogust is elkészíti, mert így teljesen beválthatja ígéretét. Csak ügyeljen egészségére, a mely annyira drága barátjainak, és az irodalom művelőinek. Kéri számítsa őt is mindenkor az előbbiek közé.¹

Miller ápril 4-én felel a gróf levelére, meglehetősen kesernyész hangon, mint már szokása volt, ha az elmaradt kitüntetés ügyére terelte a szót.

Ő exja jól értette, hogy Schwartner tanár készséggel vállalkozott az előző megírására, miután nem tudott ellentállani az általa felhozott érveknek. Ezt talán maga is be fogja ismerni, ha legközelebb ír. Még most is nevetnie kell, ha eszébe jut, hogy ez a különben igen kiváló ember csak megerősítette őt abban a véleményében, hogy az oly egyének, a kik tudósoknak képzelik magukat, bár tudásuk alig haladja meg azt, a mit az iskolában elsajátítottak, inkább indulnak képtelenségek, mint a józan ész szava után.

A mi önmagát illeti, őt nem a munkától való irtózás, hanem politika vitte arra, hogy felkérje a grófot, miszerint mást tiszteljen meg a megbizással. Feltette ugyan magában, hogy inkább hal meg foglalatosságai közben, mint hogy dologtalanságban kelljen elenyvednie: mégis, inkább marad egész életén át rejtekben, úgy hogy semmifele munka czimlapján ne szerepeljen neve, mint hogy a darazsakat ingerelje.

Úgy látszik a Gondviselés úgy rendelkezett felőle, hogy a jó ügy áldozata legyen. Találkoznak ugyanis Bécsben olyanok is, a kiknek nincs inyükre a nemzeti művelődés munkálásának megkezdése, s a kik rossz néven veszik tőle, hogy annak az intézetnek a szolgálatában áll, a melynek fejlődését hasztalan akarták megakasztani. S minthogy a nádor ő fenségét nem merészelik

¹ Miller levelezése. XIII.

megtámadni, az ő csekélységét ütik. Őt azonban ilyesmi már nem sebezheti meg, s nem is zavarja ki böles egykedvűségéből; hanem a haza boldogsága érdekében rettenthetlenül halad tovább a megkezdett úton.

Nemzetsége, mely 1606 óta mindenkor hűségesen szolgálta a felséges udvart és a hazát, nemsokára kihal. Kedvezőtlen egészségi állapota is mutatván, hogy élte alkonyához jutott, nem tudnak másként ártalmára lenni, mint az által, hogy nem jutalmazták meg érdemeit. Ez azonban nem az ő szegénye, hanem a kormányzaté. Belépván legközelebb negyvenedik szolgálati évébe, ha életben marad is, érdemes megfontolnia, vajjon szükséges-e tovább viselni a jármot?

Bármilyen történjék azonban, mindenkor és minden alkalommal kötelességének tartandja tőle telhető szolgálatokkal tanusítani a gróf iránt való tiszteletét, és éppen ez okból, a mappák, metszetek, czimerek katalógusának összeállítását sem hárítja el magától. Ha másra akarná is bízni e munkát, nincs senkije, a kire átruházhatná terveinek végrehajtását. A vele együtt szolgáló néhány ember annyira el van foglalva, hogy alig képesek a vendégeket fogadni, nem hogy hivatalos időn belül még katalógusokat írhatnának. Hogy pedig szabad idejét szentelje erre, nem kívánhatja senkitől. A gépies hivatalnokoskodás már mindenhol meghonosodott. Ha a tisztviselők a hivatalos órákon kívül bizatnak meg valamely munka elvégzésével, nemesak külön díjazást kívánnak ennek fejében, hanem azt akarják, hogy még mielőtt a tollat a kezükbe vették volna, már is jutalomban részesüljenek. Ezeket ugyan nem lelkesíti az intézet iránt való szeretet, az önbecsülés, a haza érdeke. Csak egy van reájuk hatással, a pénz. Sőt még őt is kinevetik, ha munkára serkenti őket, azt mondván neki, mutassa meg hát, micsoda gyümölcse van az ő fáradhatlan tevékenységének?

Ismervén e mellékkörülményeket, a metszetek stb. katalógizálására tervezetet dolgozott ki, a melyet ezennel a gróf elé terjeszt.¹ A mint az első részzel elkészül, azonnal el fogja neki kül-

¹ A tervezet az egész munkát 6 részre osztotta. Az első részbe, 7 fejezetben, a czimerek, pecsétek, rendjelek, pénzek lenyomatai jöttek volna. A másodikba, 12 fejezetben, a vezérek, királyok, hercegek, fejedelmek, vajdák, egyházi személyek, hadvezérek, mágnások, tudósok, a Magyarország ellen küzdő török császárok, basák és más jelesebb egyének arczképei. A harma-

deni Bécsbe, vagy Sopronba. Ekként, ha a munka befejezése előtt kellene is búcsút vennie ez árnyékvilágtól, gondoskodva lesz arról hogy más, esetleg kevésbé tanult ember is befejezhesse a megkezdett munkát. A gróf engedelmével hozzáfogtak a gyűjtemény bekötéséhez, úgy hogy legközelebb 60 kötet már kész is lesz. Szentiványi Pétertől örömmel hallotta, hogy utasítva van a könyvkötő számlájának kiegyenlítésére.

A kéziratkatalogust már nyomdába adta. Kiváló öröme szolgál, hogy csekély munkájával szerencsés lehetett hozzájárulni a gróf nevének megörökítéséhez. Az Izdenczy-féle gyűjtemény megvásárlását annál inkább örömmel üdvözli, mert méltatlan dolog lett volna egy államtanácsos titkos jelentéseit a könyvtár boltjában látni. Kétségkívül a legmegfelelőbb, ha a kiváló, hírneves emberek iratait az országos könyvtár őrizetére bizzák. A gróf ezen ajándékával ismét örök emléket emelt magának.¹

Miller tervezete teljesen megnyerte Széchényi tetszését s most már csak azt kívánta neki, hogy egészsége legyen, miszerint ezzel a katalogussal is megfelelhessen a tudósok várakozásának.

A bécsi áskálódások, a mikről Miller írt, bizonyára nem hagyták hidegen Széchényit sem, de nem sokat törődött velük. Május 1-jén is arról értesíti Millert, hogy legközelebb ismét több nyomtatványt és kéziratot fog küldeni a könyvtár részére, egyebek közt a *Moniteur Universel* egy teljes példányát. Sőt néhány ritkább munka megszerzésére is kilátása van, a melyek a magyar irodalomban még ismeretlenek. Elég drágára tartják ugyan, de élni kell az alkalommal. Ekként akar egész életén át megfelelni azon fogadalmának, hogy a könyvtárt mindig újabb és újabb szerzeményekkel fogja gyarapítani, ha mindjárt kisebbiteni iparkodnak is fáradozásainak csekély eredményét. A míg azt látja, hogy polgártársai és az utódok kellő haszonnal kereshetik fel az inté-

dikba — 4 fejezetben — a várak, városok, templomok, kastélyok és középületek látképei. A negyedikbe — 6 fejezetre osztva — a királyi koronázásokat és egyéb történelmi nevezetességű mozzanatok feltűntető metszetek, csataképek stb. Az ötödikbe — öt fejezetben — mindenféle szentképek, allegóriák, kosztümök, természetrajzi és fizikai vonatkozású rajzok, zene stb. Végre a hatodikba — 12 fejezetben — az összes földabroszok.

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 89. szám.

zetet, addig nem lankad, még ha nehézségekkel kell is megküzdenie.¹

Miller szintén meghajlik Széchenyi e nemes, önzetlen felfogása előtt, és — legalább válaszában — igyekszik követni példáját.

A gróf iránt viseltető mély tiszteletnél fogva, nem írhatta volna — úgymond — nagyobb öröm, mint hogy az ország nádorával együtt ő is helyesli a katalógus tervezetét. Bármennyi munkájába kerüljön, rajta lesz, hogy a tudományos körök várakozását kielégítse, a míg a Gondviselés erre elegendő erőt ad neki. A rheumától úgy látszik megszabadult, ha ugyan az ősszel megint vissza nem tér: azonban lábfeje — főleg éjjel — még mindig hideg s fülzúgása is megvan, daczára hogy 6 hónapon át gyógyszerrel élt. Az orvosok szerint mindez az erők gyengeségének következménye: ennélfogva tiltják neki a sok ülést és a szabad levegőn való tartózkodást, sétákat, fürdők használatát ajánlják. Csakhogy elfoglaltsága miatt nem fogadhatja meg tanácsukat.

Már hozzászókkott a szerencsétlenséghez és türelemmel tud mindent elviselni; s a míg lelki és testi épségének birtokában lesz, nem szűnik meg a haza javára szentelni idejét. Dicsőségesebb dolognak tartja munkában és nem tétlenségben várni be a végső órát, mely mindenkinek ütni fog. Az olyan ember, a ki fáradozásai fejében semmiféle jutalmat nem vár, nem remél, könnyű szívvel türi el a kellemetlenségeket és túlteszi magát a rosszakarató támadásokon. Ő ugyan édes keveset gondol vele, bármennyit lármázzanak is Almássy Ignác, Aczél, Lányi, Mednyánszky és egész táboruk, hogy ez szabadkőműves intézet, hogy mindent összegyűjt, a mit fegyverül lehet felhasználni az uralkodó jogai ellen; neki elég tudnia, hogy az intézet fennállásának biztosítására semmiből alapot hozott létre, és megalkotta azt, a mit sok más, eredménytelenül akart létesíteni. Mindig vigasztalódást fog találni abban a tudatban, hogy az utókor ítelete kedvezőbb leend és mintegy tükörből látja, mint fogják a hálás utódok úgy az ő csekély igyekezteit, mint a gróf példanélküli bőkezűségét mindaddig ünnepelni, a míg az ország lakosainak szívéből a haza szeretete ki nem hal.

Ebben a bölcs megnyugvásban fogott hozzá a metszetek

¹ Miller levelezése XIII.

katalogusának összeállításához. A mint az első részt befejezte, azonnal elküldi a grófnak, hogy késedelem nélkül cenzúra alá lehessen adni, majd utóbb nyomatni. Így egy időben készül a kézirat a nyomással. Néhány kéziratcímzet is küld a kéziratkatalogusba való utólagos beillesztés céljából, a melyet talán már nyomnak is.

Nem titkolhatja el azon gyengeséget, hogy hihetetlenül vágyódik látni a *Moniteur Universel*t. A napokban alkalmá nyílt a nádor ő fenségének tudomására hozni a gróf e bőkezűségét, valamint az Izdenczy-féle kéziratok remélhető megérkezését is. Ő fensége rendkívül örült e híreknek, s meghagyta, hogy a mint ez bekövetkezik, jelentse neki.¹

Néhány nap mulva Tiboltnak is ír Miller, értesítvén őt, hogy a metszetek, térképek katalogusához, miután a könyvkötő elkészült munkájával, hozzáfogott. Azt tapasztalta azonban, hogy Görög munkájából² több térkép hiányzik, a melyeket Eggenberger csupán az előző évben szerzett meg. Az a kérdés már most, megveheti-e ezeket, vagy így hiányosan vegye fel a munkát. Az egyes vármegyei térképekről kimutatást mellékel, a miből megállapíthatók a hiányok. A somogyi térkép sincs meg, bár kilátásba helyezték, hogy egy szép példányt küldenek belőle, a mit azonban még nem kapott meg. Gróf Festetich (György arczképét eddig még egyetlen könyvkereskedésben sem sikerült megtalálnia. Úgy látszik Kultsár szántszándékkal tartja vissza ezeket. Talán Tibolth kérésére átengedne egy példányt. A czimergyűjteményt legkevesebb 200 darabbal gyarapította. Néhány újabb darabot az udvari kanczelláriában is lehetne szerezni. A káptalani jelvények közül eddig csak az esztergomi és nagyváradí van meg; az egri, kalocsai, zagrábi stb. mind hiányzanak.

Hallotta, hogy a kéziratkatalogust már nyomjak Sopronban. Schwartner szeretné a sajtó alól kikerült íveket átnézni, nehogy olyan munkálatról kelljen szólnia, a mi kezében sem volt. Alkalmadtán el lehetne neki (Millernek) küldeni, és ő majd közölné vele. Nyilvánítsa nézetét, vajjon tárgymutatót készítsen-e ehhez is, mint a könyvek katalogusához, avagy csupán betűrendes név-

¹ Millernek 1813 május 21-én kelt levele. Széchényi levéltár. I. kötet. 13. szám, II. csomag, 89. szám.

² Görög Demeter udvaritanácsos »Magyar átlás« című munkájáról lehet szó.

mutató? A maga részéről a tárgymutató mellett van s ha a kinyomott íveket megkapta, azonnal hozzá fog a munkához.

Mellékeli azon görög és latin írók jegyzékét, a kiknek munkái a hún-szkita történet, valamint Pannonia földrajzának ismeretéhez szükségesek. Úgy véli, a soproni könyvtárban megvannak. Ezenfelül felsorolja azon munkákat is, a melyeket a gróf megrendelt, de csonkaságuk miatt nem használhatók. Óhajtaná továbbá, hogy a könyvtár részére még azon segédkönyvek is átengedtetnének, a melyeknek czímei a mellékelt jegyzéken láthatók. Bízik jóságában, hogy ha nem is mindannyit, valamit ezekből mégis kieszközölné.

Erdélyben az elhunyt Eders helyére ismét két jó ügynököt szerzett. Az egyik Kenderessy kormánytanácsos, a másik Horváth piarista tanár. Mindkettő gyarapította már a könyvtárt. Az első a kiadott Széchényi-leveleket, a másik a könyvtár katalógusait óhajtaná megkapni. Ő már kérte a gróftól ezeket, de azért most neki is figyelmébe ajánlja.

A mi egészségi állapotát illeti, ez annyira javult, hogy az a csak ritkán van: a fülzúgás és a lábhidegsége azonban még mindig nem akar szűnni, úgy hogy éjjelre mindig meleg lábbelit kell felhúznia, nappal pedig Cortex Peruvianussal (kinafa) táplálkozik. Orvosai néhány heti falusi levegőt ajánlanak neki. De hová menjen? Ha Nagyvárad vagy Czenk közelebb lenne, tudná mit tegyen. Az ily hosszú út azonban nagyon igénybe venné erszényét.¹

Széchényi június 10-én már abban a helyzetben volt, hogy elküldhette Millernek a kéziratkatalogus első kiszedett ívét azon keréssel, hogy ha esetleg a betűket nem találná megfelelőeknek, tegye meg észrevételeit és küldje el neki Marczaliba, a hol több hetet szándékozik tölteni. A betűk hasonlóak az előbbi kötetek betűihez, s a papírnagyságot is meg kellene tartani.²

Miller — a mennyire kézirat nélkül képes volt — megtisztította a próbanyomást a sajtóhibáktól és megmutatta azt Schwartnernek is. A nyomásra csak az a megjegyzése volt, hogy úgy látszik a nyomdának kevés a betűje; már pedig ez nagyon késleltetné a szedést.

Visszaküldvén az ívet Széchényinek, ismét hangoztatja, mennyire örvend, hogy munkájával bizonyos mértékben hozzá-

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 88. szám.

² Miller levelezése XIII.

járulhat azon emlékmű létesítéséhez, a melyet a gróf a katalógus kiadásával önmagának emelt. Miután elvégződött a cimelioteca katalógusának összeállításával, s már át is adta a nádor ő fenségének, a magyar metszetgyűjtemény feldolgozása lesz első teendője. Feltette magában, hogy sietni fog a munkával, mert annyira elgyengült testi ereje, hogy minden időváltozás hatással van egészségi állapotára.¹

Széchenyi azonnal intézkedett, hogy a nyomda szerezze be a netalán szükséges betűket. A korrektura gondjától pedig egyszerűen felmentette Millert és Tibolthot bizta meg ezzel, csak hogy minél kevésbé terhelje a betegeskedő embert. Sőt más-ként is igyekszik őt vigasztalni, erősíteni. Én csak úgy érzem — írja hozzá június 26-án kelt levelében — a közeledő öreg-ség alkalmatlanságait nap-nap után, mint Ön. Ez azonban nem fog bennünket visszatartani attól, hogy az együtt kezdett munkát együtt is fejezzük be. S hogy Uraságod erejét felfrissít-hesse, utasítottam inspektoromat, küldjön címére 10 vödör mar-czali bort, csak azt közölje vele előbb, hogy vöröset kíván-e inkább, vagy fehéret.²

Miller azzal igyekezett meghalálni a gróf figyelmét, hogy lehetőleg mindent elkövetett arra nézve, miszerint semmiféle Széchenyitől származó kézirat ki ne maradjon a készülő katalo-gusból. E végből átnézte az összes szekrényeket, s a mi pótolni valót talált, sietett Tibolthhoz eljuttatni, a katalógusba való beiktatás céljából.

Nagyon kedve szerint történt, hogy a korrekturát Tibolthra bizta a gróf, mert tudta, hogy így lehetőleg kevés sajtóhiba marad benn a munkában.

Nem volt azonban megelégedve Tibolthtal, hogy még min-dig nem kapta meg a kért könyveket, sem pedig nem nyilvánít-totta véleményét az indexre vonatkozólag.

S főleg elégedetlen volt saját egészségi állapotával. Gyakran volt éjjel láza, fülzúgása stb. Csupán főfájása vált ritkábbá; a től azonban már a nyár derekán előre rettegett.³

¹ Széchenyi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

² Miller levelezése XIII.

³ Millernek július 8-án és augusztus 5-én Tibolthhoz intézett levelei. Széchenyi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 88. szám.

Június elején egyéb körülmények is merültek fel, a melyek alkalmasak voltak arra, hogy betegségéből eredő kedvetlenségét fokozzák. Egy lelet lett volna átveendő Szönyben, a tulajdonos Zichy gróftól s Millernek nem volt az intézetben embere, a kit a kiküldetésre a nádornál javaslatba hozhatott volna. Tehát, a természetrajzi gyűjtemények őre már régebben távol volt hivatalától; Haliczky pedig folyton betegeskedett, úgy hogy minden teher a másik kanczellistára, Kutserára nehezedett, ő maga pedig anynyira el volt foglalva a könyv- és régiségtár ügyeivel, hogy — mint a nádornak jelentette — még arra sem ér rá, hogy egészségét gondozza. Azt ajánlotta tehát, hogy ismét Horvát István küldessék ki a lelet átvételére. A nádor azonban — nem tudjuk mi okból — Tehelt bízta meg ezzel.¹

Ugyancsak június első napjaiban történt, hogy a Múzeum előtt eddig örökdő katonaságot, a katonai helyőrség létszámának csekély voltára való hivatkozással, minden előzetes értesítés nélkül, egyszerűen beszüntették. Ennek legközvetlenebb következménye az volt, hogy mindjárt az első éjjel 1—2 óra közt be akartak törni az intézetbe, a hol — Miller szerint — nagyobb érték őriztetett, mint az összes pesti közpénztárakban. Sőt e gonosz szándékú kísérletezések ismétlődtek még akkor is, a mikor Miller elrendelte, hogy a könyvtári szolga és a háziszolga felváltva őrködjének éjjelenként a folyosón.

Miller, hogy a felelősséget magáról elhárítsa, jelentést tett a történetekről a nádornak, a kitől június 22-én azt az értesítést vette, hogy megkeresésére a hadparancsnokság intézkedett, miszerint a helyőrség létszámának emelésével a Múzeum ismét visszakapja az őrséget.²

Augusztus havában Horvát István több becses régiséget szerzett az intézetnek. Midőn Miller ezek jegyzékét a nádorhoz augusztus 26-án felterjeszti, újból alkalmat vesz magának elpanaszolni a tisztviselők elégtelenségét és Horvát István kinevezését kérelmezni. Hivatkozik arra a buzgalomra, a melyet Horvát a Nemzeti Múzeum érdekében mindenkor kifejtett, a saját előhaladott korára, 40 éves hűséges szolgálataira és kéri ő fen-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1813. Nr. 890.

² Igazgatósági irattár. A. 1813. Nr. 33—39.

ségét, adja végre melléje segítségül, mint a könyvtár örét. Oly szerencsétlen helyzetbe jutott a kellő munkaerő hiányában, hogy immár képtelen a vállaira nehezedő terhet elviselni. Ha Haliczky kanczellista nem lenne oldala mellett, kétségbe kellene esnie. Reggeltől estig vendégeket fogadnak a könyv-, érem- és régiség-tárban és néha még a természetrajzi osztály embereit is ők kénytelenek helyettesíteni. Ez által halasztást szenvednek az oly munkálatok, a melyeket az intézet érdekében már meg kellene kezdeni. Ide számítandó első sorban a katalogusok megszerkesztése, a melyeket a közönség türelmetlenül vár s a melyek a szükséges rend szempontjából is nélkülözhetlenek. A mi ebből megvan, azt ő készítette. Ő neki kell ezenfelül minden ajándékot, vételt, cserét jegyzékbe vennie. Többre már nem képes. Ő nem egyéb, mint czimzetes igazgató, a ki miben sem különbözik a többi tisztviselőtől. Ennek daczára nem merészkednék a nehéz viszonyok miatt panaszkodni, és továbbra is minden segítség nélkül viselné az egész intézet összes ügyeit, ha nem érezné, hogy a nyár folyamán helyreállott egészsége nem bírja ki a túlfeszített munkát. Ez az egyedüli oka, hogy Horvát kinevezése érdekében ismét kéréssel járul ő fensége elé. Szorgalma, képzettsége még az ő egészségi állapotára is kedvező hatással lenne: első sorban azonban az intézetnek válnék javára és diszére. Ha netalán a pénzalap elégtelensége akadályozná a kinevezést, biztosíthatja a nádort — éppen a tegnapi postával értesült effelől — hogy úgy az esztergomi, mint a nagyváradi káptalan rövid időn belül tekintélyes összegű alapítványt készül tenni az intézet céljaira.¹

Miller panaszait a munkaerők elégtelensége miatt annál inkább teljes mértékben indokoltnak látjuk, mert tagadhatatlanul nagymérvű elfoglaltsága mellett még a múzeumi építkezéssel kapcsolatos nagy fontosságú tárgyalások is sok idejét emésztették fel.

E tárgyalások főleg az 1813. év nyarán vették igénybe, a mikor a telek kérdése végre szerencsés megoldást nyert.

Amann János császári királyi udvari építész felsőbb meghagyásból még az 1812. év január havában lenn járt Pesten, hogy megtekintvén a Nemzeti Múzeum telkét, ennek megfelelő

¹ Fogalmazvány az igazgatósági irattárban. A. 1813. Nr. 47.

voltáról véleményt mondjon. Felmérvén a herczeg Grassalkovich által ajándékozott régi fűvészkert területét, Amann nem késelt kijelenteni, hogy ezt egyáltalában nem tartja alkalmasnak nagyobb szabású építkezésre; mert ha a tűzveszedelem elhárítása czéljából mindkét oldalon legalább 9 öl széles utcát nyitnának, nem maradna elegendő hely a gyűjtemények és a tisztviselői lakások számára, sőt az ablakoknak is folyosóra kellene nyílniok. Azt ajánlotta tehát, adják el a területet és más alkalmas telket vásároljanak az intézet czéljaira.

Nem sokkal ezután történt, hogy Batthyáni Antal gróf a Királyúton, a Hatvani és Kecskeméti kapuk közt fekvő, elől 100 öl és befelé ugyanily nagyságú telket, a melyet mind a négy oldalról utca szegélyezett, s a mely Batthyáni József gróf bibornok primás után örökség útján szállott reá, a rajta levő kerti házzal együtt áruba bocsátotta. A telek egyes részei már vevőre is találtak 43.850 forintért, midőn József nádor közbelépett és az egész területet, összes épületeivel, megvásárolta a Múzeum czéljaira. Mindenekelőtt visszaváltotta a már eladott részeket és miután a közalapítványi ügyigazgatóság is hozzájárult, megkötetett a szerződés, a melynek értelmében az intézet a 43.850 forinton felül lefizetett még 56.150 frtot, 120.000 forint után pedig 6 százalékos kamat fizetésére kötelezte magát. A Grassalkovich herczeg ajándékából nyert hatvani-utczai telket pedig, a város szépitészeti bizottságának tanácsára, 8 háztelekre osztva adták el október 11-én nyilvános árverés útján 94.670 frt és $35\frac{2}{5}$ krajczárért oly kikötéssel, hogy a vevők tartozzanak a telkekre egy, vagy kémeletes házakat építeni, a vételárt pedig egyharmad részben azonnal, kétharmad részben pedig 10 év alatt törlesztetni.

November 17-én Pest város hatósága számos vendég jelenlétében ünnepélyesen bevezette a Múzeum igazgatóját az újonnan vásárolt telek birtokába. November 22-én pedig elrendelte a nádor, hogy a természetrajzi gyűjtemények, a kézművek tára és a köemlékek eddigi helyükről az új telek megfelelően átalakított épületébe vitessenek át, a tisztviselők pedig a számukra ugyanitt kijelölt lakásokba költözzenek.¹

Miller egyik, október 5-én kelt, s a nádorhoz intézett fel-

¹ Az Acta Musaei Nationalis II. kötetének kézírata. Múzeumi kézírattár, Quart. Lat. 18.

terjesztésében panaszosan említi, hogy öneki csak egy hasznavehető embere van, Haliczky, mintán van úgy, hogy a többieket egy hétig sincs szerencséje látni.¹

Úgy látszik, ennek a panasznak az ele első sorban Tehel, a természetrajzi osztály öre ellen irányult, a kivel már régebben feszült viszonyban élt.

A kölcsönös neheztelés oka a hatáskör feletti versengésre vezethető vissza. Tehel több önállóságot akart magának biztosítani, mint a mennyt Miller mint igazgató megengedhetőnek tartott.

Millert legutóbb az is bántotta, hogy a nádor a szőnyi lelet átvételére az ő javaslata ellenére nem Horvát Istvánt, hanem Tehelt küldötte ki. Annyira nem titkolta ezt, hogy midőn a nádor jelentéstételre szolitotta fel, mi történt a lelettel, azt válaszolta, hogy Tehel közvetlen utasítást nyervén erre nézve ő fenségétől, ő mitsen tud az egészről.

Az 1814. év elején Miller újabb panaszszal állott elő. Tehel, a nádorra való hivatkozással, Miller tudtán kívül, több szekrényt rendelt meg a természetrajzi osztály részére, a melyeket Miller teljesen feleslegeseknek tartott. Miller az igazgatói tekintély megalázását látta e háta megetti intézkedésben, és január 30-án a nádor előtt is szóvá teszi az ügyet, nem hallgatván el, hogy a városban már úgy is el van terjedve a hír, hogy a természetrajzi tár legközelebb különválik az intézettől, és ennek élére, mint igazgató, Tehel jön, úgy hogy kettőjük közt minden hivatalos összeköttetés megszakad.

A nádor azonban nem adott igazat Millernek, bár utasította Tehelt, hogy felterjesztéseit a jövőben az igazgatóság útján eszközölje. Ellenkezőleg, kijelentette, hogy Tehel az ő parancsára járt el a megrendelésben: Millernek pedig azt ajánlotta, hogy ne hallgasson holmi alaptalan mende-mondákra, mert ez nem válik állása tekintélyének öregbítésére.²

Miller a leiratot nagyon szívére vette: annyira, hogy lemondott hivataláról. A nádor azonban nem fogadta el lemondását, hanem — így mondja el Miller az esetet Széchényinek — a

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1813. Nr. 2361.

² U. o. A. 1814. Nr. 305. Igazgatósági irattár. A. 1814. Nr. 18. 24.

következőket válaszolta neki. Uraságod lemondását nem fogadom el, ha mindjárt elveszíti is, a mitől óvja meg a Mindenható, látását, hallását. Nekem szükségem van arra a képzettségre, okosságra, szakbeli jártasságra, a melylyel oly nagy mértékben rendelkezik. A jutalmazás az én gondomat képezi. Igérem, hogy tetszése szerinti kitüntetésben lehet része, csak egy kis béketűrőssel legyen és elnyeri jutalmát.

Ennek a nyilatkozatnak, természetes dolog, nem szegülhetett ellen és saját akaratával szemben kénytelen volt az ő jó főherczegének óhaját teljesíteni, bár a czeni Tusculanumot, Széchényi társaságában, mindezen ígéreteknél többre tartotta volna.¹

Sőt a nádori kegy ezen megnyilatkozása oly nagy életkedvet öntött belé, hogy másodszor is megnősült, elvevén Appanauer Ferencz özvegyét.

A küldött marczi bor — kissé későn — akkor köszöni meg, a mikor házasságáról értesíti Széchényit, halásan említvén, hogy semmi sem hatott rá oly jótékonyan, mint a jó bor. Már közel volt a kétségbeeséshez, látván, hogy semmiféle orvosság nem képes visszaadni egészségét, midőn végre a tokaji és marczi bor megtette hatását. Beteljesedett rajta a közmondás: *«vina parant animos, faciuntque caloribus aptos.»* Feleségét, a kit a gróf is pártfogol, magával együtt további kegyeibe ajánlja. Annál kevésbé akarta e váratlan eseményt a gróf előtt eltitkolni, mert mindjárt kezdetben azzal a kéréssel kénytelen nála alkalmatlankodni, hogy az iránta és felesége iránt tanusított jóindulatából kifolyólag, tűrje meg nejét sz. Györgyig házában, mert az ő mostani lakásában nem képesek mindketten elhelyezkedni. A nádor jóságából az új múzeumi épületben 10 szoba van részére fenntartva, de két hónapba is beletelik, míg ezek kiszikkadnak és berendeztetnek. A metszetek katalógusához már hozzáfogott és reméli, hogy mire a kéziratkatalógus megjelenik, ezzel is elkészül. Nagyon örül, hogy a Batthyáni-féle telek megvásárlásával a grófnak is kedve szerint cselekedett.

A mit a gróf kíván, hogy t. i. könyvtára elkülöníttessék a többi adományoktól, azt ő már rég tervbe vette és szentül igéri,

¹ Millernek 1814 márczius 4-én Széchényihez intézett leveléből. Széchényi levéltár I. kötet, 13. szám, II. csomag, 89. szám.

hogy keresztül is viszi. Ha megengedi, a nyár folyamán nejével együtt tiszteletét fogja tenni.¹

Széchenyi örömmel üdvözölte őt egészségének helyreállta és házasságának megkötése alkalmából, Isten áldását kívánván mindkettőjükre és szíves készséggel adta beleegyezését, hogy új lakása elkészültéig házában a már egykor használt helyiségeket igénybe vegye. Nagy megnyugvással vette a hirt a metszetek stb. katalógusának készültéről. Ő is értesíti Millert, hogy a kéziratkatalógusból 10 ív már ki van szedve. Biztosítja, hogy nem fogadván el ő fensége az igazgatóságról történt lemondását, az ő kívánságának is eleget tett. Reméli, hogy a felség kellő jutalomban fogja részesíteni kiváló érdemeit. Abbéli biztosítását, hogy az ő adománya a többi ajándékoktól különválasztatik, halás köszönettel veszi. A kilátásba helyezett czeni látogatást pedig örömmel várja.²

A nyár derekán újból négy láda kéziratot és nyomtatványt küldött Széchenyi a könyvtárnak, kérvén Millert, hogy ezeknek lajstromát aláírva küldje vissza neki. A Moniteur megküldését, részint mert a néhány hiányzó számot még be akarta szerezni és az 1814-iki emlékezetes, eseményekben gazdag év ujságait is össze akarta gyűjteni és a könyvtárnak ajándékozni, a jövő év tavaszára halasztotta. E helyett a kéziratkatalogus eddig kinyomtatott íveit küldi meg használatra Millernek, azzal a kijelentéssel, hogy rajta lesz, miszerint a munka még ennek az évnek a folyamán megjelenhessék.³

Miller viszont egy általa irt és a kéziratkatalogus elé szánt értekezését küldötte el július 24-én Széchenyinek, megjegyezvén, hogy nem akart a grófról ebben dicséreteket zengeni, nehogy hízelegni látszassék. Ezt az előszó írójának engedi át. Külömben ha nem felelne meg dolgozata a célnak, küldje neki vissza. Együttal kénytelen arra kérni a grófot, értesitse őt, hogy mit határozott a könyvtári katalogus példányaira vonatkozólag. Némelyek azzal gyanúsítják, hogy a gróf által számukra már 3 évvel ezelőtt kilátásba helyezett példányokat elsikkasztotta. Ő ugyan mindenkit

¹ Széchenyi levéltár I. kötet. 13. szám. II. csomag, 89. szám.

² Széchenyinek 1814. ápril 7-én kelt levele. Miller levelezése XIII.

³ Széchenyinek július 22-iki levele. U. ott.

a grófhöz utasított, ennek daczára még is tőle várják a könyveket. Könnyű belátni, mennyire kellemetlen ez reá nézve.¹

Az értekezést Széchényi köszönettel fogadta és gondoskodott róla, hogy mielőbb kinyomassék. De mint rendesen, most is felemlíti Millernek a metszetkatalogust. Tartsa meg őt — úgy-mond — a Mindenható, hogy ennek megjelenését is megérhessék.²

Miller a kézirattár katalógusának megküldött iveit átnézte és a talált sajtóhibákat kijavította. Nem volt azonban meglegedve a kötetek beosztásával. Jobb szerette volna, ha az első kötet már a B. betűvel bezáródik, mert szélszerűbbnek látta a munkát több kisebb kötetben megjelentetni, mint megfordítva.

Midőn ezt szeptember 2-án kelt levelében megírja Széchényinek, nem állhatja meg, hogy a következő dolgot is ne közölje vele. Elhalálózván a besztercei egyházmegye főpásztora, a püspökség javainak átvételére Fridmanszky kamarai titkár küldetett ki. Ez az elhunyt püspök hagyatékában Boeskey István elég számos levelére akadt, a miről nem mulasztotta el Millert értesíteni. Miller jelentésére a nádor felhívta Semsey kamarai elnököt, hogy engedje át a leveleket az országos könyvtár céljaira. Semsey ennek megfelelően intézkedett, hogy a leveleket küldjék Budára. Közbejövén azonban halála, az ügy elintézése Majláth gróf kamarai alelnökre háramlott, a ki nem törődván a kamarai tanácsosoknak a nemzeti könyvtár érdekében leadott szavazataival, az okleveleket felküldötte Bécsbe. Miller nem késett erről a nádornak jelentést tenni, s kíváncsian várta a fejleményeket.³

Az őszi folyamán igen magas látogatói voltak a Magyar Nemzeti Múzeumnak.

József nádor október 5-én kelt leiratában értesítette Millert, hogy a bécsi kongresszuson tanácskozó fejedelmi személyek 20-ika táján Budára készülnek és nincs kizárva annak lehetősége, hogy a Múzeum gyűjteményeit is meg fogják tekinteni; gondoskodjék tehát róla, hogy minden olyan állapotban legyen, miszerint a magas vendégek megtekinthessék. Készítsen egyúttal az összes gyűjteményekről táblázatos kimutatást és ezt terjessze fel hozzá.⁴

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 91. szám.

² Széchényi augusztus 10-iki levele. Miller levelezése XIII.

³ Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 93. szám.

⁴ Igazgatósági irattár. A. 1814. Nr. 116.

Millernek első teendője volt egy kis üdvözlőletet szerkeszteni és a nádornál kieszközölni, hogy ezt kinyomathassa, nehogy — úgymond — valaki mulasztással vádolhassa az intézetet.

Október 25-én érkezett meg Budára I. Ferencz király, Sándor orosz czár és Frigyes Vilmos porosz király. Még a nap folyamán utasította a nádor Millert, az uralkodóknak a Múzeumban történő fogadtatására vonatkozólag.

Október 26-án reggel 8 óra tájban Ferencz király, a nádor és különféle udvari és katonai méltóságok kíséretében, lehajtatott a várból az egykori József-féle papnevelő épületéhez, a hol a kapuban Miller által fogadtatott. Az ő kalauzolása mellett ment a felség a könyvtár helyiségeibe, a hol mindent megszemlélvén, elismerését nyilvánította a hét év alatt elért fejlődés felett.

Tíz óra tájban érkezett meg az orosz czár és porosz király nagy kísérettel, a kik szintén megtekintették a fegyvergyűjteményt, az éremgyűjteményt és a könyvtárt. Beirván az uralkodók neveiket a vendégkönyvbe, a Keckeméti-utczán keresztül az újonnan

The image shows three handwritten signatures in cursive script. The first signature is at the top, followed by a second signature in the middle, and a third signature at the bottom. To the right of the second signature, there is a date and location written in cursive: "Oren. Sp. 15to / 26to 1854". To the right of the third signature, there is a date and location written in cursive: "f. d. 8. 1854".

A HÁROM URALKODÓ NÉVALÁIRÁSA A KÖNYVTÁR VENDÉGKÖNYVÉBEN.

vásárolt múzeumi épülethez hajtatnak, a hol a természetrajzi tárgyakat vették szemügyre. Mielőtt a felségek az intézetből távoztak volna, Miller az általa szerkesztett üdvözlőlet egy-egy nyomtatott példányát ajánlotta fel nekik.¹

József nádor november 6-án értesítette Millert, hogy ő felsége az intézetben tapasztalt rend felett legteljesebb megelégedését nyilvánította és megbizta, hozza ezt az igazgató tudomására.

¹ Az Acta Musaei II. kötetének kézirata, p. 77.

A nádor a maga részéről is hozzájárult ehhez, meghagyván Millernek, hogy ezt a többi tisztviselővel is közölje.¹

Nem kapván vissza Széchényi még három hónap múlva sem a július 22-én elküldött könyvek aláírt jegyzékét, már október 21-én felkérte Millert, hogy miután azóta mindenesetre elhelyezte szokott gondosságával a küldeményt, a jegyzéket juttassa el hozzá, nehogy újból megvásároljon már meglévő könyveket.²

Miller azzal menti magát november 26-án, hogy sokkal jobban el van halmozva teendőivel, mintsem hogy szándéka szerint azonnal eleget tehetett volna a gróf kívánságának. Ritkán tér nyugodni éjfél előtt. Azért reméli, meg fogja neki bocsájtani a gróf, hogy a küldött könyvek jegyzékét csak most adhatta postára. Ily munkára csak akkor marad ideje, ha nagyon is ráér. Levelezése ebben az évben meghaladja a 248 számot; a nádori leiratok, saját felterjesztései és jelentései pedig elérték a 297-iket, eltekintve a hatóságokkal váltott hivatalos iratoktól, a mi szintén nem lesz kevesebb. Sokszor maga is csodálkozik, hogy egymagában képes ennyi munkának megfelelni, és hogy betegsége, mely két évig kinozta, még ki nem újult. Azonban a kit erre szánt a Gondviselés, annak a bajt el is kell viselnie. Már mint gyermek megtanulta, hogy míg az utókor hálás elismeréssel fogja hasznát venni a király és haza érdekében kifejtett fáradozásainak, addig az életben elesik minden dicsőségtől. Ez volt az oka annak is, hogy nem ért rá a jegyzékben megjelölni a könyvtár részére megtartott munkák czimeit; de abban bizakodott, hogy Tibolth a visszaküldött munkákból ezt is megtudja állapítani.³

Ennek a nagymérvű elfoglaltságnak kell kétségkívül tulajdonítanunk, hogy Miller az 1815. év kezdetével egyszerűen beszüntette a gyarapodási napló vezetését. A legutolsó bejegyzés 1814 december 28-áról keltezve, ekként szól: »comes Széchényi misit MSSta Iزدencziana«.

Ebből kitűnik, hogy Miller az utóbbi időben nem iktatta be azonnal a naplóba az egyes szerzeményeket. De ha e tekintetben engedett is az öregedő ember a régi pontosságból, az 1813. és 1814. év eseményei a mellett tanuskodnak, hogy az egyes bece-

¹ Igazgatósági irattár. A. 1814. Nr. 129.

² Miller levelezése XIII.

³ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag. 56. szám.

sebb nyomtatványok, kéziratok megszerzése, a köteles példányok beküldése még mindig régi gondját képezték.

Tagadhatatlanul az ő érdeme, hogy József nádor tudomást szerez arról, miszerint Hartvic püspöknek sz. István életéről írt XII. századbeli legendája Frankfurt városában, a sz. Bertalan apátság könyvtárában őriztetik, s hogy a nádor kérdést intéztet a város polgármesteréhez, nem lennének-e hajlandók a nagybecsű kéziratot a pesti magyar nemzeti könyvtárnak átengedni? A városi hatóság erre 1814 február 7-én kelt levelében nemcsak elismerte, hogy a kódex legmértöbb helye a magyar nemzeti könyvtárban lenne, hanem azt a nádornak nagylelkűen rendelkezésére is bocsátotta. Mire a nádor márczius 21-én személyesen vitte el a kódexet a könyvtárba.¹

Miller jelentette a nádornak azt is, hogy a besztercebányai káptalan az elhalt püspök hagyatékából egy XIX. századból származó és sz. Domonkos életét tárgyaló kéziratnak van birtokában. S a nádor, bár a királyi kamara emberei mint fundus instructust tekintik ezt, miután a megboldogult püspök könyveit utódjára hagyományozta, kieszközli a királynál, hogy a könyvtár ne csak sz. Domonkos életét kapja meg, hanem a Bocskay-féle okleveleket is.²

Kovachich Márton György még 1811-ben megígérte Millernek, hogy megküldi neki az esztergomi káptalan régi és új könyvtárában őrzött kéziratok lajstromát. Igéretét azonban csak két év múlva válthatta be, mert csak ekkor kapta meg ő is Palkovich György könyvtárostól (a későbbi esztergomi kanonoktól) a lajstromot. Miller azonnal jelentést tett a dologról a nádornak, elmondván, hogy átvizsgálta gondosan a jegyzéket s bár azt tapasztalta, hogy a könyvek nagyjából hittudományi munkák, mégis kiválasztott a régi könyvtárból 22, az újból pedig 32 kéziratot, mint a

¹ Az Acta Musaei II. kötete kéziratban. Fol. 65. Bécs tudományos köreiből az a hír volt elterjedve, hogy a könyvtár a névtelen jegyző egy kódexéhez jutott és rendeletet eszközölt ki a királynál, hogy ez küldessék fel Bécsbe, az udvari könyvtár példányával való összehasonlítás céljából. A nádor azonban november 10-én felvilágosította a kancelláriát, hogy tévedés van a dologban. Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1814. Nr. 1709.

² Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1813. Nr. 2455. 2771. A. 1814. Nr. 154. 1957.

melyeket meg kellene szerezni a könyvtár részére. József nádor két ízben is írt ez ügyben a káptalannak. Ez azonban 1814-ben azt felelte a nádori leiratra, hogy a megjelölt kéziratokat nem engedheti át a Múzeumnak, miután nincs abban a helyzetben, hogy az érseki szék üresedése idején valamit elidegeníthessen a káptalan tulajdonából.¹

Miller Tibolth útján lépéseket tett Sopron városánál, hogy az itt először 1726-ban megjelent névtárból a még hiányzó évfolyamokat, a melyeket sehol sem bírt megszerezni, küldjék meg az intézetnek. A városi hatóság azonban úgy nyilatkozott Tibolth előtt, hogy csakis a nádor felszólítására engedhetnék át a schematismusokat. Miller kérésére a nádor csakugyan elküldötte a felhívást, mire a város is beszolgáltatta a névtárt.²

Hasonlóképen az ő javaslatára hívta fel József nádor Fehérvármegye alispánját, hogy Andrassy Ignác alezredest, szentpéteri lakost bírja rá, miszerint a kezei közt lévő Biblia Pauperumot ajándékozza a Múzeumnak. Az alispán nem sokára jelentette, hogy Andrassy ünnepélyesen megígérte, miszerint ezt legközelebb személyesen fogja az intézetbe elhozni.³

Ugyancsak Miller buzgólkodásából jutott a könyvtár az ágostai hitvallású evangélikus egyház soproni konventjének ajándékából 7, a besztercebányai városi levéltárból ugyanennyi kézirat birtokába stb.⁴

De figyelemmel kísérte Miller a köteles példányok ügyét is.

Még 1813 február 11-én jelentette a nádornak, hogy 1807-ben abban egyezett meg Trattner pesti nyomdatulajdonossal és az egyetem budai nyomdájával, hogy ezek minden felév elején jegyzék kíséretében elküldik a Múzeumba a nyomtatványokat, ő pedig az aláírt jegyzéket felterjeszti a helytartótanácsához. Így volt ez évekig, a nélkül, hogy a helytartótanácsnak valami kifogása lett volna az ellen. Most egyszerre azt akarja a helytartótanács, hogy a nyomdák ne a könyvtárba, hanem közvetlenül hozzá küldjék fel a köteles példányokat. Így azután nemcsak későn kapják meg a könyvtárban a nyomtatványokat, de az ellenőrzést sem képesek

¹ Országos levéltár, Acta Musaei. A. 1813. Nr. 656. 2771. A. 1814. Nr. 351.

² U. ott. A. 1813. Nr. 2946. A. 1815. Nr. 495.

³ U. ott. Nr. 505.

⁴ U. ott. Nr. 8. 140.

— a jegyzék hiányában — teljesíteni. Nem volt elég, hogy nem fogadták el az ő javaslatát a köteles példányok ügyének rendezésére vonatkozólag, hanem még ezen az úton is akadályozzák az intézet fejlődését.

A nádor erre június 20-án leirt a helytartótanácsához, hogy miután Miller jelentéséből arról értesült, hogy a köteles példányok egy idő óta nem érkeznek be az országos könyvtárba, intézkedjék, miszerint ez a jövőben pontosan megtörténjék.¹

A helytartótanács nem tudott egyebet tenni, mint ismételte, hogy a mint a nádor 1811 június 19-iki felszólítására 1812. márczius 17-én 4057. szám alatt jelentette, az összes censoroknak újból és külön meghagyta, hogy minden, az ország területén megjelent nyomtatványból négy példányt küldjenek fel hozzá, hogy ebből kettőt a legfelsőbb helyre lehessen felterjeszteni, a másik kettőt pedig az országos könyvtár és az egyetemi könyvtár közt megosztani. S e rendeletnek meg volt a hatása, mert nem volt úgyszólván helytartótanácsi ülés, a melyre ne érkezett volna be egy, vagy más köteles példány, a miből egyet az országos könyvtár szokott megkapni. Minthogy azonban a múzeumi igazgató panaszos jelentéséből az tűnik ki, hogy talán a censorok figyelmetlenségéből, vagy pedig a nyomdák mulasztásából még mindig elmaradnak egyes köteles nyomtatványok, hogy ezen rendetlenségnek eleje vétessék, az látszanék legezészerűbbnek, ha a Múzeum igazgatója esetről-esetre bejelentené a helytartótanácsnak, hogy az ország területén megjelent nyomtatványok közül mi nem érkezett be az országos könyvtárba, hogy az illető censor, vagy esetleg a mulasztást elkövető nyomdász ellen érdem szerint eljárni lehessen.²

Miller, a kit a nádor 1813 július 19-én kelt leirataiban ily értelmű utasítással látott el, átnézte a könyvtári anyagot, és a mennyire ez lehetséges volt, megállapította, mely munkák azok, a melyek az utóbbi évek köteles példányai közül nem érkeztek be az intézethez. Ebből, a mit tudott, megszerezte maga. Volt azonban olyan 41 munka is, az 1803—1814. évekből, a melyeket hasztalan keresett a könyvkereskedésekben, vagy egyes magánosoknál. Ezeknek czimeit összeírta és 1814. márczius 22-én fel-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei A. 1818. Nr. 659.

² U. ott. Nr. 1123.

terjesztette a nádorhoz, hogy beszerzésükről a helytartótanács intézkedjék.¹

Fáradozásainak volt némi sikere. A helytartótanács június 7-én több oly könyvet küldött meg a nádornak, a melyeket a pozsonyi tankerületi igazgatótól kapott, mint olyanokat, a melyek még nem lettek beszolgáltatva a könyvtárba. Azt is jelentette azonban az igazgató, hogy a Kis Tátos című munka már nem volt megkapható az időközben elhalt nyomdász özvegyétől.²

Nem feledkezett meg Miller a könyvkötés ügyéről sem. Kétségtől az ő befolyásának kell tulajdonítanunk, hogy Valero Tamás az 1810-ben tett 1666 frt 40 kr. alapítványt, a mely a devalvatio következtében fele értékre szállott le, 1814 márczius 6-án 1000 frtra egészítette ki, oly kikötéssel, hogy ezen összeg kamatai könyvkötésre és könyvvásárlásra fordíttassanak. Valero István és Antal testvérek pedig ugyanezen napon, ugyanezen rendeltetéssel 833 frt 20 kr. alapítványt tettek le.³ 1814-ben pedig azt jelenti Miller a nádornak, hogy az Illésházy gróf által rendelkezésére bocsátott 100 frtból 70 frtot könyvek és kéziratok kötetésére fordított, mert már 2 éve elmúlt, hogy a Pruzsinszky-féle alapítvány kamatait írószerekre, a Valero Tamás-féléét pedig kötési czélokra nem vette fel, a meddig csak lehet a pénztárban akarván hagyni a pénzt.⁴

E szigorú takarékoskodást teljesen érthetőnek fogjuk találni, ha tudjuk, hogy midőn egy ízben Rajtsányiné több kötetnyi kéziratot ajánlott fel vételre a könyvtárnak, a nádor azt írta Millernek, hogy ez időszerint minden nem feltétlenül szükséges kiadástól tartózkodni kell.⁵

Az 1815. év elején Miller ismét kísérletet tesz a Széchenyi gróf soproni könyvtárában meglévő régészeti és érmészeti munkák megszerzésére. Azt írja a nádornak, hogy Tibolth közölte vele, miszerint a gróf, ő fensége egy szavára a legnagyobb készséggel

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1814. Nr. 573. Igazgatósági irattár. A. 1814. Nr. 33.

² U. ott. N. 1229.

³ Protocollum Donationalium et Fundationalium Literarum Musei Nationalis Hung. Igazgatósági irattár. p. 37.

⁴ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 75.

⁵ U. ott. A. 1814. Nr. 920.

átengedné e munkákat a Múzeumnak; kéri ennél fogva a nádort, járjon közbe e czélból Széchényinél.¹

József nádor azonban ezúttal — talán egyetlen ily eset — nem teljesítette Miller kérelmét. Bizonyára nem találta megengedhetőnek oly embertől kívánni újabb áldozatot, a ki önszántából, minden felszólítás, ösztönzés nélkül, évek óta nem szünt meg az intézet érdekében minden lehetőt megtenni. A nádor inkább azzal a gondolattal foglalkozott, hogyan lehetne a fontosabb külföldi magyar vonatkozású dolgokat megszerezni a könyvtár részére, és február 28-án meghagyta Millernek, hogy írja össze a Németországban található, Magyarországot érdeklő kéziratok és nyomtatványok jegyzékét.²

Még el sem járt Miller e megbízatásban, s a nádornak már is újabb alkalma nyílt az intézet iránt való nagy jóakarátát tanusítani.

1814. márczius 29-én elhalt Bécsben az első magyar bibliografus, Sándor István, a *Könyvesház*, a *Sokféle* érdemes szerzője. 1793. aug. 12-én irt végrendeletében »az egész ország és minden jó Hazafiak Kivánsága szerint a Hazánk Nyelvének kiművelésére erigálandó Akadémianak vagyis Társaságnak, melynek Pesten a széke lenne, elébb való felállítására s felsegállítására 10.000 frtot hagyományozott, valamint könyveit, régi pénzeit, mappáit, képeit.³

A Tudományos Akadémia azonban még mindig nem létesülhetett. Mi történjék tehát a hagyománynyal? Ez volt a kérdés.

József nádor abból kiindulva, hogy a végrendelező által örökösül megjelelt Tudós Társaság nem létezik, a Nemzeti Múzeum céljai pedig teljesen azonosak az Akadémiaéval, május 6-án folyamodott a királyhoz, hogy addig is, míg az Akadémia létrejön, engedje át a hagyományt ideiglenesen a Múzeum céljaira. A mihez a felség hozzájárulván, a 10.000 frt kamatja a tisztviselők fizetésére rendeltetett, a könyvek stb. pedig a könyvtár őrizetére bizattak.⁴

¹ Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr. 20.

² U. ott. Nr. 27.

³ Id. Szinnyi József. Az első magyar bibliografus. Bpest, 1901. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XVII. kötet, 10. szám.

⁴ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 620, 880. Az Acta Musaei II. kötetének kézírata p. 92.

Egy másik, körülbelül ugyanezen időből származó alapítvány még ennél is közelebből érdekelte az intézetet.

Az 1810-ben elhunyt Marczibányi István végrendeletében megbízta testvérét, Imrét, hogy halála után az egész család nevében 70.000 forintot tegyen le alapítványként. Imre 1815 április 20-án adta ki az alapítólevelet, melyet 29-én a nádorhoz felterjesztett.

Ennek második pontja a következőleg hangzik: »Nemzeti Múzeumnak, mely országunk ékessége, illendő fent maradására, úgy édes hazánk született nyelvének gyarapítására rendelek esztendőnként a szerént ezer forintot, hogy ezekből ötszáz forint a felséges nádor ispány ő császári és királyi főhercegségének, úgy mind ezen intézet főigazgatójának kegyes rendelkezéséhez képest ezen summa pénz vagy a felvigyázóságoknak jobb tartására, vagy a megkívántató műveknek megszerzésére, vagy egyébbb tökepénzre fordíttasson; nemkülönben dicső nyelvünk nagyobb virágzására kívánom, hogy azon Nemzeti Múzeum minden esztendőben három kérdést vagy a hibás szóknek javítására, vagy kétséges némely állításoknak megfejezésére anyai nyelven közre bocsásson, s a ki tekintetes nemes Pesth vármegyének kinevezendő biztossága által megvizsgálandó kinyilatkoztatását anyai nyelven legjobban beadja, jutalmul kapjon száz forintot. A ki továbbá legbecsebb s jó erkölcsöket tárgyazó, vagy históriákban, vagy törvényes s orvostudományokban, vagy classicusok fordításában hazai nyelven készült munkát ki fog adni, annak szintén tekintetes nemes Pesth vármegyének biztosságának, a szükséges tudósok egyetértésével való ítélete szerint adattasson négyszáz forint.«¹

Az alapítvány gondnoka Millerrel is közölte az alapítólevelének a Múzeumot érdeklő részét, hogy esetleges megjegyzéseit erre megtegye.

Millernek többféle kifogása volt az alapítólevél szövegezése és rendelkezése ellen. Először is nem találta ebben határozottan kifejezve, hogy az kapja-e meg a 100 frtos pályadíjat, a ki a Múzeum által kitűzött mind a három pályakérdést megoldja, vagy ha az egyik kérdést is más, meg a másodikat, harmadikat is más-más egyén fejt meg a legjobban, megosztandó-e a pályadíj

¹ Acta Musaei II. kötetének kézírata. p. 90. Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 1264.

ezek között? Másodszor, az sem volt az alapítólevélben világosan kimondva, hogy a négyszáz forintos díjjal jutalmazandó fordított munka megválasztása az írók tetszésére bízassék-e, avagy a Múzeum jelölje ki ezt is? És végre harmadszor, sérelmesnek tartotta, hogy egy tisztán tudományos kérdés elbírálásában a pályabírák közt Pest vármegye megbízottja vigye az elnöki tisztet.

Miller ezen észrevételeit június 13-án a nádornak is bejelentette, a ki közölte ezeket Marczibányi Imrével, mint István végakarataának végrehajtójával.

Ez abban a véleményben volt, hogy annak kellene kiadni a 100 frtnyi jutalmat, a ki valamennyi kérdést megoldotta, nem véve figyelembe, hogy más ezek közül egyiket vagy másikat szintén jól feldolgozta. A négyszáz forintot pedig az kapja meg, a ki abban az évben a legkiválóbb magyar munkát írta, tekintet nélkül a tárgyra, a melyet feldolgozott, miután az alapítvány célja a magyar nyelven irandó tudományos munkák megjutalmazása. Ha pedig megtörténnék, hogy valamelyik évben nem jelennék meg ily jutalomra érdemes munka, a következő évben a megjutalmazandó mű után viszonylag legjobb munka szerzője is kaphat jutalmat. A mi a bírálóbizottság elnökét illeti, nem volt kifogása az ellen, hogy annak kinevezése az ország nádorára bízassék.

Marczibányi ezen nyilatkozatát azzal az utasítással küldötte le a nádor október 17-én Millernek, hogy a pályakérdések kihirdetésének és megbirálásának módozataira nézve tegye meg javaslatait.

Miller a következő eljárást ajánlotta. A pályakérdéseket a budai, pesti, bécsi magyar lapokban és — ha meg fognak jelenni — a Múzeumi Aktákban kell kihirdetni, miután a nádor ezeket megelőzőleg jóváhagyta. A határidő egy év legyen. A dolgozatok a szerző nevét, lakását rejtő jelíges levél kíséretében küldendők be a Nemzeti Múzeum igazgatóságához. Az igazgató jelöli ki a bírálókat, a kik közt az alapító akaratának megfelelően Pest vármegye alispánja is szerepeljen, ezek neveit tudomására hozza a nádornak, a ki az elnökléssel valamely előkelő állású egyént fog megbízni.

A pályadolgozatok megbirálása a nyilvánosság előtt történjék, akként, hogy a Múzeum egyik öre felolvassa a kitűzött pályá-

kérdéseket s az ezekre beérkezett dolgozatokat. A bírálók szótöbbséggel döntenek. A legtöbb szavazatot nyert dolgozat jeligés levélkéje felbontatik és a szerző neve kihirdettetik. A Múzeum igazgatója az egész ülésről jelentést tesz a nádornak, a pályanyertes szerző nevét közli a hírlapokkal és felszólítja az országos pénztárt a 100 frt kiutalványozására. Ugyanezen ülésen történik megállapodás a jövő évre kitűzendő pályakérdésekre vonatkozólag is, a melyek kell hogy a csekély jutalomdíjnak megfelelőek legyenek: pl. a magyar helyesírás köréből, vagy kívántassék 12 új szó oly fogalmakra, a melyeket nyelvünk még nem tud kifejezni.

A négyszáz forint odaitélését illetőleg mindenekelőtt azt kellene megállapítani, vajjon a magyar nyelven irt legjobb eredeti munka, vagy pedig a legsikerültebb fordítás lenne-e meg-megjutalmazandó? Valamelyik római mesét vagy színjátékot nagyon szépen át lehet ültetni a magyar irodalomba a nélkül, hogy ebből valakire haszon háramlanék. De a nemzeti intézethez sem lenne méltó, ha tréfás tárgyú irodalmi termékeknek íteltetnék oda a jutalom. A legigazságosabb, a leghasznosabb eljárás lenne a görög, római remekírók, vagy a franczia, angol, német irodalom elsőrangú tudományos termékeinek fordításait megjutalmazni. És ekkor is a Múzeumra kellene bízni a fordítandó munkák megválasztását, mert csak így lehetne elérni, hogy a kiválóbb külföldi irodalmi termékek magyar nyelven megjelenjenek. Minthogy azonban az alapító nem a tudományos értéket, hanem a nyelvet tartotta első sorban szem előtt, nem lehet egyebet tenni, mint a szerzőket a hírlapok útján felhívni, hogy munkáikat küldjék be a Nemzeti Múzeum igazgatójához, a ki ezeket egyes tudósoknak fogja bírálatra szétosztani és a nádornak az eredményről jelentést tenni.

A nádor mindezt elfogadta, jóváhagyta és megbizta Millert, hogy ez értelemben járjon el.¹

Nemcsak a Sándor István-, hanem a Marczibányi-fele alapítványnál is jóval nagyobb jelentőségűnek kell tartanunk azonban könyvtárunk szempontjából — a későbbi fejlemények miatt — egy magánember irodalmi vállalkozását, a melyet ő maga hozzákapcsolt az intézet érdekköréhez, József nádor jóakarata, támo-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 1692. Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr. 63, 98, 112.

gatása pedig valósággal beillesztett a könyvtár által megoldandó feladatok sorozatába.

Az eperjesi származású Kriebel János, kerületi kapitány és kormányshéki tanácsos Galicziában, a nyár derekán Przemislból felkereste soraival a nádort és előadta, hogy a mellékelt tervezet alapján összeállítja a magyar nemzet évkönyveit, ősrégi emlékeit és a Nemzeti Múzeum javára kiadja, ha sikerül ő fensége magas támogatását megnyernie.

A nyomtatott tervezet címlapján ez állott: *Prospectus operis sub titulo Historia Hungariae ad annales universos adstructa, serie monumentorum in ordine chronologico illustrata. In emolumentum Musaei Hungarici consecrati.*

A 14 ivrétű oldalra terjedő Prospectus sok és nagy dolgot ígért. Az ország olyan történetét, a milyen eddig még nem volt. A vezérek és katonák tettei helyett a nép életének rajzát; az öldöklés és vér helyett a közművelődés képét.

Szerzője azzal indokolta meg a hatalmas vállalatot, hogy a legközelebbi múltban történt óriási rázkódtatások, a melyek az általános európai szerencsétlenségben úgyszólván egyedül hazánkat kimélték meg minden nagyobb változástól, figyelmeztetésül kell hogy szolgáljanak arra, miszerint unokáink számára minden történelmi emlékünket összegyűjtsük. Ezeket az emlékeket a következő módon akarta tíz kötetben elrendezni, feldolgozni. Az I. kötetben hazánk földjének történetét adta volna Herodottól Augusztusig. A II-ban Krisztus Urunk születésétől a római császárság megszűléséig. A III-ban az V—IX., a IV-ben IX—X. századok eseményeit. Az V-ben jött volna a magyarok története sz. István királytól a tatárdúlásig. A VI-ban a tatárdúlástól a hitújításig. A VII-ben a reformáció kezdetétől a karloviczi békéig. A VIII-ban a karloviczi békekötéstől a XVIII. század végéig. A IX. kötet a betűrendes, a X. az időrendi tárgymutatót foglalta volna magában. Minden kötet végén az illető korból fenmaradt kö- stb. emlékek rajzai, képei lettek volna feltüntetve.

A munkából négyféle kiadást tervezett. A folió-kiadás előfizetési ára 10 arany, a negyedrétté 5 arany, a nyolczadrétté kötetenkint $1\frac{1}{2}$ arany lett volna. Az összes előfizetési díjak a Nemzeti Múzeum pénztárába folytak volna be; és a költségek levonása után fenmaradt összeget az intézet céljaira fordították volna.

A nádor Kriebel ajánlatát, a melytől egyrészt tudományos eredményt, másrészt anyagi előnyöket várt az intézetre, a legnagyobb jóakarattal karolta fel, és kívánságához képest felhívta a hatóságokat, hogy az országban található összes történelmi és műemlékeket irassák össze. Hasonló felszólítást küldött Millerhez is, meghagyván neki, hogy a múzeumi tisztviselők közremunkálásával kövessen el mindent, a mivel az intézet a munka tökéletessé tételéhez hozzájárulhat, és kikeresvén a gyűjteményekből a felhasználandó anyagot, terjeszsze fel ezt hozzá, a ki a vállalatot pártfogásába vette.¹

Millert éppen nem örvendeztette meg a nádori parancs. A reárakott újabb terhet csakugyan nem bírták már meg az ő öreg vállalai. Azután meg a vállalat pénzügyi oldala sem tűnt fel előtte oly rózsás színben. A munka nagy arányai, a melyeket a Prospectus ígért, nemcsak nem lelkesítették, hanem valósággal bizalmatlanná tették. Mindezt tartózkodás nélkül feltárja a nádor előtt, 1815 szeptember 10-iki felterjesztésében.

Meg lévén róla győződve — írja — hogy alig van Európában nemzet, mely hasonló méreteken megírt történelemmel dicsekedhetnék, gondosan latra vetve Kriebel terveit, megővendőlheti, hogy az ily széles alapokra fektetett feladat megoldására egy emberélet nem elegendő.

A mennyire 42 évi szolgálata alatt elkoptatott testi ereje és kora engedi, ő készségesen közre fog működni, egyrészt, mert ő fensége védnöksége alá fogadta a munkát, másrészt pedig, mert esetleg anyagi haszon származhatik belőle az intézetre. Pest vármegye szeptember 4-én már bizottságot is küldött ki ez ügyben, a melyre kivüle meghivattak Schwartzner, Schedius és Jankovics Miklós.

Úgy látja azonban, hogy ha a szerző kívánságait és ő fensége parancsait teljesíteni akarják, nem csekély terhet kell a Múzeum tisztviselőinek magukra vállalni. Erre nemesak nem érzi magát képesnek, hanem az igazat megvallva, oly helyzetbe jutott, hogy Haliczky kivételével senkinek a segítségére nem számíthat. Ez a körülmény arra indítja őt, hogy, ha a hazának és az intézetnek még valamely szolgálatokat akar tenni, alázattal kérje ő fenségét,

¹ Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr. 91.

adjon melléje egy tudós, munkás és a magyar történelemben kellő jártassággal rendelkező segítőtársat, nehogy ennek hiányában minden igyekezete hiábavaló legyen. Hogy tehát a czélt nagyobb idővesztés nélkül el lehessen érni, kegyeskedjék ő fensége Horvát Istvánt, a kit már régebben javaslatba hozott, s a kit igen előkelő egyének ajánlanak, és a ki nagyon jóhangzású irodalmi névvel bír, kinevezni a könyvtár őrévé, a hová egyedül vágyódik, azon szolgálatok jutalma fejében, a melyeket alkalmaztatás a reményében az intézetnél eddig teljesített. Fizetésének egy részére már meglenne a szükséges pénzforrás. A Marczibányi-féle alapítvány kamatai július 1-jétől az intézetet illetik. Azt az évi 500 forintot tehát, a mely ő fensége szabad rendelkezésére bocsátatott, ideiglenes fizetés gyanánt azonnal megkaphatná. A mi pedig Horvátot illeti, már nem egyszer kinyilatkoztatta, hogy a múzeumi alap megnövekedtéig csekélyebb fizetéssel is kész lenne beérni. Jót áll érte, hogy ez a kinevezés a Múzeumnak nemcsak hasznára, hanem dicsőségére is válnék. A kor, a balsors már annyira ránehezedett, hogy érzi végét közeledni; és ha az Ég úgy akarja, meg fog történni, hogy minden jutalom nélkül hagyja oda állását.¹

Miller csakugyan megkérdezte Horvátot még a nyár elején, hogy elfogadná-e az állást — legalább egy ideig — kisebb fizetéssel, eddigi állásainak megtartásával?

Erre a kérdésre Horvát István július 10-én a következő hálálkodó sorokban válaszolt: »Visszajöven a napokban Nyitra vármegyéből, hol uraságommal három hétig tartózkodtam, kezembe adatott a Tettes Úrnak kegyességgel tellyes levele. Újra tapasztaltam ebből, a miről már régóta meg valék győződve, hogy a Tettes Úr érdemetlen létemre is igen szíven viseli jövőndő állapotomat, és semmit el nem mulat, a mi engemet boldogíthat, vagy a Tudományoknak, melyektől régóta elszakasztva vagyok, újra vissza adhat. Az ilyen nemesszívű jótételnek magában bent vagyon érdeme s jutalma, de engedje meg mégis a Tettes Úr, hogy azt részemről azon kinyilatkoztatással megköszönhessem, hogy míg élek, a hozzám viseltető kegyességnek emlékezete keblemből soha ki nem fog enyészni. Egyebet a hálánál nem adhatok, ezt pedig vegye a Tettes Úr tőlem olly érzékenyen, a milyen indult szívvel

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 1448.

nyujtom. Első kiniveltetésemben a Tekéntetes Úrnak tudományos oktatásai és közlései leginkább kormányoztak, vigyen utóbb is a Tettes Úrnak jó szíve és ápolgatása egyetlen egy óhajtasomnak nyugvó helyére!

Örömet elfogadom én a Tettes Úr javaslatát a Museum Custosságnak felvállalásában, örömet elfogadnám azt az Actuariusi és Secretariusi hivatal megtartása nélkül is, ha feleséges állapotom és a mostani éktelen drágaság komor gondokkal nem ijesztenének a tsupa ötszáz forint fűzetés mellett. Úgy azonban, mint a Tettes Úr gondolkodik előmenetelemről nem leszen helyek a gondoknak, én pedig a Tudomány szeretetéből örömet felre vetek minden vármegyebéli vagy egyéb hivatalt, melyre sokan erőltetve erőltetni akarnak! De különösen az Ország Biráját, mint régi Jóltevőmet sem fogom öregségében elhagyni, a Tettes Úr gondoskodása szerént, míg magam helyett alkalmas embert melléje nem készítendek. Igaz, hogy a Secretarius Custossal egy ideig nagy békeséges tűrésének köll lenni a Tekéntetes Úrnak, mert az Ország Birája igen eltudja foglalni embereit; de a Tettes Úr ebben is fog nagylelkűséggel — reménylem — lenni egy ideig erántam. Mihelyest egyéb hivatalaimtól megmenekedhettem és rendes fizetésem kijár, örömet elhagyom azokat, és egészen a Nemzeti Múzeumnak szentelem éltemet. Méltóztassék tehát a Tettes Úr úgy elintézi ügyemet, a mint legjobbnak tartani fogja. Én megnyugszom jószívűségének eszközléseim.¹

Azonban hasztalan volt Miller sürgetése, Horvát István önzetlen vállalkozása, a nádor még mindig nem mutatkozott hajlandónak a könyvtáröri állás betöltésére. Pedig más részről minden nehézség nélkül szokta teljesíteni Miller ily természetű kérelmeit. Így pl. az 1814. év folyamán három embert hozott a Múzeumhoz. Ápril 29-én kinevezi Jónás Józsefet adjunctussá a természetrajzi osztályhoz, a február 28-án délután 6 óra tájban szélhűdés következtében hirtelen elhalt Kutsera János helyére; július 8-án Jany Pál áldozárt az állattár gondnokává, és végre november 25-én Haliczky Antalt a régiségtár örévé.² Igaz, hogy csak Jany alkalmaztatása jelentett újabb kiadást, és ez sem volt sok, hisz mind-

¹ Miller levelezése XIV.

² Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1814. Nr. 785, 1223, 1870.

össze 365 frtot kapott; Jónás megkapta Kutsera fizetését, Haliczky pedig régi fizetése mellett lépett előre örré.

A nádornak a jövedelem fokozása képezte ez idő szerint legfőbb gondját. Ez a cél vezeti őt akkor is, a midőn 1815 július 27-én jelentést kíván Millertől, miként lehetne a Múzeumi Aktákat mielőbb kiadni.

Miller szeptember 2-án részletes javaslatot készít erre nézve. Azt akarta volna, hogy a Múzeumi Akták egyrészt — mint külföldön történik — a múzeumi alap növelésére szolgáljanak, másrészt pedig a létesítendő Tudós Társaságnak mintegy előhírnökei legyenek. Bemutatta az első kötet tervezetét, beosztását, czikkeit stb. Hogy pedig a közönség érdeklődése a munka iránt felkeltessék, azt ajánlotta, hogy köriratilag szólíttassanak fel a hatóságok, káptalanok, intézetek az előfizetésre. A munka terjesztését az alispánokra kellene bízni, a kik minden 10 előfizető után egy tiszteletpéldányt kapnának. Az összes kiadások levonása után fennmaradt összeg a Múzeumé maradna. Miután Miller ezt körülbelül évi 1000 forintra tette, a nádor természetesen jóváhagyta az egész tervezetet, sőt az I. kötet beosztását is, csupán azt jegyezte meg, hogy az előfizetők gyűjtésére, miután az alispánok és tankerületi igazgatók úgy is túl vannak terhelve egyéb hivatalos teendőkkel, másokat kellene megnyerni.¹

Sőt Millernek mindjárt egy másik javaslata is volt az intézet pénzerejének gyarapítására. Szeptember 15-én azt ajánlotta ugyanis a nádornak, hogy adjon ki a Múzeum évenként valamit a könyvtár gazdag kéziratgyűjteményéből. Itt lenne pl. Pray György két kötetnyi kézírata, mely Bethlen Gábor korára vonatkozó okleveleket tartalmaz. A kéziratot még Pray cenzura alá adta, és így már ez sem lenne szükséges. A nádor természetesen ebbe is örömmel beleegyezett.²

Hogy azonban a túlhajtott takarékoskodás és a rendelkezésre álló anyagi eszközök folytonos aggodalmas mérlegelése, nem képezheti az intézet egyetlen és legfőbb érdekét és 500 frtos fizetésekre nem lehet tanult és egyúttal megelégedett egyéneket kapni, erre nézve igen üdvös figyelmeztetésül szolgált József nádornak Jónás adjunctus esete.

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 1444.

² U. ott. A. 1815. Nr. 1449, Igazgatósági irattár. 1815. Nr. 96.

Ez az 1815. év őszének elején folyamodott hozzá, hogy engedélyezzen neki egy évi Selmeczen töltendő szabadságidőt. A nádor természetesen kiadta a folyamodványt Millernek, véleményadás czéljából; a ki nem késett a leghatározottabban állást foglalni Jónás kívánságával szemben, tekintettel arra, hogy az ily szokatlan kérelem teljesítése oly színben tünetné fel az intézetet, mintha ott a tisztviselőknek egyáltalában semmi dolguk nem lenne. Jónás különben is többet volt Selmeczen, mint Pesten. De Jónás hosszas csűrös-csavarás után végre megvallotta neki, hogy nem is ezt akarta ő voltaképen elérni, hanem, nem lévén képes 500 frtos fizetéséből megélni, és nem tűrhethvén tovább Tehel örnek tudatlanságát, fenhéjazó modorát, haza akart menni Selmeczre és onnan lemondását beküldeni. Miller nagyon sajnálta volna, ha ily kiváló erőt elveszít az intézet; és abban a nézetben volt, hogy ha ez bekövetkeznék, nem maradna egyéb hátra, mint a természetrajzi osztályt bezárni. A megélhetés nehézségeivel valamennyien küzködnék. Sőt ő is kénytelen volt már régebben elnézni Tehel hatalmaskodó fellépését és hálátlanságát. Azt ajánlotta ennélfogva a nádornak, ne adja meg a kért egy évet, hanem helyezzen neki kilátásba a tavaszra hat heti szabadságidőt.¹

Mialatt a nádor mindent megkísérlett, hogy az intézet pénzügyeiben kedvezőbb helyzetet teremtsen, Széchényi szorgalmasan nyomatta a kéziratcatalogus iveit Sopronban. Oly szépen haladt a nyomás előre, hogy abban reménykedett, miszerint a kész munkát még ez év folyamán szétküldheti, és azonnal hozzáfoghat a metszetek catalogusának nyomtatásához. Abban a hiszemben, hogy Miller ügyis szorgalmasan dolgozgat ezen, nem sürgeti őt. Sőt egyáltalában nem is ír neki, sem az 1814. év telén, sem a rá következő tavaszon. Csak az 1815. év augusztus második felében szólal meg, midőn arról értesíti Millert, hogy a könyvtár-bejárat fölé szánt s a királyi diplomában engedélyezett márványtábla elkészült ugyan, de nem felel meg teljesen az általa küldött méreteknél, a menyiben hossza 4 láb és 8 hüvely, szélessége pedig 2 láb és 7 hüvely; kéri ennélfogva, értesitse őt, nem kell-e esetleg új táblát készíttetnie!²

¹ Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr. 100, 111.

² Miller levelezése XIV.

Miller megnyugtatta őt, hogy ámbár szerette volna ha a márványtábla a küldött méretek szerint készül, nehogy aránytalan legyen, mégis, ha egyébként megfelel a czélnek, és mindaz rajta van, a mi hivatva lesz kifejezésre juttatni a grófnak minden magyar ember előtt örökké felejthetlen nagylelkűségét, egyre megy, kisebb vagy nagyobb alakban hirdeti-e az örök időkre szánt emlékmű az utódoknak a hazaszeretet ritka példáját.¹

A SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR JELENLEGI EMLÉKTÁBLÁJA.

Az 1812. évi kellemetlen levélváltás óta sem Széchényi, sem Miller nem hozta szóba többé a könyvtárőri állás betöltését; mindketten gondosan kerültek a kényes tárgy érintését. Legalább egymás előtt. Mert Miller — mint láttuk — a nádornál nem szünt meg sürgetni Horvát kinevezését.

De nemcsak Széchényi hallgat mélységesen a dologról, hanem József nádor is, a ki sem a gróf három év előtt írt, s emlékezete előtt már jóformán elmosódott levelére nem felelt mindezekig, sem Miller kérelmére vonatkozólag nem nyilatkozott. Pedig kétségtelen, hogy foglalkozott a többé már alig odázható kérdés megoldásával.

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

Végre — úgy látszik — egy teljesen jelentéktelen és alárendelt kérdésből kifolyólag nyert lökést a kinevezés ügye.

A tél közeledtével Kámánházy László váci püspök nagyobb mennyiségű tüzfát ajánlott fel a Múzeum céljaira, azon ígérettel, hogy ez adományt minden évben megismétli. Miller, felosztván a fát az intézet egyes osztályai és tisztviselői között, négy ölet szánt az olvasóterem, négyet pedig a könyvtárör használatára. A nádor azonban, hivatkozva arra, hogy a könyvtárör nincs kinevezve és az olvasóteremben is kevés ember szokott megfordulni, november 21-én számonkérte Millertől, mi történik a 8 öl fával, és nem lehetne-e — legalább részben — az intézet javára értékesíteni? Mire Miller november 25-én azt jelentette ő fenségének, hogy a fát Haliczky gondjaira bízta, miután már napok óta kénytelen a szobát őrizni rheumatikus fájdalmai miatt, sőt úgy látja, ezen a télen már nem is látogathat el a könyvtárba.¹

József nádort gondolkozóba ejtette ez a kilátás a jövőre. A régiségtár ügyeivel nagy mértékben elfoglalt Haliczky, a ki gyakran végzett kiküldetéseket is, alig szentelhetett időt a könyvtárra. S ha most még Miller sem foglalkozik hónapokon keresztül a könyvtári teendőkkal, akkor csakugyan nem marad más hátra, mint az egész gyűjteményt elzárni a közönség elől, az ügykezelést pedig a legnagyobb zavarnak kitenni.

Belátta a nádor, hogy a könyvtárör kinevezését, ily körülmények közt, még tovább is halogatni, vétkes mulasztás lenne. Félretevén tehát minden takarékoskodási elvet, annyira, hogy még a Miller által ajánlott 500 frtos ideiglenes fizetést sem fogadta el, 1815 december 7-én értesíti a Nemzeti Múzeum igazgatóját, hogy Horvát Istvánt, a kit nemesak több előkelő állású egyén, hanem maga az országos könyvtár alapítója, gróf Széchényi is különösen ajánlott neki, kinevezi a könyvtár örvévé, és addig is, míg idővel a tisztviselők fizetése rendezve lesz, fizetését évi 1000 forintban állapítja meg, a mit 1816 január 1-jétől a Magyar Nemzeti Múzeum alapjából kiutal.

Miután ez által Miller buzgó és a magyar történelmi kérdésekben teljesen jártas segítséget nyer, az ő kívánságának is elég lesz téve. Most már csak az van hátra, hogy Horvátot értesitse a kineve-

¹ Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr. 113.

zésről és a nádori hivatalban leteendő eskü idejéről. Tekintettel azonban Horvát István kinevezésére, újból felhívja őt a Kriebel-féle munka támogatására. A hatóságoktól beérkező anyagot is hozzá fogja időnkint leküldeni, hogy ezeket összegyűjtve juttassa el Kriebelhez.¹

A kinevezés általános megelégedéssel találkozott az egész országban.

Az örvendezők közt a legelső sorban Miller állott, a kinek régi óhajta teljesült: Horvát István a könyvtár élére jutott, és nem Széchényi helyezte őt ide. Ez mindenképen az ő győzelmét jelentette.

Midőn a nádornak köszönetet mond a kinevezésért, egy-szersmind affeletti fájdalmának is kifejezést ad, hogy Horváttal már nem fog sokáig együtt működni. Szeptember 2-án belépett 43. szolgálati évébe, a mikor e sorokat írja, december 15-én pedig életének 68. évébe. Mindazonáltal örvend, hogy öreg nap-jaira ily kitűnő munkaerőt kapott, és az intézetnek is szerencsét kíván a tanult, munkás, képzett tisztviselőhöz, a kivel legalább közölheti a Múzeum javát célzó eszméit, s a kinek személyében nem kellett csalódnia. A könyvtár kulcsait azonnal átadta neki, s a könyvek, kéziratok átadását is befejezte már. Nincs tehát egyéb hátra, mint hogy ő fensége az ő és többi ör szolgáláti szabályzatát kiadassa.²

Maga Horvát István bizonyos nyugodt megelégedettséggel fogadta a kinevezést. »A napokban — írja december 14-én Horváth Endrének — anélkül hogy eránta legkisebb lépést tettem volna, a nádor ispány a Nemzeti Múzeum mellett ország bibliothecariusává tett. Miért cselekedte ezt a jó herczeg, azt csak maga tudja. Én annyit mondhatok neked, hogy Fehérvárott már 7 darab földet, Pátkán pedig egy szőlőt vevén, gazdává lenni s egy hajlékot szerezni iparkodtam, hogy csendességben dolgozhassam nemzeti nyelvünk esmérteit. Az új hivatal célaimat egészen megváltoztatta. Viszem azt, míg úgy mint hazafiúhoz és becsületes emberhez illik vihetem, de egy perczentésig sem tovább.«³

¹ Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr., 117.

² U. ott. Nr. 117.

³ Irodalmi levelezések a Múzeum kéziratárában.

Csak Széchényi lelke nem nyilik meg előttünk, hogy egy pillantást vethetnénk az ő érzelmeibe.

A rideg valóság, hogy a nádor megfelelően igéretéről, nem vévén figyelembe a királyi kiváltságlevelet, hallgatással mellőzván felterjesztéseit, kinevezte Horvátot, fagyos keménységre váltotta szíve finom érzékenységet. Nem szól többé a dologról. Nem panaszkodik a rajta esett sérelem miatt és nem keresi a maga igazát. De hallgatása minden szónál ékesszólóbban hirdeti nekünk, mennyire föléje tudta helyezni minden személyes érdekének a köz javát.

Az ő nemes szívében valóban nem volt szenvedély, nem gyűlölet, nem bizalmatlanság. Minden cselekvését az a kiapadhatlan vágy vezette, hogy használni tudjon másoknak, az országnak.

Ha ő veszített is most jogaiból, a könyvtár kétségkívül nyert a kinevezéssel.

Ez elég volt neki.

VII.

Horvát István kineveztetésével három öre volt immár a Magyar Nemzeti Múzeumnak: Tehel a természetrajzi osztály élén, Haliczky a régiségtárban és Horvát a könyvtárnál. A kinevezés sorrendjében Tehelt illette köztük az elsőség, míg Horvát az utolsó helyre jutott.

Az a meleg rokonszeny, majdnem atyai jóakarát, a melyet Miller Horvát István iránt mindenkor érzett, s talán egy kissé a Tehel iránt való ellenszeny is, mások által is ösztönöztetvén erre, arra az elhatározásra bírta, hogy ha lehetséges, megváltoztatja a sorrendet Horvát javára.

1815 deczember 28-án felterjesztést intéz a nádorhoz, a melyben előadja, hogy néhány kuriai tanácsos és több más előkelő társadalmi állású, tudományos férfiú arra buzdították őt, hogy tekintettel arra, miszerint most már három ör is van a Múzeumnál, eszközölje ki ő fenségénél a rangsorozati elsőséget Horvát István részére a hivatalos névtárban, nemcsak, mert a könyvtár az intézet legjelentékenyebb részét képezi, nemcsak, mert állása is úgy hozza magával, hogy tudományos készültség dolgában a többit meg kell haladnia, a mint tényleg meg is haladja, nemcsak, mert tíz éven át szolgálván az országbíró mellett titkári minőségben, a többinél nagyobb számú szolgálati évet tud felmutatni, hanem mert a Széchényi-féle alapítvány sérelme nélkül sem lehet őt mások után tenni. Ámbár ő, Miller t. i. maga is beismeri ennek igazságát, még sem meri véleményét nyilvánítani, hanem meg fogja várni, milyen helyet jelöl ki Horvát részére

ő fensége a névtárban. Nem hallgathatja el azonban, hogy távolléte esetében, vagy ha megtalálna halni, vagy lemondana hivataláról, valakinek kéznél kellene lenni, hogy a hivatalos levelezéseket vigye, miután az egyik teljesen jaratlan a latin nyelvben, a másik pedig nem ismeri ki magát az ügykezelésben.

A nádor azonban nem vette figyelembe a Miller által felhozott okokat, és 1816 január 3-án kelt leiratában azt válaszolta felterjesztésére, hogy az egyenlő állásban lévők mindenkor a hivatalbalépés sorrendje szerint következnek egymásután, ennél fogva bár Horvát István mint köztisztviselő azelőtt is teljesített szolgálatot, a múzeumi örök közt csak a hivatalbalépés szerinti sorrend illeti meg őt.¹

Horvát az első években meglehetősen sokat volt távol hivatalától. Mindjárt az 1816 év tavaszán hosszadalmas, súlyos betegségbe esett. »Május óta — írja augusztus 4-én Horvát Endrének — veszedelmes betegségben, hol harmad-, hol mindennapi hideglelésben kintlőttem. Ebből csak két napja, hogy háromszori recidívám után kiláboltam. Barátaim féltettek a haláltól, mert hidegem (hideglelése) nem hideg, hanem idegrángatás vala. Oda most kövérségem, alig birom tollamat.«² A mikor pedig visszanyerte egészségét, kénytelen volt az országbíró meghagyásából utazásokat tenni, egészen a tél kezdetéig. A rákövetkező esztendő április havában ismét elhagyja Pestet és az országbíró parancsára megjárja Tolna, Baranya, Bács, Torontál, Temes és Pest vármegyét stb.

E gyakori és rendszeren hetekre, sőt hónapokra terjedő elmaradásai nem okoztak nagyobb fennakadást a könyvtárnál, a mely egy 1815. évi kimutatás szerint a következő gyűjteményeket foglalta ekkor magában: 1. a magyarországi és külföldi magyar vonatkozású nyomtatványoknak, földabroszoknak stb. gyűjteményét 7577 kötetben; 2. a magyar történelmi, érmészeti, régészeti munkák kézikönyvtárát 2222 kötetben, és 3. 2121~~6~~ darab kéziratot.³

Most, hogy régi kívánsága teljesült, Miller is szívesebben látogatott el a könyvtárba, a hol sem a néhány kutató kiszolgálása, sem a csekély gyarapodás feldolgozása nem járt sok teen-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 1976. Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 1.

² Irodalmi levelezések a múzeumi kéziratárban.

³ Museum Nationale Hungaricum. Budae, 1815. p. 9.

dövel; úgy hogy az ügyes, megbízható könyvtári szolgál, Cseronka András buzgólkodása mellett szinte észrevétlen csendben, nyugodalmas egyhangúsággal dolgozott tovább a könyvtár örének távollétében is a szerény gépezet.

Az 1816. év tavaszán megjelent végre a Széchényi-féle kéziratok évek óta készülő katalogusa is.

Széchényi gróf még a múlt év decemberében azt a kérést intézte József nádorhoz, hogy miután a három kötetre terjedő kéziratkatalogust kiadta, közölje vele Miller útján, hány példányban kellene ezt a különböző hatóságoknak megküldeni. A nádor, különös tetszésének adván kifejezést azon lankadatlan buzgalom felett, a melyet a gróf a könyvtár fényének emelése czéljából kifejt, meghagyta a Múzeum igazgatójának, hogy a kért adatokat bocsássa a gróf rendelkezésére.

Miller, a nádor utasítására, a nyomtatványoknak régebben szétküldött katalogusai fejében beérkezett köszönőlevelekből és egyéb feljegyzésekből megállapította, hogy a kéziratkatalogus összesen 364 példányban lenne szétküldendő: és pedig, különféle társadalmú állású magánembereknek 198, a megyéknek 52, káptalanoknak 22, szabad királyi városoknak 49, kerületeknek 2, irodalmi társulatoknak 7, levéltáraknak 2, Erdélybe 32 példányban. Midőn erről Széchényit értesítette, kijelentette, hogy ezek szétküldésére készséggel vállalkozik. Intézkedjék azonban a gróf, hogy annak idején a munka megjelenéséről a lapok is megemlékezzenek. Tudatja egyuttal vele azt is, hogy a nádor végre megtette (constitutum haberi) Horvát Istvánt a Széchényi-könyvtár örévé. Abban a reményben, hogy ezentúl valamivel több szabad idővel rendelkezik, ismét hozzáfog a már megkezdett metszetkatalogus összeállításához, és ha a Gondviselés engedi, be is fejezi azt.¹

A kéziratkatalogus megjelenése azonban, az utolsó pillanatban, némi halasztást szenvedett. Az a rézmetsző, a kit Széchényi megbízott a czimlap elkészítésével, oly rossz munkát adott, hogy a gróf kénytelen volt azt visszautasítani és máshoz fordulni.

Széchényi nem mulasztotta el ezt Millerrel is közölni, kérvén őt, hogy miután reméli, miszerint a katalogus ennek daczára már a legközelebb mégis meg fog jelenni, s miután a magára vállalt

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 95. 96. szám.

kötelezettség értelmében az összes katalogusokat szeretné még életében kiadni, küldje el neki a metszetek, czimerek stb. katalogusát, a mely talán már készen is van, hogy szintén nyomdába adhassa. Az előszót írja meg maga, vagy kérjen fel erre valakit. Egyikük kora és gyenge egészségi állapota sem engedi a késedelmeskedést; ellenkezőleg, arra figyelmezteti őket, hogy a mi még hátra van, mielőbb befejezzék.¹

Minden más ember belenyugodott volna az elkerülhetlen és jelentéktelen halasztásba, hiszen alig egy—két hétről volt szó. Csak Miller tekintette ezt saját személye ellen való merényletnek, a melyet minél érzékenyebb módon igyekezett a grófnak meg-
torolni.

Nagyon fájlalja, — írja márczius 8-án Széchenyinek — hogy a kéziratcatalogus oly szerencsétlen helyzetbe jutott, hogy három esztendei huza-vona után ismét újabb halasztás előtt áll. Folytonosan zaklatják már a példányokért, sőt némelyek annyira mennek türelmetlenségükben, hogy a nádort kérik, parancsolja meg neki a gróf által ígért katalogusok megküldését. Könnyű megítélni, mennyire kellemetlen egy tisztességes emberre nézve, ha neve közszájon forog. Kénytelen elpanaszolni azt is, hogy néhány ívet leszámítva, daczára Sopronba küldött leveleinek, még ő sem volt képes a maga használatára egy példányt a katalogusból kieszközölni.

Most azonban már ő is beletörődött ebbe és nem kívánja munkájának, a melyre annyi időt és fáradságot szentelt, gyümölcsöt látni.

Hogy a gróf Kriebel tanácsosnak hajlandó megküldeni a katalogusok egy példányát, köszönettel veszi. Ők oly szoros irodalmi összeköttetésben állanak vele, hogy kénytelenek kétheten-kint igen sok könyvet küldeni neki Lengyelországba.

A mi a mappák, metszetek stb. katalogusát illeti, nagyon szeretné a már félig kész munkát még életében a sajtó alá kikerülve látni, de nem tudja a módját, miként lehetne ezt a nem csekély feladatot siettetni. Ehhez ugyanis oly emberre lenne szükség, a ki nincs más oldalról igénybevéve, mint ő, hanem kizárólag ennek áldozza idejét. Ő neki a nádorral, a hatóságokkal

¹ Miller levelezése XIV.

való hivatalos levelezésén felül, felügyelnie kell az összes gyűjteményekre, intéznie kell az egész épület gazdasági ügyeit, vezetnie kell az intézetet stb. Most is két munkát kell egyidejűleg sajtó alá rendeznie: úgymint a Múzeumi Aktákat, a melynek 60 ívnyi terjedelemben sz. István napjáig okvetlenül meg kell jelennie, és Praynak Bethlen Gábor fejedelemségéről szóló munkáját. Ennyi teendő megrendíti egészségét, a mely négy év óta úgy sem a legjobb. A mult télen is két hónapon át őrizte a szobát, sőt jelenleg is orvosi kezelés alatt áll. Ámbár a gróffal közölt tervezet alapján már belefogott a munkába, tovább nem folytathatja, mert előre látja, hogy nem éri meg megjelenését.

Mindezeknél fogva kénytelen arra kérni, hogy a katalogus összeállítását bizza más valakire. De hogy ki legyen ez, azt nem tudná megmondani. Az ő öreit a nádor elhalmozza munkával. Horvátnak 500 oklevelet kell lemásolnia és 40 darab XII—XIII. századbeli kódexet ismertetni. Sőt ezen felül még értekezést is kell írnia. Haliczkynak annyi érmet kell meghatározni, leírni, hogy két évig sem készül el ezzel. Tehát ő fensége rendeletére a magyar köszönet írja le. Mindegyik halaszthatlan teendőire hivatkozik, ő pedig a maga hatalmából egyikre sem rakhatja rá ezt az újabb terhet.

Már többeket felszólított a pesti tudósok közül is, hogy utmutatása mellett vállalják el a katalogus szerkesztését. Azonban senki sem vágyódik e tisztességre. Igaz, hogy a munka is nagyon száraz: és ha nem járul hozzá itt-ott egy-egy jegyzet, tudományos kitérés, teljesen élvezhetlenné válik. Még a kik nem rendelkeznek is nagyobb irodalmi képzettséggel, oly nagy árt kívánnak a munka fejében, hogy ezt megírni sem meri. Mindazonáltal, ha tudná, hogy a katalogus Pesten lesz kinyomtatva, mégis szakítana rá időt, de csak oly feltétel mellett, hogy ha valami elkészült a kéziratból, azt azonnal kinyomják. Mert a gróf is beláthatja, hogy más teendők felretevésével valamit sietve megírni, azután pedig mindig csak a nyomást sürgetni, nem érdemes. Legyen kegyes tehát értesíteni, mit határozott erre vonatkozólag.¹

Hogy mennyire nem volt oka Millernek e levél megírására, legjobban kitűnik abból, hogy Széchényi már márczius 20-án,

¹ Széchényi levéltár. I. kötet. 13. szám, II. csomag. 98. szám.

tehát alig 12 napra rá, megküldötte neki, szétosztás czéljából, a kéziratcatalogus kész példányait. Eppen ez okból nem csodálhatjuk, ha Széchényit is elhagyja a béketűrés és szemrehányásokat tesz Millernek magatartása miatt.

Midőn a kéziratcatalogus kiadásával is igyekeztem az országnak és irodalomnak tett fogadásomat beváltani, — olvassuk levelében — lehetetlen meg nem ütköznöm Uraságod márczius 8-án hozzám intézett levelének tartalma felett. Egyébiránt hozzá lévén már szokva, hogy Uraságod részéről ilyen, s még ennél is nagyobb dolgokat tapasztaljak, és halljak, s nyugodt lévén lelkiismeretemben, hogy hazaszeretetemnek és a magamra vállalt kötelességeknek eleget tettem, egyedül az a gondolat szolgál öröömömre, hogy én hoztam be Uraságodat, sok más hatalmas ember akarata ellenére, mostani diszes állásába.

Ambár Uraságod levele szerint attól kellene tartanom, hogy ő fensége neheztelését vontam magamra, miután azonban ismerem az ő igazságos lelkületét, feltételezhetem, hogy a catalogus megjelenésében beállott késedelemért nem fog hibáztatni. S így az Uraságod levelében foglalt ijesztgetéseket, a melyekkel reám hatni próbált, nem veszem semmibe.

A mi pedig a metszetek, földabrázok stb. catalogusának szerkesztését illeti, miután Uraságod erre nem ér rá, és tapasztalásból tudom, mily zokon vette tőlem, hogy a kéziratcatalogus elkészítésére Schwartnert szólítottam fel, nem fogok senkit javaslatba hozni, hanem elmegyek és megkérem ő fenségét a nádort, hogy valamely alkalmas egyénnek e célból való kinevezésével tegye lehetővé számomra, miszerint e magamra vállalt kötelességnek is eleget tehessek még életemben, s a mit az országnak megígérttem, azt teljes mértékben be is válthassam.¹

Néhány nappal később, márczius 28-án, Tibolth is válaszol Millernek, a ki őt sem kímélte meg a Széchényi elleni kifakadásoktól. A levél jellemző mindkettőjükre nézve. Az előző évben — írja Tibolth — teljes hét hónapot töltöttem ágyban, úgy hogy nagyon kevés remény volt felépülesemhez. Mindazonáltal meggyógyultam, mert hat szegény gyermekemnek atyára van szükségük. Ez volt oka, hogy két leveledre nem válaszolhattam. A harmadikra

¹ Miller levelezése XIV.

CATALOGUS
MANUSCRIPTORUM
BIBLIOTHECÆ
Nationalis Hungaricæ
SZÉCHÉNYIANO-REGNICOLARIS.

PERRONI
Typis Maeredum Siessanorum
1815.

A SZÉCHÉNYI-KÉZIRATOK KATALOGUSÁNAK CZÍMKÉPE.

azonban nem is akartam felelni, mert ok nélkül lassúsággal, barátságtalansággal vádoltál és a gróf ellen is kikeltél. Ez mindig fájdalmasan esik nekem, mert ő jóltevőm és barátom, s a világ minden kincseért sem tenném ki magamat a szemrehányásnak, hogy háladatlan voltam iránta. Széchényi irigyeinek és ellenségeinek minden törekvése daczára is mindig igaz marad, hogy ő vetette meg azon irodalmi intézet alapját, a melyen most nagyobb épületet törekesznek emelni. Nagy fáradságot, kitartást és anyagi áldozatot kívánt vállalkozása, és csak sok nehézség árán koronázta azt siker. Ezt a csekély érdemét, ámbár néhány kortársa, a kik mindent maguknak vagy másoknak szeretnének tulajdonítani, kissebbíteni törekszik, az utókor mégis hálásan fogja elismerni.

A negyedik számú kis ládában küldök egy teljes példányt a katalogusokból, Kriebel számára, és egy velinpapírra nyomott kéziratkatalogust neked. Most majd meggyőződhetel róla, hogy a három kötetre osztás egészen jól sikerült, csak az értekezést kellett a munka végére tenni. Az A. és B. betű az első kötetben nagyon vékony lett volna, a C-t pedig szétválasztani nem lett volna célszerű, ennélfogva mind a három betűt össze kellett foglalni egy kötetbe. A papirossal és nyomással azt hiszem meg lesz elégedve, de szép kis összegbe is került. Ha a gróf ezt a Múzeumnak ajándékozza, mindenesetre nagyobb dicséretet nyer, mint így, bár a katalogus ugyanazt a pénzt emésztette fel.¹

A három vaskos kötetre terjedő munka valóban megérdemelte a dicséretet, nem csak az anyag feldolgozását, hanem a külső kiállítást illetőleg is, és a lapok méltán fogadták egyhangú lelkesedéssel megjelenését.² Az előszót végre is Miller, és nem Schwartner írta meg hozzá. Illetőleg, az előszó helyére Tibolth azokat a sorokat tette, a melyeket Miller még 1813 február havában írt meg Széchényihez intézve, s a melyekben következőleg számol be a katalogus létrejöttéről.

Ha szabad kérkedés nélkül dicsekedni, úgymond, kénytelen bevallani, hogy mindenkor szerencséjének tartandja, miszerint ő biza-

¹ Miller levelezése XIV.

² Catalogus Manuscriptorum Bibliothecae Nationalis Hungaricae Széchényiano — Regnicolaris. Sopronii, Typis Haeredum Siessianorum. 1814. Vol. I. A—C. 18+749. Vol. II. 1815. D—M. 2+607. Vol. III. 1815. N—Z. 2+489+LXIII.

tott meg azon gazdag könyvtár rendezésével, melyet Széchényi gróf az uralkodó iránt való hűségből, hazája iránti szeretetből, oly czélból ajándékozott az országnak, hogy a többi európai művelt nép példájára a magyar nemzetnek is meglegyen a maga könyvtára. Ha jól emlékszik, már hivatalának elfoglalásakor ígéretet tett arra nézve, hogy a gróf által kiadott könyvtári katalogust rövid időn belül követni fogja a kéziratok katalogusa. Nem is szünt meg azóta ezen dolgozni. A kedvezőtlen viszonyok azonban nem engedték zavartalanul ennek szentelni idejét. Alighogy elhelyezték a gyűjteményt, már Temesvárra kellett menekülnie. Majd felsőbb rendeletre más helyiségbe költöztette át a könyvtárt. Ekkor ismét Váradra kellett az ellenség elől futamodniok. A mikor pedig innen visszatért, boldogult nejének halála annyira megtörte erejét, hogy fájdalmas veszteségét még most sem sikerült elfelednie. Végre ennyi viszontagság után megélte azt az örömet, hogy beválthatta ígéretét. Szabályul tűzte ki azonban maga elé, hogy a katalogus csakis azt foglalja magában, a mit a gróf gyűjtött össze, nagy utánjárással és költséggel. Nem vette fel sem azon kéziratokat, a melyeket mások ajándékoztak az intézetnek, sem pedig a melyeket a Múzeum vásárolt, nehogy azt mondhassa valaki, hogy idegen dolgok szerepelnek a gróf ajándéka gyanánt. A gróf csodálatraméltó áldozatkészsége megkívánta volna ugyan, hogy az előszó is méltó legyen az áldozathoz; csak is elfoglaltságának és korával járó elnehezedésének tulajdonítsa tehát, hogy nem foglalkozik tüzetesebben azzal a példával, a melyet romlott korának adott.

De másrésről a szerénység is tiltja, hogy véleményt mondjon es beszéljen a saját jelentéktelen tollából kikerült munkáról. Mindezt sokkal inkább tudja a gróf, mintsem hogy több menteséget is kellene erre nézve felhoznia. Ha nagy vigasztalással tölti el, hogy megengedettett neki a közönség által oly rég várt katalogust jókor elkészíteni, még nagyobb öröme fog szolgálni, ha szerény igyekezete a gróf tetszésével találkozik. Fogadja tehát éjjelezéseinek e gyümölcsét, mint végtelen nagyrabecsülésének bizonyítékát, és legyen kegyes őt továbbra is tisztelői közé számítani.

Miller 1814-ben egy értekezést írt e czímmel: »Dissertatio critica de collectionibus Manuscriptorum ac eorumdem usu et utilitate« oly czélból, hogy ez is a katalogus elé jöjjön. Széchényi

és Tibolth azonban czélszerűbbnek látták ezt a harmadik kötet végén, mintegy befejezésül adni.

Ebben Miller 63 oldalon, 20 fejezetben sok mindenféle szempontból szól a kéziratokról. Elmondja, hogy valamely ország történetének megismeréséhez mennyire szükségesek. A Széchényi-féle igen gazdag kéziratgyűjtemény már át van adva a közhasználatnak. Hazánk régebbi könyvtárai általában gazdagok voltak kéziratokban; az ország könyvtárában ma is szép számmal vannak ugyan, de ez még nem elegendő. Külföldön már rég elkezdtek a kéziratok katalogusait kiadni; ezt kellene nekünk is tennünk. Az eddig megjelent katalogusok közt kiválik a Széchényi-féle. Vannak, a kik nem barátjai a kéziratok gyűjtésének. A legkiválóbb magyar írók azonban mindig használták ezeket. Még a nyomtatásban megjelent munkák kéziratait sem felesleges megőrizni. A kéziratokat azonban kellő óvatossággal kell használni. Az oly kéziratok is összegyűjtendők, a melyeknek kinyomatását a cenzura nem engedélyezte. A XVI. és XVII. században sok oly dolgot leírtak hazánkban, a mi soha sem látott napvilágot. A kéziratok a magyar történelem, a köz- és magánjog, statisztika forrásaiul tekintendők. Főleg elmondható ez az oklevelekről. Nyelvészeinknek pedig első sorban ajánlhatók a régi, magyar nyelvű kéziratok tanulmányozása. Gyűjteni kell az orvostudományi, fizikai, hittudományi, bölcsészeti kéziratokat is. Nagy kényelem az írókra, ha különféle tárgyú kéziratok őriztetnek egy helyen. A ki nem foglalkozik a kéziratokkal, annak ismeretei rendszerint nagyon hiányosak. A bőkezű alapítóról elnevezett katalogus a lehető legjobban igyekszik e bajon segíteni. Valóban — ezzel fejezi be Miller értekezését — Széchényi az a jó és bölcs férfiú, a kiről Virgil írja:

» — — — qualem vix reperit ullum

Millibus e cunctis hominum, consultus Apollo.«

Még jóformán meg sem fürdött eléggé Miller az elismerés azon jóleső sugaraiban, a melyek a kéziratkatalogus megjelenéséből neki is osztályrészül jutottak, már egy újabb kiadványra gyűjt előfizetőket. Tudomására hozza az összes hatóságoknak, hogy a nádor parancsára az országos könyvtárban őrzött gazdag kéziratgyűjteményből, főleg a melyek a hazai történelem megvilágítását hivatnak előmozdítani, időnkint bizonyos kiadványok fognak megjelenni.

A folyó, 1816. évben a Pray György által összegyűjtött Bethlen-féle iratok látnak napvilágot 3 kötetben. Az első már meg is jelent; a többi azonnal következni fog, a mint elegendő számú előfizető jelentkezik. Felkéri tehát az alispánokat, hassanak oda, hogy a munka minél szélesebb körben elterjedjen.¹

Valamivel csekélyebb buzgalommal foglalkozott Miller a Kriebel-féle vállalat ügyével.

Kriebel még a múlt év október 18-án tudatta vele, hogy személyesen is eljön Pestre, ha arról értesül, hogy a hatóságok kellő támogatásban részesítik.

A hatósági támogatás azonban nem mutatkozott eredményesnek, bár a jóakarat részükről éppen nem hiányzott. A megyék bizottságokat küldöttek ki, felszólították a megyei főnemeseket, földesurakat stb., hogy a nádor kívánságának eleget tegyenek és a megyében található emlékek összeírassanak. Azonban meglehetősen sűrűn érkeztek vissza az oly jelentések, mint Fehérmegyéjé is volt, hogy t. i. még semmiféle emléket nem találtak, sem előfizető nem akadt a munkára.

Miller erre való tekintettel is szükségesnek látta még 1815 december 11-én a nádornak a következőket figyelmébe ajánlani.

A szerző, a mint ez a munka tervezetéből kivehető, nemcsak a magyar nemzet történetét akarja megírni, hanem a hazai földterület történetét is, kezdettől fogva. A mi a szent István utáni kort illeti, ezt nem a vármegyei, hanem a káptalani, városi és családi levéltárak segítségével lehet megvilágítani, a melyekben töménytelen anyag őriztetik ebből az időből. A Herodottól Nagy-Károlyig terjedő eseményekre az egyes köfeliratok, márványtöredékek, régi pénzek derítenek némi fényt. Ily emlékekkel azonban alig rendelkezik a Nemzeti Múzeum. Erre nézve ismét a görög és római írókat kellene átnézni. Az ő magánkönyvtárában sok ily munka meg van ugyan, de nem a legjobb kiadásban. Ellenben az egyetemi könyvtárban minden feltalálható, sőt megvannak ott a Hevenessy- és Kaprinay-féle kéziratok is. Minthogy azonban az egyetemi könyvtár őre azt állítja, hogy ezeket nem adhatja ki, arra kéri ő fenségét, hasson oda az országbíró útján, hogy a

¹ Az iratokból két kötet jelent meg e cím alatt: Gabrielis Bethlenii Principatus Transilvaniae Coaevis Documentis Illustratus. Collegit Georgius Pray. Edidit Jac. Ferdin. Miller. Pestini, 1816. I. II.

Múzeum mindazon könyveket és kéziratokat megkapja, a melyeket a Kriebel-féle munka czéljaira felhasználni kíván. Hasonlóképen óhajtott volna, ha a primási könyvtár kiadná a Bél-féle kéziratokat, a melyekben vármegyénként vannak történelmi emlékeink feldolgozva, s a melyekből a Nemzeti Múzeum csak a négy nyomtatásban megjelent kötetet, és kéziratban Abauj és Trencsén megyéket bírja.¹

A nádor 1816 július 26-án arról értesítette Millert, hogy kívánsága szerint felkérte Ürményi országbíró, mint az egyetem elnökét, hogy az egyetemi könyvtár anyagát bocsássák Kriebel rendelkezésére; valamint az esztergomi káptalant is felhívta, tegye lehetővé Kriebelnek Pozsonyban Bél Mátyás kézíratainak használatát. De egyúttal arra is utasította Millert, hogy ha Kriebel megjön, a Múzeum részéről is mindenben kezére járjanak.²

A nyár folyamán megérkezett Budára az a két láda könyv, mappa és régipénz, a mit Sándor István az Akadémiára hagyott. A nádor azzal értesítette erről Millert, hogy a ládákat vegye át, az ezekben foglalt tárgyakat a Múzeumban őrzött irodalmi gyűjteményektől elkülönítve helyezze el, az átvett tárgyakról pedig adjon elismervényt.

A gyűjtemény sokkal jelentéktelenebb volt, mint várni lehetett. A könyvek vagy olyanok voltak, a melyeket már a Széchényi-könyvtár is birt, vagy pedig a melyeket a kézikönyvtárba kellett volna elhelyezni; de még ezek közt is több csonka találtatott. Miller mindössze 9 munkát választott ki; ebből 3-at a természetrajzi osztály öréneke adott át használatra, 6-ot a könyvtárban helyezett el. A többit pedig ládába rakta és lepecsételte.

Horvát István úgy nyilatkozott, hogy Sándor István könyvtárának tizedrészét sem teszi ez a két láda könyv. A többi közt hiányzott szerinte egy nagyon értékes biblia, valamint Pesti Gábertól Aesop meséi magyarul, a miből még csak a bécsi császári könyvtárnak volt egy példánya; valamint a megboldogult tulajdonosnak több kötetre terjedő sajtókész kézírata. Sőt az is közismert dolog volt, hogy Sándor Istvánnak Lukán is volt könyvtára.

A nádor, a kinek Miller minderről kötelességszerűen jelentést

¹ Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr. 118.

² U. ott. A. 1816. Nr. 41.

tett, meghagyta neki, tudakozódjék a nógrádi alispánnál a lukai könyvtár sorsa felől.

Időközben azonban József nádor a végrendeleti végrehajtótól azt az értesítést nyerte, hogy a rokonok viszálykodása következtében nem képes a hagyatéki ügyet lebonyolítani. Mire a nádor újból leírt Millernek, hogy Rakovszky ügyvéddel lépjen érintkezésbe, a ki talán keresztül tudja vinni az intézetet érdeklő hagyományok kiadatását.¹

Nincs róla biztos tudomásunk, mert sehol nem leltük semmi legcsekélyebb nyomát, de azt kell hinnünk, hogy Széchényi gróf csakugyan beváltotta ama ígéretét, hogy elmegy a nádorhoz, és ki fogja nála eszközölni, miszerint egy alkalmas egyénnek kinevezésével tegye lehetővé a metszetek, fődabroszók és czímerek katalógusának kiadását, mert József nádor 1816. június 27-én, minden más előzmény nélkül, leiratot intéz Millerhez, a melyben értesíti, hogy Kovachich József Miklóst, Márton György fiát, bölcsészettudort, tekintettel atyjának bokros érdemeire, de saját képességeire, valamint a magyar irodalom és diplomatika terén való jártasságára is, kinevezi a Széchényi-országos-könyvtár öre mellé adjunctusnak, július 1-jétől esedékes évi 500 forint fizetéssel, meghagyván Millernek, hogy a kinevezettet erről értesítse és az eskü letévése iránt intézkedjék.²

Elolvasván Miller a nádori leiratot, szokása szerint sietett a kinevezés megtörténtét a budai lapokkal közölni, még pedig úgy, a hogy az okirat hangzott, hogy t. i. ő fensége a fiúban az apa érdemeit is jutalmazni kívánta. Értesülvén erről az öreg Kovachich, levelet intézett Millerhez, a melyben tiltakozott a kinevezésnek ily módon való közzététele ellen, miután nemcsak az ő érdemeivel nem áll arányban ez a jutalom, hanem a fiaéival sem. Miller a levelet felolvasta a többi múzeumi tisztviselő előtt, a kik szintén nagyon megütköztek tartalmán és kérték őt, eszközölje ki a nádornál a szolgálati szabályzat kiadatását, mert ha az apa ily módon felbízta a fiát, nem sok jót lehet tőle várni. Miller, a kit mindenestre bántott az a körülmény, hogy a nádor az ő megkérdezése nélkül hozott egy új tisztviselőt az intézethez, kapott

¹ Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 28, 46, 56.

² U. ott. Nr. 30.

az alkalmon és az esetet július 31-én a nádor elé vitte, a ki azonban nem tartotta szükségesnek felterjesztésére válaszolni.¹

Az új könyvtári tisztviselő kinevezése lehetővé tette, hogy Széchényi július 9-én egy kéréssel forduljon Millerhez.

Abból a határtalan buzgalomból kifolyólag, a melylyel semmiféle áldozattól vissza nem riadva, minden lehető módon igyekezett a könyvtárt gyarapítani, megtörtént, hogy megelégedkezve a saját és családja érdekeiről, oly okleveleket is átengedett az intézetnek, a melyeknek okvetetlenül a családi levéltárban lett volna a helyük, s a melyek hiányából, a mennyiben a Széchényiekkel szorosabb összeköttetésben álló Tököli, Gyulafi, Rozgonyi és Bánfi családokra vonatkoztak, esetleg érzékeny anyagi károsodást szenvedhettek volna utódai. Arra kérte tehát Millert, hogy a mellékelt jegyzéken feltüntetett iratokat kerestesse ki a könyvtárból és a mennyiben ezek eredetiek lennének, hiteles másolatot tartson vissza felőlük, az eredetieket pedig küldje vissza neki. Ha azonban ez nem lenne keresztülvihető, úgy legalább a másolatokat juttassa el hozzá. Nemcsak a felmerülő költségeket viseli szívesen, hanem az ő készségét is meg fogja hálálni.²

Miller a jegyzék alapján megállapítván, hogy eredeti oklevél ezekből nincs a könyvtárnál, július 13-án megírta ezt a grófnak, valamint az is, hogy a másolatokat újból leiratja. Együttal kilátásba helyezte, hogy a jövő hó végén esetleg személyesen is tisztelheti őt, miután ő felségéhez egy folyamodványt akar benyújtani, mostoha fia örökbe fogadása ügyében. Azt hiszi, 42 esztendei szolgálat után ezt megteheti. Azonban ennek daczára sem merte volna magát erre határozni, ha a felség 1814. október 26-án meg nem parancsolja neki, hogy Bécsbe menjen, és ha teljesen a saját legmagasabb elhatározásából nem igéri neki, hogy megjutalmazandja érdemeit.³

Széchényi, addig is, míg tetteivel bizonyíthatja be halálját, levélben köszöni meg készségét, hogy a családi levéltárba tartozó iratok kikeresésére vállalkozott. Újból kéri, irassa le számára ezeket, hitelesítesse a másolatokat a nádori kancelláriánál és küldje el neki. Nagy örömmel értesült arról, hogy legközelebb

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1816. Nr. 1230.

² Miller levelezése XIV.

³ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

Bécsbe jön és láthatja őt. Kívánja, hogy szerencsével járjon, és kérvénye kedvező elintézését nyerjen.¹

Miller nem annyira tisztelegni kívánt Széchényinél, mint inkább nála megszállani. Ezt kerülő úton, Tibolth közvetítésével, tudomására is hozta Széchényinek, a ki azonnal meghívta őt magához, feleségével együtt. Így legalább alkalma lesz — úgymond — iránta érzett őszinte vonzalmát valamiképen tanusítani. Egyszersmind egy újabb jegyzéket is küld, a családi levéltár részére készítendő másolatokról. Ezenfelül egy csomó könyvet vásároltat vele, a maga használatára, Trattnernél.²

Miller augusztus 2-án bejelenti a nádornál, hogy a metszetek, földabroszok stb. katalogusának ügyében több megbeszélni valója lévén Széchényivel, s hogy némileg kipihenje magát, Sopronba kell mennie. E végből augusztus végétől számítandó négy heti szabadságidő engedélyezését kéri, annál inkább, mert a mióta az intézetnél működik, pihenés céljából egy éjszakát sem töltött távol Pesttől. Megnyervén az engedélyt,³ augusztus 18-án válaszol Széchényi levelére.

Örömmel elvállalja az iratok lemásolását, és szeretne volna, ha a munka rövid idő alatt elkészül. A mai romlott fiatalság azonban még pénzért sem akar dolgozni; vagy ha elvállal is valamely munkát, legyen ez még oly csekélység, oly árt követel érte, hogy tisztességes ember bosszankodás nélkül nem hallgathatja. A törvényszünet idején több juratust hivatott magához, a kiket felszólított a másolásra. A nebulók azonban nem szegyenlették magukat minden ívért 2, egy nemzetségtábláért pedig 5 frtot kérni. Ezen a követelésen annyira felindult, hogy kikérgette őket szobájából. Majd elvégzi a munkát a könyvtári szolga, a kinek olvasható írását Tibolth nagyon jól ismeri. Ez szorgalmasan másolgat és semmit sem kér, hanem teljesen a gróf nagylelkűségére bizza a díjazást.

Nem talál szavakat annak kifejezésére, mennyire lekötölte őt a gróf váratlan kegyességével, a melyet reményleni sem mert volna, annál kevésbé kérni, ha Tibolth meg nem előzi szegyenlős voltát.

¹ Széchényinek 1816. július 18-án kelt levele. Miller levelezése. XIV.

² Széchényi 1816. aug. 6-iki levele. U. ott.

³ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1816. Nr. 1229. Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 43.

Szeptemberben élni fog jóságával. A nádortól éppen ma kapott négy heti szabadságot. Erre az útra nem a maga érdekében vállalkozik, hiszen reá nézve már minden késő, hanem hogy mostoha-fiával jót tegyen. Kevés vagyonát már ráruházta, szeretné tehát nevét is ráhagyni. Ha tehet valamit érdekében ebben a dologban, ne mulassza el. Nem hiszi, hogy valaki emiatt azzal a gyengeséggel vádolhatná, mintha még halála után is élni akarna nevében; egyetlen célja, hogy mint tisztességes ember, kötelességeit élte végéig teljesíthesse. A Gondviselés úgy akarta, hogy másodszor is megnősüljön; ez a végzete arra inti, hogy lelkén viselje azok sorsát, a kiknek gondozását magára vállalta. Nagyon szeretné ugyanis, ha a gyermek, a ki atyját nem ismerte, benne találná fel azt.¹

Miller egyuttal könyveket is küldött a grófnak Bécsbe, a melyekért Széchényi augusztus 24-én mond köszönetet. P. Albert könyveért annál nagyobb a köszönete, minél sürgősebb volt reá nézve ennek kézhez vétele. A költségeket majd bécsi találkozásuk alkalmával fogja megtéríteni. Nagy vigasztalására szolgált nagybecsű soraiban olvashatni, hogy elfogadván ajánlatát a lakást illetőleg, nemsokára szerencsétlenné fogja. Megtudván, hogy Sopronnak jön, akként intézkedett, hogy itt is házában szálljon meg, nejével együtt és méltó fogadtatásban részesüljön.²

Az ősz folyamán Miller csakugyan megjárta Sopront és Bécsset, a hol jóval több ideig élvezte Széchényi vendégszeretetét, mint a mennyire tervezte. Valamikor október végén kerülhetett vissza Pestre; mert csak november 4-én köszöni meg hálálkodó szavakban a gróf jóságát. Biztosítja őt, hogy örök hálájának bebizonyítására minden alkalmat örömmel fog megragadni, hogy kegyeit még jobban kiérdemelhesse. Ez — úgymond — csak szó és beszéd, de szívből fakad. Kéri további támogatását, és főleg pártfogolja ügyét a kancellárnál s a tanácsosoknál. Reményli, az ő támogatása mellett célt ér, a mikor nem a maga, hanem más javát akarja. Feleségével és gyermekeivel együtt csókolja kezeit. Ne feledkezzék meg róluk s ők is ígérk, hogy soha sem szűnnek meg a Széchényi-ház tisztelői közé tartozni.³

Négy nappal e levél megírása után történt, hogy a természet-

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

² Miller levelezése XIV.

³ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

rajzi tár örét, Tehel Lajost, szélhűdés érte, a ki ennek következtében november 19-én elhalálozott.

A mint a nádor híret vette a halálesetnek, azonnal intézkedett, hogy Miller vegye magához a természetrajzi osztály kulcsait és ügyeljen, hogy a hagyaték leltározása alkalmából az intézet tulajdonát képező dolgok gondosan elkülöníttessenek a boldogult magántulajdonától.

Miller december 6-án számol be eljárásáról. Az osztály kézi könyvtárát, a melyet részint a Széchényi-országos-könyvtár anyagából, részint egyéb ajándékokból válogatott össze, az elhalt ör nem hivatalos helyiségében, hanem magánlakásán tartotta, minek következtében nem egy munka elveszett, a melyeket újból be kell szerezni. Más dolgokban is sok volt a hiányosság, rendetlenség. Átvizsgálván a hagyatékban lévő kéziratokat, semmit sem talált, a mi a boldogult tudásáról, szorgalmáról tanuskodott volna. Mindent más által végeztetett, a mivel életében mint saját munkájával dicsekedett. Sajátkezű írása mindössze 2 ivre terjed, s ez sem egyéb, mint a Múzeum tulajdonát képező ásványok pusztanevsora. A magyarországi köszéről irt munkát kézírata Haberle munkája, a ki oly feltétel alatt engedte át ezt Tehelnek, hogy 100 arany fejében a saját neve alatt kiadhatja.¹

Miller érezte, hogy a természetrajzi osztályban tapasztalt rendetlenség miatt, bizonyos mértékben, őt is felelősség terheli. Nehogy tehát esetleg a mulasztás vádja érje, december 29-én ezt a felterjesztést intézi a nádorhoz.

A mult napokban gondosabban megvizsgálván a könyvtárt, régiségtárt és a természetrajzi tárgyak osztályát, bizonyos mulasztások ötlöttek szemébe, a melyeket mindjárt kezdetben ki kell irtani, nehogy elhatalmasodjanak. A tárgyak körül tapasztalható rendetlenség, a késedelmes feldolgozás, a tisztviselők hanyagsága, az értelmesebb látogatók szemében nem ajánlja az illető közintézetet. Nehogy az a szokás, a mely eddig a természetrajzi osztályban uralkodott, a többi osztályban is lábra kapjon, indítatva érzi magát, az általa már számtalanszor kérelmezett szolgálati szabályzat hiányában, esedezni, kegyeskedjék ő fensége a mellékletben beterjesztett javaslatot megvizsgálni, és ha jóváhagyásával találkozik

¹ Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 96.

küldje le neki rendelet alakjában, utasítván felelősség terhe alatt, hogy ezt közölje az illető örökkel, ellenőrizze szigorú végrehajtását és a munkálatok haladéktalan megkezdését. Ha ez nem történik, kárba vész minden törekvése. Mert ugyan mi haszna van abból az intézetnek, ha a tárgyak összegyűjtetnek, de sem nem katalogizáltatnak, sem le nem íratnak? Horvát István talált egy jötevőt, a kinek pénzén erre a célra három jegyzőkönyvet szerzett be, egyet a könyvtár, egyet a régiségtár, egyet a természetrajzi osztály részére. Ezentúl tehát mindent be fognak ezekbe vezetni, akár ajándék, akár vétel útján jut valami az intézet birtokába. Azonban hasztalan buzdíttatnak az örök nagyobb pontosságra, ha nem ismerik kötelelességeiket. Mindezt nem panaszként mondja, hanem elővigyázatból javasolja, nehogy a mi eddig rosszul volt téve, az a jövőben megengedettnek látszassék. Ő már az új év kezdetén be akarja hozni az új rendet, addig is, míg mindenki megkapja az erre vonatkozó hivatalos utasításokat. Nyugodt lélekkel meri állítani, hogy mindig elkövetett mindent az intézet érdekében, és a jövőben sem fog semmit e tekintetben elmulasztani, de szüksége van az örök közremunkálására. Az ő napjai már meg vannak számlálva, és nem akar rendetlenségeket hagyni utódjára.

A mellékelt javaslat a következő intézkedéseket foglalta magában.

Minekutána az egyes osztályok őreinél lévő könyvek mind az országos könyvtár tulajdonát képezik, a könyvtár őrének pedig tudomással kell bírnia az összes könyvek hollétéről, hogy ha keresik valamelyiket, ahhoz tudja utasítani az illetőt, a kinél a könyv található, ennél fogva a régiségtár és természetrajzi osztály őrei pontos jegyzéket állítsanak össze az átvett munkákról, ezt írják le három példányban, írják alá, üssék rá pecsétjüket, és egyet maguknál tartván, a másik kettőt adják át a könyvtár őrének és az igazgatósági levéltárnak. A könyveket nem lakásaikon, hanem hivatalos helyiségekben tartoznak gondosan megőrizni; az intézeten kívül álló egyéneknek nem szabad ezeket kikölcsönözniök, a melyek pedig megrongálódnak, vagy elvesznek, kötelesek sajátjukból megtéríteni.

Minden újabb tárgy, legyen az nyomtatvány, vagy kézirat, ásvány, gépezet, régipénn, fegyver vagy más drágaság, akár ajándék, akár vétel útján jutott a Múzeumba, megmutatandó az igazgatónak, azután pedig bevezetendő az illető osztály naplójába, szép, tiszta

és nem elstetett irással, annak feltüntetésével, hol találták, kitől származik, van-e valami benső értéke: továbbá az év, hó és nap, a melyen a bejegyzés történik.

A mint a természetrajzi osztály örének az ásványok, növények, csontok stb. összeírásával kell foglalkoznia, úgy a régiség-tári ör az érmeek, szobrok s más régiségek jegyzékét készítse el. A könyvtár öre pedig a könyveket, kéziratokat, földabroszokat, czimereket, metszeteket, szóval mindazt, a mi nem foglaltatik a Széchényi-fele nyomtatott katalogusokban, igyekezzék összeírni.

Ezen munkálatok elvégzésére elegendő idővel rendelkeznek, ha a hivatalos órákat 9—12-ig délelőtt, és télen 2— $1\frac{1}{2}$ -ig, nyáron pedig 3—6-ig délután, pontosan betartják. Tartsák mindig szem előtt, hogy azért van hetenkint két nap a látogatók fogadására kijelölve, hogy a többi napon zavartalanul foglalkozhasanak irodalmi teendőikkel, nem pedig, hogy téllenségben töltsék el az időt, vagy tetszésük szerint elmaradjanak a hivatalból.

Mindenkinek hat heti szabadságidő jár az igazgató tudtával, pihenés céljából és hogy magánügyeit elintézhesse: kölcsönösen tartoznak azonban egymást a vendégek fogadtatásánál helyettesíteni.

A közönséges látogatóktól meg lehet ugyan kívánni, hogy a kitüzött időben keressék fel a gyűjteményeket; a mágnessoknak, előkelő állású egyéneknek, tudósoknak, külföldieknek azonban, máskor is, a hivatalos időn belül, készséges szivességgel, és nem tünyn, kedvetlenül kell szolgálatukra állaniok. A gondjaikra bízott tárgyakat ne a szolga által mutattassák meg ilyeneknek, hanem a szolga kíséretében ők maguk adják meg a szükséges felvilágosításokat.

És miután mindnyájan egy közös cél elérésére törekeshnek, szükséges, hogy az örök kellő barátságban, egyetértésben éljenek egymással: irodalmi dolgozataikat egymással közöljék, egymás véleményét kikérjék és az intézet érdekeinek előmozdítása felől az igazgatóval gyakrabban tanácskozzanak; mondják el neki, mit kellene beszerezni, kijavítani stb. és igyekezzenek a nyilvánosság előtt bizonyosságot tenni arról, hogy a hazának nem annyira fizetett munkásai, mint inkább buzgó gyermekei, a kiknek szorgalmától, tudományától függ az intézet jó hírve és fejlődése.¹

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1817. Nr. 343. Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 124.

Körülbelül ebben az időtájban történt, hogy Bécsben döntöttek, Millernek az Appenauer-fiú örökbefogadását illetőleg benyújtott kérvénye felett. A válasz elutasító volt. E helyett I. Ferencz király, tekintettel sok évi hűséges szolgálatára, királyi tanácsossá nevezte ki őt.¹

Széchényi 1817 január 2-án ír neki, a kitüntetéssel kapcsolatban. A megkésett jókívánatokat — olvassuk levelében — nem szokás rossz néven venni, főleg ha a késedelem oka nem hanyagság. Az iránta érzett őszinte jóindulat követelményeinek már előbb eleget tett volna, ha csak, amennyiben nagy vigasztalására szolgált a vele szemben tanusított igazságosság, épp annyira el nem tölti őt fájdalommal és megütközéssel a sors gonoszsága. Rosszul esett ugyanis neki, hogy jogos kérelmét csak részben teljesítették. De bizva abban, hogy a mi halad, el nem marad, elhatározta, megtöri hosszas hallgatását és legújabb kitüntetése felett kifejezi jókívánatait, szívből óhajtván, hogy ezután még több is következék, s nem kételkedvén, hogy érdemeinél fogva még az is teljesülni fog, a mit most nem nyert meg. Bár mindazt meghozná az új év, a mi őt és nejét meglelégedetté, boldoggá tenné!

Mellékeli azon könyvek jegyzékét, a melyekkel Mocsy pápai postamester újabban ismét gazdagítja a Múzeumot, kérvén hasson oda a nádor ő fenségénél, hogy Mocsynak már oly sok alkalommal tanusított buzgalma figyelembe vétessék, ha valami üresedés nyílik az intézetnél.²

Miller január 18-án hosszabb levélben köszöni meg a gróf figyelmét. Bizonyára csodálkozik — írja — hogy ő, mindhalálig hálás tisztelője, három levelére csak most válaszol. Ennek oka nem elfoglaltsága volt, hanem a veszedelem, a melyben forgott. Az történt ugyanis, hogy midőn Tehel halála után a nádor által elrendelt felülvizsgálatot megtartotta, november 25-én, két nagy szekrényt helyéről elmozdítván, jobb karja oly szerencsétlenül szorult ezek közé, hogy hét héten keresztül nem vehetett kezébe tollat.

Nem lát maga előtt más utat soha nem szünő tiszteletének tanusítására, mint ha a gróf kívánságának megfelelően minél előbb elkészíti a földabroszok, czímerek stb. katalógusát. Az első kötetet

¹ A kinevezési okirat február 26-áról van keltezve. Múzeumi kéziratár. Fol. Lat. Nr. 2442.

² Miller levelezése XV.

902 negyedréti oldalra írva, már elküldötte Tibolthnak; sőt már a II-ből is 2 ívet. Mialatt az első kötetet kinyomják, a II. és III. is elkészül.

A midőn e hó 8-án a nádor megtekintette a Múzeumot, és lakásán őt is meglátogatni méltóztatott, beszéd közben a gróf nevében Mocsyt ő fensége figyelmébe ajánlotta. A nádor kinyilatkoztatta, hogy a pénzalap megnövekedtével, ha elérkezik a három kancellista kinevezésének ideje, a gróf által ajánlatba hozott egyének különös figyelemben fognak részesülni. A maga részéről sem fog semmit elmulasztani, csak jó írása legyen, bírja a hazai nyelveket és ne legyen valamely nyilvánvaló hibája. Előtte mindedig teljesen ismeretlen.

Jól tudván, hogy a mit a gróf oly szerencsésen kezdeményezett, azt nem szűnik meg további támogatásában részesíteni nem restell a haza érdekében koldulni. Most első sorban oda irányozza törekvését, hogy a régiségtár részére szükséges kézikönyveket beszerezze. Már több görög szerzőt megszerzett a könyvtárnak, de hiányzik még Strabo munkája, a melynek amsterdami kiadását látta a soproni könyvtárban. Ezt azért bátorodik elkérni, mert tudja, hogy a legfényesebb kiadást most kapta meg nemrég Angliából. Azzal a reménnyel kecsegteti tehát magát vagy inkább a könyvtárt, hogy kívánsága teljesül.

A gróf teljesen zavarba hozta őt jóságával, kifejezván jókivá-natait királyi tanácsossá történt kineveztetése alkalmából. Nem talál megfelelő szavakat köszönete tolmácsolására; s így nem marad más hátra számára, mint hogy kérje Istent, hallgassa meg azon fohászait, a melyeket nemcsak az új év alkalmából, hanem naponta küld az egek Urához a gróf és egész családja boldogságaért, hogy még számos éven át élvezzék jóságát pártfogoltjai.

A királyi tanácsosság őt egyáltalában nem vigasztalja meg; kénytelen ugyanis bevallani, hogy a hir, miszerint az örökbefogadás nem engedélyeztetett, oly mélyen lesújtotta őt, hogy azóta nem képes ezt a hamisságot elfelejteni. A nyilvánosság előtt méltatlannak ítéltetett arra, hogy emléke fenmaradjon. Bárki kénytelen beismerni, hogy a kinevezéssel csakis az intézetet érte kitüntetés; ő azonban elesett a jutalomtól. Eltökélt szándéka volt, megtagadtatván kérelmének azon része, a melyre legtöbb súlyt helyezett, lemondani a hiábavaló címről. Ezt azonban megtiltotta

neki a nádor, abban a hiedelemben, hogy az igazságtalanság csak is az előadó rosszakaratának tulajdonítható. Reá nézve elég, hogy újból meggyőződött róla, miszerint jobban kell tartani az emberi gonoszságtól, mint az Isten büntetésétől.

Miután a dolog teljesen másként sikerült, mint ahogy reménylette és várta, ügyeit, mint mindig úgy most is az isteni gondviselésre bizza. Csak arra kéri a grófot, tetézzé meg iránta való jószágát még azzal az egygyel, hogy sürgesse meg a magyar udvari kancelláriánál a kinevezési okirat elküldését, nehogy szokás szerint egy éven át is elhuzódjék: ugyszintén, fizesse ki nevében a szokásos díjakat, a melyeket azután ő meg fog téríteni. Oesterreicher orvos vállalkozott ugyan ezek kiegyenlítésére, de az igazat megvallva, szégyenli a zsidó szolgálatát igénybe venni és neki bármiként lekötöztetettjévé válni.¹

Széchenyi január 25-én felel Miller levelére. Megköszöni neki azon buzgalmát, hogy a földabroszok stb. katalogusának kiadását siettetí. Miután azonban úgy vélekedik, hogy a munkát csak mint befejezett egésznek lehet cenzura alá adni, inkább megvárja a hátralévő ívek elkészülését, mintsem hogy kénytelen legyen többször elmenni a felfuvalkodott cenzorokhoz. Mocsy buzgóságának fokozására azt óhajtáná, írja meg neki is Miller azt, a mit vele közölt alkalmaztatására vonatkozólag. Hogy azonban még életében megfoszsa magát a soproni könyvtárban lévő könyveitől, bizonyára nem fogja tőle kívánni, ha ismeri szeretetét ezen kis gyűjteménye iránt, és ha összehasonlítja ezt azzal a gyönyörrel, a mit neki naponként szereznek a Nemzeti Múzeum kincsei. Majd ki fog tetszeni már elkészített végrendeletéből, mit határozott erre vonatkozólag halála esetére. A kinevezési okmány sürgetése és a díjak lefizetésére vonatkozólag előbb tájékozódni kíván és Oesterreicherrel tárgyalni, miután azóta hogy birtokait átadta gyermekeinek, legjobb emereit sem képes pénzbeli segílyben részesíteni.²

Az 1817. év márczius havában elhalálozott Vitéz József magyar és erdélyországi udvari ágens végrendeleti végrehajtója, gróf Festetich György, a megboldogult akaratanak megfelelően, az

¹ Széchenyi levéltár. I. kötet. 9 szám, III. csomag, 56 szám.

² Miller levelezése XV.

örökösök hozzájárulásával, két 1000 frtos alapítványt tett a Nemzeti Múzeumnál. A nádor márczius 24-én értesítette erről az igazgatót, leküldvén hozzá az alapítólevelek szövegének másolatát.

Miller a szövegezésben több kifogásolni valót talált. Az egyik alapítólevél szerint az 1000 frt 6 százalékos kamatain, tehát évi 60 frton oly könyvek, kéziratok lettek volna vásárlandók, a melyek a magyar és erdélyi kancellária ismertetésével foglalkoznak. A pénz kezelésére az alapítólevél a múzeumi igazgatót jelölte ki. A másik alapítólevélben pedig az állott, hogy 1000 frt 6-os kamatai valamely Magyar- vagy Erdélyország történelmére, földrajzára, statisztikájára vonatkozó értekezés kinyomatására fordíassék, melynek tárgyát a Nemzeti Múzeum igazgatója válaszszal meg. A példányokból tíz darabot a főhivataloknak, tízet pedig a református iskoláknak kell megküldeni. Az elárusítás után befolyt összeget a tőkéhez kell csatolni, hogy idővel nagyobb munkák is kiadhatók legyenek. Az egész eljárás eredményéről az igazgató tartozzék beszámolni az örökösöknek.

Miller mindenekelőtt nem tartotta helyesnek az első alapítólevél azon intézkedését, hogy a pénz a magyar- és erdélyországi kancelláriák ismertetésével foglalkozó munkák vásárlására fordíassék. E helyett azt szerette volna, ha a végrendeleti végrehajtók úgy intézkednek, hogy a kamatokon külföldön megjelenő magyar vonatkozású könyvek szereztessenek be, az országos könyvtár céljaira. De nem értett egyet azzal sem, hogy a pénz kezelése a Múzeum igazgatóját terhelje; hanem ezt is az országos pénztárba kívánta beutalni.

A mi pedig a második alapítólevélben foglalt intézkedéseket illeti, azokat egyszerűen kivihetetleneknek tartotta. Hiszen az ő számításai szerint egy ív nyomdaköltsége, mindent belevéve, meghaladta a 116 forintot. Hogyan lehetne ily körülmények közt a 60 forintból akár a 20 példányt előállítani, akár valami haszonra szert tenni. Emellett nem tartotta elfogadhatónak azt sem, hogy az igazgató magánszemélyeknek tartozzék beszámolni. Azt ajánlotta tehát, hogy vagy várjanak addig, míg az 1000 frt a kamatok hozzácsatolásával 2000-re növekszik fel, vagy pedig fordítsák a 60 frtot, mint a Marczibányi-alapítványnál történik, jutalmazásra.¹

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1817. Nr. 1818.

A nádor Miller észrevételeit megküldötte a végrendeleti végrehajtónak; mire Festetich György magán úton is felhívta Millert az ügy elintézésére. De Miller nem volt hajlandó engedni álláspontjából, hogy az alapítólevelek, úgy a hogy vannak, sérelmesek nemcsak az intézetre, hanem annak védnökére is; mert szerinte a nádor csak oly alapítványt fogadhat el, a mi a Múzeumnak valamely anyagi, vagy erkölcsi előnyt biztosít. Itt azonban egyik sem volt várható. Azt javasolta tehát Festetichnek, semmisítsék meg az alapítóleveleket és irjanak ezek helyett újakat, oly tartalommal, hogy a 2000 frt évi kamataiból az országos könyvtár 20 frtot kapjon kötésre, vagy kéziratok s nyomtatványok vásárlására, 100 frt pedig a Múzeum igazgatója által kitűzött pályakérdések megjutalmazására fordítassék.¹

Festetich György halálával az ügy a másik végrendeleti végrehajtó, Szűts István udvari ágens kezébe került, a ki az összes kamatokat valamely pályakérdés megjutalmazására szeretne volna szánni. A nádor azonban csak azon feltétel alatt akarta az alapítványt elfogadni, ha a Múzeum is részesül az alapítvány valamely javában. Mire Szűts is meghajolt a nádor akarata előtt, és oly értelemben állította ki az alapítólevelet, a mint azt Miller Festetichnek ajánlotta.²

Több időn keresztül nem irván Miller a metszetkatalogus felől, Széchényi május 16-án néhány, a kinyomtatott katalogus példányainak átvételét elismerő köszönő levelet, a többi közt a római pápáét is, megküldvén az irattárban való megőrzés czéljából, értesítést kér Millertől az iránt, hogy mennyire haladt már a katalogus szerkesztésével.³ Majd június 21-én arra kéri, küldje meg neki haladéktalanul II. Lipót 1790/1. évi és I. Ferencz 1792. évi articulusait német fordításban, miután erre elkerülhetlenül szüksége van.⁴

Miller sietett a gróf kívánságának eleget tenni, sőt hogy fokozza örömét, megküldötte neki a munkában lévő katalogus elé szánt előszót is.

Széchényi annál inkább lekötelezve érezte magát Miller

¹ Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 16.

² U. ott. A. 1819. Nr. 95, 103. A. 1820. Nr. 7, 13, 28, 59.

³ Miller levelezése XV.

⁴ U. ott.

készsége által, mert ismerte elfoglaltságát. Halásan elismeri, hogy az irányában tanusítandó barátságban nem ismer akadályt. Most arra kéri, a küldött articulusok helyébe szerezzen az ő költségére a könyvtárnak egy példányt és küldje meg neki a többi articulusokat szintén.

Nem csekély vigasszal töltötte el a metszetek, földabroszok stb. kiadandó katalogusához irt előszava, a melyet megköszönvén, abbeli örömének ad kifejezést, hogy ő — Miller — is megélhette a munka kiadását, sőt az előszót is megírhatta hozzá. Adja Isten, hogy még sokáig alkalmá legyen növelni e téren érdemeit. Most már nincs egyéb hátra, mint hogy öneki, a ki annyira szeretné iránta való háláját tanusítani, írja meg őszintén, miben lehetne szolgálatára.¹

Miller olyanformán válaszolt a gróf levelére, hogy mindent elkövet, csak hogy kívánságának eleget tehessen.

Midőn ezért Széchényi neki köszönetet mond, újból kéri, nyújtson neki alkalmat a viszonzásra. Együttal megkeresi az iránt, hogy a könyvárúst, a ki az articulusok megszerzését magára vállalta, sűrösse meg, mert igen nagy szüksége lenne ezekre.²

Miller nem kérte magát többször, hogy igénybe vegye Széchényi készséges hajlandóságát.

Már régebben tervbe vette, hogy az egyetemi épületben lévő éremgyűjteményt és régiségtárt, a könyvtárral együtt, a legelső kedvező alkalommal áttelepíti a gróf Batthyánitól vásárolt épületbe. A nyár közeledtével hozzálátott a munkához, és mindenek előtt átalakíttatta a régiségtár helyiségeit és a könyvtár befogadására szánt 7 szobát.

Hogy a költségeket erre honnan meritette, elbeszéli maga a július 18-án Széchényihez intézett levelében, a melyben értesíti, hogy eljárt Eggenberger könyvárusnál, a kért articulusok ügyében. Talán vigasztalására szolgálанд a grófnak — írja, hogy nem a mágánasoktól, az egyháziaktól, hanem a szegény nemesektől három év alatt 1300 forintot koldult össze; hozzáadván ehhez a saját zsebéből még 89 forintot, a lakása alatt lévő, elég tágas boltívezett csarnokot átalakíttatta és e tűz és tolvajoktól egyaránt

¹ Széchényinek 1817 június 30-án kelt levele. Miller levelezése XV.

² Széchényi 1817 július 14-én kelt levele. U. ott.

mentes helyen a gróf éremgyűjteményét elhelyezte. Még 865 forintot kell össze kéregetnie, hogy a papnevelőből a könyvtárt is biztonságba helyezze, ámbar jól tudja, hogy ezen buzgalmaért még jó szót sem remélhet legjelesebb honfitársaitól. De emlékében tartván Virgil szavait: »Sic vos non vobis etc.« minden ügyben és minden időben szolgálatára fog állani és szerencsésnek érzendi magát, ha valamiben kívánságát teljesítheti.¹

Augusztus 16-án már arról értesíti Széchényit, hogy minekutána barátaitól összeszedett 315 forintot, a boltivezett igen tágas csarnoknak a könyvtár céljaira szolgáló átalakítására, s reménye lévén a még hiányzó 500 forint összegyűjtésére is, a jövő héten munkába állítja a kőműveseket. Felhívja azonban a gróf figyelmét a könyvtár bejárata fölé helyezendő emléktáblára. Ha a táblát, a melyről azt hallja, hogy már készen van, mielőbb megkapja, gondja lesz rá, hogy a gróf örökké emlékezetes áldozatának emlékére, méltó, szembeötlő helyre illesztessék. A dicsőség, ha ugyan szabad ezzel kérkednie, mindenesetre őt illeti, hogy a könyvtár és éremgyűjtemény, fáradhatlan buzgalmából megszabadult az állandóan fenyegető tűzveszélytől és megőriztetik az utókor számára.²

Széchényi sietett elismerését, köszönetét kifejezni azon hazafias buzgalom felett, a mit Miller a Nemzeti Múzeum fénye, biztonsága és fennállása ügyében fáradhatlan igyekezettel kifejtett. Tudomására hozza, hogy az emléktáblát még a napokban le fogja küldeni. És miután Tibolth a jövő hónap első napjaiban okvetlenül Pestre utazik, nem fogja elmulasztani általa a könyvtári átalakítás költségeihez is tehetségéhez mértén hozzájárulni.³

Miller nemcsak Széchényi előtt hangoztatta a szükséges költségek hiányát, hanem Csáky László gróf, a nagyváradi káptalan nagyprepostjának nagylelkűségére is igyekezett ily értelemben hatni s nem is eredmény nélkül, mert Csáky gróf szeptember 8-án arról értesítette, miszerint a Nemzeti Múzeumban eszközözendő átalakításokra szükséges 2973-frt 15 kr megfizetését magára vállalja. Csak azt kötötte ki feltételül, hogy a lapok ne közöljék ezen adományát; mert sokan fordulnak hozzá olyanok, a kik arra

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

² U. ott.

³ Miller levelezése XV.

hivatkoznak, hogy ismerik jótékonyságát a lapokból. Ha elengedhetlenül szükséges, hogy ez az ujságokba jöjjön, tegyék be névtelenül. Más okai is vannak ugyanis, a miért így akar eljárni, de ezeket hosszadalmas lenne elsorolni.¹

Tibolth szeptember elején csakugyan megfordult Pesten, de Millerrel nem találkozhatott, mert ez nejével együtt éppen Jászberényben volt két napig. Ennélfogva Sopronból értesíti őt szeptember 30-án, hogy a könyvtár áthelyezésére szükséges 993 frt 10 krajczárt Széchényi kiutaltványozta. Tudatja egyúttal, hogy a gróf a Múzeumi Akták egy példányára, vele együtt, előfizet. Lajos gróft is fel fogja erre hívni, a mint Csehországból haza érkezik. A met-szetek katalógusának kézírata még mindig Bécsben van, cenzura alatt. A mint innen kikerül, azonnal nyomdába fogja adni. Ujabban ismét becses kéziratokra tettek szert; a mint a könyvkötő elkészül velük, a nyomtatványokkal együtt elfogja küldeni.²

Miller végre október 28-án azt írhatta Széchényinek, hogy a könyvtár átvitele megtörténvén, az összes gyűjtemények ugyanazon tető alatt, tűzmentes, boltíves helyiségekben, vasajtók megett őriztetnek.

Az éremgyűjtemény egy 44 láb hosszú csarnokban lett 20 szekrényben, középen elhelyezve. Oldalt, a falak mentében csinos szekrények állottak, telve régi fegyverekkel, szobrokkal, arany és ezüst régiségekkel.

A könyvtárterem 42 láb hosszú volt. A látogató a folyosóról először egy, a hirneves emberek arczképeivel díszített helyiségbe jutott, a melyben asztalok, székek állottak és olvasótermül szolgált. Itt még 6 képre lett volna hely s Miller arra kérte Széchényit, küldjön egy vagy két ide való képet pl. Koháry herczegét, Teleky Sámuel grófét.

Az olvasószobából a könyvtárterembe nyilott az ajtó, a mely felett az alapítást hirdető emléktábla volt látható. Midőn József nádor első ízben tekintette meg a helyiségeket, azt a megjegyzést tette a táblára, hogy ez, összehasonlítva a képek díszes kereteivel, túlságosan szegényesnek tűnik fel, a min azáltal lehetne segíteni, ha a gróf a tábla széleit megaranyoztatná. Miller ezt is közölte

¹ Miller levelezése XV.

² U. ott.

Széchenyivel kérven, hagyja meg Szentiványinak, egyezzék meg a gróf házában lakó asztalossal, a ki ügyis dolgozik a Múzeumnak, a tábla körül alkalmazandó aranyozott keret költségeire nézve.

I. Ferencz király márványszobra a könyvtári helyiségben két ablak közt állott, kiválóan alkalmas helyen, úgy hogy már az olvasóteremből szembeötlött. A helyiség elég világos volt, mert két ablakkal az utcára, 6 ablakkal az udvarra nézett. A szekrények egészen a bolthajtásig érték. A terem hátsó része azonban üresen állott, nem a könyvek, hanem a szekrények hiánya miatt. Az ide még elhelyezhető 8 szekrénnyel várni kellett, a míg oly jötevők akadnak, a kik erre pénzt áldoznak. Miller a mennyezetet is szeretne volna kifestetni, és erre a célra felajánlott 100 frtot, Horvát István ugyanennyit. A még szükséges 400 frtra pedig gyűjtést rendeztek. Október végeig azonban nem jött be több 5 frtnál.

Azzal is eldicsekedett Miller Széchenyinek, hogy a nádor, midőn eléje terjesztette a mesteremberek nyugtáit, elcsodálkozott, hogyan volt képes ennyi munkát elvégeztetni a gróf Csákytól kieszközölt 3523 frt 15 kron. A Széchenyi által rendelkezésére bocsátott 993 frtot a gyűjtemények átszállítása, a képek, szekrények felállítása emésztette fel. Sőt még nem is fedezte e kiadásokat, úgy hogy még azt a 150 forintot is kénytelen volt a nádor hozzájárulásával felhasználni, a mit Kubinyi András a könyvtár céljaira megajánlott. De legalább megszabadult az örökös rettegéstől, mert valahányszor égháború volt, vagy tűz ütött ki valahol a városban, mindannyiszor attól félt, hogy valami szerencsétlenség éri a régi papnevelő épületét.¹

József nádor, még midőn július 28-án visszatért Karlsbadból, megtekintette a Múzeumban megkezdett átalakításokat, és a július 1-jén itt elhelyezett éremgyűjteményt.

Miller sem annak előtte, sem azután, nem tett írásbeli jelentést a munkálatokról: csak október 18-án, a mikor úgyszólván már minden befejezés előtt állott, intézett ő fenségéhez felterjesztést, a melyben előadta, hogy sok gond és utánjárás után végre teljesülni fog azok vágya, a kik rég óhajtják az összes gyűjteményeket egy fedél alatt látni. Ő e közóhajt, május hóban, a mikor Csáky László gróf nagyprépost Homonnára igyekezvén

¹ Széchenyi levéltár. I. köt. 9. szám, III. csomag, 56. szám.

Pesten átutazott, tudomására hozta neki, mire azonnal kiutalványozta a helyiségek átalakítására a m. udvari kamaránál számára esedékes 3523 frt 15 krt. A mi ezen felül költség felmerült, azt Széchényi gróf fedezte, s így összesen elköltött 4242 frtot. Hízeleg magának azzal, hogy az intézet érdekében kifejtett eme buzgalma ő fensége tetszésével fog találkozni. Csáky gróf pedig általa jelenti, hogy bármikor kész a Múzeum céljaira áldozni.¹

József nádor úgy Csáky, mint Széchényi gróf előtt különös meglepődésének adott kifejezést, hogy az átalakítási költségeket magukra vállalták. Sőt október 29-én Millerhez intézett leiratában elismerte, hogy Miller is kiérdemelte ezt buzgó tevékenységével. Mindazonáltal szükségesnek látta a jövőre nézve a következőket előírni.

Miután az országgyűlés a Múzeum felett való legfőbb felügyeletet reá, a nádorra bízta, világos, hogy az ő külön engedélye nélkül itt semmiféle változtatást, a múzeumi épületen semmiféle javítást nem lehet eszközölni. Nem lehet e tekintetben mentségül felhozni azt sem, hogy a költségeket egyes jótevők viselvén, az intézet pénzalapjára ez megterhelhetéssel nem járt; mert az ily közintézetben létesítendő minden változtatást nem csupán pénzügyi, hanem egyéb szempontból is mérlegelni kell; ellenkező esetben megtörténhetnék, hogy tudtán kívül oly átalakításokat végeznének, a melyek a Múzeum rendeltetésével, vagy az intézet fővédnökének későbbi terveivel nem egyeztethetők össze, a melyeket tehát újabb költséggel ismét vissza kellene állítani. Meghagyja ennél fogva Millernek, hogy a jövőben semmiféle átalakítást, javítást ne eszközöltesse, mielőtt a terveket és költségvetést nála be nem mutatta és hozzájárulását ki nem nyerte volna.

Ezen általános utasításon kívül, még néhány különös észrevétele is volt a nádornak.

Mindenek előtt hibáztatta Millert abban, hogy elnézte Tehelnek, miszerint ez, felsőbb engedély nélkül, átalakításokat eszközöljön a Múzeumban birt lakásán, és erről nem tett jelentést. Mert az nem hihető, hogy ugyanazon épületben lakván, e változtatásokról ne lett volna tudomása. De még inkább hibázott abban, hogy az ott végzett munkálatokat éveken át nem fizette ki. Hogy

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1817. Nr. 1349.

ez ne ismétlődhessék, elvárja, hogy a jövőben minden hó 5-éig felterjessze a megelőző hó összes kiadásait feltüntető nyugtatványokat. Nem történhetett volna meg továbbá az sem, hogy a könyvtár részére átalakított 6 szoba, Miller saját szavai szerint, oly rettenetes elhanyagolt állapotba jusson, ha ő, mint igazgató, kötelességszerűen több gondot fordít az épület jókarban tartására is. Végül figyelmezteti, hogy csak azon régi közmondást fogja követni: »de mortuis non nisi bene loquendum« ha az elhunyt Tehel emlékének támadásától, a ki már nem védekezhetik, felterjesztéseiben tartozkodik.

A mi a könyvtár céljaira szolgáló szobákat illeti, ha ezek falai netalán kormosak, füstösek lennének, a vakolatot le kell kapartatni és újból bemeszelní. Az ablakok pedig vasalt táblákkal, s a bejárat vasajtóval látandó el.¹

Alig hogy beterjesztette Miller — minden mentegetődzés, vagy önigazolás nélkül a nádor által felhozottakkal szemben — a könyvtári ablakokra alkalmazandó vasalt táblák, vasajtók stb. költségvetését, a midőn újabb, a fentebbinél is szigorúbb rendutasításban részesült.

Ezt a Múzeumi Akták kiadása ügyében tanusított eljárása által vonta magára.

Azóta, hogy 1815 szeptember 2-án a nádor elé terjesztette az I. kötet tervezetét, még csak egyszer volt szó az Aktákról, a mikor ugyanezen év november 20-án az ajánló sorokat is bemutatta ő fenségének. A nádor néhány szóból álló változtatást tevén a hozzá címzett ajánlásan, december 8-án kelt leiratában megengedte, hogy Miller az I. kötet kinyomatásáról gondoskodjék.²

Úgy látszik, Miller az egyes czikkek, dolgozatok összeállításával megkésétt és ez volt az oka, hogy az előfizetési felhívásokat csak az 1817. év kezdetén küldhette szét az országban. Elég az ahhoz, hogy a nádornak 1815 december 8-iki kijelentésére támaszkodva, 1817 augusztus 1-jén a Múzeum nevében aláírta a pesti egyetemi könyvtár nyomdájával kötött szerződést, az Akták kinyomatására nézve. A szerződés értelmében a körülbelül 60 nyom-

¹ Igazgatósági irattár. A. 1817. Nr. 143.

² U. ott. A. 1815. Nr. 119.

tatott ivre számított munkát, 500 példányban, amelyből 150 hollandi, a többi írópapír lett volna, ivenkint 116 frtért lett volna köteles előállítani a nyomda.

Az aláírt szerződést Miller azután felterjesztette a nádorhoz megerősítés céljából. A nádor azonban augusztus 22-én kelt

35

Pro TOMO I. *Actorum Litterariorum Musei Nationalis Hungarici* Subscriptio recipitur:

BVDAE : In *Bibliopolio* Typographiae Regiae Vniuersitatis Hungaricae.

PESTINI : In *Bibliotheca regnicolari* Musei Nationalis Hungarici.

In *Officina Libraria* IOSEPHI
EGGENBERGER,

item

GEORGII KILIAN.

Terminato typo, pretium Libri cum adiectis Tabulis acneis, per publicas Ephemerides annuntiabitur, et pro diuersitate Chartae Velinae, Hollandicae, aut Scriptoriae, in praenotatis Locis numerandum erit.

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS A MÚZEUMI AKTÁKRA.

leiratában kijelentette, hogy tekintettel a túlnagy pénzáldozatra, a mit a szerződés az intézetre ró, ezt jóvá nem hagyja, hanem utasítja őt, hogy a mellékelt költségvetés keretében Hartleben pesti könyvárussal kössön szerződést és ezt mielőbb terjeszse fel hozzá. E költségvetés szerint Bécsben nyomták volna a művet, a papír minősége szerint 75, 85, 74 forintért ivenkint.

Millert teljesen megzavarta a nem remélt válasz. A szerződés kötelezettségei alól még ki tudott volna talán valahogy menekedni, de elviselhetetlennek tűnt fel előtte a megszegényítés, a mely ez által érte. A legelszántabban igyekszik tehát a nádorhoz intézett, szeptember 1-jén kelt felterjesztésében eljárását igazolni, megvédelmezní, és a nádort elhatározásának megmásítására bírni.

Bevallja, hogy a nádor intézkedése őt teljesen lesújtotta, mert önhibáján kívül az egész ország előtt elvesziti hitelét. Ő ugyanis az összes szétküldött előfizetési felhívásokban azt az ígéretet tette, hogy a fényesen kiállított kiadvány hazai termék lesz; hogy lássa az ország, mily nagyot lendült a nyomdászat is hazánkban. Igaz ugyan, hogy az egy iv nyomására számított 116 frt soknak tűnik fel, de elég magas a munka ára is, a mely 28—30 frtra van téve. Ezért a vevő méltán kívánhat fényes kiállítást. Mert a vételár és a könyv közt kell bizonyos arányosságnak lenni; különben uzsorászkodásnak tűnik fel az egész, a mit méltán szemére lehetne vetni a Múzeumnak, ha a bécsi nyomás fejében 30 frtot követelne példányonként. S a budai nyomdát nem is lehet drágaságról vádolni, mert nem a nyomás drága, hanem a papíros; hiszen a nyomda kijelentette, hogy a nyomást 24 frtért is elvállalja ivenként, ha a Múzeum magára veszi a papíros beszerzését. Külömben, ha ő nem törekednék elsőrendű nyomdai kiállításra, idehaza is ki lehetne nyomtatni ivét 60 frtért; hanem akkor nem is lehetett volna a kiadvány árát 30 forintban megszabni. Ő az Akták kiadásában a nemzeti dicsőséget és az intézet hírnevét tartotta szem előtt, és csak legutoljára gondolt anyagi haszonra. Ha azt árulja el, hogy főczélja a nyereszkesedés, igyekezetei mindjárt az első lépésnél csütörtököt mondanak. E helyett azt gondolta, jobb az évenként várható csekélyebb nyereséggel beérni, mint egyszerre sokat nyerni, azután pedig semmit sem. Már pedig ez lenne az eredmény, ha a munkát Bécsben nyomnák. Ki adna 30 forintot, a melyet hazai nyomdatermékre szánt, egy bécsi nyomtatványért? És milyen színben fog ő feltűnni az ország lakosai előtt? Mindenki azzal fogja vádolni, hogy rászedte a közönséget, mert az előfizetési felhívásban hazai kiállítást ígért, most pedig idegen terméket ad nekik. Az előfizetési felhívás nyomására olyan betűkat használtak, hogy a mikor ezt Széchényi gróf Oxfordba elküldötte, az itteni könyvtár alkalmazottjai bevallották, hogy ennél tisztább

nyomást Angliában sem tudnak felmutatni. Az angolok ezen ítélete után kételkedés nélkül belement a szerződés megkötésébe, sőt az első ívek már ki is vannak nyomva, nem hihetvén, hogy kimutatván a Múzeumra háramló hasznót, ő fensége meg ne adja jóváhagyását. A szerződés értelmében 500 példányt nyomnak, 200-at velin, 300-at hollandi papirosra. Mindkét minőségből 30—30 példányt számítva szétosztandó tisztelet példányokra, 170 velin példányért, a 30 frtot számítva, 4200, a 270 hollandi példányért, a 28 ftal 7560 forintot, vagyis összesen 11770 forintot lehet kapni. Levonván ebből az összegből a 8000 frtra számított nyomdai költséget, a múzeumi alapra maradna 3770 frt tiszta nyereség. Már pedig az a szerző, a ki a kiadások levonása után 6 százalékot nyer kiadványán, nagyon meg lehet elégedve az eredménnyel. Ő pedig a Múzeumnak 12°/_o-ot biztosít, és a kiadott pénz is az országban marad. Vajjon, a magyar irodalom ellenségeinek nem nyílnék-e újabb alkalom bennünket ócsárolni, ha azt látnák, hogy annyira el vagyunk maradva, miszerint irodalmi termékeinket is kénytelenek vagyunk külföldön nyomtatni?

De nem kevésbé fontos az a kérdés is, ki fogja Bécsben a korrekturát végezni? A korrektornak jól kell birnia a magyar, latin, német nyelvet; jól kell tudni olvasni a különféle kéziratokat; tanult, jóízű embernek kell lennie, különben a munka telve lesz sajtóhibával. Mily kellemetlen dolog a szerzőre nézve a korrekturát mással végeztetni, ő maga is tapasztalta, a mikor nem rég Sopronban kinyomták a Széchényi-féle kéziratkatalogust; annyi sajtóhiba maradt ugyanis ebben, hogy szégyenli szerző voltát. Ugyanez ismétlődne az Aktáknál is. A bécsi nyomdák korrektorai tudatlan éhenkórászok, a kik anélkül hogy értenék a szöveget, háromszor felületesen átnézik a szedést, és nem az a főgondjuk, hogy ez hibátlan legyen, hanem hogy az első korrektúráért 3, a másodikért 2, a harmadikért 1 frtot kapjanak. A budai egyetemi nyomdában az a dicséretes szokás divik, hogy az íveket csak akkor nyomják, ha a szerző ráírta az imprimaturt, és az ily korrektúráért mi fizetés sem jár. Az Aktákban körülbelül 10 különféle szerző dolgozata fog megjelenni, a kik bizonyára jobban elvégeznék idehaza a korrekturát, mint egy ember Bécsben. Jól tudja, hogy nem egyeztethető össze ő fensége méltóságával, mindezen dolgok iránt érdeklődni, és hogy ezeket senki sem fejtette ki őszinten

előtte: de éppen ez ebből bátorkodik alázattal kérni, álljon el azon szándékától, hogy a munkát a haza határain kívül nyomják. A mennyire megnyugtatta lelkiismerete, hogy minden törekvése az intézet javára irányul, annyira lesújtotta a váratlan intézkedés és azt a gondolatot ébresztette benne, hogy öfensége nem tételezi fel róla, miszerint a reá bízott ügyeket hiven és takarékosan tudja elvégezni, vagy pedig teljesen megvonta tőle bizalmát.

Ha oly szerencsétlen lenne, hogy ő fensége nem méltatná meghallgatásra a nemzeti intézet dicsősége érdekében eléje terjesztett kérelmét, kegyeskedjék őt a szerkesztés alól teljesen felmenteni és más valakit megbizni azzal, hogy Hartlebennel, a ki ért talán a regények kiadásához, de nem ért oly irodalmi dolgokéhoz, a melyekhez nem csak az intézetnek, hanem az egész nemzetnek a dicsősége fűződik — a szerződést megkösse. Nagy öröme fog szolgálni, ha a dolog jól sikerül. Ha ugyanis a kezdet jó, az egész jó szokott lenni. Őneki tiltja a tisztesség, hogy mással kössön szerződést, mint a kivel már megkötötte.¹

József nádor, a kit nejének szeptember 14-én bekövetkezett váratlan elhalálása egy időre elvont a közügyek intézésétől, november 20-án válaszolt Miller felterjesztésére.

Szerinte a Múzeumi Akták kiadásának fő czélja az kell, hogy legyen, hogy az ország lakosai közelebbi felvilágosítást nyerjenek ezen irodalmi intézet állapotáról, a falai közt őrzött kincsekről, és hogy az intézet tulajdonát képező kiadatlan kéziratok közzététele által, valamint az érmészet, régészet és természettudomány köréből vett értekezések révén, a magyar irodalom újabb gyarapodást nyerjen. Minél nagyobb elterjedésnek örvend az ily mű, minél közismertebbekké válnak a benne foglaltak, annál hasznosabbnak bizonyul az országra és polgáraitra. Az ily válalat kiadásánál tehát első sorban azt kell szem előtt tartani, hogy annak ára ne legyen magasabb, mint a mennyit a jó, tiszta nyomás költsége megkíván. A mi tehát drágítja a könyvet, csökkenteni fogja a belőle származható hasznot, mert csekélyebb elterjedésre számíthat. Ezt a mindennapi tapasztalás is igazolja. Mert köztudomású dolog, hogy a fényes kiállítású munkák úgyszólván kizárólag csak a nagyobb könyvtárak disztizésére szol-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1817. Nr. 1433.

gálnak, és mint holt tőke hevernek ott. A nyomdászat története is azt bizonyítja, hogy az ily diszmunkákat nyomdászati hivalkodás, fejedelmi bőkezűség, vagy irodalmi társulatok áldozatkészsége hozza létre és osztja szét. És hogy ezek oly nemzeteknél szolgálnak közczélokra, a hol több a pénz, nagyobb az irodalom művelése, az összes művészetek, tehát a nyomdászat is a tökély magasabb fokán állanak, úgy hogy mindez jelentékenyen leszallítja az előállítás költségeit.

Ezen, a dolog természetéből folyó észrevételeket Millernek sem lett volna szabad szem elől tévesztenie, a mikor az Akták kiadására gondolt; mert így nem javasolhatta volna egy közhasználatnak szánt munka fényes kiállítását, attól tartván, hogy azok a példányok, a melyek a hatóságok, vagy az előfizető magánosok könyvtáraiba jutnak, mint sok más irodalmi dolog, minden használat nélkül fognak ott heverni.

Ha Miller, a könyvészet terén szerzett hasznos tapasztalatai alapján, inkább az Akták kiadásának előnyeit, mint a kiállítás külső fényét tartotta volna szem előtt, nem jöhetett volna arra a gondolatra, hogy öneki — a nádornak — az lett volna a szándéka, miszerint az előfizetők, a magasabb előfizetési ár fejében is olcsóbb munkát kapjanak, és ekként — Miller kifejezésével élve — a Múzeum uzsorát izzón; mert ha a kiadási költségek csekélyebbek lettek volna, az előfizetők is visszakapták volna pénzük egy részét, miután az ilyen irodalmi vállalatnál nem az anyagi hasznót, hanem a tudományos cél, a nemzeti művelődés előmozdítását kell várni. Es ha a kötet ára leszallitattik, bizonynyára többen szerezték volna meg, mint most, a mikor 28—30 frtot kívánnak érte.

De nem vehető figyelembe az sem, a mit Miller a korrektúrára, a bécsi és budai betűk közti különbségre nézve felhozott. Oly irodalmi központban mint Bécs, kétségekivül lehet kifogástalan korrekturáról is gondoskodni. A mi pedig a bécsi betűket illeti, ezek is minden kifogáson felül állanak, sőt ha Miller a mutatványul felterjesztéséhez mellékelt pár ívet gondosabban szemügyre veszi, látta volna hogy ez sincs azzal a figyelemmel, pontossággal nyomva, amit ily fényes kiállítású munkánál méltán elvárhatni. A betűk pl. nincsenek egyenletesen elválasztva egymástól; a nyomdafesték színe nem kielégítő stb.

Mindezt csak azon czélból említi fel, hogy meggyőzze őt,

miszerint az ily költséges kiállítás folytán mennyire eltért az Akták kiadásának valódi céljától és hogy egyáltalában nem tartja méltóságán alólinak, valamivel, legyen az még annyira alárendelt dolog is, a részletekre kiterjedőleg foglalkozni, ha a nemzeti dicsőséget, vagy a közjót érdeklődő dologról van szó.

Minthogy azonban Miller az országban szétküldött előfizetési felhívásokban azt hirdette, hogy a Múzeumi Akták az egyetemi nyomdában fognak megjelenni, és jelentésében azt írta, hogy a nyomást már el is kezdték, a nyomdaköltségek pedig az előfizetési pénzekből fedezhetők, ezennel beleegyezését adja, hogy a nyomás az egyetemi nyomdára bizassék, a Miller által kötött szerződés erejénél fogva. Gondoskodjék azonban arról, hogy a munka megjelenése siettessék, és a nyomda nagyobb gonddal járjon el.

Mindazonáltal azon eljárását, hogy május 25-én 797. szám alatt kelt határozott parancsa daczára megkötötte a nyomdával a szerződést, mielőtt jóváhagyás végett neki bemutatta volna, rosszalja, és meghagyja, hogy a jövőben tartózkodjék felterjesztéseiben a dolog lényegére nem tartozó észrevételeinek nyilvánításától, és maradjon meg mindenkor a köteles önmérséklet határai közt.¹

Ez a leirat több tekintetben alkalmas volt arra, daczára hogy az ügy végleges elintézése akarata szerint történt, hogy elrontsa Miller örömét, a melylyel november 23-ára készült, a mikor első ízben osztattak ki fényes ünnepség keretében, a Nemzeti Múzeum épületében, a Marczibányi-alapítvány jutalomdíjai.

Emlékezhetünk rá, hogy Miller még az 1815. év őszen, felsőbb meghagyásra, a pályakérdések kihirdetésére, megbírálására nézve javaslatot dolgozott ki, a melyet a nádor el is fogadott. De nem fogadta el ezt Pest vármegye, a mely a bíráló bizottság tagjainak kinevezését magának óhajtotta volna fentartani, sőt azt kívánta, hogy a Múzeum által kitűzött pályakérdések is megelőzőleg bemutatassanak az erre rendelt bizottságnak. Az ellen nem lett volna kifogása a megyének, hogy a bizottság elnökét a nádor nevezze ki; azonban hangsúlyozni óhajtotta, hogy ezt mint a vármegye főispánja, és nem mint a Múzeum védnöke teszi.

Miller nem kesett tiltakozni a vármegye e követeléseire, és az intézet e lekicsinylése ellen és azt ajánlotta a nádornak, vagy alkalmazkodjék a megye az ő javaslatához, vagy pedig teljesen tartsa magát távol a Nemzeti Múzeum minden közreműködéstől, bármiként rendelkezett is a hagyományozó sok jó akarattal, de nem elegendő jártassággal az ilyen dolgokban; annál inkább szükséges ezt megtenni, mert a megye 1816 június 5-én tartott ülésében már oda is ítélte a 400 frtos jutalmat Beregszászy Pálnak, a nélkül, hogy könyvét a Múzeum megbíráltta volna.

A nádor július 14-én értesítette Pest vármegyét, hogy ámbár nem kételkedik benne, miszerint Beregszászy irodalmi érdemei igen figyelemre méltóak, mindazonáltal a jutalom ily módon való odaítélését nem hagyhatja jóvá, mert az alapító akarata szerint a munkákat előbb egy bizottságnak kell megbírálnia, a melynek elnökét ő, mint a Múzeum védnöke, nevezi ki. Felhívta ennél fogva a megyét, hogy az alapító szándékanak megfelelően, a Múzeum igazgatójával egyetértve, állapítsa meg a bíráló bizottság tagjait és ezek neveit jelentse be neki.

Miller, a kinek a nádor megküldötte a megyéhez intézett leiratának másolatát, július 27-én, nehogy a vármegye részéről holmi ismeretlen egyéniségek hozassanak javaslatba, s tekintettel arra, hogy a bírálóbizottság tagjainak nem különczködő, hanem békés hajlamú, irodalmi névvel bíró tudósoknak kell lenniök, Horvát Istvánnal tartott tanácskozás után, bemutatta a nádornak azok neveit, a kik legalkalmasabbak lennének e megbízásra, és a kiket ő fensége nyugodt lelkiismerettel kinevezhetne.

Ezek a következők voltak: 1. Báthory Gábor, dunántúli suprintendens, 2. Bene Ferencz, a pesti egyetemen az orvostan tanára, 3. Fejér György egyetemi tanár, 4. Horvát István könyvtárőr, 5. Kovács Mihály orvos, hirneves vegyész, 6. Kultsár István szerkesztő, 7. Verseghy Ferencz és 8. Virág Benedek.

Pestmegye természetesen másokat hozott javaslatba, úgymint: báró Prónay Sándort, császári királyi kamarást, 2. Szentkirályi László alispánt, 3. Jankovich Miklóst, 4. Glosius Dánielt, 5. Georch Illést, 6. Stettner Mátét, 7. Kovachich Márton Györgyöt és 8. Schedius Lajos táblabírákat.

A nádor nem akarta a vármegye jelöltjeit visszautasítani, hanem a Nemzeti Múzeum részéről Millert és Horvátot nevezvén

ki a bizottságba, azt e minőségben megerősítette, az elnökséget pedig gróf Teleky Lászlóra ruházta.¹

A bizottság 1817 márczius 26-án tartotta első ülését. Kimondván, hogy üléseinek jegyzőkönyvét magyar nyelven kívánja megszerkesztetni, megbízta Millert, Georch Illést, Schedius Lajost és Horvát Istvánt, vizsgálják át az 1815. és 16. években magyar nyelven megjelent munkákat és jelöljenek ki ezekből kettőt, a kellő indokolással, a bizottságnak megjutalmazására. Június 13-án újból

M e g h i v á s.

A' Marczibányi Familiától esztendőnként a' leg jobb Magyar Könyv Írójának ajánlott Jutalom kiosztására Nagy Mélt. ÜRMÉNYI ÜRMÉNYI JÓZSEF Ország Bírája, 's a' t. mint Nádor Ispányi Biztos Elölülése alatt a' Nemzeti Muzeum épületében e' folyó esztendei Szent András Havának 23-dikán délelőtti 11 órára.

MEGHÍVÓ A MARCZIBÁNYI-JUTALOM KIOSZTÁSÁRA.

összejöven a bizottság, megállapodott a megjutalmazandó munkákban, és a múzeumi igazgató által bemutatott pályakérdések közül kijelölt hármat, az 1815. 1816. és 1817. esztendőkre.

Jóváhagyván a nádor a bizottság határozatait, személyesen szándékozott a jutalomkiosztás ünnepélyén elnökölni. Miután ebben nejének közbejött halála meggátolta, Ürményi József országbíró bízta meg képviselőjével.

¹ Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 29, 37, 115.

Az ünnepély november 23-án délelőtt 11 órakor ment végbe, a Nemzeti Múzeum épületében, oly nagy és fényes közönség jelenlétében, hogy az intézet helyiségei alig voltak képesek az érdeklődőket mind befogadni.

Az 1815. évi jutalmat, Pethe Ferencz szabolcs vármegyei táblabíró Természet Historiája című munkája, az 1816. évit pedig Virág Benedek Magyar Századai nyerték el. Az ünnepély befejeztével, a melyen a három pályakérdés is kihirdettetett, az országbíró asztalánál gazdag lakoma volt, a melyen Teleky László grófon, az egész bizottságon, a Marczibányi család képviselőjén és a jutalmat nyert tudósokon kívül részt vettek az összes múzeumi tisztviselők is. Horvát István pedig megírta az ünnepély történetét és az ott elhangzott beszédekkel együtt kiadta, a nádor engedélyével, Szily József szeptemvir költségén.¹

Valahányszor egy év alkonyához ért Miller, mindig bizonyos csüggedtség, balsejtelem vett erőt lelkén.

Igy történt ez most is, az 1817. esztendő utolsó napjaiban, a mikor a közeledő újév alkalmából szokatlanul meleg hangon fejezi ki Széchényinek jókívánatait. Nem hiszi azonban, hogy még sokáig alkalma legyen ezt megismételni. Nagyon érzi, hogy 68 év terhe nehezedik vállaira; gyorsabban közeledik élte végéhez, mint elárulni szeretné. Ha nem lenne képes befejezni azt a munkát, a mit a jeles Széchényi név megörökítése céljából megkezdett, ruházza át a gróf kegyes jóindulatát nejére és gyermekeire, és legyen meggyőződve, hogy nem érheti őt fájdalmasabb dolog, mint ha látását kénytelen nélkülözni.²

Megköszönvén Széchényi a megemlékezést, szívből viszozza a jókívánatokat; tartsa meg a Mindenható egészségben neje, gyermekei örömeire, az irodalom dicsőségére és a nemzeti hírnév diszére. Őeki pedig engedje meg az Isten, hogy ne csak írás útján, hanem személyesen is minél tovább élvezhesse kedves társaságát. Ha pedig megtörténnék, a mit legkevésbbé sem gondol,

¹ A dítsó Marczibányi familia, tudományos jutalom tétele s annak első fényes kioszlása a Nemzeti Múzeum épületében Szent András hava 23-án 1817-ben. Írta Horvát István a Széchényi Országos könyvház őrzője a Nemzeti Múzeum mellett. Kiadatott egy érzékeny részvevő méltóság költségén. Pest, 1817. 40 l.

² Széchényi levéltár, I. kötet, 9. szám, III. csomag. 56. szám.

hogy Miller korábban költöznék el az élők sorából, hálás szívvél megőrizvén emlékét, szent kötelességének fogja tekinteni mindazt megtenni, a mi gyermekei boldogságának előmozdítására szükséges.¹

Ámbár a Múzeumi Aktáknak még az I. kötete sem került ki a sajtó alól, Miller máris a II. kötet előkészítésével foglalkozott. Sőt a Széchényihez címzett s a kötet elé szánt ajánló-sorokat is elkészítette és megküldötte Tiboltnak.

Tibolth azt írja neki erre vonatkozólag 1818 január 2-án, hogy az ajánló-sorok oly szépen vannak megírva, hogy szebben már nem is lehetnének. De azt gondolja, bele kellene venni, hogy a gróf micsoda tisztségeket és méltóságokat viselt, mert máskülömben a későbbi nemzedék még azt gondolhatná, hogy Széchényi nem volt egyéb, mint gazdag ember. Közli tehát vele, hogy mi mindenféle hivatalos állása volt. Továbbá abban a véle-

*Tibi precor ut in
exemplum Tibolth*

TIBOLTH MIHÁLY ALÁÍRÁSA.

ményben van, hogy szükséges lenne a Múzeum alapítására vonatkozó iratok teljességéhez az is, hogy a gróf adománylevele a királyi jóváhagyással és az országgyűlési határozattal együtt felvétessek a második kötetbe. Ennek közzétételét méltán elvárhatni a könyvtár első örétől és a Múzeum jeles igazgatójától.²

Miller figyelmét azonban egy időre más ügyek vették igénybe, úgy hogy aligha ért rá a második kötet anyagának összeállítását folytatni.

Január 4-én a nádor arról értesülvén, hogy az elmúlt év december 13-án elhunyt Kitaibel Pál egyetemi tanár hagyatékában jelentékeny ásványgyűjtemény, és az ezek összegyűjtése céljából tett utazások rendszeres leírása maradt, a mit érdemes lenne a Múzeum részére megszerezni, felhívta Millert, lépjen érint-

¹ Széchényinek 1818 január 18-iki levele. Miller levelezése XV.

² U. ott.

kezésbe azokkal, a kiket az egyetem a hagyaték leltározásával megbízott és a leltár másolatát megszerezvén, tudakolja meg, hogy a kézirat befejezett, kész munka-e, érdemes-e a megszerzésre és az özvegy nem lenne-e hajlandó átengedni az egészet bizonyos évdíj fejében.

Miller eljárt a dologban, de január 9-én egyelőre csak annyit jelenthetett a nádornak, hogy az összeírás befejezte előtt nem mondhat véleményt a hagyaték felől.¹

Pár nappal, vagy héttel utóbb, január vége felé, egy a szerb nemzetiség, irodalom fejlődéseért lelkesedő, szerb eredetű és anyanyelvű, de a magyar hazához szívből ragaszkodó, áldozatkész nemeslelkű férfiú: Tököly Sabbas, kereste fel igen érdekes ajánlattal az intézetben. Azt kívánta tőle, mint a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójától, eszközöljön ki számára a nádortól engedélyt arra, hogy a Széchényi-könyvtár mellett egy szláv-szerb nyelvű alkalmazott számára állást szervezhessen. Tököly elutazásával indokolta óhaját, hogy Miller vegye kezébe a kezdeményezést. Miller azonban azt tanácsolta neki, halaszsa el útját, nyilvánítsa szándékát személyesen ő fensége előtt és írásban is adja elő ajánlatát neki, mint az intézet vezetőjének.

E felhívásra Tököly a következő fogalmazványt szerkesztette meg. A midőn ő felsége kegyelme, a jogara alatt élő népek nyelvének művelésére különféle intézeteket létesített, ő is készségét tanúsítandó, tehetségéhez mérten segélyére kíván lenni ezen közhasznú intézményeknek. Legalkalmasabbnak látja erre a Nemzeti Múzeumot, a hol a Széchényi-országos-könyvtár sok régi és újabb szerb nyelvű kéziratot gyűjtött össze, azon nemzet irodalmából, a melyet a magyarok, bejüvetelük idején már itt találtak, és a melylyel ettől fogva, ugyanazon törvények alatt élvén, közös egyetértéssel munkálkodtak az ország boldogságán. Nincs azonban a könyvtárban oly egyén, a ki ezt az irodalmat ismerné, a ki járatos lenne a glagol, a régi szláv és az új szerb nyelvekben, a ki tehát a már itt meglévő, valamint a jövőben összegyűjtendő iratokat megértené. Ő neki tehát, hogy ez irányban is fejlődjék a hazai irodalom, azon elhatározás fogant meg lelkében, hogy a Széchényi-országos-könyvtárban, a szláv-szerb nyelvek tolmácsa

¹ Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 3.

czímmel, egy adjunctusi állást szervez, a következő feltételek mellett.

A tolmács¹ kinevezése József nádort illesse, míg életben van; halála után e jog arra szálljon, a ki a Tököly-családban a legelőkelőbb polczot foglalja el.

Miután csakis a szerb nemzetiségből származók közül lehet alkalmas egyént reményleni, a kiket gyermekkoruktól fogva oktatnak e nyelvekre, a tolmács mindenkor a szerbek közül választassék.

A tolmács ugyanazon kötelezettségek mellett, ugyanazon jogokkal és kiváltságokkal bírjon, mint a könyvtár többi tisztviselője.

A tolmács javadalmazására Pest város pénztáránál 20.000 forintnyi alapítványt tesz, hogy ennek kamataiból évi 600 frt fizetést élvezzen. Miután pedig a Múzeumnak elsőrangú feladata a különféle levéltárakban található régi okleveleket felkutatni, s e czélból utazásokat tételni, a mi költséggel jár, azt akarná, hogy a tolmács, ha ez lehetséges, minden három évben szabadságot kapjon ő fenségétől hogy az ország, s a benne lakó népek történetére vonatkozó eredeti vagy másolt okleveleket gyűjtsön az intézet részére. A másik 10.000 forint három évi kamata, vagyis 1800 forint szolgáljon ezen utazás költségeinek fedezésére, akként, hogy a nádor a tolmácsnak, visszatérte után, fáradozásaihoz mért jutalmat utalványozzon ebből. Ha majd a kinevezést a család gyakorolja, a jutalmat is ő adja ki, oly módon, hogy az utazás részleteit, valamint a nyújtandó jutalomösszeget a Múzeum igazgatója határozza meg, az intézet 2—3 kiválóbb tisztviselőjének meghallgatásával.

Nemcsak a kinevezés, a megjutalmazás joga, hanem ha a tolmács nem felelne meg hivatalának, a büntetés, súlyosabb esetben a hivatalvesztés kimondása is a nádort illesse. József nádor halála után csakis külön vizsgálat után legyen kimondható az elmozdítás. A kisebb fegyelmi ügyek elintézése egyébként az igazgató jogköréhez tartozzék.

A Tököly-család esetleges kihalásával mindezen jogok arra

¹ Tököly írásában az alkalmazandó egyént adjunctusnak nevezi; Miller azonban ezt következetesen interpre-re, tolmácsra javította ki.

szálljanak, a ki a szerbek közül az országban, vagy a csatolt részekben, a legkimagaslóbb állást foglalja el.

Az alapítványi összeg csakis erre a célra fordítható. Abban az esetben, ha a Nemzeti Múzeum bármely okból megszűnnék létezni, a 20.000 frtot azon intézet kapja meg, a melyet még ezután szándékozik létesíteni. Ha ez nem jönne létre, azon családja-beli, vagy szerb nemzetiségű egyén, a kire a kinevezési jog száll, rendelkezék 2—3 más szerb meghallgatásával, az alapítvány hová-fordítására nézve.

Miller február 5-én bejelentvén Tököly ajánlatát a nádornak, több okból nem tartotta ezt visszautasítandónak. Először, mert a szerb nemzet, a magyar korona alatt, ugyanazon jogokat élvezi, mint a magyar. Másodszor, mert az alapítvány révén szorosabbá válhatnék a kapocs a magyar és szerb között. Harmadszor —, mert bár sokan ellene voltak, maga Széchenyi gróf is a magyarhoz számította az illyr nemzetet, és gyűjtötte könyveiket. Végre negyedszer, mivel a tervbe vett utazások a Múzeum többi osztályai-nak, az éremtár, régiségtár gyarapítására is szolgálhatnának.

Még azt óhajtotta volna Tököly, hogy az illyr gyűjtemény külön helyiségben őriztessék. Miller erre is hajlandó lett volna, csak azt ajánlotta neki, hogy a tolmácsi állásra tanult embert hozzon javaslatba, és ha ő fensége engedélyezi a külön szobát, ezt saját költségén bútorozza be.

A nádor azonban nem tartotta elfogadhatónak Tököly ajánlatát, még Miller érvelése után sem. Abban a véleményben volt, hogy az oly irodalmi közintézetnek, mint a Magyar Nemzeti Múzeum, az elrendezkedés egyszerűsége és az anyag helyes beosztásának tekintetében is ki kell tűnnie; ennél fogva itt minden nem okvetlenül szükséges alosztályozást és a megállapított rendszer céljaitól való eltérést kerülni szükséges. Igaz, hogy a Nemzeti Múzeum nem csak azon tárgyak gyűjtésére rendeltetett, a melyeket a szorosan vett Magyarország termelt, s nem kizárólag az oly irodalmi művek megőrzésére, a melyek magyar nyelven jelentek meg, vagy magyar ember által adattak ki; hanem fel kell ölelnie minden, a magyar korona országaiban létező természeti, művészeti, irodalmi dolgot, tekintet nélkül az ország lakosai közt fennálló nemzetiségi, vagy nyelvi választófalakra. Ezt a dolog természete s mutatja, de az eddigi gyakorlat is bizonyítja. Természetes

ennélfogva, hogy a Múzeum falai közt helyet kell nyerniök a szerb munkáknak is; de nem úgy, hogy a helyett, hogy az összekötő kapocs erősödjék, a szétválasztás mozdíttassék elő, a mi tagadhatlanul bekövetkeznék, ha az illyr nyelvű irodalmi termékek, nem mint eddig történt, a többivel vegyesen, hanem külön helyiségben gyűjtenének, és kezelésükre külön szláv-szerb tolmács rendeltetnék.

Ha Tököly szándéka megvalósíttatnék, nem lenne rá mód, hogy az országban lakó erdélyiek, horvátok, tótok, németek hasonló követelései elutasíttassanak, az ügy nagy hátrányára és az intézet anyagi kárára. Sőt ha a szerb tolmács állása az előadott módozatok mellett szerveztetnék, attól is félni kellene, hogy az illető minden más oly dolog alól, a mely nem tartozik ugyan szorosan munkakörébe, de a Nemzeti Múzeumnál gyakran végzendő, kivonná magát, s így nem nagy hasznára válnék az intézetnek.

Mindezekre való tekintettel a nádor február 19-én meghagyta Millernek, fejezze ki nevében Tökölynek kiváló megelégedését azon buzgalom felett, a melylyel a szerb nemzeti művelődést előmozdítani kívánja, de hozza tudomására egyszersmind azt is, hogy a Nemzeti Múzeum egész rendszere ellenére, nagylelkű ajánlatát ily alakban nem fogadhatja el.¹

Az 1817/18-iki télen Miller az új helyiségben három termet újonnan bebútoroztatott s a szekrényekbe a nyomtatványokat és kéziratokat elhelyezte. A mint ez a munka vége felé közeledett, a nádor beleegyezésével a többi három terem fokozatos bebútorozására is tervekét és költségvetéseket készíttetett. A mikor azonban megkapta a már kész helyiségekben végzett munkákért a különféle számlákat, annyira megijedt az itt feltűntetett összegektől, hogy nem merte az újabb munkálatokat a nádor előtt javaslatba hozni, hanem ezekkel mindaddig várni akart, míg az eddigi tartozás kifizetve nem lesz. A nádornak csak annyit jelentett, ápril 15-én, hogy előbb be kell várni, mennyi könyvet lehet felállítani a negyedik számú szobában, a melynek berendezése 800 forintra számíttatott; mert csak ekkor lehet tudni, be kell-e rendezni az ötödik számú szobát is, a mi 998 forintba kerülne.

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1818. Nr. 188. Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 14, 22.

A 886 forintra előirányzott hatodik számú teremre, egy ideig aligha lesz szükség. A nádornak nem volt kifogása az elhalasztás ellen; de azért elrendelte, hogy tekintettel a folytonosan hanyatló árakra, a még szükséges szekrényeket lassankint készíttesse el.¹

A könyvtár átszállításával és újból való felállításával kapcsolatban, Miller úgy látszik nagyobb rendet is szeretett volna teremteni, és legalább a kikölesönzött becsebb kéziratokat bekérte.

Horvát István a felszólításra beszolgáltatta a nála lévő három nagybecsű kódexet, úgy mint: a Pray-kódexet, a nagyszombati, valamint besztérczebányai kéziratokat. Az elsőt — mint ezt Millerrel közölte — különösen nagy gonddal tanulmányozta, és arra az eredményre jutott, hogy a benne foglalt zsinati határozatok nem származhatnak Kálmán király idejéből, a mint eddig általában gondolták. De hogy mely kornak tulajdonítandó, nem volt képes pontosan meghatározni. Ezekon kívül még hat kötet nyomtatvány volt nála, a melyeket maga Miller adott ki neki. Ettől eltekintve, semmit sem kölesönzött ki a Múzeumból. Nem tudta tehát megmondani, mi lett Bél, Stritter, vagy Peutinger munkáival. Ő is abban a véleményben volt, hogy legüdvösebb lenne revíziót tartani, és tudomására is adta Millernek, hogy már a legközelebbi napokban hozzá akar ehhez fogni, az ő vezetése alatt.²

Az időpont a revízióra minden tekintetben kiválóan alkalmas lett volna, mert folyó munka az egész idő alatt alig volt valami, lévén a használat csekély, a gyarapodás pedig még csekélyebb.

Április havában Miller felterjesztésére a nádor, Miller és Horvát István által kiválasztott 50 munkát vesz 100 forint értékben, az elhalt nagyváradai tanárnak, Varga Mártonnak özvegyétől.³

Ugyanezen időtájban Taynay Antal táblabíró 3 darab XIV. és XV. századbéli oklevelet helyez el a könyvtárban.⁴

Egy másik hazafi — nevét nem ismerjük — csak 24 órai használatra engedte át okleveleit, a melyeket azután Horvát István hamarosan lemásolt s a nádori kancelláriában hitelesítettett.⁵

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1818. Nr. 452. Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 70.

² Miller levelezése XV.

³ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 423.

⁴ U. ott. Nr. 422.

⁵ U. ott. Nr. 424.

Máskor ismét a táblai ügyvédek küldöttek be 18 drb oklevelet a XIV. és XV. századokból, a melyek a kezeik közt lévő perekben szerepeltek. Horvát István ezekről is másolatokat vett, a melyeket Miller a nádori irodában hitelesíttetett.

Báró Podmaniczky József, párisi tartózkodása alatt, az állami levéltárakban lemásolt egy csomó Magyarországra vonatkozó okiratot, és azt elküldötte a Múzeumnak.¹

Az ajándékozók közt leggyakrabban természetesen Széchényi nevével találkozunk, a ki készségesen vállalkozott arra is, hogy az emléktábla keretét, Miller kívánsága szerint, megaranyoztassa. A többi közt beküldi a kéziratár részére Dlugosch János egy XV. századbeli levelének másolatát, a melyet a krakkói könyvtárostól kapott. Intézkedett, hogy a krakkói egyetem anyakönyve leírassék a könyvtár részére. Lemásoltatja Bécsben ugyane célból a János és Ferdinánd közti tárgyalások jegyzőkönyvét az 1530—1531. évekből. Majd intézkedik, hogy Tibolth elküldje Millernek a két ládában elhelyezett fagyűjteményt, a mely eddig soproni könyvtárában állott stb.

Az egész időszak legszámbevehetőbb, legjelentékenyebb gyarapodását azonban a Kitaibel-féle gyűjtemények képezték, ámbár ezek sem feleltek meg a hozzájuk fűzött várakozásnak.

Elkészülvén az egyetem kiküldöttei a hagyaték összeírásával, ezt megbecsülték és a Múzeumot érdeklő összes gyűjtemények, ásványok, növények, kéziratok értékét 7000 forintban állapították meg. Midőn Pfisterer András főorvos ezt a nádornak bejelentette, ő fensége tudatta Millerrel, hogy a gyűjteményeket az intézet részére megveszi, kösse meg ennél fogva az özvegygel a szerződést. Miller betegeskedvén, Horváth Istvánt bizta meg képviselőjével. Sőt miután Pfisterer oly értékesnek mondotta a kéziratokat, hogy ezek a kiadást is megérdemelnék, a nádor erre is örömmel hajlott.

A gyűjteményeket július közepén két kocsin beszállították a Múzeumba, a hol azokat Miller azonnal felülvizsgálta, és megállapította, hogy a vétel nem előnyös az intézetre. A 3000 ásvány közt egy sem volt, a mely már meg nem lett volna szebb példányban a Múzeumban. A 13.000 darabból álló növénygyűjteményben, 5000 duplum volt. A kéziratokat pedig hasznavehetetlen, írónnal

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 1088.

tett, félig olvashatlan feljegyzéseknek minősítette és a midőn Széchényit értesíti a vétel megtörténtéről, örömének ad kifejezést, hogy betegeskedése következtében nem folyt be ebbe a szabadkőmives vásárlásba.¹

Schuster János egyetemi tanár, a kit Miller szerkesztőül ajánlott a nádornak, így osztályozta a kéziratokat. Az első csoportba tartozott a boldogult jelentéktelen irodalmi becsű levelezése. A másodikba különféle vizek vegyelemzése, a melynek egy része ki volt már adva, más része befejezetlenül maradt. A harmadikba az előadásaira készült vegytani jegyzetek. A negyedikbe nagyrészt kiadott növényteni munkálatok. Az ötödikbe hiányos és csonka utirajzok. A hatodikba különféle szerzők műveiből készült kivonatok.²

1818 szeptember 6-án Pfisterer, Miller, Horvát István, továbbá Schuster János és Haberle Konstantin egyetemi tanárok tanácskozára ültek össze a kéziratok kiadása ügyében. Hosszabb eszmecsere után abban állapodtak meg, hogy a kiadást ajánlani fogják a nádornak. Addig pedig, míg ez megtörténik, a kéziratokat Horvát István vegye gondos őrizet alá. Schuster tanár viszont készítse el a kiadandó munka vázlatát.

Miller a tanácskozás eredményéről október 3-án jelentést tett József nádornak; nem mulasztotta el azonban felhívni figyelmét, hogy egyrészt Schuster a szerkesztést aligha fogja díjtalanul elvállalni, másrészt pedig, ha nem jelenik meg a munka minél előbb, az újabb kutatások eredményei könnyen megfosztják minden értékétől.

A nádor erre úgy intézkedett, hogy csak azon esetben fogjanak a munka kiadásához, ha az előfizetések legalább a fele költséget fedezik.

Csakhamar egy másik munka kiadása is foglalkoztatja a nádort. Ugyanis Keesz István, a gyárak felügyeletével megbízott császári biztos Bécsben, nagybecsű technológiai gyűjteményét oly kikötéssel ajánlotta fel a Nemzeti Múzeum céljaira, hogy ennek leírása eredeti német nyelven az ő, magyar fordítása pedig Márton Józsefnek, a bécsi egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanárának

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag 56. szám.

² Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 101.

tollából, kiadassék. A nádor elfogadta az ajánlatot; megengedte, hogy a munka neki ajánltassék, a helytartótanács útján felszólította a hatóságokat, fizessenek elő a kiadványra, s Millernek is meghagyta, gyűjtsön minél több előfizetőt.¹

Mialatt mindez szépen lepergett az események egymásutánján, megérkezett az elsárgult levelet hullajtó, a természet haldoklását bejelentő késői ősz. A mikor oly közel férkőzik a mi lelkünkhöz is az elmulás szomorú gondolata. S a mikor úgy feltámad bennünk a vágy, valami maradandóbb alkotással ellenszegülni a mulandóság mindent megörlő hatalmának.

A nádor az ősz folyamán Németországba készült. Miller szerette volna ezt az alkalmat arra felhasználni, hogy a magyar középkor egyik legbecsesebb alkotásának, a Mátyás király által alapított Korvin-könyvtárnak némi maradványai a Nemzeti Múzeum birtokába jussanak. E végből október 28-án azt az előterjesztést intézi a nádorhoz, hogy ő fensége közbenjárására talán meg lehetne szerezni néhány Korvin-kódexet a wolfenbütteli könyvtárból. Az ország ezt az eredményt várná — úgymond — a németországi úttól.²

Mig Miller így akarja hozzáfűzni nevét, a nemzeti intézetnek tett fontos szolgálat kapcsán, hazánk multjának legfényesebb emlékeihez, Széchényi gróf bécsi palotájában szintén azon tündökl, mit tehetne még a nemzeti könyvtár érdekében.

Soproni házában igen jelentékeny könyvgyűjteménye volt, a melyből Miller ismételten szeretett volna a pesti könyvtár részére bizonyos munkákat megszerezni. Széchényi azonban nem volt hajlandó megbolygatni e gyűjteményt, melyet nagyon szeretett.

1814 december 30-án kelt első végrendeletének tizen-nyolczadik pontjában, tekintettel arra, hogy a soproni könyvtárat alig lehetne fiai közt három részre felosztani, ha pedig egyre hagyná, ennek további gyarapítása tetemes költségeket róna az illetőre, úgy intézkedett e gyűjteményre vonatkozólag, hogy örökösei adják el «igaz betsű szerint vagy különben» és a befolyt pénzből adják ki a nyomtatványok katalógusának III. kötetét, valamint a kéziratok, mappák, képek, czimerek katalógusát. A netalán fennmaradt összeget pedig bocsássák az országos könyvtár rendelkezésére.

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1818. Nr. 708. Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 115. 126.

² Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 122.

zésére. Arra az esetre pedig, ha a katalogusokat még életében maga kiadhatná, akként rendelkezett, hogy a könyvek eladásából befolyt összeg tőkésítették és az országos könyvtárnak adassék, miszerint ennek kamatajn évenként régi pénzek, mappák, könyvek, kéziratok vásároltassanak és köttessenek be. Lelkére köti még fiainak, hogy gondosan megőrizték »azon Beneficiumot, vagy királyi kegyelmet, mellyet ezen Bibliothékának fundatiója által nékik a királyi Diploma értelme szerint szerzett.«¹

1818 szeptember 1-én kelt pótvégrendeletével hatályon kívül helyezvén a fentebbi intézkedést, következőleg rendelkezett könyvei felől.

»Ha a Sopronyi Bibliothecámat még éltemben el nem adattam volna, tehát ez éránt a következőket rendelem, tudniillik: az akkori Nádor Ispánnak, vagy a Nemzeti Museum Protectorának kormányzása alatt a Bibliothecában lévő könyvek, kézírások, mappák és egyéb gyűjtemények a többet ígérőnek adattassanak el, és az eladásból származó pénz ugyan a Palatinusnak, vagy akkori Protectornak rendelése szerint adattassék biztos kamatra, és ez (a mint a Nádor Ispány, vagy ha ennek széke üressen álna, az akkori feje a F. Helytartótanátsnak rendelni fogja) vagy azon három Individumok füzetésének jobbítására fordítottassék, kiket az Ország Bibliotheca felállítása éránt nyert kegyes királyi diploma szerént fiaim candidálhatnak, vagy pedig olyasokra használtassék, mellyek az Országi Gyűjteménynek díszére, vagy nagyobb szaporításokra szolgálának. Ha pedig akár mely okból ezen Országi Musaeum megszűnne, vagy az országon kívül vitetne, avagy Nádor Ispányságnak vagy a F. Helytartótanáts fejének kormányátul elvitetnék, tehát a most említett Capitalis fiaimra vissza essen és közöttük egyenlően felosztattassék, melyről ők a Bibliothecának által adásakor kötelező levelet maguknak adatni el ne mulasztzák.

Vannak még ezen Sopronyi Bibliothecában tartatott könyveimen kívül még számos könyveim, mellyek külön Catalogusok mellett rész szerént a Bétsi Házamban, rész szerént pedig egy általam és Feleségem és Bárá Penkler József úr által Pássy György úr gondviselése és számadása alatt felállított és ezen Codicillusomnak készítettése alkalmatosságával a belső városban a

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 3. szám. II. csomag 115. szám.

Dorothai utzában helyezettett kissebb Salezianus Házbán 1174. nrus alatt földszint a költsönözö Bibliothecában (Leih Biblioth.) találtni fognak. Mely könyvekkel, ha éltemben másként nem dispoálnék és kedves Feleségem tovább is a közöttünk és Báró Penkler között megállapított és alá irt Planum szerént azon szent Intézetet fentartani és folytatni is kívánná, mely után mink ezen költsönözö Bibliotheca által az Istenest és jót előlmozdítani igyekeztük, tehát maradjanak ezen esetben könyveim is mint addig ezen tzelra, az emlétett Bibliothecában, méglen vagy Feleségemnek akár mely okból tetszeni fogna ezen szándékunknak folytatásáru elállani, vagy ötet a halál annak további folytatásáru elmozdéttaná. Mely Esetekben akarom, hogy minden, mint a fen nevezett Bétsi Házomban, mint pedig az emlétett Költsönözö Bibliothecában lévő könyveim a Jesuvitáknak, (ha netalán azon üdüre Magyar Országban ismét vissza helyezettettek volna) adasanak nevelésemre fordétott Iparkodásinak megköszönö fejében, vagy ha ezek addig vissza nem álléttatnának, tehát száljanak akkor ezen könyveim közönségessen az országomban szorgalmatossan tanétó Fő Tisztelendő Piarista Atyák Rendére, oly hozzáadással, hogy ha netalán akármely okbul ezen Rend is Házámban megszűnne, tehát ezen esetben könyveim eladassanak, és a bé szédendő pénz el a Rendnek főbb Papjai szabadon dispoálhassanak a szerzetbélieknek vagy közönséges vagy különös javaira.¹

Mint ezen intézkedésekből kitűnik, Széchényi éveken át foglalkozott azzal a gondolattal, hogy soproni könyvtárát eladatja és árát a nemzeti könyvtár gyarapítására, vagy pedig a könyvtári tisztviselők fizetésének javítására rendeli. De még 1818 szeptember 1-jén sem volt tisztában azzal, megváljon-e életében e kedvencz gyűjteményétől, vagy csak halála után történjék az eladás.

Azonban, nem kora, hiszen alig élt 64 esztendő, hanem egy kezdődő súlyos betegség tünetei arra figyelmeztették, hogy reá nézve az élet fokozottabb tevékenysége már megszűnt, s az az arasznyi lét, mely a sírtól még elválasztja, csak azért engedtetett neki, hogy hátralévő ügyeit minél jobban elrendezze. Megértette az intő szöveget, és elhatározta, hogy soproni gyűjteményére vonatkozó terveit mielőbb végrehajtja.

¹ Széchényi levéltár. I. kötet. 3. szám. II. csomag, 116.

VIII.

Széchenyi 1818 november 4-én 36 oklevelet és 2 XVI. századbeli nyomtatványt küld a nádornak, az országos könyvtár anyagának gyarapítására. Ugyanezen alkalommal bejelenti, hogy nagyobb részt klasszikus írók munkáiból álló soproni könyvtárát, melyet végrendeletében oly feltétel alatt hagyott a Nemzeti Múzeumra, hogy a könyvek elárusíttatván, a begyűlt pénz a tisztviselők fizetésének javítására fordíttassék, még életében szándékában lévén, ugyane célból, az intézetre átruházni, azt óhajtáná, küldje ő fensége Horvát Istvánt Sopronba, hogy a könyvekről jegyzéket készítve, azokat megbecsülve, átvegye és elszállítsa.

A nádor hálás érzelemmel fogadta az újabb nagylelkű ajánlatot, és a grófnak a nemzeti kultúra előmozdítására irányzott eme kiválóan hazafias törekvése és nagylelkű áldozatkészsége felett sietett különös tetszését és benső örömét nyilvánítani, értesítvén őt, hogy a könyvtár átvételére Horvát Istvánt Sopronba küldötte.¹ Egyidejűleg utasította Millert, hogy Horvát István a legelső kedvező alkalommal menjen Sopronba, a könyveket szállítsa Pestre, és kiválasztván az eladásra szánt munkákat s ezekről pontos jegyzéket készítvén, miután jó eleve tudomására hozták a közönségnek az árverés napját, a könyvek eladása a Nemzeti Múzeum épületében, a Széchenyi-országos-könyvtár örének vezetése alatt történjék, a befolyt pénzt pedig az országos pénztárba szállítsák be.²

¹ Széchenyi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 101. szám.

² Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1818. Nr. 999. Igazgatósági irattár. A. 1818, Nr. 129.

Széchenyi Millert is értesíti a történeteikről, de csak november 20-án. Megigérte neki — úgymond, — hogy végrendeletében is meg fog emlékezni a Nemzeti Múzeumról. Midőn azon tanakodott, hogy a bizonytalan és kedvezőtlen pénzügyi viszonyok közt miként járhatna el, az intézetre való tekintettel, a legkedvezőbb módon, arra a meggyőződésre jutott, már mint birónak is alkalmá lévén tapasztalni, hogy a végrendelezések értelmezése nem történik mindenkor a hagyományok előnyére, hogy tanácsosabb lenne még életében gondoskodni oly alapról, melyből a Múzeum azonnal bizonyos kedvezményekhez juthatna; ő és fiai pedig megszabadulnának a pénz értékének esetleges hullámlásából eredhető bonyodalmaktól. Elhatározta tehát magában, hogy soproni hazában lévő könyvtárát, mely nagyjából klasszikusokból, földabroszokból és képekből áll, felajánlja e célra. A nádor már el is fogadta ezen újabb ajándékot és intézkedett, hogy Horvát István gondoskodjék a könyvek elszállításáról. A mint Horvát eljár megbízatásában, nem fogja elmulasztani az egész dolgot, további szándékaival együtt, Miller elé terjeszteni, és kérni őt, hogy a mint ezen újabb gyarapodásnak ő volt kezdeményezője, úgy legyen végrehajtója is.¹

De Miller már meg volt bántva, hogy a gróf nem őt értesítette első sorban terveiről, elhatározásáról, és szokása szerint mellőztetésről panaszkodik, nyugalom után kívánczik. Más valami kellemetlensége is lehetett azonban, mert Széchenyi eljárása még nem hangolhatta olyan keserűsége, mint a melyet december 12-iki válaszából kiolvasunk.

Reményli — írja — hogy a késedelmes válaszlásért meg fog neki a gróf bocsájtani, ha őszintén megvallja, hogy a haládatlanság, melyet tapasztalni kénytelen, oly nagy mérvű kedvetlenséggel töltötte el, hogy egészsége is napról napra gyengülvén, erősen feltette magában, többé semmiféle múzeumi ügybe nem folyni be, hanem legközelebb lemond hivataláról, a melyben eddig az egész nemzet óhajára megmaradt és törekvéseit, a melyeket oly örömmel irányzott az intézet érdekeinek előmozdítására, nyugalomban fogja megsiratni. Éppen ez okból, bármennyire akarná is, nem érzi magát többé hivatottnak, a gróf nagyszerű terveinek végrehajtására.

¹ Miller levelezése XV.

Mindazáltal, ha korábban tud ezen bámulatra méltó újabb áldozatról, és nem a nádor leiratából értesül erről, semmi esetre sem mulasztotta volna el nézetét erre vonatkozólag kifejtetni. Ő ugyanis nincs megelégedve az elhamarkodott intézkedésekkel. Ilyenek sem a Múzeum érdekeivel, sem a gróf céljaival nem egyeztethetők össze. Azt a parancsot vette, küldje ki Sopronba Horvátot a könyvtár átvételére, a nélkül, hogy az erre szükséges költség kiutalványoztatott volna. Továbbá, hogy tárgyaljon a soproni és győri alispánokkal a könyvek elszállítására nézve, és midőn ezek Pestre megérkeztek, árvereztesse el ezeket, a pénzt pedig szállítsa be az országos pénztárba. Hogy ennek a rendelkezésnek nem sok értelme van, mindenki be fogja látni; hiszen nem egy nehézség fog felmerülni, a mely csak a gróf megkérdezésével lesz elhárítható, ha azt akarják, hogy az üdvös szándék az áldozatkészséghez méltón hajlassék végre. Inkább akar tehát teljesen távol állani az egésztől, mint megvárni, hogy őt okolják, ha valami nem jól sikerül.

Több előkelő állású úr és tudós rabeszéleése, és a gróf iránt mindenkor érzett köteles hála mégis arra birták őt, hogy a mit hálás lelke és elnéje a Széchényi név dicsőségének megörökítésére sugalt, papírra vesse; ezt a mellékelt két javaslatban ezennel a gróf rendelkezésére bocsátja, sőt ha a régi bizalommal viseltetik irányában, a végrehajtásra is készséggel vállalkozik.

Ha a gróf átnézi az ő javaslatait és ezeket jóváhagyja, kéri jelezze a tárnokmesternek, a ki a nádort a Múzeumban helyettesíti, hogy kizárólag reá (Millerre), mint a ki legjobban ismeri terveit, kívánja bízni az összes intézkedéseket, és hogy a tárnokmester erről mielőbb értesitse őt. Ez ugyanis tisztán tőle függ, mint alapítótól. Ha esetleg politikai okok nem tanácsolnak más eljárást a grófnak, örömmel fogja megragadni az alkalmat annak tanúsítására, hogy reá nézve boldogság kívánságait teljesíthetni. Ez lenne utolsó ténykedése a Muzeumban, a mivel 47 éves hű szolgálatát befejezni óhajtja. Ha a gróf nem találná elfogadhatónak előterjesztését, ne vegye rossz néven, hogy nem avatkozik a dologba.

Bármint határozzon a gróf, ő nem fog késedelmeskedni Horvát Isván legközelebb útra kel és Bécsben meg fog előtte jelenni. Ez a kiváló ember, — előre tudja — ki fogja érdemelni jóindulatát, és utasításait pontosan teljesítendi. Ő maga pedig, a

mint senki kedvéért nem fog többé semmit magára vállalni, úgy őszintén kijelentheti, hogy ha egyik lába a sirban lesz is már, kész leend a gróf parancsait teljesíteni és a legnagyobb terhet is buzgón, hiven vállaira venni.

Javaslatában a következő intézkedéseket ajánlotta Miller

A Sopronba küldendő könyvtárőr válogassa ki már ott azokat a könyveket, földabroszokat, a melyeket az országos könyvtár is használhatna. Az eladásra szánt könyvekről is már ott kellene jegyzéket készíteni és a ládákra, a melyekbe berakatnak, ráírni ezek sorszámain, ilyen formán: I. láda 1—30-ig. Mialatt a könyvtár őre Sopronban ezzel foglalatoskodik, az igazgató tárgyaljon a soproni alispánnal a ládák elszállítására nézve, hogy, ha az időjárás engedi, a könyveket még a tél folyamán Győrbe lehessen vitetni, és itt a megyeházán elhelyezni. Ugyancsak az igazgató keresse meg Győr vármegye alispánját, hogy fogadjon fel dunai hajókat a ládáknek Pestre való szállítására. Pesten azután, a tudósok és könyvkereskedők meghallgatásával és a külföldi könyvtárusi katalogusok segítségével, minden egyes munkának megállapíttatnék az értéke. A könyvekről katalogus készíttetnék, a melyben benne lenne a szerző neve, a munka címe, a kiadás helye, éve, az alak és, ha szükségesnek látszanék, a nyomdász neve is. Ez a katalogus kinyomtatnék és az egész országban szétosztatnék. Az ennek alapján történő rendelések elfogadására Eggenberger és Kilián könyvkereskedőket kellene felhatalmazni. A katalogusban azt is hirdetni kellene, hogy ha valaki az egész gyűjteményt meg akarná vásárolni, lépjen érintkezésbe a Múzeum igazgatójával. Az oly vevőtől, a ki ezer forinton felül vásárol, tekintettel a nagy pénzhányra, ha elegendő biztosítékkal rendelkezik, ideiglenes kötelezvényt is el lehetne fogadni, ha ez után 6 százalékos kamatot fizetne. Azokat a könyveket, melyekre nem jelentkezett vevő, a könyvtár őre és adjunktusa árvereztesse el. Az előárverezett könyvekről szintén külön jegyzék lenne készítendő, a melybe a szerző neve, a munka címe, alakja, a kiadás helye és ideje, a becsérték, a vételár, valamint a vevő neve lenne beiktatandó. Becsértéken alól semmit sem lenne szabad eladni. A begyűlt pénzből mindenek előtt a könyvtárőr kiküldetésének és a könyvtár elszállításának költségeit kellene fedezni, a megmaradt összeget pedig az országos pénztárba beszállítani. A Múzeum igazgatójának köteleességében állana a befolyt pénzösszeg-

ről a grófot értesíteni, hogy szándékának megfelelően az alapítólevelet kiállithassa.

A pénz felhasználására pedig a következőket ajánlotta.

A könyvek elárúsításából várható összeget, a legkedvezőtlenebb számítással, 25,000 forintra lehet tenni; ennek 6%-kal számított évi kamatjövendelmét, 1400 forintot, így kellene megosztani.

A könyvtárőr, a ki az egyetemi alaphól, fizetés czímén, eddig 600 forintot kapott, a kamatokból is 600 frtot élvezne, úgy hogy fizetése 1200 frtban állapíttatnék meg.

A régiségtár öre, a kinek nem csak a régiségek gyűjteménye van gondjaira bízva, hanem első sorban a Széchényi-féle éremgyűjtemény is, s a ki jelenleg a Sándor- és Kiss-féle alapítványokból 1000 frtot kap, még 200 frt fizetésemelésben részesülne.

A könyvtárőr adjunctusának fizetése, a ki most az egyetemi alaphól 400 frtot húz, 200 forinttal javíttatnék meg.

A könyvtári szolgálta pedig az eddig ugyanezen alaphól húzott 200 frt-hoz még 100 frtot kapna.

Mindezek után maradna még 300 frt, a mit vagy könyvkötési célokra, vagy pedig külföldi magyar vonatkozású munkák vásárlására lehetne felhasználni.

Végül arra kérte Miller Széchényit, ha e javaslatokat elfogadná, küldje meg saját neve alatt a tárnokmesternek oly célból, hogy a nádori kancellária ezeket utasítás alakjában leküldhesse hozzá, mint az intézet igazgatójához.¹

Miután Széchényi nem válaszolt azonnal levelére, Miller december 25-én újból felkeresi őt soraival és abban az esetben, ha netalán oly véleményt nyilvánított volna a gróf hihetetlen áldozatkészségének az intézet érdekeivel és a gróf méltóságával való összeegyeztetése céljából, a mely nem nyerte volna meg tetszését, bocsánatot kér. Biztosítja a grófot, hogy ez tisztán jószándékból, és az irányában érzett rendkívüli tiszteletből, hálából, szolgálatkészségből eredt. Megmarad azonban a mellett, hogy ha javaslata nem fogadtatik el, semmi, vagy csak nagyon kevés eredmény várható a dologból. Reményli, hogy közben oly utasítással láthatja el Horvát Istvánt, hogy a gróf óhajításait a legrövidebb idő alatt teljesítheti.²

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

² U. ott.

Bármily javaslatokkal állott is Miller Széchenyi elé, legjobban szerette volna a soproni könyvtárt úgy ahogy volt, egyszerre eladni. S tett is erre nézve kísérletet, a mennyiben, teljesen a maga felelősségére, felajánlotta vételre a könyveket a zirczi apátnak. Az apát azonban nem volt hajlandó a vásárlásra: vonakodását azzal indokolta, hogy legutóbb is három házat kellett megújítania, 60 szerzetest kell nevelnie, úgy hogy minden jövedelmi forrása kiapadt.¹

Széchenyi 1819 január 4-én válaszolt Miller két rendbeli levelére, értesítvén őt, hogy, mint sok másban, úgy ebben a dologban is a legnagyobb részben követni kívánja tanácsait. A mint tehát Horvát István — a kit már nyugtalanul vár — előbb Sopronba s onnan hozzá Bécsbe megérkezik, azt a mit a tárnokmesternek írni készül, Millerrel is bizalmasan közölni fogja.²

Horvát István ekkor már útban volt Sopron felé. Deczember 30-án indult el a könyvtári szolga, Cseronka kíséretében. Nyergesújfalun meghálván, másnap Győrbe érkeztek, a hol Fejér György, a ki mint iskolai és tanulmányi királyi főigazgató élt itt, somlyai borral vendégelte meg Horvátot. A két jóbarát ivott Miller egészségére is — nem ugyan tokajit, mint Horvát István megirta neki — mert házigazdája még nem volt kanonok, hanem csak somlyait.

Győrtől, miután le kellett térniök a póstaútról, sokkal lassabban haladtak. Újév napján délután folytatták útjokat Tatára, innen Szili-Sárkányon, Czenken át, hetednapon érkeztek meg Sopronba. A késedelmet főleg az okozta, hogy nem mindig kaptak lovakat és hogy kevés pénzt szánhattak fuvarra. Cseronkát rendszeren »magnificus dominus«-nak nevezték a kocsisok, de csak addig, míg fizetésre nem került a sor; akkor azután már csak »tekintetes úr«, vagy egyszerűen »az úr« járta részükről.

Sopronban, Tibolth távollétében, Pap fogadta a pestieket Széchenyi nevében. Tibolth csak harmadnap jött meg Szombat-helyről, és csak ekkor tekinthette meg Horvát István a könyvtárt. Elámult, a mikor a ritka és becses könyveket meglátta.³

Csodálkozása még növekedett, a mikor a gyűjteményt köze-

¹ Múzeumi kézirat. Quart. Lat. 66. I.

² Miller levelezése XV.

³ Múzeumi kézirat. Irodalmi levelezések. Horvát Istvánnak 1819. január 6-án Millerhez intézett levele.

lebből megismerte. Ugyszólván minden egyes kötetet kezébe vett, a földabroszokat is, képeket is stb. és arra a meggyőződésre jutott, hogy az egész igen becses, nagyon ritka, szerfölött értékes gyűjtemény, a mely — kérdés — nem múlja-e felül értékre nézve még a nemzeti könyvtárt is? Ha azt hálás szívvvel fogadta mindenki, a kinek szívét a haza szeretete és a nemzeti tudományért való lelkesedés heviti, úgy ezt szerinte minden igazi tudósnek mint a legkülönfélébb tudományok gazdag tárházát kellett megbecsülni, a melyet egyedül csak a gróf ritka szerénysége nevezhetett el klasszikusok-könyvtárának.

Mihelyt ezzel Horvát István tisztaba jött, Bécsbe igyekezett, egyrészt, hogy az intézet háláját tolmácsolja Széchényi előtt, másrészt pedig, hogy arra kérje őt, miszerint azon munkákból, a melyek még nincsenek meg a Széchényi-országos-könyvtárban, segéd-könyvtárt létesítsen e mellett, és csak a kettős példányokat adassa el.

Széchényit meggyőzte Horvát érvelése, a segéd-könyvtár szükséges voltáról, és beleegyezett ennek Horvát javasolta felállításába, de csak azon feltétel alatt, ha a nádornak sem lesz ez ellen kifogása.

Horvát még Bécsből sietett Millert is megnyerni az eszmének, hogy ő viszont a nádor hozzájárulását eszközölje ki. Feltételezi, hogy Miller, a ki a gyűjteményt már régebben ismerte, egyetért erre vonatkozólag vele és igazat ad neki abban is, hogy az összes tudományok legszorosabb kapcsolatban vannak egymással. A maga részéről nagyon kíváncsi volt a hazai dolgok buvárlatát a nemzeti könyvtár anyagának segítségével, de nem kevésbé óhajtaná, hogy végre olyan magyar ember is legyen, a ki az összes tudományokban kitűnik munkáival. Ha az általános, szélesebb körű műveltség segédeszközeit kénytelenek leszünk nélkülözni, úgy nagyon kevés eredményt fogunk felmutatni a tudományos kutatás mezején. Saját tapasztalatai alapján mondhatja, hogy az egyetemi könyvtárnak az egyes megszüntetett szeretházakból kikerült anyaga inkább növeli a tudomány-szomját, mint sem kielégitené. És mit fognak a Nemzeti Múzeum tisztviselői abban az esetben cselekedni, ha az egyetemet, mely már kétszer változtatta helyét, valamikor ismét elviszik Pestről? Maga a Múzeum egész berendezettsége is arra utal, hogy a görög és római régi-

ségeknek, a természet hármas világának, az iparnak megismerésére törekedjünk. De eltekintve ettől, a régi klasszikus írók behatóbb ismerete nélkül, képes-e valaki valamely tudományszakot előbbre vinni? Hatszáz más érvet tudna még e mellett felhozni, de mind-ezt elhallgatja s csak arra kéri Millert, hogy ezen jelentését támogassa a nádor előtt. Hiszi, hogy ez esetben ő fensége is hozzájárul ahhoz, hogy honfitársaikkal egyetemben még nagyobb képzettségre tegyenek szert. Ő legalább erősen meg van róla győződve, hogy a magyarok tudományos előrehaladását, a Széchenyi-országos könyvtár létrejötte előtt sem az erre való tehetségnek, mint inkább a nélkülözhetlen segédeszközöknek hiánya gátolta.

A mint Sopronba visszaérkezik, hozzá fog a könyvtár átvételéhez, azután mindent ládába rak és ezeket Győrbe szállítja, miután a győrmegyei alispán megígérte neki, hogy Győrött biztos helyet fog a könyveknek szerezni. Végül pedig jelenti Millernek, hogy Széchenyi nemcsak a szükséges ládákról gondoskodik, hanem az utiköltség fedezését is nagylelkűen felajánlotta.¹

Miller abban a véleményben volt, hogy nagyon nehéz dolog a soproni könyvtárt is megtartani, meg a Múzeum részére szükséges pénzt is előteremteni. Erre csak egy módot tudott; ha a könyvtár alapjára az országtól kérnek 40,000 forintot, mert így a soproni gyűjtemény is együtt maradhatott volna. De ki meri ezt — írja január 15-én Horvát Istvánnak — a vármegyék elé terjesztetni, a mikor az egyik ember csak a színházban leli gyönyörűségét, a másik nem akar a grammatikánál többet tudni, a legtöbben pedig nem érdeklődnek az irodalom iránt! Magyar vonás, mindent akarni, de pénzt nem adni. A hazai intézetek csak az országgyűléstől remélhetnek valamit. Ő a jelen pénzsűk világban nem tud mást tanácsolni, miután a gróf előbb közölte szándékát a nádorral, mint vele. Vagy a könyvtárról kell lemondani, vagy a tisztviselők fizetését növelő alapról. Ha az ő ajánlata nem tetszik Széchenyinek, mossa kezeit. Az ő szándéka mindig az volt, hogy ha távozása után az egész Múzeum megsemmisül is, az, a mi Széchenyitől ered, fennmaradjon.²

Miller szűkkeblősége azonban már nem akaszthatta meg a

¹ Horvát Istvánnak január 13-án kelt jelentése. Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1819. Nr. 619.

² Múzeumi kézirat. Irodalmi levelezések.

Cerentissimo Cesareo Regi Hungaricæ & Principi
 Archiepiscopo, Electori & Regi Palatini Domini Benignissimo!

Relacione officiosa Domini Custodis Carolini Horvati de Bibliotheca
 mea Soproniensis ad Directionem Musci Nationalis missa, et
 per hunc Cerentissimi Vestre Cesareo Regi providentibus submis-
 senda uberius perquirere dignabitur Cerentissimus Vestra pro-
 curator, et qualem Librarianum, ac Mapparum Geographicarum
 Collectionem sine melius dotandorum Musci Nationalis
 Individuorum obtulerim.

Item D. Custos Viennam excurrens mihi recedit
 se juxta benignas Cerentissimi Vestre Dispositiones Receptionis
 et Estimacionis, et in Civium Compositionis prædictæ Bibliothecæ,
 et illius post suum Exponium et Datum manus adiuturum,
 illud nihilominus ab eisdem Cerentissimi Vestre Solidarum
 Scientiarum Culturam promovendi studio fundata cum fiducia
 sperari posse, quod et Motus partim a se egerim adhasis
 casum vero per D. Consiliarium et Musci Nationalis Direc-
 torem, et Notitia post Presentationem Catalogi haurienda
 fuisse alio Cerentissimo Vestre obtulim providendi, magis
 Bibliothecæ meæ parti pro Subsidium Bibliothecæ Musci
 Nationalis reservanda sit. Vix, et fiducia hac animatus idem
 D. Custos instigavit me exorare, ut casum in illum, si Ecce
 Distinctæ Subsidium pones Muscum Nationale. Bibliothecæ
 meæ benignam Cerentissimi Vestre Cesareo Regi. Adposi-
 tionem tulere, nec quæque, quæ offerens benevolam Assensum
 meum præbere velim.

Desuper rationibus Erectionem huiusmodi Assen-
 sus Subsidium Bibliothecæ Individuibus, ac universis cum
 primis eo quod ista Ordinance Cerentissimi Vestre Reo-Regia

Blasius

dolgot. Széchényi még Horvát Istvánnak bécsi tartózkodása idején megfogalmazta a nádorhoz intézendő értesítését, a segédkönyvtár felállítását célzó tervéről, és ezt január 15-én fel is terjesztette. Ebben előadja a gróf, hogy ő fensége Horvát Istvánnak az igazgatóhoz küldött és ez által hihetőleg már felterjesztett jelentéséből bizonyára bővebben értesült azon könyvtár felől, a mit ő a múzeumi tisztviselők fizetésének javítására felajánlott. Horvát Bécsben kifejtette előtte, hogy ő fenségének veleszületett tudományszeretete remélni engedi, miszerint az igazgató által bővebben elsorolandó okokból a gyűjtemény nagyobb része meg fog tartatni a Nemzeti Múzeum segédkönyvtára céljaira. Ebben bizakodva arra kérte őt Horvát, hogy ha ez a terv megnyeri ő fensége jóváhagyását, ő is nyújtsa ehhez beleegyezését. Fontolóra vevén az ily segédkönyvtár felállítását javalló okokat, és meggondolván, hogy a Nemzeti Múzeum szervezete is nagyobb kört ölel fel, ha az igazgató és könyvtárőr javaslatát ő fensége jóváhagyja, nem fog késni a maga részéről sem ő fensége elhatározása előtt meghajolni.

Minthogy azonban egyrésről maga a terv is megkívánja, hogy a nemzeti könyvtár elkülönítése a segédkönyvtártól továbbra is fentartassék, másrésről pedig tapasztalásból tudja, hogy az alapítók legjobb intézkedései nem ritkán más célok szolgáltatába utaltatnak, adományához, akár eladatik az egész könyvtár, akár megtartják nagyobb részét, a következő feltételeket köti, remélvén hogy ő fensége is helyeselni fogja ezeket.

1. A Széchényi-országos-könyvtár anyaga ezzel a most átengedett gyűjteménnyel soha ne egyesíttessék; utóbbi mint segédkönyvtár állíttassék fel a nemzeti mellett, ha a nádor ezt jóváhagyja.

2. Azon munkák, a melyek már az országos könyvtárban is megvannak, a soproni gyűjteményből (elég szép számmal van itt ilyen) mint másodpéldányok előtérveztesse.

3. A segédkönyvtár céljaira megtartott munkák becsára állapíttassék meg.

4. Úgy az eladásból befolyt pénzről, valamint a segédkönyvtár részére megtartott munkák becsértékének megfelelő összegről állítson ki részére az országos pénztár nyugtatványt, csak úgy, mintha mindezt készpénzben tette volna le; és ha megtörténnék

valamikor, hogy a segédkönyvtár, valamint a nemzeti könyvtár a nádor, vagy a helytartótanács vezetése alól kivonatnék, vagy még inkább, ha ezek Magyarországból kivitetnének, családja seniorja jogositva legyen ezen összeget szegény nemes gyermekek neveltetésére fordítani.

5. A nádor ő fensége közreműködésével eszközöltessék ki mindehhez ő felsége legmagasabb jóváhagyása, a melyet három példányban állítsanak ki részére.

6. Az elárusított könyvek után befolyt pénznek kamatai, valamint a segédkönyvtár részére megtartott munkák becsértékének megfelelő összeg után esedékes kamatok, a mikor és a mennyiben ezt a Nemzeti Múzeum pénzügyi viszonyai megengedik, első sorban azon három egyén fizetésének javítására fordíttassék, a nádor vagy a helytartótanács által megállapítandó arányban, a kiknek kinevezésére életében őt, halála után történő kijelölésére pedig utódait jogositja fel az országos-könyvtár alapítólevele. A mi ezen felül a pénzből megmarad, könyvvásárlásra és kötésre használtassék fel.

És végre, ha a segédkönyvtár létesítésének terve nem nyerné meg ő fensége jóváhagyását, és az összes könyvek áruba bocsáttatnának, a 4., 5. és 6. pontban előadottakat még ez esetben is ohajtáná végrehajtani.

Miután az általános pénzhiány sok embert visszatarthatna a könyvvásárlástól, és így az ő jó szándékának megvalósulását az egyébként becses munkák olcsó áron való elvesztegetése nagy mértékben meghiusítaná, azt gondolná legjobbnak, ha a könyvek elárverezése más alkalmasabb időre halasztatnék és a gyűjtemény mielőbb Pestre szállíttatnék ugyan, mindazonáltal a nádor visszatérteig, ládákba rakva, valami biztos helyen őriztetnének.

Egyébiránt, a mint eddig is mindig az volt törekvése, hogy szeretett hazájának és polgártársainak, tehetségéhez mérten megszerezze a nemzeti dicsőség előmozdítása érdekében szükséges segédeszközöket, úgy a jövőben sem fog egyetlen alkalmat sem elmulasztani, az országos, vagy pedig az esetleg létesítendő segédkönyvtár gyarapítására.¹

Széchenyi Millert is értesíteni ohajtotta, hogy, mint legutóbbi levelében írta is, követte tanácsait, és miután előbbeni tervét, a

¹ Országos levéltár. Acta Musei. A. 1820. Nr. 1288.

könyvtár eladását illetőleg, a nádorhoz benyújtott felterjesztésében teljesen ő fensége döntésére bízta, most arra kérte Millert, hogy a felterjesztésében előadott feltételeket a maga részéről is támogatni igyekezzék.¹

Ugyanerre kérte Millert január 20-án Horvát István is, a midőn hivatalos jelentését megküldötte neki, és közölte vele, hogy mily nagy munkájába került a jó Tiboltnak rávenni a gróft elhatározásának megmásítására. Újból hangoztatta Horvát, hogy örök kár lenne a becses gyűjteményen, a cél elérése nélkül, olcsó áron túladni. Hogy micsoda kiváló munkákhoz jutna Haliczky, ha a könyvek el nem adatnának, azt el sem lehet mondani. Eddig a catalogus alapján átnézte a görög és római remekírók munkáit; nincs ugyan meg valamennyi, de kevés hiányzik, melyeket csekély költséggel meg lehetne szerezni. Négy napig volt Bécsben a gróf vendége; néhány látogatást tett és megtekintette a könyv- és régiségtárat. Színházban csak egyszer volt, de ezt is megbánta, mert 10 órakor tért lakására, holott a háziak 9 órakor szoktak vacsorázni és azután lefeküdni. Nem hiszi, hogy február 17-ike előtt visszatérhetne Pestre. Sajnálja Cseronkát, a ki már eddig is több száz mázsa könyvet czipelt át egyik szobából a másikba. Este alig tudja a kezét mozditani. Kevés bort iszik és nagy hasznát veszi. De befejezi levelét, mert már 2 óra mult éjfél után.²

Miller azonban nem osztotta teljesen Horvát István nézetét a könyvek eladását illetőleg, és inkább többet óhajtott volna áruba bocsátani, mint kevesebbet. Erre az álláspontra helyezkedett a nádorhoz intézett január 28-iki felterjesztésében is, a melyben, soha meg nem irt levelekre való hivatkozásokkal, sajátos világításban mutatta be József nádor előtt Széchényi tervének kialakulását.

Azzal kezdi, hogy ő már négy év előtt ígéretet tett a grófnak, a ki sokat aggodott a felett, hogy az országnak ajándékozott könyv- és éremgyűjteménye, régi helyén, akár az épület összeroskadása, akár tűzvész folytán elpusztulhat, hogy mindent el fog követni, miszerint gyűjteményei boltives épületbe kerüljenek; és midőn Széchényi arról értesült, hogy szorgoskodása folytán ez valóban megtörtént, 1817 június 22-én hozzá intézett levelében

¹ Miller levelezése XV.

² U. ott. Quart. Lat. 66.

kijelentette, hogy a soproni, igen becses könyvtárról való gondoskodást is az ő szabad tetszésére fogja bízni, ha ennek ideje elkövetkezik. Talán ennek lehet tulajdonítani, hogy 1818 szeptember 8-án, 1802. évi alapítványának maradandóságát biztosítandó, felkérte őt, dolgozzon ki számára tervezetet annak feltüntetésével, mekkora alap lenne szükséges a Széchényi-intézet tisztviselőinek megfelelő fizetésére és a könyvtár kiadásainak fedezésére. Ő ezt az összeget akkor 25,000 forintban állapította meg, a melynek 6%-os kamataiból a könyvtárőr fizetése 600 forintról 1200-ra, régiségtári őr 1000 frtról 1200-ra, a könyvtári őröké 400-ról 600-ra s a szolgálé 300 forintra emeltetett volna fel. Ily módon maradt volna még a könyvtár egyéb kiadásaira a könyvtárőr rendelkezése alatt 200 frt. Széchényi 1818 október 27-én kelt levelében köszönettel vette e javaslatát és megígérte, sőt ezt évről évre megismételte, hogy végrendeletében gondoskodni fog ez alapról. Nem sokkal később, november 10-én pedig azt az értesítést vette tőle, hogy a gyűjteményt, a Múzeum javára történő értékesítés céljából, ajánlotta ő fenségének, a ki azt elfogadta.

A legnagyobb meglepetéssel értesült Széchényi ez újabb áldozatáról. Nagyon jól ismeri a könyvtárt s tudja hogy annak értéke megbecsülhetlen. Maga a gróf többször úgy nyilatkozott előtte, hogy legkevesebb 140,000 forintot költött rá.

Közben történt, hogy Széchényi több mindenféle érv által meggyőzve, bele egyezett, hogy — ha ő fenségének sincs ez ellen kifogása — ne az egész könyvtár adassék el, hanem csak a másodpéldányok, vagy a melyeket a nemzeti könyvtár könnyebben nélkülözhet, azt remélvén, hogy a 25,000 frt ezek eladásából is befolyik. Ámbár ő fensége semmiféle működési kört nem jelölt ki számára e gyűjtemény eladása körül, ő előadja a gróf kívánságait. Vének lenne az egész könyvtárt áruba bocsátani, a mikor ingyen lehet hozzájutni ahhoz, a mire a egyes öröknek feltétlenül szükségük van, s a mit később talán nagy áron kellene megvásárolni. De nem is lehetne a könyvtárt Pesten jól értékesíteni, a hol mindenki a pénzszüke miatt panaszkodik. Még a legszenvedélyesebb könyvgyűjtők is kénytelenek most kiadásait korlátozni. Ő tehát azt javasolná, hogy az alapító szándékának megfelelően a gyűjteményből tartsák meg azon munkákat, a melyekre az országos könyvtárban szükség van, akár a magyar érmészet,

műtörténelem, akár az ipar, természetrajz, jog, statisztika, politika, nyelvészet stb. szempontjából; továbbá az encyclopaediai, művészeti, történelmi, nyelvészeti lexikonokat, s a görög és római klasszikusok kritikai kiadásait, valamint az Ausztriára vonatkozó földabroszokat. Ellenben el lehetne adni: a másodpéldányokat, a külföldi theologiai, bölcsészeti, matematikai munkákat; a klasszikusok diszkiadásait, a német, francia, olasz remekírókat és a külföldi térképeket, festményeket stb.

Széchenyi ezeknek becsértékét pengő pénzben óhajtaná megállapítani, miután a könyvárusoknál a könyveket csakis ezüstben fizetik. Reményli, hogy becsértéken alul semmit sem fognak eladni. A vásárlási kedv fokozása céljából talán meg lehetne tenni, hogy a ki ezer forinton felül vásárol, annak — figyelembe véve az általános pénzhiányt — kellő biztosíték mellett, kötelezvény ellenében is át lehetne adni a példányokat.

Nem azon célból akarta a Széchenyi és közte történt tanácskozásokat a nádornak bejelenteni, hogy lássa ő fensége, miszerint ezen újabb gyarapodásnak is ő volt kezdeményezője, hanem hogy kitűnjék, hogy ő meg kíván felelni a magyarok előtt örökre felejtethetlen főúr kérelmének, bizalmának és az iránta érzett régi, gyermekkori vonzalomnak.¹

Miller kedvetlenségét, hogy nem adhatta el az egész könyvtárt, illetőleg ennek nagyobb részét, még jobban visszatükrözi az a levél, a melyet január 28-án Horvát Istvánnak írt, válaszul értesítéseire. Van tehát — mondja ebben — fényes könyvtárunk, de hogy honnan vesszük a fentartására és a tisztviselők fizetésére szükséges pénzt, azt nem tudom. Én a gróf első intézkedése értelmében azt az ajánlatot tettem, hogy tartsuk meg az országos könyvtár részére szükséges könyveket, a többit pedig adjuk el vagy 25,000 forintért, és ennek kamatját, vagyis 1400 pfrtot fordítsuk az ör, adjunctus és szolga fizetésére. Úgy látszik azonban, hogy ez a terv nem nyerte meg a gróf tetszését. Nekem tehát nem maradt más hátra, mint a te jelentésedet a nádor elé terjeszteni. Írtam Aspermont grófnak is, hogy váltsa be ígérését a Múzeum javára teendő alapítványt illetőleg. Azt felelte, hogy végrendeletében 24,000 forintot hagy e célra. Ugyasintén lépéseket

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1819. Nr. 617.

tettem, hogy herczeg Esterházy is adjon erre a célra 10,000 frtot. Ha ez megtörténik, elmondhatom, hogy a Múzeum csakis Széchényinek és nekem köszönheti létét.¹

Horvát István ez alatt lázasan dolgozott a könyvtár átvételén, csak hogy mielőbb elkészüljön ezzel.

Fáradt és reszkető kézzel nézte át a könyveket éjjeleken át, úgy hogy naponkint csak reggel 4 órakor tért pihenőre. Ez ugyan meglehetősen kimerítette, de legalább éltette a reményt, hogy február 15-én Pesten lehet.

Lelkes buzgólkodását, munkakedvét nem engedte lohadni Széchényinek újabban és újabban megnyilatkozó nagylelkűsége sem. Legutóbb beleegyezett, hogy a soproni könyvtár könyvszekrényei is Pestre szállíttassanak, és így ezen a szükségleten is segítve legyen. Ha a gyűjteményekből kiválasztották volna a másodpéldányokat, ezekbe a szekrényekbe az összes könyveket el lehetett volna helyezni Pesten, és legalább nem kellett ezekért is koldulniok. Csak az okozott Horvátnak gondot, hogyan fogja mind ezt Győrbe szállítani, a mikor ehhez 40 szekér sem lett volna elég.

Ezen kívül átadott neki a gróf még Bécsben 15 vaskos kötetre terjedő oklevélgyűjteményt a XII—XVI. századból. Nem különben átengedte fa- és kristálygyűjteményét, ezek ládácskáival egyetemben. A csillagászati térképekre nézve még nem történt meg a döntés, de kilátás volt rá, hogy azt is megkapja a Múzeum.

Horvát István meg volt róla győződve, hogy, ha valami el nem kedvetleníti Széchényit, és a nádor is ösztönzi egy kissé őt, a halhatatlan mecenás még többet is fog adni, a mit ezt nem egyszer ki is jelentette. Az ilyen dicsőség után való szomját ápolni kell — írta január 30-án Millernek — és nem elfojtani. Bizonyára méltó a magasztalásra, tiszteletre, a ki annyit áldozott a hazáért, a ki annyit tett a közjóért.²

Végre február 19-én befejezte munkáját. A mint másnap újból köszönetet mondott Széchényi nagylelkű ajándékaért úgy az intézet, mint a maga nevében, egyuttal beszámolt az eredményről is.

Átvett 4632 munkát 9205 kötetben, melyek értékét, legjobb

¹ Múzeumi kéziratár. Horvát István levelezése.

² Miller levelezése. Quart. Lat. 66. I.

T. t. u. l. u. s. i. b. i.		V. a. l. o. r.	
T. t. u. l. u. s. i. b. i.		M. a. g. f. a. r.	
T. t. u. l. u. s. i. b. i.		M. a. g. f. a. r.	
1	Abbildung des ...	1	10.
2	Abbildung des ...	2	12.
3	Abbildung des ...	1	8.
4	Abbildung des ...	1	12.
5	Abbildung des ...	1	10.
6	Abbildung des ...	1	10.
7	Abbildung des ...	1	10.
8	Abbildung des ...	1	10.
9	Abbildung des ...	1	10.
10	Abbildung des ...	1	10.
11	Abbildung des ...	1	10.
12	Abbildung des ...	1	10.
13	Abbildung des ...	1	10.
14	Abbildung des ...	1	10.
15	Abbildung des ...	1	10.
16	Abbildung des ...	1	10.
17	Abbildung des ...	1	10.
18	Abbildung des ...	1	10.
19	Abbildung des ...	1	10.
20	Abbildung des ...	1	10.
21	Abbildung des ...	1	10.
22	Abbildung des ...	1	10.
23	Abbildung des ...	1	10.
24	Abbildung des ...	1	10.
25	Abbildung des ...	1	10.
26	Abbildung des ...	1	10.
27	Abbildung des ...	1	10.
28	Abbildung des ...	1	10.
29	Abbildung des ...	1	10.
30	Abbildung des ...	1	10.
31	Abbildung des ...	1	10.
32	Abbildung des ...	1	10.
33	Abbildung des ...	1	10.
34	Abbildung des ...	1	10.
35	Abbildung des ...	1	10.
36	Abbildung des ...	1	10.
37	Abbildung des ...	1	10.
38	Abbildung des ...	1	10.
39	Abbildung des ...	1	10.
40	Abbildung des ...	1	10.
41	Abbildung des ...	1	10.
42	Abbildung des ...	1	10.
43	Abbildung des ...	1	10.
44	Abbildung des ...	1	10.
45	Abbildung des ...	1	10.
46	Abbildung des ...	1	10.
47	Abbildung des ...	1	10.
48	Abbildung des ...	1	10.
49	Abbildung des ...	1	10.
50	Abbildung des ...	1	10.
51	Abbildung des ...	1	10.
52	Abbildung des ...	1	10.
53	Abbildung des ...	1	10.
54	Abbildung des ...	1	10.
55	Abbildung des ...	1	10.
56	Abbildung des ...	1	10.
57	Abbildung des ...	1	10.
58	Abbildung des ...	1	10.
59	Abbildung des ...	1	10.
60	Abbildung des ...	1	10.
61	Abbildung des ...	1	10.
62	Abbildung des ...	1	10.
63	Abbildung des ...	1	10.
64	Abbildung des ...	1	10.
65	Abbildung des ...	1	10.
66	Abbildung des ...	1	10.
67	Abbildung des ...	1	10.
68	Abbildung des ...	1	10.
69	Abbildung des ...	1	10.
70	Abbildung des ...	1	10.
71	Abbildung des ...	1	10.
72	Abbildung des ...	1	10.
73	Abbildung des ...	1	10.
74	Abbildung des ...	1	10.
75	Abbildung des ...	1	10.
76	Abbildung des ...	1	10.
77	Abbildung des ...	1	10.
78	Abbildung des ...	1	10.
79	Abbildung des ...	1	10.
80	Abbildung des ...	1	10.
81	Abbildung des ...	1	10.
82	Abbildung des ...	1	10.
83	Abbildung des ...	1	10.
84	Abbildung des ...	1	10.
85	Abbildung des ...	1	10.
86	Abbildung des ...	1	10.
87	Abbildung des ...	1	10.
88	Abbildung des ...	1	10.
89	Abbildung des ...	1	10.
90	Abbildung des ...	1	10.
91	Abbildung des ...	1	10.
92	Abbildung des ...	1	10.
93	Abbildung des ...	1	10.
94	Abbildung des ...	1	10.
95	Abbildung des ...	1	10.
96	Abbildung des ...	1	10.
97	Abbildung des ...	1	10.
98	Abbildung des ...	1	10.
99	Abbildung des ...	1	10.
100	Abbildung des ...	1	10.

tudása és lelkiismerete szerint 26,002 frt és 8 krajczárban — pengő pénzben — állapította meg. A földabroszok és metszetek értékét pedig 8000 pftra tette. A becsérték meghatározásánál a középárt igyekezett venni, a vétel és az elárusítási ár között. Eszerint a gyűjtemény becsértéke meghaladta a 34,000 forintot, nem számítva bele a fagyűjteményt, könyvszekrényeket és a grófné tulajdonát képező kristályokat.

A ládákat legjobb szeretete volna mindjárt magával vinni. A soproni és győri alispánok azonban, a kik megyéik részéről ingyen fuvart ajánlottak fel, lebeszéltek erről, nehogy a szegény szekereseket a legrosszabb utakban kelljen ezzel terhelni. De szentül megígérték, hogy a mint megjavulnak az utak, 6 hajdú kíséretében fogják a ládákat Győrbe szállíttatni. Ebbe azután Horvát is kénytelen volt belenyugodni. Feltette azonban magában, hogy a ládáknak hajóra rakása alkalmával ő is Győrben lesz, nehogy a könyvek, mint egykor a Bél-féle kéziratokkal történt, valamikép vízbe kerüljenek.¹

Tibolth, a ki a könyvtár átvételénél, a gróf megbízásából, mint átadó szerepelt, értesülvén Horvát Istvántól Miller terveiről a könyvtár nagyobb részének eladását illetőleg, nem állhatta meg, hogy egy nappal előbb, mintsem Horvát Sopronból elutazott, február 21-én, meg ne írja véleményét Millernek erre vonatkozólag. Úgy hallja — olvassuk levelében — hogy nincs megelégedve sor-sával és le akar mondani igazgatói állásáról. Erről lebeszéli őt. A mit elkezdett, fejezze is be, míg a halál el nem mozditja állásából. Horvát nagyobbban találta a könyvtárt, mint képzelte. Kár lenne ezt szétszórni engedni. Kivált a földabroszok olyan gyűjteménye van itt együtt, a mi ritkaság. Bocsásson meg neki, de ő nem osztja azon véleményét, hogy a könyvek eladassanak, ellenkezőleg azt akarná, hogy a Múzeum számára megtartassanak. És vandálnak tartaná az illetőt, a ki a nádornak a könyvek eladását javasolná. Sőt azt kellene gondolnia, hogy az ilyen ember nem annyira a hazai irodalom gyarapítására, mint inkább csak a fizetés-emelésre gondol. Külömben történjék az Isten akarata szerint. Ő tartózkodás nélkül megmondotta véleményét.²

¹ Széchényihez írt levél. Széchényi-Levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 104. szám.

² Miller levelezése. Quart. Lat. 66. I.

Hazaérkezvén Horvát István soproni küldetéséből, Miller, miután József nádor már hosszabb idő óta külföldön tartózkodott, márczius 10-én a helytartótanácsnak jelentette, hogy Tibolth értesítése szerint Sopron- és Győrvármegyék alispánjai a szolgabíró és 6 lovasember kíséretében díjtalanul fogják a ládákat Győrbe szállíttatni, a Duna partjára, a honnan László János gabonakereskedő szintén ingyen fogja a ládákat egyik hajóján Pestre lehozni. Miután a 40 láda könyv részére valami biztos helyet kell kijelölni, a hol az egyes munkákat szét lehet választani, legjobb lenne e célból a Múzeum épületében két szobát berendezni, a mi 327 frt 12 krajczár költséget igényelne. Kéri ennek az összegnek utalványozását, a mi a másodpéldányok eladásából úgy is meg fog térülni.¹

A könyvek szállítása sokáig elhúzódott. Fejér György, a kit Horvát maga helyett a szállítás körüli felügyeletre és ellenőrzésre

*Stúdió
Fejér György
Sz. Iskolai Director.*

FEJÉR GYÖRGY ALÁÍRÁSA.

felkért, csak június 5-én értesíti őt, hogy a könyvek — mint a soproni alispán őt tudósítja — 7-én Győrbe érkeznek. Fejér hajót fogadott és reménylette, hogy a gyűjtemény a hét végével Pesten lesz.²

A Győrbe érkezett drága kincscsel — mint Fejér György nevezi — az alispán már nem sokat törődött és így Fejér vitette le győri taligásokkal a ládákat a hajóhoz. Ezért fizetett 18 váltó forintot; a 42 szekeresnek pedig, a kik a gyűjteményt Győrbe szállították, 5 forint borraivalót adott. Ezt a magáéból fedezte, örvendvén, hogy valamennyire képes lehetett a drága áldozat átszállításában. A 18 forintot azonban »tudvalévő szűkölködésére nézve« visszakívánta. Úgyszintén azt a tíz forintot is, a mit a katonák kaptak tőle, a ki- és berakás fejében.

»Szörnyű baja volt« Fejérnek a hajóba való berakással is.

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1819. Nr. 212.

² Múzeumi kéziratár. Irodalmi levelezések.

Az először felfogadott gazda másnap ismét kirakatta a ládákat, megijedvén a nagy tehertől. Ekkor a becsületes budai kereskedő, Gren Pál vette át hajójába a ládákat, a kivel a levitel bérét 60 forintban alkudta ki.¹

Így érkezett le június 19-én, minden baj nélkül, Széchényi ajándéka Pestre, 35 nagyobb és 5 kisebb ládába csomagolva; a könyvszekrények pedig 258 darabban.²

Horvát István június 21-én tett hivatalos jelentést soproni útjának eredményéről a Múzeum igazgatójának.

Ebben elmondja, hogy a könyvtár átadásánál ez úttal is Tibolth működött közre, a ki az egész gyűjtemény katalógusát írta. A könyvtárral egyesítve voltak a gróf nejének válogatott könyvei is, a ki a maga részéről szintén hozzá akart járulni férje áldozatához. Nem kívánta könyveit a többiektől külön választani, hogy a mint férjével közösen, egyetértően ajánlották fel azokat az országnak, úgy együtt is adassanak át a közhasználatnak.

Eleivel az volt a terv, hogy Horvát már az átadásnál külön lajstromot készítsen a könyvekről az árverés céljaira, a mit azután kinyomattak volna. Miután azonban a kész katalógus szerint való átvétel maga is sok időt vett igénybe, az új jegyzék készítése elmaradt. Külön volt lajstromozva a tömérdek földabrosz, csillagászati térkép és festmény is. Ez utóbbiakat nem is merte — a szükséges szakértelem híján — megbecsülni. A gyűjteményben több eredeti oklevél is volt, úgyszintén Pigay Antalnak, Széchényi magántitkárának több kötetre terjedő oklevélmásolata stb. Úgy hogy Horvát István becslése szerint a gróf ajándéka, mindent bele számítva, meghaladta a 100.000 forint értéket.

Horvát István jelentésében újból kérte Millert, eszközölje ki a nádornál, hogy a gyűjtemény — a kettős példányokat kiválogatván belőle — a nemzeti könyvtárral soha nem egyesítve, mint segédkönyvtár kezeltessék. Megfosztani a Múzeumot és a Széchényi-országos-könyvtárt nemzeti jellegétől, valóságos vétek és kegyetlenség lenne. S ő sem akarja ezt. Hiszen a nemzeti jelleget tartja az egész intézet legnagyobb dicsőségének, a melyet mindenkor meg kell őrizni, fenn kell tartani. Kénytelen azonban azt is

¹ Múzeumi kézirat. Irodalmi levelezések. Fejér Györgynek jún. 14-iki levele.

² Könyvtári irattár. A. 1819.

bevallani, hogy azok a munkák, a melyeket a magyarok Magyarországról irtak, bár igen becsesek, még sem nyújtanak eleget. Apáink munkái, a kik minden nagyobb irodalmi segédeszköz híjával dolgoztak, csupán töredékei a nemzeti törekvéseknek és csak a legritkábban szolgálnak forrásokul. Reánk az a feladat háramlott, hogy szilárdabb alapokra építsünk: nekünk a falakat, az egész hazai irodalom dicsőségének palotáját kell felemelnünk. Az ehhez szükséges anyagot, kivált a régebbi századokra vonatkozólag, számtalan külföldi munkából kell összegyűjtenünk, a melyekhez írónk csak a legritkábban tudnak hozzáférni. Főleg ebből a szempontból lenne szükség Széchényi gyűjteményére. A mi őt magát illeti, — mondja Horvát István befejezésül — inkább kíván mostani állásában nyomor és nélkülözéssel küzdeni, mint oly cselből, hogy jobb viszonyok közé jusson, a mit talán másként is el lehet érni, e kincsektől magát megfosztani. Végül arra kéri Millert, eszközöljön ki a nádornál valami segílyt Cseronka számára, a ki a könyvek ki- és bera-kása közben két rendbeli ruháját tette tönkre.¹

E jelentés adatai nyomán szerkesztette meg június 25-én Miller a magaét, a melyben bejelentvén a gyűjtemény szerencsés megérkeztét, a nádor engedélyét kéri ahhoz, hogy 3 szobára való állványt készíttethessen, miszerint a könyveket mielőbb osztályozni lehessen, nehogy a ládákban valami bajuk essék. Nem meri az egész gyűjtemény elárvereztetését javasolni, miután Széchényi is, bár először ez úton akart a tisztviselői fizetésekre alapot teremteni, belátván, hogy ez még sem lesz egészen helyes, az ügyet ő fensége elhatározására bízta. Bizonyára helyesen cselekedett. Ha ugyanis meg nem veszi valaki, megfelelő áron, az egész gyűjteményt, az alap úgy sem jön létre. Már pedig, tekintettel a kedvezőtlen viszonyokra, nem lehet reményleni, hogy találkozik valaki, a ki a 100.000 forintnál magasabbra becsült könyvtár megvételére vállalkozik. Ha pedig az egész árverés alá bocsátatik, ki lesz képes a nagy és igen értékes munkákért megfelelő árt ígérni és adni? Bizonyára nem kerülhetné el a tudományos világ megrovását sem a gróf, sem a Múzeum, sőt az egész ország megbélyegzésének tennék ki magukat, ha a gyűjteményt érteken alul eltekoznának. Ki kellene tehát választani az eladandó és a

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1819. Nr. 618.

megtartandó munkákat, tekintetbe véve az egyes művek értékét, ritka, szükséges, vagy hasznos voltát. E célból lajstromot kellene készíteni a kettős példányokról, a melyek természetesen értékesítendők lennének. Egy másikat az oly munkákról, a melyeket a Múzeum nélkülözhetne, vagy mert már más kiadásban meg vannak, vagy pedig mert úgy sem használtatnának. Egy harmadikat a régiségtár örének szükséges segédkönyvekről. Egy negyediket a természetrajzi osztály részére kiválasztandó munkákról és végre egy ötödiket a klasszikusok és az újabb külföldi remekírók diszkiadású köteteiről, az akadémiai kiadványokról, ujságokról, történelmi, nyelvészeti lexikonokról stb.

Hogy ő fensége külföldi útjáról való visszaérkezte után azonnal megtekinthesse és megítélhesse az egyes osztályokba osztott könyveket, szekrényeket kellene készíttetni, a Múzeum személyzetét pedig utasítani, hogy haladéktalanul lassanak a könyvek osztályozásához és elhelyezéséhez.

Ha ez megtörtént, az eladásra szánt munkák lajstromára kerülne a sor. Ebben feltüntetendő lenne a sorszám, a cím, a becsár, vételár, a vevő neve. A becsérték pengő pénzben számítatnék, fizetni azonban bankóban is lehetne, a mint ez a könyvkereskedésekben is szokás. Semmit sem szabadna eladni becsáron alul, hanem a meg nem vett munkák jegyzékét további intézkedés céljából a nádor elé kellene terjeszteni.

Az árverés a Múzeumban lenne megejtendő, olyan időben, a mikor idegenek is szoktak Pesten tartózkodni. Az árverés alatt az egyik ör kiáltaná ki a könyv címét és becsértékét, a másik bevezetné a lajstromba a könyv vevőjének nevét a vételárral, a harmadik átvenné a pénzt; a könyvtár őrök pedig a könyvtári szolgának egyenkint kiadogatná az eladásra szánt munkákat. A ki 500 frton vásárolna, annak kellő biztosítékkal ellátott kötelezvény ellenében is ki kellene adni a könyveket.

A földabroszok, képek a Múzeum tulajdonában maradnának, valamint a kéziratokból sem kellene semmit áruba bocsátani.

Ilyformán a gyűjtemény legbecsesebb, legnagyobb része az ország tulajdona maradna; a többi után befolyt pénzből pedig oly alapot lehetne létesíteni, a melynek kamatai fedeznék a könyvkötési stb. kiadásokat.

A mit megtartanának, azt az alapító nevének megőrzése

céljából külön kellene választani a nemzeti könyvtártól, és más termekben, Széchényi-könyvtár név alatt kezelni.

Miller beismeri, hogy javaslata részben eltér Széchényi terveitől, a ki a gyűjtemény eladása által a tisztviselők anyagi helyzetén is kívánt könnyíteni; miután azonban az örök a jobb jövő reményében készebbek lemondani a reájuk váró előnyökről, mint a tudományszakukba vágó munkákat nélkülözni, arra kéri a nádort, fogadja el az ő javaslatát. Annál inkább, mert mint más uton értesült, a gróf fiai már most gondolkoznak azon, hogy atyjuk szándékát a saját jövedelmeikből fogják megvalósítani, és a könyvtári alkalmazottak javára alapítványt tesznek le.¹

Másnap Miller a helytartótanács elnökét is megkereste, hogy még a nádor visszatérése előtt rendelje el a könyvvállványok elkészítését, mert igaz ugyan, hogy a könyvek a Múzeum pitvarában biztonságban vannak, de mégis attól lehet tartani, hogy ha a tél folyamán becsomagolva maradnak, a nedves levegőn megromlódhatnak.

Az asztalos azonban, a kit erre Miller felhívott, oly költségvetést csinált, melyet lehetetlen volt elfogadni, mert 1325 frtot kért a Sopronból elhozott állványok átalakítása és befestéseért. A helytartótanács nem is fogadta el a költségvetést, hanem úgy intézkedett, hogy a könyvvállványok készítését el kell halasztani a nádor hazaérkeztéig, a ládákat pedig vigyék oly helyiségbe, a hol a könyveket semmiféle veszedelem nem fenyegeti.²

Most egy kis szünet állott be a soproni könyvtár ügyében, mely alatt egy-két bennünket érdeklő más esemény merült fel.

Ilyen volt pl. a portomentesség ügyében leérkezett válasz.

Miller az 1819. év elején, február 8-án, felkérte a nádort, eszközölje ki a Múzeumnak a portomentességet. Kérelmét a többi közt azzal is támogatta, hogy a megyei és városi hatóságok igen sokszor kérnek használat céljából oly nyomtatványokat és kéziratokat, a melyek a Széchényi-katalogusokban szerepelnek. Sőt nem ritkán kérdezősködnek olyanok után is, a melyek ezekben nincsenek felvéve. De nem válik a nemzetnek sem dicsőségére, ha e kedvezményben éppen az az intézet nem részesül, a mely

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1819. Nr. 618.

² Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 68.

a kinestár minden megterheltetése nélkül jött létre a közjó előmozdítására.¹

A nádor utasítására a helytartótanács tett is lépéseket a kedvezmény kieszközlése céljából, azonban nem sok eredménnyel, mert legfelsőbb helyen azzal tagadták meg a kérelem teljesítését, hogy a nemzeti múzeumok az örökös tartományokban sem élvezik a portomentességet, és így ez a Magyar Nemzeti Múzeumnak sem engedélyezhető.²

Július második felében Brunszwick József gróf egyik levele keltett némi érdeklődést a nyári hőség békességes csendjében dolgozó Millerben. A gróf ugyanis azt tudakolta tőle, meg van-e még birtokában gazdag czimergyűjteménye, avagy átengedte-e ezt a Nemzeti Múzeumnak? Ha ez még sajátja, és nem is szánta az intézetnek, nem lenne-e hajlandó átengedni a Ferdinánd trónörökös által létesítendő gyűjtemény céljaira?

Miller július 25-én megírja a grófnak, hogy már a télen értesítette Bellegardeot, a trónörökös főkamarasát, miszerint azt a czimergyűjteményt, a mit 34 év előtt Nagyváradon látott nála, összes könyveivel, kézírataival az országos könyvtárnak ajándékozta. Megküldi azonban neki a könyvtárban őrzött különféle czimergyűjtemények jegyzékét, és közli vele, hogy a czimerek katalógusát most nyomják Sopronban, a miből Széchényi bizonyára fog a trónörökösnek is egy példánnyal szolgálni. A Széchényi által legújabbán a Múzeumnak ajándékozott nagybecsű gyűjteményben is van 508 magyar nemzetségczimer, a melyeket a Múzeum mint másodpéldányokat bátran nélkülözhetne. Ha a nádornak nincs ellene kifogása, ezeket át lehetne engedni a trónörökös számára stb.³

Augusztus vége felé Kriebel kapitány jár Pesten, hogy Millerrel munkája kiadása ügyében tárgyaljon. Az első kötetet sajtókészen adta át neki azzal a kérelemmel, hogy ezt a nádornak bemutassa; a II. és III. kötetet azonban, bizonyos pótlások eszközése végett, visszavitte magával.⁴

Szeptember első napjaiban Miller és Horvát István megte-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1819. Nr. 144.

² Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 64.

³ U. ott. Nr. 65.

⁴ U. ott. Nr. 77.

kintették a kúria irattárát, a hol szemükbe ötlöttek azok az elenchusok, a melyek József császár idejében készültek a hiteles helyi oklevelekről. A kerületi táblák megszüntével némely káptalan magához vette ezen elenchusokat, mások ellenben ott hagytak és ekkor más alkalmasabb hely hiányában a kúria irattárában nyertek elhelyezést. A két látogató elgondolta, mily haszonnal forgathatnák ezeket a Széchényi-országos-könyvtár kutatói: és Miller szeptember 4-én felterjesztést intéz a nádorhoz, hogy ezek itt helyeztessenek el.¹

Szeptember 13-án a Marczibányi-bizottság tanácskozott a Múzeum által kitűzött pályakérdésekre beérkezett dolgozatok felett. Gróf Teleky József helytartótanácsi titkár két munkával vett részt a pályázatban, a melyek érdemeseknek találtattak a jutalomra. A jutalomdíjat azonban nem vette fel, hanem új kérdések megjutalmazására szánta a következő, 1820. esztendőre.

Miller attól félt, hogy ha ez többször is megismétlődik, és minden évben több és több kérdést tűznek ki, az egyébként is elfoglalt bírálók nem lesznek képesek a beérkezett dolgozatokat tüzetesen átnézni, miután némelyik pályázó egész köteteket ír össze. Azt ajánlotta tehát a nádornak, hogy a kik nem hajlandók a jutalomdíjat felvenni, engedjék ezt át a többi pályanyertes dolgozatok szerzői közt való szétosztásra.²

Ugyancsak szeptember havában közli Miller Tibolthtal azokat az ajánló sorokat, a melyeket Széchényihez intézve, a Múzeumi Akták II. kötetébe akart felvenni, s melyért, köszönete fejében, Széchényi egy arany szelenczét küldött neki.³

Közeledvén a nádor külföldről való visszatérésének ideje, Miller újból foglalkozni kezd a soproni gyűjteménnyel.

Még a nyár folyamán kiíratta a soproni gyűjtemény katalógusából azon munkák jegyzékét, a melyek az országos könyvtárban is megvoltak. Ezt a jegyzékét azután szeptember 16-án felterjesztette a nádorhoz azzal az indokolással, hogy Széchényi már ismételten kérte őt, vegye gondozásába adományát, miután tudja, milyen jól ismeri a soproni gyűjteményt.⁴

¹ Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 74.

² U. ott. Nr. 76.

³ Miller levelezése. Quart. Lat. 66. I.

⁴ Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 79.

Október 3-án ismét tovább megy egy lépéssel. Már megelőzőleg összeíratta — mindig azzal, hogy Széchényi kívánta ezt tőle — a katalogus alapján az összes klasszikus munkákat. Ezekből kiválasztotta a legjobb és legszebb kiadásokat, mintegy 172 szerzőtől, mint a melyeket meg kellett volna tartani; 83 munkát 484 frt és 30 kr. értékben pedig nincsen olyanokat, a melyeket tanácsosabb lett volna eladni. Hasonlóképen kijelölt a régiségtári ör használatára 99, a természetrajzi tár kézikönyvtára részére 103 munkát. Mindezeket a lajstromokat felterjesztette azután a nádorhoz, jelentvén, hogy van ezen felül még rengeteg sok oly munka, a melyeket Széchényi bizonyos tőkealap létesítése céljából elárvereztetni óhajtana, miután felvilágosította őt, hogy nem valók a könyvtárba; ezeket azonban nem lehet előbb összeírni, míg a ládából ki nem szedetnek és nem osztályoztatnak, hogy ő fensége maga ítélhesse meg, melyek lennének ezekből elárúsítandók és melyek megtartandók.¹

Visszaérkezvén József nádor hosszú külföldi tartózkodásából Budára, sietett meglátogatni a Múzeumot. Gondosan átnézvén az utolsó másfél év gyarapodását, különösen Széchényi ajándéka keltette fel figyelmét: úgyannyira, hogy nem állhatta meg, miszerint addig is, míg az ő január 15-én kelt levelére vonatkozólag bővebben kifejti szándékait, ne válaszoljon soraira, és a nemzeti irodalom és tudomány érdekében tett ezen újabb adományáért különös elismerését és háláját ki ne fejezze, a melylyel a magyar nemzet is mindenkor adósa lesz, a művelődése érdekében hozott ezen áldozatokért.²

Millert pedig utasította, hogy a könyveket mielőbb szedesse ki a ládából, és külön helyiségekben állíttassa fel a könyvszekrényekbe. Sőt, miután Miller írásban és szóban azt jelentette neki, hogy Széchényi sürgeti a másodpéldányoknak, valamint a Múzeum céljaira kevésbé szükséges egyéb munkáknak eladását, azt is elrendelte, hogy a gróf utasításait erre nézve kikérvén, megbecsültetvén előbb az egyes munkákat, nem árverés útján, hanem valamely könyvtár közvetítésével értékesítse ezeket, tekintettel arra a körülményre, hogy az árverésen, a pénztelen világban, rendesen értéken alúl szoktak elkelní a könyvek.

¹ Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 81.

² Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 105. szám.

Az őszi hónapokban ezzel a fáradságos, szaporátlan munkával voltak elfoglalva, élükön Horváttal, a könyvtári emberek, a midőn egyszer csak azzal lepte meg Horvát István az igazgatót, hogy lemondott állásáról.

Elhatározásának indító okait a következőkben adta elő.

A nádor kiváló jóakarata főleg azon célból juttatta őt, a ki mint az országbíró titkára is nagyon elfoglalt ember volt, és csak elvétve juthatott az olvasáshoz, a Széchényi-országos-könyvtár őri állásába, hogy segédkezet nyújtson Kriebelnek, történelmi munkája megírásában. A mennyire hálára kötelezte ő fensége e jóakarataival, annyira aggodalomba ejtette, a reá rótt feladat miatt. Kivált ha meggondolta képességeinek korlátolt voltát, az elsajátítandó ismeretek óriási halmazát, és szemei elé idézte a Nemzeti Múzeum magasztos céljait, s a nádor terveit, a nemzeti dicsőség előmozdítása érdekében. Azonban saját gyengeségeinek tudatában is biztatta az elérhető eredményre való kilátás, és a remény, hogy éjjeli-nappali szakadatlan munkásságával méltónak mutatja magát a tapasztalt kegyességre, a ráruházott hivatalra és az intézetre.

Hogy e cél elérésére a maga részéről semmit el nem mulasztott, világosan mutatja az a körülmény, hogy anyagi erején felül költött a szükséges irodalmi segédeszközök beszerzésére. S hogy nem csökkent tudományszomja sem, bizonyítja a Miller előtt is ismeretes azon aldozata, hogy többször visszautasította a neki felajánlott előnyös állásokat, csakhogy tudományos foglalkozása mellett megmaradhasson. Ez alatt, minél jobban elmerült tanulmányjaiban, annál jobban növekedett szemei előtt a maga elé tűzött feladat nagysága. Ezeknek a megoldására pedig — ő is be fogja látni — jelen viszonyai között nem rendelkezik elegendő idővel. Az a néhány munka is, a mit eddig írt, éjjelezéseinek eredménye volt.

Hogy tehát kimondhatlan fáradságainak némi gyümölcsét szemeinek rongálása nélkül is élvezhesse, és a mit hazánk történelmére vonatkozólag írt, kiadhassa, szükségesnek látja visszatérni a magánéletbe, és mindazt az időt, a mi öreg jóltevőjének szolgálatán felül még rendelkezésére marad, magyar nyelven írt munkáinak közreadására szentelni, nehogy hazája — ha szabad e kifejezéssel élnie — a köz és magánjog, a történelem, diplomatika

terén elért tudományos eredményeket nélkülözni legyen kénytelen. Mindez oly természetű munkával jár, hogy közben a hivatalos órákat betartani, a vendégeknek magyarázatokkal szolgálni, és más hasonló dolgokkal foglalkozni alig lehetséges. Úgy hivataloskodni pedig, hogy a gépies hivatali teendőkben ne vegyen részt, nem tartja sem illőnek, sem megengedhetőnek.

Hogy ezt a lépést nem merő dicsekvésből, vagy állhatatlanságból teszi, tanulmányainak tárgyai, a melyek mélyreható fejtegetéseket kívánnak, fogják megmutatni és eljárását a nádor előtt igazolni. Reményli, hogy ő fensége, a kinek mihelyt teheti be fogja mutatni munkálatait, a Múzeum kötelekein kívül sem fogja megvonni tőle kegyes jóindulatát. Kéri ennélfogva Millert, hogy mindezt, a mi egyedül tanulmányainak gyümölcsöző eredményét van hivatva előmozdítani, ő fensége elé terjeszsze, és tőle állásától való felmentését kérelmezze.¹

Nem akarjuk kétségbevonni, hogy Horvát István őszinte volt lemondása megokolásában, és égő tudományszomja csakugyan annyira erőt vett rajta, hogy szeretett volna néhány évre megszabadulni a hivatalos elfoglaltság lekötöttségétől és tisztán tudományos kutatásainak élni. Ámde nincs kétségünk az iránt sem, hogy nem kizárólag ez a vágy érlelte meg lelkében az elhatározást, hogy megválik az intézettől, a melyhez annyira ragaszkodott, hanem nagy része volt ebben annak a kelletlen, feszült viszonynak is, a mely közte és Miller közt a legutóbbi időben fennállott.

Az oly régóta szíves, baráti viszonyban élő két ember egymástól való elidegenedését attól az időtől észleljük, a mikor Horvát István Bécsben rávette Széchényit, hogy a soproni könyvtárból segédkönyvtárt létesítsen. Ettől a pillanattól kezdve nem tudnak Millerrel egyetérteni. Horvát István minél több könyvet akar a gyűjteményből magtartani, Miller ellenben minél többet eladni. Nem lehetetlen, hogy Miller Horvát befolyásának tulajdonította Tibolth azon levelét is, a melyben ez őt vandalizmussal, önző czélokkal vádolta. Elég az ahhoz, hogy július elején már annyira kiélesedett köztük az ellentét, hogy már-már nyilvános botrányban tört ki.

Az összetűzés előzménye ez volt. Horvát Istvánnak Széchényi több kötetre terjedő oklevélgyűjteményt adott át Bécsben azzal

¹ Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 100.

a szóbeli utasítással, a mit később írásban is megismételt, hogy ezeket egyenesen a nádor kezeihez juttassa. Ő tehát ezeket Pestre való visszatérte után magához vette és gondosan megőrizte.

A Vereinigte Ofner und Pester Zeitung július 8-iki számában kimutatást tett közzé azokról az adományokról, a melyekkel legújabbán gazdagították a Múzeumot, a nádor, Széchényi és Aspermont grófok, Saffert báró és mások. A kimutatás azzal a megjegyzéssel záródott, hogy Széchényi egyebek közt több eredeti oklevelet is ajándékozott az intézetnek, a melyek már Pesten vannak, sőt használva is lettek, daczára annak, hogy mindezideig nem lettek a Múzeum igazgatójának beszolgáltatva.¹

Horvát Istvánt rendkívül kellemetlenül érintette Millernek — a kitől a hírlapi tudósítás származott — ezen alattomos támadása; s csak növelte felháborodását azon körülmény, hogy nem első ízben történt, miszerint az igazgató a könyvtár embereit a nyilvánosság előtt pellengérré állította.

A Múzeumi akták I. kötetében a 191. oldalon ugyanis kiadta Miller Mátyás király 1463-iki Decretumát azon hitelesített másolat alapján, a melyet Rhédey Adám kamarás, családi levéltárában talált. Miller a közlés végén elmondotta, hogy ő még 1817-ben felvette ezt, mint eddig ismeretlen történelmi emléket a Múzeumi Aktákba, és nem mint pótlékot a Corpus Jurishoz. Ennek daczára, Kovachich József Miklós, az ő tudta és megkérdezése nélkül, kiadta 1818-ban a Syllogi Decretorum Comitium Inelyti Regni Hungariae című munkában, czikkelyekre és pontozatokra való önkényes felosztással. Figyelmezteti erre az olvasóközönséget, nehogy valaki azt higgye, hogy ő már más által kiadott dolgokat hoz nyilvánosságra.

Most, hogy Miller őt is szabálytalan eljárással vádolta meg, Horvát István úgy érezte, tartozik magának és állása tekintélyének azzal, hogy Millertől e miatt valamely alakban elégtételt kérjen.

Már másodízben történik — írja hozzá július 10-én — hogy a Széchényi-országos-könyvtár tisztviselőit kötelességmulasztással vádolja a nyilvánosság előtt. Ha vádjai be lennének is bizonyítva, minthogy az ily súlyos kihágások megtorlása a nádor hatásköréhez tartozik, óvakodnia kellene a múzeumi alkalmazottakat az újságokban, a nagyközönség előtt meggyanusítani, mert ily módon

¹ I. h. 733.

a tudományok e csarnoka mindjárt kezdetben nélkülözni fogja a közbizalmat.

Növeli az eljárás elhamarkodottságát, hogy mindkét esetben ártatlanokat ért a gyalázat. Kovachich József Miklós, a kit magában a Múzeumi Aktákban bélyegeztek meg, maga fedezte fel atyjával Mátyás király Decretumait és keresztülvitte, hogy ez az országos levéltárba kerüljön. Később azután, de jóval az előtt, hogy az országos könyvtárhoz került adjunctusnak, teljes joggal kiadta. Hogy a Decretum másolata, a mely csak ezután helyeztetett el a Múzeumban, kezében sem volt, onnan is kitetszik, hogy ő a Decretumot a Múzeumi Aktákban észlelhető hibák és kihagyások nélkül közölte. A mi pedig őt magát illeti, csakis Széchényi utasításaihoz tartotta magát, a mikor az oklevélgyűjteményt a nádor visszatértéig magánál tartotta; és sem a nagylelkű mecénás méltósága, sem a beléje helyezett bizalom tekintetéből nem volt szabad ettől eltérnie. Ugyanezen okból az okleveleket a papírtokokból sem szedette ki, annál kevésbé adta oda valakinek használatra. Legfeljebb ha látogatói közül valaki érdeklődött az ott lévő tokok iránt, mutatta meg ezeket az illetőnek együttesen, amint megmutatta Millernek is, a mikor nála járt, de sohasem bontotta szét azokat. És daczára ennek, a budai újságokban most azt a vádat emelik ellene, hogy a gyűjteményt nem szolgáltatta be az igazgatónak, csak hogy mindenki hozzáférközhessék.

Miután ezen, kihallgatás nélkül való nyilvános megvádolás folytán, nem csekély fölt esett jó hírnevén, és miután úgy tudja, hogy a nádor nem helyezte őt Miller önkényes rendelkezése alá, és Millernek az igazgatása alatt álló tisztviselőket súlyos gyanuok nélkül, hivatalos ügyekben, nyilvánosan megróni sem nem illő, sem nem szabad, azon tisztelettel, a melylyel irányában egyébként viseltetik, ezennel négy szemközt felszólítja őt, hogy a vádak az újság legközelebbi számaiban, valamely alkalmas formában vonja vissza, nehogy ő is kényszerítve legyen megtámadott becsületét a nyilvánosság előtt megvédelmezni, és az ügyet a nádor elé vinni.

Ne vegye rossz néven nyíltságát, és kéri, rendezze a megfontolatlanságból eredő dolgot idejekorán s viseltessék irányában ezentúl is őszinte szívvvel.¹

¹ Másolat a könyvtári irattárban. A. 1819.

Úgy látszik, sikerült Millernek békességben, újabb hirlapi nyilatkozat nélkül rendezni az ügyet; mi legalább nem akadtunk ilyesminek nyomára. Nem sikerült azonban Horváttal teljesen elfeledtetni az esetet; annyira nem, hogy a midőn azt tapasztalta, miszerint Miller még Széchenyi határozott akaratával szemben is el van határozva a soproni könyvtár nagyobb részét áruba bocsátani, elkedvetlenedése oly fokra hágott, hogy december 12-én — mint láttuk — benyújtotta lemondását.

Miller azonban nem terjesztette, mint ezt Horvát tőle kívánta, a lemondási nyilatkozatot József nádor elé; sőt mintha a lemondás egyáltalában szóba sem jött volna, egyik felterjesztésében újabb munkálatokkal kívánta Horvátot megbiztatni.

Midőn az 1819. év vége felé a nádornak jóváhagyás céljából bemutatta a Marczibányi-bizottság által kitűzött új pályatételeket, a nádor elrendelvén ezeknek kihirdetését, utasította őt, tegyen javaslatot arra nézve, miként lehetne a Múzeumnak a pályanyertes dolgozatokat kiadni?

Miller 1820 január 22-én tesz eleget e meghagyásnak, kifejtvén, hogy ha kezdettől fogva megmaradnak az eredeti intézkedés mellett, most a kiadásról minden nehézség nélkül lehetne gondoskodni. Miután azonban egy kérdés helyett négyet tűznek ki, az így felnövekedett pályadolgozatok kiadása is igen tetemes költséget igényelne. Most már hat dolgozat vár kiadásra, összesen 107 írott ívnyi terjedelemben, a mit nyomtatásban 50 ívnek lehet számítani. Bármily silány papirost véve, ívét 30 frttal számítva, az egész költség 1660 forintot tenne. Gróf Teleky bizonyára kinyomatja fia két dolgozatát; de még így is marad négy. Pedig az előfizetésekből mit sem lehet várni.

Tekintettel mégis arra, hogy a Múzeum ez által némi pénzforráshoz juthatna, ezeket ajánlhatná. A munkát 600 példányban kellene kinyomatni, a miből 100 példányt szétosztásra szánva, a szerzőknek 10—10 példányt, a bíráló bizottság tagjainak egyet-egyet, a helytartótanácsnak 4-et, a múzeumi könyvtárnak 10-et, a többi 23 a nádor rendelkezésére maradna. 500 példányt pedig a könyvpiaçzra kellene adni. Ha példányonként négy forintért adják, ez után 2000 frt jönne be, a miből a Múzeumnak 400 frt maradna. A munka kiadásáról a közönséget a hatóságok útján kellene értesíteni. Arra az esetre, ha ő fensége elfogadná a kiadás

e módozatát, a szerződés megkötésével, a korrektúra végzésével, s a példányok szétküldésével, kéri, bizza meg Horvát Istvánt.¹

A nádor azonban nem fogadta el a javaslatot; mert, úgy mond, a Múzeum körülményei nem engedik meg az ily vállalkozást; hanem inkább azt akarta volna, hogy Miller vagy keressen meczenást a kiadás költségeinek fedezésére, vagy pedig előfizetés útján gyűjtse össze a szükséges összeget.

A szóban forgó eset kapcsán megemlékezett a nádor arról is, hogy bár Miller még a múlt nyáron engedélyt kért és nyert arra, hogy a Múzeumi Akták II. kötetét Széchényinek ajánlhassa, ez még mindig nem jelent meg. Rosszalását fejezván ki ezen mulasztás felett, felhívta őt, hogy az Akták kiadását mielőbb eszközölje.

Miller két felterjesztésben válaszolt a nádori leíratra.

Az elsőben — márczius 9-én — kijelenti, hogy javaslatának elvetését előre látta. Ismétli, ha a Marczibányi-bizottság megmaradt volna egy kérdés kitűzése mellett, sőt ha több kérdést tűzött volna is ki, de más más tudomány szakokból, a pályanyertes munkálatok a Múzeumi Aktákban is elhelyezhetők lettek volna. Úgy azonban, a hogy most van, ez nem lehetséges. Egyelőre biztosítva van öt jutalmazott dolgozat kiadása, a mennyiben Teleky József gróf dolgozatát atyja nyomatja ki, a többiről pedig Horvát és Schedius gondoskodtak. A jövőben megjutalmazandók kiadására azonban valamely állandó pénzalapot kellene teremteni. Némelyek mindent a Tudományos Gyűjteménybe szeretnének felvenni. Mások viszont a leghatározottabban ellenzik ezt, abból indulva ki, hogy nem válik a nemzet dicsőségére, ha az ő fensége által, a nyilvánosság előtt pályakoszorúzott tudományos értekezések, magánemberek kiadványaiként szerepelnek. A Marczibányi-családnak az lenne az óhajta, hogy az alapítványából jutalmazott dolgozatok minden egyébtől elkülöníttessenek. De találkoznak olyanok is, a kik külön alapot óhajtanának létesíteni, és a kiadás költségeit ennek évi kamataiból fedezni.

Ez az utolsó vélemény felkeltette az ő figyelmét is, és más hozzáértők meghallgatásával újabb javaslatot szerkesztett, a melyben előadja nézeteit a kiadásra vonatkozólag. Biráltassa meg ő fensége ezt bárki által. Ha maga az eszme tetszeni fog, a végrehajtás módjára is rá fog mutatni.

¹ Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 8.

Miller azzal vezeti be magyar nyelven szerkesztett javaslatát, hogy »nemzetünknek az honyi nyelv előmozdítása forró kívánsága sok érdemes férjjakat arra serkentette, hogy Tudos magyar Társaságnak felállításáról és annak állandó Fundusáról böles elmékedéseket kinyilatkoztatni már több ízben igyekeznének. De a mostoha üdöknek viszontagsága egyebet javasolván, a nemzeti óhajtasnak beteljesítése ekkorig meghátráltatott. A magyar nemzeti Múzeum ezen foglalkozást tehetsége szerint kívánván kipótolni, semmit el nem mulatott, a mi ennek a dütsöséges szándéknak feleletére alkalmas találtatott«. Ebben a Maczibányi- és Vitézféle alapítványok is segítettek. Figyelmet érdemel azonban »azon körülállás, hogy az igaz nemes szívü Magyar az elveinek gyakorlására hazaszeretettül felbuzdittatik, és inkább betsületért, mintsem pénzért pennáját forgatni szokott: fáradságának legdiszesebb jutalmát tartván, ha a tudós szüleménye egyenlő egységgel kinyomtatásra érdemesnek megítéltetik. Az eddig szokásban lévő módok, mellyekkel elféle írások kiadattattak, igen kétségesek. Tapasztalásból tudjuk, hogy az előfizetés és aláírás tsak bizonytalan utak. Ritka magyar író diesekedik, hogy szorgalmatosságának gyümölcseit haszonnal, vagy minden kár nélkül sajtó alá bocsátotta volna. De ha lehetséges is sok tsavargásokkal és alkalmatlanságokkal annyi pénzt összegyűjteni, mennyi a nyomtatásnak költségére kívántatik, mindazonáltal ez tsak ideig tartana, mert minden esztendőben a kiadandó munkához képest egyszer kisebb, máskor nagyobb árat kellene szabni és jelentésekkel széllyel küldeni: utoljára mégis tsak az lenne a vége, hogy a Publicumnak unalmassá esvén a sok Híradás, az Hazának dicsőségére, Polgári-Társamnak hasznára igyekező szándékunk önképen megszűnne«.

Alkalmas alapot kellene tehát létrehozni, akkorát, hogy ennek évi kamataiból legalább 600 frt folynék be. Ebből ki lehetne adni a pályanyertes munkákat; az olvasók pedig olcsón, mondjuk, 5 frt helyett 1 forint 30 krajczárért évenként egy tartalmas kötetet kapnának. Ha a nyomdai kiadások nem emésztenék fel az egész 600 forintot, a maradványt a Múzeum céljaira lehetne fordítani. Az alap létesítéséhez szükséges pénzt a földbirtokosok, gazdatisztek, papok és mások adnák össze, a szolgabírák buzditására. Adományát kiki vagy egy összegben, vagy kisebb részletekben fizethetné le. A jóltevők nevét és állását a Múzeum igazgatója egyik

kötethez mellékletül kinyomatná. A példányok kezelését és eladását pedig a Széchényi-könyvtár öre végezné.¹

A nádor abban a véleményben lévén, hogy nem lenne időszerű ismét igénybe venni a közönség áldozatkészségét, miután más, szükségesebb czélok is támogatásra szorulnak, de meg remélni is lehet, hogy úgy mint ez most történt, a jövőben is lehetséges lesz a pályanyertes munkákat megjelentetni, nem fogadta el Miller javaslatát.²

Márczius 12-én, egy másik felterjesztésében előadta Miller a nádornak mentségeit arra nézve, hogy miért nem jelent meg mindezekig a Múzeumi Akták II. kötete. Nem titkolta, hogy a nádor megrovása nem hozta őt zavarba; ellenkezőleg, valósággal felemelő hatást gyakorolt rá. Most tapasztalta első ízben, hogy igyekezetei, a melyek neki Angliában, Olaszországban, Dániában, Poroszországban és más egyebütt tiszteletet szereztek, ő fensége figyelmét sem kerülték el. Ámbár feltette magában, hogy semmiféle, a Múzeumot érdeklő ügyet nem vállal többé magára, ha csak határozott utasítást nem nyer erre, mégis, a mint értesült róla, hogy Széchényi várja az ajánlást, elküldötte neki. Ekkor mindenféle életrajzi adatokat kapott, hogy még ezeket is vegye fel az ajánló sorok szövegébe. Újból meg kellett tehát ezt szerkesztenie és elküldeni, a mit csak a mult öszön kapott vissza. Így történt, hogy ezt még nem terjeszthette fel jóváhagyás végett. De az általános pénztelenség sem volt biztató; sőt előre látja, hogy egy esztendő is bele telik, míg a szükséges pénz összejön. A II. kötet anyaga különben készen áll, csak ő fensége jóváhagyása van hátra. Kéri tehát intézkedését, hogy a most bemutatott anyagból mit adjon sajtó alá.³

Miller még az őszi folyamán hozzáfogott a soproni könyvtár kiválasztásához, és az egyes munkák elárusításához, még pedig nem árverés útján, hanem, a mint József nádor akarta, Eggenberger könyvtáros közvetítésével, a ki ezért tíz százalékot kötött ki magának.

Az év végével Miller kötelességszerűen beszámolt a könyvtárúsítás eredményével és deczember 31-én bejelentette a nádor-

¹ Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 21.

² U. ott. Nr. 30.

³ U. ott. Nr. 25.

nak, hogy e napig eladatott 1177 frt 49 krajczár értékű könyv; levonván ebből az Eggenbergert illető százalék fejében 117 frt 46 krt, a Múzeum javára maradt 1060 frt 3 kr.

Eggenberger januárban folytatta az elárusítást, úgy hogy februárban már 2015 forint 20 krajczár gyűlt össze. Ezalatt azonban mindjobban elterjedt mindkét városban a hír, hogy a soproni könyvtár könyveit értéken alul adják el. E hír a nádori palotába is utat talált és József nádor, hogy meggyőződjék mi igaz e híresztelésekből, a Miller által az eladott könyvekről december 31-én felterjesztett jegyzék alapján összehasonlításokat tett néhány könyvárusi katalógussal. És csakugyan azt látta, hogy e katalógusok árai s az áruba boesátott munkák vételára közt igen nagy különbség van. Így pl. egy bécsi könyvtáros katalógusában Lucretius De rerum natura, úgyszintén Catullus Tibullus című munkák — mindkettő birminghami kiadásban — 25 frton hirdettek: Sallustiusnak egy 1772. évi spanyol-latin kiadása pedig 100 frt. volt pengőben. Holott Eggenberger a két elsőt összesen 30, az utóbbit 60 váltó forintért adta el. Tekintettel arra, hogy ebből a Múzeumot érzékeny veszteség érte, a nádor február 9-én meghagyta Millernek, hogy a könyvek elárusítását további rendelkezésig szüntesse be, az eddig eladott összes könyvek lajtsromát terjeszse fel hozzá, feltüntetvén ebben minden egyes munka becsértékét és vételárát, úgyszintén azt is, mely szempontok vezették az árak megállapításánál, és vajon minden egyes munkának árát ő határozta-e meg? ¹

Természetesen Széchényi is megtudta, hogy a soproni gyűjtemény elárusítása kezdetét vette, a mi annál kellemetlenebbül érintette, mert mindekkoráig teljesen tájékozatlan volt az iránt, hogyan fog intézkedni a nádor a gyűjtemény sorsa felől, és elfogadja-e az ő feltételeit? Véget akarván vetni a hosszas bizonytalanságnak, május 3-án megírja a nádornak, hogy minekutána ereje súlyos betegsége következtében napról-napra fogy, szeretné még halála előtt tudni, miként rendelkezett ő fensége a könyvtár felett. Ő ugyanis azt hallotta, bár nem tartja hihetőnek, hogy a pesti könyvkereskedők már több klasszikus író eladtak belőle. Megvallja, ő kételkedve fogadta ezt a hírt. Arra kéri tehát újból a

¹ Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 12.

GRÓF SZÉCHÉNYI FERENCZ
ÉLETE UTOLSÓ ÉVEIBEN

nádort, méltóztassék tudomására hozni a könyvtárra vonatkozó határozatát, a melyet október 22-iki levelében is kilátásba helyezett, és értésére adadni, hogy a gyűjtemény a Nemzeti Múzeumba került-e, avagy az ő parancsára talán más célra fordított? ¹

Miller még mindig nem terjesztette fel a nádorhoz a kívánt jegyzéket, és május havában ismét 262 frt 11 kr. folyt be az országos pénztárba, a soproni könyvtár eladásából. Értesülvén erről a nádor, megróttá Millert, hogy február 9-iki rendeletének nem engedelmeskedett, és újból szigorúan megparancsolta neki, hogy 3 napon belül tegyen jelentést, mely napon szüntette be a könyvek elárusítását, számoljon le Eggenbergerrel, és adjon számot arról is, micsoda ckból küldötte be Eggenberger a 262 frtot közvetlenül az országos pénztárba, a nélkül, hogy ő — mint megelőzőleg is történt — ezzel egyidejűleg benyújtotta volna az eladott könyvek jegyzékét. ²

Miller azonban makacsul hallgatott még ekkor is. Úgy hogy a nádor szeptember 29-én újból kénytelen volt rá írni, hogy haladéktalanul tegyen jelentést a már két ízben megsürgetett ügyben. ³

A mint nem sikerült a nádornak Millert megszólalásra bírni a soproni könyvtár ügyében, úgy hasztalan kopogtatott Széchényi is a nádornál az ígért válaszáért, hogy mi történik az ő könyvtárával?

Július 3-án ismét felkeresi a nádort soraival. Ne vegye rossz néven — úgymond — hogy újból alkalmatlankodik, de nagyfokú gyengesége, és betegségének fokonkint való elhatalmasodása, figyelmeztetik a közelgő halálra. Kéri ennél fogva, közölje vele a feltételeket, a melyeket kitűzött az általa odaajándékozott könyvtár rendeltetése ügyében, hogy, ha esetleg adománylevelet kellene kiállítania, vagy a felség jóváhagyását kieszközölnie, még életében megtehesse a szükséges intézkedéseket. ⁴ Hasonló értelemben ír a nádornak augusztus 30-án is. Végre e levelére kap választ Beckers gróftól, a nádor kamarásától, a ki értesíti őt, hogy fenkölt gondolkozását a főherczeg-nádor is igen nagyra becsüli, és szándékának megvalósításában minden erejével támogatni fogja. A felmerült

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1297.

² Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 48.

³ U. ott. Nr. 88.

⁴ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1298.

akadályok azonban bizonyos kellemetlen késedelmet szültek, a melyeket ő fenségének remélhetőleg mielőbb sikerülend elhárítani, s nagy öröme fog szolgálni, ha ily módon várakozásainak megfelelhet.¹

Miller csak a soproni könyvtárra vonatkozólag hallgatott oly megatalkodottan; ellenben a régi buzgósággal serénykedett, mihelyt arról volt szó, hogy javaslatot dolgozzon ki a szolgálati szabályzatra vonatkozólag.

A mikor 1820 június hóban tervbe vették, hogy Sadler József adjunctusnak neveztessék ki a természetrajzi osztályba, Miller oly kérelemmel fordult a nádorhoz, hogy a kinevezési okirattal egyidejűleg adja ki az általa már rég szorgalmazott szolgálati szabályzatot is. A nádor hajlandónak mutatkozott erre, és utasította Millert, hogy dolgozza ki a szabályzat pontjait és terjeszsze fel hozzá. Megfelelvén Miller a megbízatásnak, azon óhajának adott kifejezést, bár hasonló intézkedést tenne ő fensége a könyv- és régiségtárban is. A nádor ettől sem idegenkedett volna, és a midőn július 20-án a természetrajzi osztály szolgálati szabályzatát kiadta, felhívta Millert, dolgozzon ki hasonló szabályzatot a másik két osztály részére is, és ezeket hasonlóképen terjeszsze fel hozzá.

Erre Miller a következő 21 pontban foglalta össze a könyvtári szabályzat intézkedéseit.

¹ könyvtár berendezése, a nyomtatványok és kéziratoknak tudományszakok szerint való csoportosítását illetőleg, a jövőben is fentartandó.

A látogatókat körútjukban mindig kísérnie kell valakinek, udvariasan figyelmeztetvén őket, hogy a könyvekhez ne nyuljanak. Úgyszintén tilos ismeretlen egyéneknek a polczokról könyvet levenni.

Az érdeklődő közönségnek megmutatandók és megmagyarázandók a ritkább kéziratok, kódexek, oklevelek.

Nem szabad azonban az oly dolgokat mutogatni, a miket állami okokból tanácsosabb eltitkolni; annál kevésbé szabad ezeket használatra kiadni.

A kéziratokból meg van engedve kivonatokat készíteni: itt is ügyelni szükséges azonban arra, hogy le ne irassék olyasmi, a minek jobb örökre eltemetve maradni.

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 108. szám.

Az olvasók figyelemmel kísérendők, hogy a könyveket be ne piszkítsák, egyes lapokat azokból ki ne tépjenek.

A könyvtár, a vásár- és ünnepnapok kivételével egész éven át nyitva tartandó.

A látogatók fogadása, valamint a könyvtári teendők elvégzése céljából a könyvtár öre és adjunctusa délelőtt 9—12-ig, délután 3—6-ig tartozik hivatalában tartózkodni.

Az ő legfontosabb teendőjüket, a mihez minél előbb fogjanak hozzá, a nyomtatványok, kéziratok, képek, czimerek, földabroszok katalogusának elkészítése képezze.

Mindenek előtt nézzék át a már kinyomtatott Széchényi-féle katalogusokat, és, a hol több munkát találnak ugyanazon egy kötetben, ezeket jegyezzék ki, hogy a keresés annál könnyebben történhessék.

Mindazon munkáknak, a melyek e katalogusokban nem szerepelnek, leirandók czimei, az alak nagyságával a nyomtatási helylyel és évvel, a lapszám feltüntetésével, a katalogusoknak folytatólag kiadandó pótkötetei részére.

A Széchényi-féle metszetek, földabroszok katalogusának — melyet most nyomnak Sopronban — kiadásával várni kell egy ideig, hogy ezek összeírásában a kellő rendet meg lehessen tartani.

Állítsák össze azon munkák jegyzékét is, a melyeket a helytartótanács útján kellett volna a könyvtárnak megkapnia, de nem kapott meg, hogy az igazgató a hiányok pótlásáról a maga hatáskörében gondoskodhassék.

E célból jegyezzék ki gondosan az ujságokban hirdetett könyvek czimeit, hogy ezek beküldését akár a nyomdánál, akár a szerzőnél meg lehessen sürgetni.

Ugyanígy figyelemmel kísérendők a külföldön megjelent magyar nyomtatványok.

Külön jegyzék vezetendő az oly nyomtatványokról is, a melyek már régebben kerültek ki idehaza, vagy a külföldön, a sajtó alól, hogy a politikai vagy egyházi hatóságokkal, intézetekkel, tudósokkal érintkezésbe lehessen lépni ezek megszerzése érdekében.

Ne köttessenek több munkát egy kötetbe, hanem mindent külön-külön.

A Múzeum tisztviselőinek megengedhető, hogy a könyveket

pár napi használatra lakásukra vihessék; de csak úgy, ha ez a kölcsönzési naplóba bejegyeztetett.

A szükségesnek mutatkozó kiadások bejelentendők az igazgatónak.

A két tisztviselőnek legyen gondja arra, hogy a szolga mindent tisztán tartson, az asztalokat, székeket, szekrényeket naponként letörölje, a termeket kiséperje, a könyveket pedig — sorba vevén a helyiségeket — leporolja.

Miután az igazgató hat heti szabadságidőt engedélyezhet a Múzeum összes tisztviselőinek, ehhez a könyvtár őrének és adjunktusának is joga van; egyikük azonban mindig tartozik a könyvtárnál lenni. A ki ezen felül akar szabadságidőt, annak a nádorhoz kell folyamodnia.

Felterjesztvén Miller augusztus 8-án a nádorhoz e pontozatokat, kísérő soraiban azt ajánlotta, ha ő fensége kiadja a szabályzatot, az igazgatónak tegye kötelességévé negyedévenként jelentést tenni arról, hogy a tisztviselők pontosan járnak-e a hivatalba és egyébként is megtartják-e az előirt rendelkezéseket, mert ha ez meg nem történik, a távollévő tisztviselők helyettesítése továbbra is az igazgatót terhelné, a mit egy 70 éves embertől, a ki 48 esztendeje van szolgálatban, nem lehet kívánni.¹

Horvát Istvánnak talán nem is volt tudomása az őt oly közelről érdeklő javaslatról. De ha volt is, nem hiszszük, hogy nagyobb érdeklődést keltett volna benne, minthogy anyagi gondjainak súlyosbodásával — a melybe főleg nagyszámú könyvvásárlásai sodorták őt — fokozatosan növekvő kedvetlensége mindinkább megerősítette elhatározásában, hogy bár lemondása még mindig nem fogadtatott el, az országbíró pedig, tekintettel a könyvtári teendők felszaporodására május havában felmentette őt a 18 éven át vitt titkári teendőktől, a legelső kedvező alkalommal megváltik az intézettől, és más állás után néz.

Ismerősei, barátai, a kiknek baját elpanaszolta, mindenképen vissza akarják őt e lépéstől tartani. »Érzékenységgel teljes levele, — írja hozzá június 12-ikén Fejér György — melyet tegnap vettem, egészen szívemre hatott. Számos költséges áldozataiban tellett, háládatlan literaturánkat, melynek fő dísze és első bajnoka volt,

¹ Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 61.

méltán vádolhatja. Tudom igenis és megesmértem maga erőltetését, melylyel annak szolgálatjára szánta erejét, egészségét, és még pénzét is. S mi jutalmát vette s várhatja? egyéb ama lelkesmeretének tanuságát, hogy hazájának hív fia, a tudományoknak felszentelt papja lön, s azon dicsőséget, melynek az utóbbi kor a megadója. Hogy magát érette értékeiből többől többre kiforgassa, se a haza, se a honyi literatura nem kívánhatja s nem is kívánja. Fájdalmas sérelmeiben az látszik neki is illendőnek s tanácsosnak lenni, hogy minden költséges áldozatoktól magát jövődre tartóztassa, illetlennek és méltatlannak ellenben, hogy annak egészen ellene mondjon és minden becses hivatalától bucsút vegyen. Ha ezt tenné, magát nyilván megítéltetné s némi nemű kedvetlenségnek is kitenné. A bölcs pedig azon is van, hogy okot ne adjon rosszakaróinak és a gyáváknak kikaczagtatására. Úgy véli tehát, hogy custosi, actuariusi és tanácsosi tiszteről hirtelen le ne mondjon. A custosi hivatala, múzeumi prefektusságra és a nádorispányi kegyelemre mindinkább méltóvá és érdemessé fogja tenni: actuariusi tiszte, mint eddig, jövődre is segedelmére szolgál: az országbírói consilliariusság, ha nagy hasznára nem is, de becsületére válik. Azért legalább esztendeig tapasztalja e szerencséjének változását is. Ez időközben a körülállások s önnön bölcsesége tanácsot és utat fognak mutatni állapotjának jobbulására. Meghiszi ő is, hogy Ūrményi ő excellentiája távol se kívánta rövidségét szerzeni, hanem inkább becsületét. Próbával válik el a szerencse. Kéri ezen tanácsát meg ne vesse, a mint ő az övét soha meg nem vetette. Felhevültünkben az igaz barát tanácsa fontosabb, mint ennen magunké: ő pedig igaz barátjának érzi magát, és reményli annak is esméri őt. Ezen állásában is gondot viselhet szőlőire, fundusaira és házat is szerezhet. Ha kedve telik benne, mihelyt pénze jön vissza, segíteni fogja, hogy árát minnél előbb kifizethesse. Ha pedig az isteni Gondviselés kedvezőbb sorsba helyezteti, számot tarthat bővebben is barátságára.¹

Horvát, az ekkor már súlyos beteg Széchényi gróf titkára, Pigay Antal előtt is feltárta helyzetét, a ki július 23-án ezeket írja neki: »A levelet nem bátorkodtam a grófnak felolvasni, tudván érzékeny szívét. Bizonyos vagyok benne, hogy annak foglalat-

¹ Irodalmi levelezések a múzeumi kéziratárban.

ján nagyon megilletődött, sőt meg is indult volna. Már két ízben írtunk a Palatinusnak a könyveknek eladása miatt: meglehet, hogy talán ez is oka lehet, hogy annak további folytatása felfüggesztetett. Én részemről igaz szívbeli részt veszek a tettes úrnak nemes gondolkozása miatt való méltó elégedetlenségében és mostani méltatlan s meg nem érdemelt szomorú helyzetében. De egyszersmind előre sajnálom a Nemzeti Múzeumot is, ha oly becsületes s hasznát ápolgatva nevelő érdemes gondviselőjétől meg talál fosztatni. Ne hagyja a tettes úr aztat árvaságra jutni. Talán még jobb idők is következnek.«¹

Horvát azonban szilárdul el volt határozva változtatni viszonyain, annál is inkább, mert legutóbb megjelent munkája a »Gyökeres nemzetségekről« bizonyos körök előtt nem talált kedvező fogadtatásra. Az emiatt érzett keserűségét élénk tárja az a levél, a melyet október 3-án ír Pap Ferencz táblabírónak: »Talán nemsokára elfordul sorsom — olvassuk ebben — s ismét csendes lélekkel vihetem tollamat. Most a jövőendő aggodalmai egészen foglalva tartanak s a mindennapi kenyérre szükséges ügyelnem, némely gondatlanság miatt, melyet éppen azért éreztettek velem súlyosan, hogy írtam s éreztem a hazáért. De hallgatok a kellemetlen tárgyról, mely könnyen kiragadhat az íróknak számokból. Megeshetik nem sokára az is, hogy pozsonyi lakos leszek. Itt látszik egy remény nyilni számomra. Nem örömet hagynám felbe literaturai pályámat, mert hízlekedés s önvakszeretet nélkül hiszem, hogy messze juthattam volna s juthatnék, ha szabad s gondtalan lélekkel dolgozhatnám. Fájdalmas vala észrevennem, hogy éppen azon munkácskámért nyertem büntetést, melyet a tekéntetes úr sok érzékeny hazafiakkal együtt becsül, tudniillik a Gyökeres régi Nemzetségekért. Azonban kedvetlen állapotomban is vigasztalásomul szolgál, hogy mások több nemzeti becsületérvesszel bírnak, mint azok, kiknek ex officio a tudományokra ügyelniük kellene.«²

Fejér is értesült tervéről, hogy Pozsonyba megy (úgy látszik arról volt szó, hogy a primási könyvtár mellett nyerjen állást): ismét ír tehát neki október 30-án, hogy lebeszélje szándékáról. Ujjonnan, barátságosan kérlek, — olvassuk levelében — hogy vak-

¹ Irodalmi levelezések.

² U. ott.

tában custosi hivatalodról le ne mondj. E nyilvánvaló hivatalod mellett a hazának fontosabb szolgálatot tehetsz. Megítélnék mindnyájan, ha fő pártfogódat, a nádor ispányt és dicső pályádot, a magyar literaturát elhagyod. Azért is már szóba vagy vétetve, hogy fennen ígért Verbőczidet mindeddig közre nem bocsátottad. Tudod, hogy az előfizetés segedelme az ily hátramaradások által igen sokat vesz; ez az egy út szolgált eddig a szegény magyar íróknak boldogulására. Ezt tenéked becsben kell vala tartanod. Se német, se franczia, se tót betegség meg nem tartóztathatott volna szavamnak teljesítésétől. Kivántam volna, hogy te is úgy gondolkoztál volna e pontban, mint én.¹

Midőn elkövetkezett október közepe, és Miller még mindig nem tett eleget a többszöri szigorú meghagyásnak, hogy a soproni könyvtárból eladott könyvekről tegyen jelentést, végre József nádor is kifogyott a türelemből és október 19-én kelt leiratában tudomására hozta, hogy ha 8 nap alatt fel nem terjeszti hozzá a jelentést, mulasztásának súlyos következményeit fogja tapasztalni. Miután pedig ugyanezen a napon azt a szóbeli értesítést nyerte tőle, hogy ő maga és az egyes osztályok örei is, úgy a gyarapodásról, mint a cserepéldányokról pontos jegyzéket vezetnek, tájékozódást akarván magának szerezni a könyvtár, régiségtár, természetrajzi tár két utolsó évi gyarapodásáról, felhívta őt, hogy ezen jegyzékeket hozzá benyujtsa.²

Miller október 25-iki felterjesztésében a valótlanságok egész halmozásával igyekszik kimagyarázni és menteni mulasztását. Elmondja, hogy a mikor a nádor rendelete hozzá leérkezett, a könyvek eladásának beszüntetésére vonatkozólag, ő éppen tüdőgyulladásban feküdt. Ennek daczára alig 3 vagy 4 nap mulva már megírta Eggenbergernek, hogy az elárusítást szüntesse be, a begyűlt 2277 frt 31 xrt pedig szállítsa be az országos pénztárba. Miután pedig kizárólag és egyedül ő eszközölte ki a grófnál, hét esztendei könyörgés után, 1816-ban Eszterházy József gróf és Alagovich püspök jelenlétében, a könyvtár átengedését, Széchényi felhatalmazta őt, tegyen a könyvekkel a mit jónak lát. Természetesen nem az volt célja, hogy mindent eladjanak, hanem az akkori megegyezés

¹ Irodalmi levelezések.

² Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 95.

szerint csak a másodpéldányokat, regényeket, az oly fordításokat, a melyek eredetiben is meg vannak, bizonyos munkák régebbi kiadásait, a csonka és teljesen felesleges műveket akarták áruba bocsátani, a melyeket az ily közkönyvtár bátran nélkülözhet.

Közölte a nádor rendeletét Széchényi jószágkormányzójával is, és átadta neki az eladásra szánt könyvek jegyzékét: ez, bár három ízben is kérte vissza, még most is Bécsben van, mert a gróf állapotának súlyosbodásával növekvő zavarban nem volt, a ki visszaküldje. Elég az ahhoz, hogy Széchényinek semmi kifogása sincs eljárása ellen, sőt rosszul esik neki, hogy adományából kifolyólag, előre nem látott kellemetlenségek származtak reá nézve. A gróf azt akarta, hogy az eladott könyvek árán könyvszekrényeket készíttessen, a mi pedig ezen felül megmarad, tőkésítessék, és kamatai vagy könyvvásárlásra, vagy kötésre fordíttassanak. Így értette ő a dotatiót. Széchényi ugyanis megvan arról győződve, hogy a magyar könyvtár nem lehet el segédkönyvtár nélkül. Értésült a gróf a városban keringő azon hírről is, hogy ő arra a vandalizmusra akarta rá venni a nádort, hogy a könyvek eladásából befolyó pénzt a tisztviselők fizetésének javítására fordítsa; holott Széchényi nem egyszer kinyilatkoztatta előtte, hogy ő felsége a részére kiadott legfelsőbb elhatározásban akként rendelkezett, hogy a két könyvtári tisztviselő és a szolga, az idők viszonyaihoz mért fizetésüket az egyetemi alaphól nyerjék, ennél fogva itt kell ennek megjavítását is keresztyülvinni. Ehhez járul, hogy felkérték őt, ne vonja meg gondosságát az új könyvtártól sem, hanem készítse el ennek a család költségén kiadandó katalógusát. Széchényi fiai a napokban is nagy gyönyörűséggel szemlélték meg a gyűjteményt, s azon óhajuknak adtak kifejezést, hogy ezt a magyar könyvtártól elkülönítve, más termekben őrizték; kinyilatkoztatván, hogy annak idején ők is hozzájárulnak atyjuk nagylelkű adományához.

Két nappal előbb levelet kapott, a melyben néhány életrajzi adatot küldtek neki a Széchényi felett tartandó beszédhez, és ekkor arról is értesítették, hogy az ő jegyzékét Sopronba küldötték, megkísérlelendők, ki lehetne-e egészíteni a csonka munkákat. A mint a jegyzék innen visszaérkezik, azonnal felterjeszti ő fenségéhez, hogy bölcs belátása szerint intézkedhessék.

Ez volt az oka annak, hogy mindeddig nem tett eleget a sürgető meghagyásoknak. Arra kell kérnie ő fenségét, legyen kegyes

vele szemben türelemmel lenni, ha valamely parancsát nem teljesíthetné haladéktalanul. Ő már fáradt ember, a ki elérte életének 71. és szolgálatainak 49. évét. Nappal a látogatók fogadásával van elfoglalva, az éjjeli írás- és olvasástól pedig az orvosok eltiltották: nem szólva arról, hogy pár hét óta szédülések is bántják.¹

A gyarapodási és a cserépéldányokról vezetett naplókat egy szóval sem említvén Miller felterjesztésében, a nádor maga elé rendelte őt és magyarázatot kért tőle hallgatása miatt.

Miller kénytelen volt őszintén bevallani, hogy rendes naplókkal nem, hanem csak hiányos feljegyzésekkel rendelkezik.

A nádor szembeállítván egymással a két szóbeli jelentés között mutatkozó igen lényeges eltérést, október 30-án két rendeletet intéz Millerhez.

Az egyikben meghagyja, hogy folyó évi november 1-ső napjától kezdve minden egyes osztály öre pontos jegyzéket vezessen az összes gyarapodásról, cseréről, oly módon, hogy a gyarapodási naplóba pl. a könyvtár öre vezesse be a nyomtatvány vagy kézirat tartalmát, címét, a szerző nevét, a könyv alakját, a kiadás helyét és idejét, az ajándékozó nevét, a történt cserét. A napló eredetijét az illető osztály öre gondozza, az igazgató pedig minden negyedévben készíttessen erről másolatot és azt terjesztsze fel hozzá, hogy az újságok útján közzé lehessen tenni.²

A másik leiratban pedig, abból kiindulva, hogy az intézet létrejötte óta, az ország lakosainak nagylelkű áldozatkészségéből, a Múzeum összes osztályaiban nagymérvű gyarapodás történt, a melynek katalogusait szükséges lenne pótlólag szintén egybe állítani és kiadni, elrendelte, hogy az összes osztályokban ejtsék meg a leltározást. Még pedig oly módon, hogy a Múzeum tisztviselői a pesti egyetemi könyvtár első örével, Schwartner Mártonnal, Reisinger János, Veszerle János egyetemi tanárokkal együtt, mielőbb fogjanak a munkához, Miller és Tumpacher József egyetemi rektor vezetése alatt. A könyvtárnál a Széchényi-féle katalogusok, a soproni könyvtár jegyzéke, valamint a Sándor István hagyatékából kikerült munkák lajstroma szolgáljanak alapul, és a leltározást is itt kezdjék meg. A leltározás alapján készítendő betűsoros katalo-

¹ Fogalmazvány az igazgatósági irattárban. A. 1820. Nr. 95.

² U. ott. Nr. 98.

logusba az is felveendő, mi ment időközben veszendőbe, mi van meg két példányban stb. Ezt a katalogust azután az összes közreműködők írják alá és terjeszszék fel hozzá. Utasította továbbá Millert, hogy a rendelet foganatosítása céljából állapítsa meg Tumpacher rektorral a leltározás kezdetének idejét, s addig is tájékoztassa a tisztviselőket teendőik felől.¹

A mint Miller kézhez vette a nádori leiratot, tanácskozássra hívta tisztviselőtársait, hogy megbeszéljék a követendő eljárást. A tanácskozók abban állapodtak meg, hogy feliratot intéznek a nádorhoz, a melyben felkérlik, engedje meg nekik, hogy mielőtt a leltározásba fognának, az intézetben létesítendő rend érdekében előadhassák nézeteiket és javaslataikat, miután ekkorig nem volt hivatalosan megengedve, hogy a gondjaikra bízott gyűjteményeket illető eszméiket, terveiket ő fensége elé juttathatták volna. Fogadja kegyesen az intézet diszének előmozdítását célzó szándékukat, és ha előterjesztéseik megnyerik jóváhagyását, ezeket a jövőre szabályul felállítani méltóztassék.

A felterjesztést aláírták Haliczky, Horvát, Jónás, Kovachich és Sadler; Miller pedig november 3-án benyújtotta azt a nádorhoz.

Mig a nádor válasza leérkezett, Horvát István kidolgozta a leltározás keresztülvitelének, valamint a katalogus készítésének tervezetét.

Mindenekelőtt azt akarta volna, hogy a könyvtár kérje be a többi osztályokban lévő nyomtatványokat és kéziratokat, tekintet nélkül arra, hogy tisztviselőknél vannak-e ezek használatban, vagy másoknak vannak kikölcsönözve és helyezték mindezt a könyvszekrényekbe.

A Széchényi-gyűjtemény leltározását kétféleképen is tudta volna végeztetni, úgymint a katalogusok alapján és a könyvek, kéziratok elhelyezése szerint. A többi nyomtatványt és kéziratot azonban csak azon írott lajstromok segítségével vélte leltározhatónak, a melyek vagy a könyvtárba bekebelezett gyűjteményekről készültek, vagy pedig az időközben ajándécul beérkezett összes munkákról irattak.

A katalogus szerinti leltározást, a mikor a katalogusban foglalt cím után kell a könyvet megtalálni, főleg a téli hideg alatt, úgy vélte Horvát keresztülvihetni, hogy az egyik teremből kihord-

¹ Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 97.

tak volna a könyveket egy másik fűtött helyiségbe, abban a sorrendben, amint ott felállítva voltak, és itt minden egyes munka címét megkeresték volna a betűsoros katalogusban. A meglévők címei a katalogusban megjelöltettek volna, a könyvek pedig visszakerültek volna régi helyükre. Azokat a munkákat, a melyek nem szerepeltek a katalogusban, az illető szekrény elé, a hol előbb is állottak, a földre helyezték volna. Így kellett volna az egyes szekrényeket, az egyes termeket átnézni egymás után. A mikor a könyvtári szolga a könyveket a könyvtári termekből ki- és oda vissza vitte volna, a könyvtári adjunctus kísérte volna, és ügyelt volna rá, hogy a katalogusban meg nem talált munkák a többiekkel össze ne keveressenek. A mint a leltározásnak a hivatalos munkaidő leteltével végeszakadt, a könyvtári helyiség lezáratott volna, a kulcsokat pedig a bizottság elnöke vette volna magához, hogy tudtán kívül senki be ne léphessen a könyvtárba.

Az egész gyűjtemény átvizsgálása után azt kellett volna megállapítani, mely könyvek hiányzanak. Ez világosan kitűnt volna a katalogusból, a hol ezek címei jelzés nélkül maradtak. Ezek újból keresendők lettek volna a szekrények elé a földre helyezett könyvek közt, miután nem lehetetlen, hogy egyik-másik más betű, más rendsző alatt lett felvéve, mint a hogy első ízben keresték. Ha valamelyik előkerült volna, címe megjelölendő lett volna a katalogusban, maga a könyv pedig az illető szekrénybe helyezendő. Így tűnt volna ki, hogy a mi a katalogusban jelet nem kapott, az a munka valóban hiányzik; a mi pedig a földön visszamaradt, mind olyan munka, a mi a katalogusban nincs felvéve, szóval, nem tartozik a Széchényi-gyűjteményhez, hanem más úton jutott az intézet birtokába.

Ha oly munkák is hiányzóknak tűntek volna fel, a melyekről teljesen bizonyos volt, hogy megvannak, ez esetben az illető, a kinek hibájából a könyv elhanyagódott, kutatott volna tovább utána, mert a könyv a gyűjtemény valamely más részében lappanghatott.

A földön maradt könyvek címeit az egyes gyarapodási naplókban kellett volna megkeresni és megjelölni. Így meg lehetett volna állapítani, hogy mely könyvek nem szerepelnek sem a Széchényi-katalogusban, sem a többi gyarapodási naplókban, ezekről tehát új lajstrom lett volna készítendő.

Abban az esetben, ha valamely munkából Széchényin kívül

más is ajándékozott volna a könyvtárnak egy példányt, hálából, és az alapító nevének megörökítése céljából, a gróf ajándéka ellátandó lett volna az ő bélyegzőjével, a másikat pedig a másodpéldányok közé kellett volna tenni, kivéven, ha valami ritka nyomtatványról volt szó, mely esetben ez két példányban is megőrzendő lett volna, a második példányt a Múzeum bélyegzőjével bélyegezvéen le.

Ha minden egyes könyv be lett volna már vezetve a katalógusba, végül a földön elhelyezett munkák is a szekrényekbe lettek volna teendők.

Némi eltéréssel ugyanigy kellett volna leltározni a kéziratokat is.

A soproni könyvtárt a könyvtárör által írt lajstrom alapján kellett volna átvizsgálni.

Az oklevelek, földabroszok, képek, pecsétek stb. amennyiben külön katalógussal bírtak, ennek alapján lettek volna leltározandók. Ha nem bírtak ilyennel, külön lajstromba lettek volna összeírandók.

Az összes leltárakat az igazgató, a könyvtár öre és adjunctusa által aláírva, a bizottság jegyzőkönyvéhez mellékelve fel kellett volna terjeszteni a nádorhoz.

Végül még azt óhajtotta volna Horvát István, hogy a jövőben a könyvtár kulcsai a könyvtár örénél legyenek, és az ő tudta nélkül senki a gyűjteményekhez ne férhessen; kivéven az ő távollétében az intézet igazgatóját és a könyvtári adjunctust.

A leltározás így az egész vonalon végrehajtatván, hozzá lehetett volna látni a katalógusok készítéséhez.

Horvát azonban, maga is anyagi gondokkal küzködven s azon a ponton állván, hogy emiatt elhagyja a Múzeum szolgálatát, abban a véleményben volt, hogy ezt a hosszadalmas, nagy munkát nem végezhetik el a könyvtár alkalmazottjai eddigi fizetésük mellett. Előbb jobb anyagi viszonyok közé kellene őket helyezni, és özvegyeikre is kiterjesztendő nyugdíjigénnyel felruházni, hogy nyugodalmasan megélhessenek, és ne legyenek kénytelenek fizetésük nagyobb részét, vagy legalább is felét, állásukhoz mért lakásra elfizetni, és az élelemre, ruházatra szükséges pénzt vagy magánvagyonukból pótolni, vagy pedig szükségét szendvedni.

Nem lenne szabad annak megtörténni, a mint ezt most nem lehetett elkerülni, hogy a kik a kezdet nehézségein keresztül küz-

döttek magukat, még később is silány ellátásban részesüljenek; utódaik ellenben, a kik már mindent készen találnak, és kényelmesen hivataluknak élhetnek, az anyagiak tekintetében is előnyben részesüljenek felettük. Ez annál méltányosabb kívánság, mert a Múzeumnál nincs előléptetés, mint más hivatalokban, ámbar azoktól kevesebb tudást, készültséget kívánnak meg, mint a könyvtár alkalmazottjaitól.

Mielőtt a katalogusok összeállításához fogtak volna, Horvát az összes nyomtatványokat két részre akarta szétosztani, úgymint olyanokra, a melyek nem vonatkoztak hazánk viszonyaira, és a magyar vonatkozásuakra.

Az elsőből külön könyvtárt szeretett volna létesíteni. Abból indult ki, hogy miután a halhatatlan Széchényi legutóbb a Múzeumnak ajándékozta minden tudományára kiterjedő gazdag könyvtárát, a melyet nemcsak idehaza, de a külföldön sem ismernek, már a hála is megkövetelné, hogy ennek katalogusa kiadassék. A nemes gróf ezzel megvetette az országos könyvtár alapját, a melylyel hazánk eddig nem bírt, daczára annak, hogy külföldön egyes városok is el vannak látva ily tudományos intézetekkel.

A pesti egyetemi könyvtárt, bár különféle tudományos munkákat foglal magában, szintén nem lehet országosnak mondani. Ha Széchényi ajándékának katalogusát kinyomatnák, és a közönségnek tudomására hoznák, hogy a Múzeum ebből oly országos könyvtárt akar létesíteni, mely a magyar könyvtártól elkülönítve, külön személyzettel ellátva, kezeltetnék, remélni lehetne, hogy egyesek egész gyűjteményeket, mások egyes munkákat ajándékoznának e könyvtár gyarapítására; vagy pedig a tisztviselők fizetésére, és egyéb szükségletekre áldoznának. Ha Széchényi nem létesíti a magyar könyvtárt és éremgyűjteményt, ma nincs Múzeumunk. És miután az általános tudományos irodalom hasonlíthatlanul gazdagabb, mint a magyar és magyar vonatkozású könyvek száma, semmi kétség az iránt, hogy ez a könyvtár is sokkal gyorsabb arányban növekednék, és az ország lakosainak szemében nagyban emelné a Múzeum becsét.

A katalogus-készítést Horvát a magyar könyvtárban óhajtotta volna megkezdeni, és pedig először a nyomtatványoknál, azután pedig a kéziratoknál.

A nyomtatványokat mindenekelőtt két részre kívánta volna

osztani, úgy mint olyanokra, a melyek hazánk viszonyaira vonatkoznak, és olyan bölcsészeti, jogi, theologiai, orvostudományi, mennyiségtani munkákra, a melyeket magyar emberek irtak, vagy legalább Magyarországon nyomattak. Ugy az előbbi, mint az utóbbi osztályba sorolt munkák, tartalmukhoz képest ismét valamely alosztályba lettek volna osztandók, hogy az ugyanazon szakba tartozó munkákat azután egy szekrényben is lehessen felállítani. Miután pedig sem könyv, sem szekrény nem volt annyi, hogy túlságosan sok alosztályt lehetett volna megállapítani, csak bizonyos főbb szakokat akart szem előtt tartani, és ha még így is kevésnek mutatkozott volna a szekrények száma, egy és ugyanazon szekrénybe több rokon szakot is behelyezni, pl. a magyar történelmi művek mellé a magyar egyháztörténelmi munkákat. Közben a könyvtári tisztviselők az összes magyar munkákról egy részletes szakosztálytervezetet készítettek volna, minden lehető alosztálylyal. Ebből kitűnt volna, mely szak van jobban, melyik kevésbe jól képviselve a gyűjteményben, hogy tehát mely hiányok lennének pótlandók. De arra is jó lett volna ez a tervezet, hogy a könyvtár tulajdonába jutott munkákról azonnal meg lehetett volna állapítani, mely osztályba sorolandók. Így azután mindig szem előtt állott volna a könyvtár állapota, mint a hogy az ország földrajzi fekvése látható a térképekről.

A katalogizálás akként történt volna, hogy egyfelől az úgynevezett repertóriumot készítették volna el, másfelől pedig a szorosan vett katalogust.

A repertórium-készítés előtt az összes könyvek, szakosztályok szerint, szekrényekbe lettek volna helyezendők. A szekrények római számokkal, a polczok — alulról felfelé haladva — betűkkel lettek volna megjelölendők. Minden könyv kötési táblájába bele íratott volna a szekrény száma, a polcz betűje és hogy a polczon sorrendben hányadik helyen áll.

A magyar könyvtár repertoriumába minden munka a szerzők nevei, vagy ezek hiányában a rendszők szerint, betűrendi sorban lett volna felveendő. A repertoriumba ezek az adatok lettek volna bejegyezve: a szerző vezeték- és keresztnéve, vagy a rendsző: a könyv rövid czime, a nyomtatás helye, éve, a könyv nagysága, a kötetek száma, a szekrény száma, a polcz betűje, a sorrend száma és a nyomdász neve. Hogy a könyvek szignatúráját nem

kellett volna-e minden egyes kötet hátára is ráragasztani, nehogy a ki- és visszahelyezésnél mindig az egész sort végig kelljen számlálni, ez a megállapodástól függött volna és attól, hogy a nádor helyesli-e ezt.

A repertoriumot a következő módon készítették volna.

A könyveket az I. szekrény A. polczáról ugyanazon sorrendben, a hogy itt állottak, átvitték volna abba a helyiségbe, a hol az összeírást eszközölték. Ha többen dolgoztak volna a repertoriumon, mindenik külön szekrényt vett volna munkába. A szükséges adatok feljegyzésére közönséges fogalmazó papír lett volna használandó, a melyet hosszában négy egyenlő részre kellett volna vágni. Az egyes papirdarabok sorrendi számmal lettek volna ellátandók. Az első papírlapra az I. szekrényben, az A. polczon elsőnek elhelyezett munka szerzőjének neve, czime stb. lett volna felírandó, és így tovább. Csak arra kellett volna ügyelni, hogy egy és ugyanazon munka czime, szignatúrája stb. egy papírlapra kerüljön, és hogy az összes adatok a papiros egyik oldalára jöjjenek. Ha ugyanazon kötetbe több munka lett összekötve, úgy ezek szerzőik szerint külön lettek volna feljegyzendők; csak hogy ez esetben a szignatura mellett feltüntetendő lett volna az is, hogy az illető dolgozat mely gyűjteményes munka részét képezi. A könyvek a leírás megtörténte után ugyanazon sorrendben mint voltak, visszahelyezendők lettek volna a polczokra.

Az összeírás befejeztével az egyes papírlapokat annyi részre kellett volna feldarabolni, a hány könyvczím lett rávezetve. Ezt a feldarabolást időközben a könyvtári szolga eszközölhette volna. A papírszeleteket egy e célra szolgáló asztal 24 rekeszébe kellett volna betűszerinti sorban beosztani. Az egyes rekeszekbe jutott lapok ismét szoros betűrendbe lettek volna szedendők és így fonálra fűzendők. A cédulákat azután erre a célra külön vonalozott ívekre kellett volna lemásolni, külön mezőkbe iktatván az egyes adatokat, úgy azonban, hogy csakis ugyanazon szerző munkáinak címei lettek volna közvetlenül egymás mellé írva, más-más szerzők nevei közt ellenben 3—4 újabb munka bejegyzésére elegendő hely maradt volna, nehogy az újabb gyarapodás következtében rövid időn belül újból le kelljen írni a repertoriumot. Ezen több kötetre terjedő repertorium leírására, miután az öröknek más természetű dolgaik voltak, írások lettek volna alkalmazandók. Megtörténvén a lemásolás, az

egészet be kellett volna köttetni, feltüntetvén az egyes kötetek hátán, mely betűk foglaltatnak bennük. A míg a kutatók és tisztviselők az olvasóteremben dolgoznak, ezeket a repertoriumokat is itt kellett volna elhelyezni: használatuk azonban csakis egyes tudósoknak lett volna megengedve, az őr külön felhatalmazásával. Az újabb gyarapodást pedig csak akkor lehetett volna a könyvtárban felállítani, ha ezt az őr, vagy adjunctus már bevezette a repertoriumba.

A repertoriumon kívül, mely első sorban a könyvek kikeresésére szolgált volna, még egy másikat, az úgynevezett czédula-katalogust is kellett volna készíteni, még pedig oly módon, hogy a repertoriumba bevezetett adatok negyedrétfű, jóminőségű papirlapokra lettek volna leírandók: e papirlapokat, szoros betűrendbe szedve, külön tokokban tartották volna, a melyekre rá lett volna írva, mely betűket tartalmaznak. E czédulák nemcsak ellenőrzésül szolgáltak volna, hogy a repertoriumban benn foglaltatik-e minden, hanem mivel nem sok olyan munka volt, a melynek czime rá nem fért volna a papirlap egyik oldalára, a másik, tiszta oldalra a könyv szerzőjére, sorsára stb. vonatkozó feljegyzéseket lehetett volna rávezetni, úgy hogy ez Catalogue Raisonné gyanánt szolgált volna. A magyar könyvtár czéduláira főleg könyvészeti feljegyzéseket lehetett volna írni, de csak akkor, ha a könyvtári tisztviselők sem más könyvtári teendőkkal, sem irodalmilag elfoglalva nem voltak. Ezen felül a könyv teljesebb czime, a nyomdász neve, a kiadás éve s más ilyen jött volna a czédulára.

A metszetgyűjtemenyről betűrendi, az oklevelekről időrendi katalogus lett volna készítendő. A Széchényi által legújabbán ajándékozott kéziratokat pedig a már nyomtatásban megjelent kézirat-katalogushoz pótlék gyanánt lehetett volna összeírni. A többi, a Kovachich,- Éder,- Kitaibel stb.-féle kéziratok katalogizálásánál, az egyes gyűjteményekről készült lajstromok szolgáltak volna alapul.

Miután nem válnék az intézetnek dicsőségére, ha a könyvtár tisztviselői eziránt megkérdezettvén, nem tudnák megmondani, hány munkából, kötetből áll a könyvtár, ezt is össze kellett volna számlálni, és időnkint az újabb gyarapodást hozzáadni.

Ugyanily eljárás lett volna követendő a kéziratoknál és a többi gyűjteménynél is.

Hasonló repertoriumot és katalogust kellett volna készíteni a nem magyar vonatkozású munkákról is. Mivel azonban ez a gyűjte-

mény még nagy gyarapodás előtt állott, egyelőre elég lett volna a cédulakatalogust összeállítani.

E katalogusoknak alapján és segítségével kellett volna ellenőrizni azt is, hogy a Múzeumnak ajándékozott dolgok meg vannak-e valóban mind, kiterjesztvén az ellenőrzést arra is, a mi a Múzeumi Aktákban és újságban mint ajándék szerepelt; mert nagyon meg-ingatná a Múzeumba vetett hitet és bizalmat, ha tudomásra jutna, hogy valami ezekből elveszett.¹

Igy vélte Horvát István a legcélszerűbben keresztül vihetni a leltározást, és a katalogusok készítését.

Ezalatt leérkezett a nádornak a tiszttviselők november 3-iki feliratára adott válasza, mely úgy hangzott: hogy szívesen veszi ugyan, ha javaslataikat előadják, nem tartja azonban szükségesnek, hogy e miatt a leltározás elodáztassék, mintán ezúttal csak a betűrendes lajstromozást kívánja elvégeztetni. Újból meghagyja tehát, hogy lássanak a leltározáshoz, hogy még a nagyobb hidegek beállta előtt végződjenek vele: és tekintettel Jónás József ör beteges állapotára, kezdjék ezt el a természetrajzi osztályban.²

Kézhez vevén József nádor Miller jelentését, és elrendelvén az összes gyűjtemények újból történő leltározását, végre abba a helyzetbe jutott, hogy válaszolhatott Széchényinek 1819. január 15-iki felterjesztésére.

Minél nagyobbak azon érdemek, írja hozzá 1820 november 1-én, a melyeket a gróf az ő (a nádor) közeleti pályájának kezdete óta az ország hasznának és művelődésének előmozdítása körül szerzett, minél nagyobb hálával fogja az utókor említeni azt a nagy áldozatot, a melyet a hazai irodalom érdekében hozott, és ezzel honlításainak követendő például szolgált, annál inkább szeretne volna legutóbbi adományával is tanusított készségét hasonlóval viszonozni, és leveleiben ismételtén kifejezett óhajainak megfelelően, soraira válaszolni s véleményét vele közölni.

A nagy késedelmet, mely, nem tagadja, reá nézve is kellemtelen volt, részben másfélvi távolléte alatt felhalmozódott teendők, az ő felségeik fogadtatásával kapcsolatos előkészületek, részben pedig a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójának ez ügyben tanusított pontatlansága és a gróf előtt is ismeretes könnyelműsége

¹ Könyvtári irattár. A. 1820.

² Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 103.

okozták. Mindez ki fogja magyarázni hosszas hallgatását, és arra fogják a grófot indítani, hogy ezt rossz néven ne vegye. Most, hogy némileg felszabadult gondjaitól, nem akar tovább késni a válaszzal, hanem siet kívánságait teljesíteni.

Ámbár első rendelkezését, hogy a könyvtár eladásából befolyó pénzt a Múzeum tisztviselőinek fizetésére fordítsák, a jelen szűkös viszonyok közt kellő indokokkal lehetne támogatni, mint-hogy azonban remélni lehet, hogy az ország lakosainak az intézet iránt tanúsított érdeklődése, és a haza dicsőségére irányzott buzgalma, idővel a tisztviselői fizetések megjavítását is lehetővé fogja tenni, ezt most elhatározásának megfelelően ő is elejti, és inkább a segédkönyvtár létesítésére vonatkozó másik ajánlatot véli felkarolandónak, annnyival inkább, mert igen sok nehézséggel és fáradtsággal jár az ily gyűjtemény létrehozása, a melyben oly munkák is vannak, a melyeket sem utánjárással, sem anyagi áldozatok árán nem lehet többé megszerezni. Véleménye szerint az ily gazdag, sok mindent felölelő közintézet érdekeit szolgáló segédkönyvtár felállítása, nem csak a tisztviselők irodalmi munkásságát, az egyes tárgyak meghatározását tekintve lenne szükséges, hanem az ismeretkörét itt bővíteni kívánó ifjúság szempontjából is kívánatosnak mutatkozik. Ezt jegyzi meg az ajánlat céljaira, rendeltetésére vonatkozólag. A feltételekre nézve pedig, a melyekről szintén tudni óhajta véleményét, a következőket mondhatja.

Az első pontra, hogy a segédkönyvtár a magyar gyűjteménnyel ne egyesíttessék, nincs semmi megjegyzése, miután ez a dolog természetéből folyik.

A másodikhoz azt véli hozzáadandónak, hogy a nemzeti könyvtárban is meglévő másodpéldányokon kívül még azon munkákat is értékesíteni kellene, akár árverésen, akár magánúton, a mint ez a létesítendő alap javára előnyösebben lenne eszközölhető, és természetesen a kellő ellenőrzés mellett, a melyek az igazgatónak és a könyvtár őrének általa jóváhagyandó kijelölése szerint, nem lennének felveendők a segédkönyvtárba.

Nincs kifogása a 3. és 4. pontban foglaltak ellen sem, miután az ily feltételek kitűzése az adományozótól függ, és ezek nincsenek ellentétben a fő czállal; de a gróf családja is elegendő biztosítékot nyújt minden eshetőségre nézve.

A mi az 5. pontot illeti, a gróf adományát, azzal a különös

dicsérettel, a melyet nagylelkűségével kiérdemelt, a mai napon terjeszti fel a király elé legfelsőbb jóváhagyás czéljából, nem kételkedvén aziránt, hogy ő felsége az ajánlatot kegyesen fogadja, és legfelsőbb jóváhagyásával szentesíti.

A 6. pontra vonatkozólag egyetért vele abban, hogy igazságos és méltányos, miszerint azok az alkalmazottak, a kiket a gróf és családja kinevez, illetőleg kijelöl, élvezzék elsősorban az alapító nagylelkűségének gyümölcsét (a mikor és a mint ezt a Múzeum pénzereje megengedi). Ezt a könyvek elárusításából előálló tőkéből azonnal meg lehet valósítani, a mint az alapítólevél elkészült és a tőke a Múzeum rendelkezésére bocsáttatott. A segédkönyvtár céljaira megtartott munkák becsértékének megfelelő kamatokat illetőleg pedig akkor lesz ez keresztülvihető, ha a Múzeum pénzügyi viszonyai megengedik.

A 7. pont — végre — miután a segédkönyvtár létesítésének javaslata elfogadtatott, feleslegessé vált.

Egyébiránt tudomására hozza, hogy a mint Magyarországra visszaérkezett, azonnal intézkedett az ujonnan ajándékozott könyvtár felállítására iránt, és hogy azt az ő szándékainak megfelelően kezeljék. A mikor a szekrényekbe már behelyezett könyveket első ízben megtekintette, a múzeumi igazgató azt jelentette neki, hogy miután sürgeti a könyvtárra vonatkozó intézkedéseinek végrehajtását, az egymással váltott levelek kapcsán megállapodtak abban, hogy a másodpéldányokat és a kevésbé szükséges könyveket mielőbb el kell adni. Hitelt adván e szavaknak, úgy intézkedett, hogy az igazgató a nyert utasításokhoz tartván magát, az adományához kötött feltételekhez hiven járjon el a dologban, és miután tapasztalás szerint a könyveket árverésen nem lehet jól értékesíteni, megállapítván előbb az egyes munkák becsértékét, valamely könyvtár közvetítésével bocsássa áruba a könyveket. Nem tételezhette fel az irodalmi ügyekben járatos, a nemzeti intézet érdekeit szíven viselő emberről, hogy jelentésében nem mond igazat és minden igyekezetét nem irányítja oda, hogy a nagylelkű ajándékából nyert könyvek minél magasabb áron keljenek el. Bizodalmaiban azonban megcsalatkozott. Még jóval azelőtt, hogy figyelmeztetését vette volna, január hóban, feltűnőnek találván, hogy a könyveket oly olcsón adják el, az elárusítást haladéktalanul beszüntette, az igazgatót pedig igazo-

lásra szölitotta fel. Miller ezt mindenféle ürügy alatt sokaig húzta-halasztotta. Közben leveléből azt is megtudta, hogy arról a köztük állítólag létrejött megállapodásról szó sem volt. Végre Miller, most legutóbb, a maga megszokott könnyelmű modorában azt válaszolta felhívására, hogy a könyvnek mostanában nincs ára, s a mit eladott, azért nem is kérhetett többet; de nem is adott el olyasmit, a mi a segédkönyvtár céljaira megtartandó lett volna. E nyilatkozata annál inkább felköltötte figyelmét, mert ennek a különben tudós férfinak következetlen, rendszertelen eljárását újabban más tekintetben is bő alkalma volt tapasztalni, és nem hallgathatja el azon talán nem is egészen indokolt aggodalmát sem, hogy az igazgató esetleg túl ment azon a határon, a melyet ő megvonni akart.

Miután szükséges, hogy a dolgok mostani állása minél jobban tisztába hozassék, elrendelte az egész könyvtárnak újból való leltározását, hogy ekként megállapítható legyen, mit adtak el, és mi történt a többivel. Együttal kiterjesztette e munkálatot a többi osztályra is, hogy így minden káros híresztelésnek eleje vétéssék.

A Múzeum igazgatója könnyelműen és rendetlenül járt el; de reményli, hogy a vizsgálatból ki fog tűnni, hogy az általa létesíteni szándékoltt pénzalapot nem érte akkora veszteség, mint kezdetben félni lehetett tőle, mert az igazgatót mindig olyan embernek ismerte, a ki az intézet érdekeit szíven viseli.¹

A nádor, a mint Széchenyinek írta, még ugyanezen a napon felterjesztést intézett a királyhoz és ebben előadta, hogy Széchenyi újabb tanúságot tett a haza és az irodalom iránt viseltető lángoló szeretetéről, midőn soproni könyvtárát részben a Nemzeti Múzeum mellett létesítendő segédkönyvtár céljaira, részben pedig a tisztviselői fizetések megjavítására fordítandó pénzalapra ajánlotta fel. Ezt a nagylelkű adományt kötelességének véli bejelenteni, hogy ő felsége lássa, miszerint ez a kiváló hazafi szenvedésekkel teli öregségében is megemlékszik azon kötelmekről, a melyeket, míg ereje engedte, oly példásan, oly buzgón teljesített, hogy valóban kiérdemelte, hogy a király hű alattvalójának, jó honpolgárnak, és az irodalom kiváló ápolójának neveztessek. Másrészről azon célból is ő felsége legmagasabb tudomására hozza mindezt, hogy ha majd a gróf alapítólevelét legfelsőbb jóváhagyás

¹ Fogalmazvány az országos levéltárban. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1288.

végett felterjeszti, ő felsége a királyi megerősítést kegyesen megadni méltóztassék.¹

Széchenyi már egészségi állapota sem engedte késedelmeskedni, a már oly régóta húzódó ügyben. Elolvassván a nádor értesítését, sietett kiállítani az alapítólevelet, a melyben kinyilatkoztatja, hogy gondosan megfontolván azon okokat, a melyek a Széchenyi-országos-könyvtár mellett egy segédkönyvtár felállítását javallják: meggondolván főleg azt, hogy az ily segédkönyvtár, az oly nagykiterjedésű közintézetnél, mint a minővé a Nemzeti Múzeum, az ország nádorának előrelátó, bölcs gondosságából és ő felsége atyai kegyelméből fejlődött, egyrészt az intézet tisztviselőkarának irodalmi munkásságához, valamint az itt összegyűjtött tárgyak meghatározásához segédeszközül, másrészt az intézet falai közt ismereteit gyarapítani óhajtó ifjúság tanulmányaihoz forrásul szolgál, e segédkönyvtár céljaira felajánlja a már Pestre leszállított és a Múzeumban elhelyezett gyűjteményét, és ezt örök időkre, visszavonhatlanul szeretett hazájának és a közjónak szenteli és adja.

Adományához ugyanazon feltételeket köti, a melyeket már 1819 január 15-iki nyilatkozatában is felsorolt. Eltérés a két szöveg közt csak abban mutatkozik, hogy itt most nem csupán a másodpéldányokat szánja eladásra, hanem azon munkákat is, a melyeket az igazgató és könyvtárőr nem tart szükségeseknek a segédkönyvtár céljaira, továbbá a nádor leiratához alkalmazkodva, beleegyezik, miszerint a könyvek eladása ne szükségszerűen árverés útján történjék, hanem a mint ez előnyösebbnek mutatkozik. Nemkülömben elhagyta alapítóleveléből a nádor által feleslegesnek mondott 7. feltételt is.

Az alapítólevél befejező soraiban megismétli azon ígéretét, hogy a mint eddig mindig arra irányozta minden törekvését, hogy tehetségéhez mérten rendelkezésére bocsássa hazájának és honfitársainak a nemzeti dicsőség előmozdítására szükséges kulturális segédeszközöket, úgy ezentúl sem fog egy alkalmat sem elmulasztani ezen segédkönyvtár gyarapítását elősegíteni.²

Az alapító levelet Széchenyi november 30-án a következő sorok kíséretében — az utolsók, a melyeket a könyvtár ügyében

¹ Fogalmazvány az országos levéltárban. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1288

² Másolat az igazgatósági irattárban. A. 1820. Nr. 116.

és egyáltalában a nádorhoz intézett — küldötte meg az ország nádorának.

»Nem vagyok képes szavakba foglalni azt az örömet, halát, a melyet Fenséged november 1-én kelt sorai bennem keltettek. Örvendek, hogy Fenséged, a szeretett hazám dicsőségére, polgártársaim javára és a tudomány előmozdítására felajánlott segédkönyvtárt nem csak kegyesen elfogadni, hanem legfelsőbb jóváhagyás végett ő felsége elé terjeszteni méltóztatott. Fogadja Fenséges Uram mindezekért hálás köszönetem nyilvánítását.

Ki akarván érdemelni Fenséged nagy jóságát a jövőre is, a segédkönyvtár alapító levelét, a melybe felvettem a Fenséged által jóváhagyott feltételeket is, Fenséged bölcs szándékához mértén elkészítettem, és ezennel mellékelem, alázattal esedezvén, hogy ha Fenséged helyeslésével találkozok, azt legfelsőbb jóváhagyás céljából ő felsége elé vinni kegyeskedjék.

Őszintén megvallom, hogy én a soproni könyvtár eladását illetőleg a Múzeum igazgatójával levelezést nem folytattam, sőt nem is akartam vele levelezni, s nem is levelezhettem; mert hiszen az egész ügy Fenséged elhatározásától tétetett függővé, a mit az igazgató tartozott volna kieszközölni, még mielőtt a könyvek eladását megkezdette.

Elég jó forrásból tudom, hogy több oly munkát is eladtak, a mit meg kellett volna tartani a segédkönyvtár céljaira; bízom azonban benne, hogy azok az irodalmi emberek, a kik ezeket megvásárolták, visszatérítettven pénzüket, szívesen vissza fogják adni e könyveket.

Hogy Fenséged úgy az országos, mint a segédkönyvtár újból való leltározását bölcs előrelátással elrendelni méltóztatott, hálásan köszönöm.

Azon munkáknak, a melyek a magyar könyvtár nyomtatásban megjelent katalogusaiban foglaltatnak, s a melyeket én pontosan átadtam, meg kell lenniök. Azoknak a könyveknek a jegyzékét pedig, a melyek később jutottak az országos könyvtárba, ellátva az átvételt tanúsító igazgató névaláírásával, valamint a földabroszok, képek, czimerek, sajtókész s a cenzúra által jóváhagyott katalogusát, a legközelebbi alkalommal meg fogom küldeni Horvát István örnek, használatra, azon kérelemmel, hogy a leltározás befejeztével nekem visszaküldessenek.¹

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1384.

el törlescsere is megkötötték.

Utóbbára vegyük a fidesz Kőszegre azt az 22. Kikötőt a Tefamontarabak calézetra, minek eddig csöke meg nem keverett, egyébb Barátia Fürtyein, és csökejein, és mindegyik névvel a Kőszegre vételezett, botanikus Kerek, újabban magukat calézettyekbe és mártogatják. Kelt Berbea December hó 24-én 10^{dik} napján 1825^{ik} évi rendeltetés
Prof. J. J. J. J. J.

Előttünk

Prof. J. J. J. J. J.

Prof. J. J. J. J. J.

Prof. J. J. J. J. J.

Prof. J. J. J. J. J.

Prof. J. J. J. J. J.

Tefamontarab

SZÉCHÉNYI VÉGRENDELETE.

Széchenyi, a ki már érezte arczán a halál lehelletét, nagy nyugtalanságtól szabadult meg, hogy az alapítólevelet végre elküldhette. Most még néhány ügyet kívánt elrendezni.

December 10-én megsemmisíti 1814 évi végrendelezését, valamint későbbi pótvégrendeleteit, és újból intézkedik javairól.

Magyar nyelven irt végrendeletének bevezető soraiban e megható szavakat olvassuk: »Bűnös lelkemet a mindenható Teremtőnek, Megváltómnak és Megszentelőmnek mérték nélkül való irgalmába ajánlom, és teljesen bizván a szegény bűnösök iránt többször is megígért szánakodásában és engedelmében, de leginkább maga személyének a keresztfán ugyan a bűnösökért tett feláldozásában, köteles alázatossággal, és érdemtelenségemnek igaz megismerésével, úgy nemkülömben számos és terhes bűneimnek löredelmes megbánásával kívánok bizodalmasan szent ítélőszéke elejbe lépni, és ott nem érdemem, hanem csupán könyörületessége után irgalmasságért esedezni és feloldozásonkat mindenhatóságtól és vele öröktől fogva élő kegyességétől el is várni.«

A végrendelet 20—21. pontjaiban megemlékezik gyűjteményeiről is. »Kedves magyar hazámnak ajándékozott Bibliothecában külömbféle gyűjteményeknek, nevezetesen a könyveknek, kéziratoknak és pénzeknek Catalogusait nyomtatásban már kiadtam, a hátralévőknek kinyomtatását megígértem: ha ezeknek kiadatását már elkezdtettem volna, fiaim végrehajtsák: ha pedig azt nem tehetném többé, tehát fiaim azokat holtam után kinyomattassák, activa capitalisaimból vetessenek az arra szükséges költségek. Továbbá fiaim szorgalmasan figyelmezzenek azon jusnak fenntartására, mely a Bibliotheca fundationalissa és a királyi diploma által familiámnak adatott, hogy az ország könyvtárja mellett szolgáló individuumoknak, ha hivataluk megüresedik, hármat candidálhasson.

A mult esztendőben a soproni második Bibliothecámat is szeretett hazámnak ajándékoztam oly conditíóval, hogy annak becsübeli árából összveszerzett capitalisnak interesséből az Ország könyvtárja mellett szolgáló három individuumok fizetése javíttasson. Hogy ezen szándékom teljesíttessen, ügyeljenek rá fiaim.«¹

A szegény beteg életerejét a másfélévi súlyos betegség ekkor már teljesen fölemésztette.

¹ Széchenyi levéltár. I. kötet, 3. szám, II. csomag, 120. szám.

Titkára, Pigay Antal, már augusztus 26-án megírta Horvát Istvánnak: »ő exja nagyon bágyadt,¹ tegnap este hetedszer csapoltatott meg, és ebben a hónapban már másodszor: semmi reménységünk sincs életének megtartásához, csak az bizonytalan még, hogy mennyi ideig fogja húzhatni ezen fatális vizibetegségben nyomorult állapotját.«²

Október 6-án ismét ezeket írja neki: »ő exja napról napra gyengül; már nyolcz izben nyitották meg a lábát; a napokban a folytonosan növekedő nedvek miatt kilenczedszer lesz megcsapolva egész testében.«³

Deczember 10-én, a mikor végakarátát tollba mondja, ő maga így szól: »Istennek kegyelméből még ép észszel bírok; ámbátor hosszabb nyavaláskodásom miatt az erőm lankadtabb.«

Attól fogva, hogy elrendezte földi ügyeit, már csak a halál gondolata foglalkoztatja. Intézkedik, hogy a haláláról kiadandó jelentést Bécsben német, Sopronban, Budán, Pesten magyar nyelven bocsássák szét. A legapróbb részletekre kiterjedőleg utasításokat ad a temetésre, a gyászbeszéd megtartására stb. vonatkozólag.

Így várja a halált, a hívő lélek Istenbe vetett erős bizodal-mával, csendes megnyugvásával.

Deczember 12-én a nádor, ki időközben megkapta november 30-án irt sorait, felterjesztvén az alapítólevelet a királyhoz, s kérvén annak jóváhagyását, siet erről őt értesíteni, újólág köszönetet mondván nagylelkű adományaért s biztosítván, hogy gondja lesz rá, miszerint az alapítólevélben kifejezett kívánságai teljesíttessenek.³

Levele azonban már nem találta életben: deczember 13-án, délelőtt 9 órakor visszaadta áldozatkész lelkét Teremtőjének.

Voltak nála nagyobb embereink is, a lángész vakítóbb tulajdonságaival felruházva, nagyobb akaraterevel, merészebb elhatározásokkal, zajosabb tevékenységgel megáldva: de nem volt, a ki forróbban szerette volna a hazát, a ki önzetlenebbül szolgálta volna a közjót, a ki többet és szívesebben áldozott volna a magyar nemzeti művelődésért, mint ő.

Halálát fájdalmas veszteségnek tekintette az egész ország.

¹ Múzeumi kéziratár. Irodalmi levelezések.

² U. ott.

³ Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 112. szám.

A lapok úgy emlékeznek meg kimulásáról, mint »a közszomorúság tárgyáról,« mint »nemzeti gyászról,«¹ és elmondják olvasóiknak, hogy a haza mint nagylelkű fiára mutathat rá; a főnemesség mint dicsőségének újabb alkotóját tisztelheti: a tudományok és szépművészetek pedig bőkezű gyámolítójukat magasztalhatják benne, a ki annyi s oly nagy szolgálatot tett hazájának, hogy neve egy-maga méltó emléke lesz életének.²

Alig hogy lakóul fogadták a czeni sirbolt falai a Széchenyi-országos-könyvtár legnagyobb halottját, Miller, a kinek deczember 12-én a nádor leküldötte az alapítólevél másolatát, már is változtatni kívánt volna az abban kikötött feltételeken.

Millernek ezen aggályoskodása, vagy talán inkább akadékoskodása, abban az elkeseredett lelki állapotában is lelheti magyarázatát, a melybe őt a soproni könyvtár ügyében kiadott nádori rendeletek és leiratok juttatták, s melynek minden tartózkodás nélkül kifejezést adott akkor, a mikor a nádor felhívására, hogy a Kriebel-fele munka kiadására kérjen fel valami meczenást, deczember 4-én válaszolt, kijelentvén, hogy erre nem vállalkozhatik. Mert ugyan milyen arczczal szólíthatna fel ő, a nyilvánosság előtt tönkretett ember, gyanu nélkül valakit ily áldozatra? Az ő gyalázatának hire napról napra terjed az országban. Már mindkét városban kimondták rá az ítéletet. Budán a hivatalokban, Pesten pedig a kúrián azt beszélik, hogy el fogják mozditani hivatalától, vagyonát pedig zár alá veszik. Sőt a tizenkét éves iskolásgyerekek is ezt újságolják egymásnak. Restell az utczára kimenni: és fájdalmas szívvvel várja szerencsétlenségének végét, mely merő félreértésből származott, hogy elhagyva a várost, valamely eldugott helyen fejezze be életét. Most saját magán volt alkalma tapasztalni, hogy hasztalan törekszik valaki a haza körül érdemeket szerezni magának.³

Nem lehetetlen, — mondjuk — hogy Miller e hangulata is hozzájárult ahhoz, hogy bizonyos nehézséget látott az alapítólevél kikötéseinek teljesíthetésében.

Igy pl. a 2. pontra vonatkozólag abban a nézetben volt,

¹ Hazai s Külföldi Tudósítások. 1820. Nr. 50.

² Vereinigte Ofner und Pester Zeitung. Nr. 102.

³ Fogalmazvány az igazgatósági irattárban. A. 1820. Nr. 111.

hogy mindaddig nem lehet a felség jóváhagyását az alapítványhoz kikérni, míg nem tudni, mily összeg folyik be a könyvek eladásából, miután ezt az összeget ki kell fejezni az alapítólevélben.

Kételyei voltak 3. pont iránt is. Azt méltányosnak találta, hogy a segédkönyvtár értékét megbecsüljék. De ki legyen a becsüs? A tudósok nem valók erre, mert sokszor annyira elragadja őket valamely könyv iránti előszeretetük, hogy 100 frtra is becsülnek olyasmit, a miért más 5 frtot sem adna. Erre tehát csak is valamelyik értelmes könyvkereskedőt lehetne felszólítani.

Bajos lett volna szerinte a 4. pont keresztülvitele is. Az eladásból befolyó összegről adhatna az országos pénztár nyugtatványt, de nem lehet illet kívánni tőle a segédkönyvtárról. Ez szükségtelen óvatosság, a mi valamikor még súlyos következményekkel járhatna az intézetre nézve: mert az alapítványokat rendszerint úgy teszik, hogy az intézet megszűntével a pénz visszatérítettessék, vagy pedig, ha csak a kamatokat fizették, ez beszüntetessék. Ebben az esetben pedig a Széchényi-család jogot nyerne arra, hogy a könyvek helyett azok értékét követelje vissza. Ugyanigy, ha a könyvtárt tűzvész találná elpusztítani, a veszteség ebben az esetben is a Múzeumot érné, és nem a családot.

Ezen észrevételeit — a nélkül, hogy a szakértők véleményét ezzel érinteni akarná — december 22-én, felterjesztette a nádorhoz.¹

József nádor azonban nem vette figyelembe a felterjesztést, mert az alapítólevél ekkor már a felség előtt volt.

Széchényi Lajos gróf, a megboldogultnak legidősb fia, 1821 január 5-én értesítette a nádort a családját ért pótolhatlan veszteségről, jelentvén, hogy ő fensége december 12-iki levele már nem találta atyját életben. Ő mond tehát hálás köszönetet a segédkönyvtár adományozása alkalmából nyilvánított kegyes szavakért, testvérei nevében is, kérvén ő fenségét, hogy a felség elhatározását velük annak idején szintén közölni méltóztassék. Testvéreivel együtt igéri, hogy szeretett édes atyjuk akaratát, a földabroszok stb. katalógusának saját költségükön való kiadását illetőleg, szentül teljesíteni fogják, úgyszintén gondjuk lesz arra is,

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1821. Nr. 157.

hogy az a nagyobb mennyiségű könyv, a melyet atyjuk a magyar könyvtárnak vásárolt, mielőbb Pestre szállíttassék.¹

A nádor február 16-án fejezte ki részvétét Széchényi halála felett, Lajos grófhhoz intézett levelében. A mélyen sujtott család vigasztalására nem tudott egyebet mondani, mint hogy az ily érdemes, jeles férfiúnak, a kinek hazájával szemben tanusított nagylelkűségét, és a tudományok érdekében nagy áldozatok árán kifejtett hazafias buzgalmát, 1807-ben maguk az országgyűlési rendek is törvénybe iktattak és a haza polgárai elé követendő példaképül állították, az ilyen, hazaja és királya körül annyi érdemet szerzett férfiúnak emléke örökké élni fog. Egyébként pedig megnyugvással vevén tudomásul a katalogus kiadására vonatkozó ígéretüket, magára vállalta, hogy mihielyt édes atyjuk alapítványának legfelsőbb jóváhagyása leérkezik, közölni fogja ezt velük.²

A nádort azonban ebben megelőzte herczeg Koháry Ferencz kanczellár, a ki márczius 23-án, tudomására hozván ő fenségének, hogy a király minden pontjában jóváhagyta Széchényinek a segédkönyvtár czéljaira tett alapítványát, egyidejűleg Széchényi Lajos grófnak is megírta ezt, hozzá adván, hogy ő felsége kegyelmesen megengedni méltóztatott, miszerint a királyi kegy nagyobb bizonyosságául, a melyre a megboldogult alapító ezen újabb bőkezűségével magát érdemesítette és a magyar könyvtár megalapítása körül már régebben szerzett érdemeire való tekintettel, utódainak legfelsőbb megalégedése nyilváníttassék.³

A Széchényi-országos-könyvtár történetének e minden tekintetben legérdekesebb korszaka azzal záródik, a mi 1802-ben megnyitotta: a halhatatlan Széchényi Ferencz grófnak fejedelmi alapítványával.

¹ Fogalmazvány a Széchényi levéltárban. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 115. szám.

² U. ott. 116. szám.

³ U. ott. 117. szám.

TARTALOM.

I.

Széchenyi Ferencz gróf összeköttetése az írókkal. Pártfogolja és segíti őket. 1—6. lap. Az írók véleménye Széchenyiről. Széchenyi könyvszeretete. Exlibrisei. Hajnóczy József rendezi Széchenyi horpácsi könyvtárát. Széchenyi kéziratokat és könyveket vásárol. 7—12. 1787-ben hosszabb külföldi útra megy. Érdeklődése a könyvtárak iránt. 12—13. Nagyobb erővel fog könyvtára gyarapításához. Főleg hungarikákat gyűjt. Munkatársai ebben az írók. 14—17. Széchenyi megismerkedik Kovachich Márton Györggyel. Kovachich tervei egy nyilvános nemzeti könyvtár létesítése ügyében, összeköttetésben egy irodalmi társasággal. Ezt külön iratban kifejti. József nádort megnyerni igyekszik ez eszmének. 18—26. Széchenyi megvásárolja Kovachich irodalmi gyűjteményét. Az erre nézve köztük létrejött szerződés pontjai. Széchenyi a szerződés aláírása előtt látni akarja a gyűjtemény pontos jegyzékét. Kovachich csak hiányos lajstromokkal rendelkezik. Széchenyi aláírja a szerződést 1797 január 1-én. Kovachichnak aggályai a szerződés egyes pontjai ellen. 27—34. Széchenyi megszerezni óhajtáná a Budai Krónikát. Egyéb vásárlások is foglalkoztatják. 35—38. A győztes Bonaparte előrenyomulása más irányban veszi igénybe erejét. Kovachich anyagi zavarokkal küzd és Széchenyi segítségét kéri. Kovachich a nemzeti könyvtár felállítása érdekében József nádorhoz emlékiratot intéz. Ennek tartalma. A nyilvánosság előtt is kifejti újból az országos könyvtár létesítésének szükséges voltát. 39—47. Széchenyi mindent elkövet, hogy megkapja Kovachichtól a megvásárolt kéziratokat. 48—49. Széchenyi elkészítteti Tibolth Mihálylyal könyvtárának katalógusát. Denis Mihály írja ehhez az előszót. 51—52. Széchenyi a kéziratok katalógusát Kovachich-csal óhajtáná elkészíttetni. Kovachich először magára vállalja ezt, később azonban mindenféle kifogással él. Széchenyi nehezítése Kovachichra. 53—56. Kovachich azt ajánlja Széchenyinek, hogy könyvtárát Czenkről vitesse az ellenség elől Pestre. Széchenyi lelkében megfogán az elhatározás, hogy gyűjteményét a nemzeti művelődés előmozdítására szenteli. 57—59. Széchenyi folyamodványa a királyhoz. A helytartótanács véleménye erről. A kancellária csatlakozik ehhez. I. Ferencz legfelsőbb elhatározása. 60—68. Széchenyi szétküldi az országban a könyvtár nyomtatott katalógusának 3 kötetét. A hazai és külföldi irodalom kedvezően fogadja. 69—70. Csokonai az ujonnan létesített országos könyvtárnál kér alkalmazást. Széchenyi

tagadó válasza. Kovachich is gondol az őri állásra. Széchényi 1802 november 25-én benyújtja a könyvtár alapítólevelét az udvari kancelláriához. Bizonyos előjogokat köt ki a maga és utódai részére. I. Ferencz király az alapítólevelet megerősíti. 71—78.

II.

Széchényi alkalmas egyént keres a könyvtárőri állásra. Megállapodik Miller személyében. Miller pályája. Ismeretsége Széchényivel. Széchényi találkozik vele Pozsonyban. 1802 november végén kinevezi őt a nemzeti könyvtár örvévé. Miller a kinevezést örömmel elfogadja. Irnokká Petravich Ignácot nevezi ki Széchényi. A kinevezéseket bejelenti a helytartótanácsnak. A helytartótanács rendezi a fizetéseket. Széchényi kinevezi a könyvtári szolgát is. 79—86. A könyvtári személyzet Czenkre utazik a könyvtár átvételére. A könyvtárt Pestre szállítják. Széchényi kifesteti a könyvtári terem mennyezetét. A gyűjtemény elhelyezése és szakok szerint való felállítása. Széchényi elkészítteti a könyvtár részére I. Ferencz szobrát. Millernek kifogásai a felirat ellen. 87—90. A könyvtár megnyitását hátráltató huza-vonák és akadályok. Megkezdődnek az adományok az országos könyvtár javára a társadalom minden osztályából. Széchényi is folyton gazdagítja a gyűjteményt. Széchényi intézkedik, hogy az adományozók névsora a lapokban közöltesse. Miller buzgólkodása. Találkoznak olyanok is, a kik nem helyeslik, hogy mindent Pesten gyűjtsenek össze. 91—98. Tibolth elkészíti a könyvtár katalógusának I. pótkötetét. Engel Keresztély János írja ehhez az előszót. A szaklapok véleménye a katalógusról. Széchényi szétküldi a példányokat. 99—104. Ajándékok a könyvtár gyarapítására. József nádor ünnepélyesen megnyitja a könyvtárt 1803 december 10-én. A könyvtár állománya. 104—107. Széchényi a helytartótanácsnál szorgalmazza a köteles példányok beküldését. A helytartótanácsi rendelet 1804 február 28-áról a köteles példányokról. A könyvtárt azon veszély fenyegeti, hogy kiköltöztetik az eddig elfoglalt helyiségekből. A helytartótanács ezt megakadályozni igyekszik. Bärnkopf rektor szerint a könyvtárt nem lehet egy épületben hagyni a szemináriummal. Széchényi megbízza Millert, keressen helyiséget a könyvtár részére. Miller eredménytelenül fáradozik ez irányban. 108—112. Petravich könyvtári irnok lemondása. Széchényi a lemondást elfogadja és kinevezi helyére Gruber Károlyt 1805 június 4-én. Miller a kinevezés ellen nyilatkozik. Széchényi éles hangon válaszol Miller kifogásaira. 113—116. Brunsvik és Eszterházy grófok megszerezni igyekeznek az intézetnek Giovane hercegné gyűjteményét. Teleki Sámuel gróf véleménye. Miller felhívást fogalmaz a törvényhatóságokhoz a szükséges pénz összegyűjtésére. Későn érkezik le a felség engedélye a pénzadományok gyűjtésére. 117—120. 1805 november 18-án a nádor elrendeli, hogy Miller a könyvtár kincseit az ellenség elől Temesvárra vigye. Temesvári viszonyok. Gruber értesítései Millerhez a pesti hírekről. Miller a gyűjteményt Temesvárról visszaszállítja Pestre. 121—126. Kovachich ajánlata a könyvtár elhelyezésére nézve. A király elrendeli, hogy a könyvtár a pálos kolostorból kihelyeztesse. Széchényi folyamodványában a rendelet visszavonását kéri. A felség ragaszkodik elhatározásához. A könyvtár átköltöztetése az egyetemi

épületbe. 127—135. A könyvtár öröndetes gyarapodása. A gyarapodási napló feljegyzései. Széchényi újabb adományai a könyvtár javára. Miller kicsinylőleg nyilatkozik ezekről. Tibolth e miatt több méltányosságra inti őt. 136—140. Tibolth elkészül a könyvtári katalógus II. pótkötetével. Szerdahelyi György Alajos előszava ehhez. A könyvtár vendégkönyve. Miller fizetésemelésben részesül. 141—146. Miller és Gruber egyenetlenkedése. Gruber lemond állásáról. Helyére Széchényi 1806 szeptember 17-én Strázsay Józsefet nevezi ki. Ferencz király látogatása a könyvtárban. Az olvasóterem berendezése. A kéziratok használatának módja. 147—152.

III.

A M. N. Múzeum létesítésének eszméje. Miller nézetei erre vonatkozólag. József nádor pártfogolja az eszmét és egy bizottságot bíz meg tanulmányozásával. A Nemzeti Múzeum tervezete. A nádor megküldi ezt a hatóságoknak 153—165. A vármegyék ajánlatai. Az 1807. XXIV. törvényezikk. Grassalkovich herczeg ajándéka. Adományok és alapítványok a Nemzeti Múzeum céljaira. 166—169. Széchényi megküldi az éremgyűjtemény nyomtatott katalógusát a hatóságoknak. Az 1808-iki pozsonyi országgyűlés határozata a Nemzeti Múzeum létesítése ügyében. 170—171. Kovachich is hozzájárulni kíván a könyvtár gyarapításához. Végrendelésében felajánlja kéziratait a nádornak. József nádor megveszi a kéziratgyűjteményt a könyvtár céljaira. Ugy szintén megveszi Eder Károly kéziratait is. Széchényi újabb vásárlásai. Mások is adományoznak a könyvtárnak. 172—176. A nyomdatulajdonosok mulasztásai a köteles példányok beküldése körül. Miller ez ellen a nádorhoz fordul. Széchényinek is panaszkodik e miatt és tudósítja a könyvtári és múzeumi ügyek állásáról. Széchényi válasza. 177—180. József nádor 1808 október 25-én kinevezi a Múzeum harmadik hivatalnokának Haliczky Antalt. Miller kitüntetéshez óhajt jutni. Elintéztést nyer a Grassalkovich-féle telek ügye. Miller újabb állás szervezésére gondol. Majd a tisztviselők fizetésének javítását sürgeti. A nádor nagyobb fizetéseket állapít meg. 181—184. A nádor 1809 június 10-én utasítja Millert, hogy az intézet becsesebb kéziratait, drágaságait a francia háború veszélyei elől Temesvárra szállítsa. Miller kénytelen Nagyváradra menni és a magával vitt dolgokat itt elhelyezni. A könyvtár helyiségeit kórházzá akarják átalakítani. József nádor ezt megakadályozza. Millert november 21-én felhívja a nádor, hogy térjen vissza Pestre. Miller kénytelen útját elhalasztani. Végre 1810 márczius 4-én visszaérkezik. 185—190. Miller nagyváradi szerzeményei a könyvtár céljaira. Az 1809. évi könyvtári gyarapodás. Miller értesíti Széchényit visszaérkezettéről. A szolgálai állás megüresedése. József nádor 1810 április 24-én Cseronka Andrást könyvtári szolgáivá nevezi ki. Széchényi, hivatkozva jogaira, nem veszi tudomásul a kinevezést. 191—193. Az éremgyűjtemény átadása. József nádor érdeklődik a kéziratok használata iránt. Miller lemondást emleget. Ennek okai. A nádor ismét javítja a tisztviselői fizetéseket. 194—197. A nádor kinevezi a természetrajzi osztály örét. Széchényi aggályai a kéziratkatalógus szerkesztését illetőleg. Szeretné a metszetek, térképek stb. katalógusát is kiadni. Miller hosszabb

válasza erre. A metszetek katalógusának kiadását nem ajánlja. Miller gyanus nyilatkozatai a tisztviselők kinevezésének jogát illetőleg. Széchényi féltékeny gonddal őrökdi jogai felett. Az 1810. év alapítványai és gyarapodásai. A nádor fokozódó érdeklődése és támogatása. 198—209.

IV.

Miller munkakedve. A Múzeum katonai őrséget kap. Marczibányi István örökösei különféle régiségeket ajánlanak fel az intézetnek. Miller 1811 ápril 1-én a nádor elé terjeszti a szolgálati szabályzat tervezetét. Ennek általános és részleges intézkedései. Az igazgató és örök hatásköre. A többi tisztviselő és a szolgálk teendői. 210—222. Miller a szabályzathoz csatolja a tisztviselői fizetések költségelőirányzatát. A Múzeumi Akták kiadására vonatkozó javaslata. Az ország pénzügyi viszonyainak kedvezőtlen állapota. Az 1811 február 20-iki devalvatio. A Múzeum anyagi veszteségei. Miller egyelőre kénytelen lemondani javaslatainak megvalósulásáról. 223—225. A köteles példányok beküldése körül történő mulasztások. Miller javaslatot terjeszt a nádor elé a nyomdászok megrendszabályozása ügyében. E javaslat intézkedései. A nádor átteszi ezt a helytartótanácsához. A helytartótanács kikéri erre vonatkozólag a hatóságok véleményét. József nádor kiadja a látogatások idejét szabályozó napirendet 1811 január 30-án. 226—229. A nádor szabályozza az egyetemi hallgatók látogatását. Intézkedik a könyvkötésre nézve. Hozzjárul a Múzeumi Akták kiadásához. Miller a gyűjteményeknek más épületbe való elhelyezését tervezi. E célra a szerviták épületét óhajtaná megszerezni. Miller ajánlata a Nemzeti Múzeum elnevezésére vonatkozólag. 230—233. Széchényi szembaja következtében lemond hivatalairól. Elhatározása felől értesíti Millert. Miller válaszában szintén nyugalom után kívánczik. Kimerítő jelentést terjeszt a nádor elé a Múzeum egyes osztályairól. A könyvtár ismertetése és állaga. A könyvtár bélyegzői. Miller külön pénzalapot óhajtana teremteni a külföldi magyar vonatkozású művek megszerzésére. A köteles példányok ügyén is törvényhozási úton kíván segíteni. 234—239. Széchényi levele Millerhez, a melyben állásában való maradásra bíztatja. Miller azonban azt válaszolja, hogy már benyújtotta lemondását a nádornak. Mielőtt a nádortól a felmentését kérné, két munkálatot terjeszt a nádor elé. Az egyiket a szolgálati szabályzat kibővítése céljából állította össze, a tisztviselők kinevezésére, javadalmazására, az intézeti pénzalap kezelésére, a gyűjtemények gyarapítására s az ügykezelésre vonatkozólag. A másikat a Magyar Tudós Társaság felállítása ügyében. 240—245. Miller a Magyar Nemzeti Múzeumot és a Magyar Tudós Társaságot ugyanazon az alapon akarja létesíteni. Az eddig felmerült tervek keresztülvitelében nem bízik. A Tudós Társaság megvalósítását már előkészítette József nádor a Múzeum megalapításával. A Tudós Társaság célja azonos a Múzeuméval. A pénzalap meg van erre. A tagok választása. A Nemzeti Múzeum választott tagjainak valamely megkülönböztető jelvény engedélyeztetnék. A jelvényt a nádor külön okmány nyál adományozná s általa az illető a Nemzeti Múzeum tagjává avattatnék. A tagok kötelezettségei. Előbbre jutna így a magyar nyelv művelése is. 246—254. Az 1811. évi pozsonyi országgyűlés. A nádor

benyújtja az országgyűlésnek a Nemzeti Múzeum állapotáról szóló jelentését. Úgyszintén Miller munkálatait, a szolgálati szabályzatot, eskümintát, napirendet, az alapítók, adományozók névsorát. A nádor azt ajánlja, hogy az évi gyarapodás a Múzeumban közszemlére tétessék ki; hogy az intézet mellett Tudós Társaság létesíttessék; és az intézet céljaira megfelelő épület emeltessék. 255—258. Széchényi eltéríteni igyekszik Millert lemondási szándékától. Miller ennek daczára benyújtja a nádorhoz lemondását. Elhatározását egyrészt a nagy drágasággal indokolja, a mely oka annak, hogy nem képes fizetéséből megélni, másrészt abból származó elkedvetlenedésével, hogy nem kapott kitüntetest. József nádor felemeli Miller fizetését és 1812 márczjus 1-én kinevezi a Nemzeti Múzeum igazgatójává. Miller megköszöni a kinevezést és kijelenti, hogy megmarad az intézetnél. 259—265.

V.

Miller azzal kezdi meg igazgatói működését, hogy eltávolítja az intézettől Strázsay Józsefet. Strázsay hanyagsága, anyagi zavarai. A nádor elfogadja Strázsay lemondását. 266—269. A törvényhatóságok a köteles példányok kezelése ügyében. A helytartótanács az eddigi legfelsőbb intézkedések alapján kívánja rendezni a köteles példányok ügyét. Millert nem elégíti ki a helytartótanács intézkedése és ezt a nádorhoz intézett felterjesztésében is kifejti. 270—274. Széchényi üdvözli az új igazgatót és kéri, ajánljon neki alkalmas egyént a könyvtárőri állásra. Nem válaszolván levelére Miller, újból felkeresi őt soraival és megismétli kérését. 269—276. Miller Széchényit, kinevezési jogának kijátékozásával, befejezett dolog elé öhajtaná állítani. Utódjául Horvát Istvánt szemeli ki. Horvát kineveztetésének híre Bécsben. 277—278. Miller 1812 május 16-án válaszol Széchényi levelére. Levelében még attól is meg akarja fosztani Széchényit, hogy az intézet alapítói közt szerepeljen. 279—284. A gróf 1812 július 1-én nyugodt méltósággal czáfolja meg Miller bántó állításait és kijelenti, hogy a könyvtárőri kinevezéshez ragaszkodik. 285—288. Széchényi a nádornak is elpanaszolja a rajta esett méltatlanságot és kéri, támogassa őt bölcsességével a könyvtár őrének kinevezésében. Miller úgy igyekszik a nádor előtt feltüntetni a dolgot, mintha az intézet létérdeke kívánná, hogy a kinevezési jogot a fővédnök gyakorolja. Javaslatot tesz a többi állás betöltésére nézve is. 289—299. Miller javasolja, hogy a Múzeum igazgatója az ország történetírója czímet viselje. Pecsétet kér az intézet használatára. 294—295. Széchényi nem nyervén választ a nádortól, szeptember 8-án újabb felterjesztéssel él. Kéri, közölje vele offensege a Miller helyére állítandó egyén nevét kinevezés céljából. A nádor szóbeli nyilatkozata. Horvát István Széchényihez folyamodik a könyvtárőri állásért. Széchényi válasza. 296—299. A nádor Miller ajánlatára Horvát Istvánt bizza meg a pozsonyi káptalan könyvtárának átkutatásával. József nádor felhívja a káptalant, engedje át az országos könyvtárnak a Horvát István által jegyzékbe vett dolgokat. A káptalan fejedelmi ajándékának átvételére Horvát István megy Pozsonyba. Az átengedett kéziratok és nyomtatványok jegyzéke. 300—305. Miller buzgólkodása a könyvtár érdekében, a nádor hathatós közbenjárásának felhasználásával.

Koller József ajándéka Jankovich Miklósnál. Kovachich Márton György kéziratái Jankovichnál. Miller véleménye Jankovich felől. Miller panaszai a köteles példányok hiányos beküldése ügyében. Kyss Sándor előadást tart a könyvtár termében. Miller bánkódva zárja le az 1812. évet, hogy még mindig nem részesült kitüntetésben. 306—310.

VI.

Széchenyi nem mutat neheztelést Miller iránt, a könyvtárőri állás betöltése ügyében vele szemben követett eljárás miatt. Felkéri őt, ismertesse a Nemzeti Múzeum alapítását a Hesperus című ujságban. Miller szerint a nádor megtiltotta ezt. Miller 1813 február 20-án elküldi Széchenyinek a kézirat-katalogus I. kötetének kéziratát. Széchenyi arany szelenczét küld ezért neki ajándékba. Miller elérékenyülve köszöni ezt meg és értesíti a gróft, hogy hozzáfogott a metszetek katalogusának összeállításához. 311—313. Széchenyi Schwartner Mártont kéri meg a kézirat-katalogus előszavának megírására. Schwartner előbb kitér ez elől, később mégis hajlandónak mutatkozik a megbízás elfogadására. 314—316. Miller panaszkodik Széchenyinek, hogy Bécsben rossz néven veszik tőle a nemzeti intézet szolgálatát. A metszetek, földabroszok stb. katalogizálására tervezetet dolgozott ki és ezt megküldi Széchenyinek. A tervezet megnyeri Széchenyi tetszését. 317—318. Miller örömét fejezi ki efelett és írja a grófnak, hogy belekezdett a metszetek katalogusának írásába. Tibolthoz intézett levele. Széchenyi mutatványul iveket küld Millernek a kézirat-katalogus nyomásából. 319—323. József nádor a szőnyi lelet átvételével nem Horváth Istvánt, hanem Tehel természetrajzi őrt bízta meg. A Múzeum előtti őrséget beszüntetik és ismét visszaállítják. Miller újból kérelmezi a nádortól Horvát István kinevezését. 324—325. Az 1813. év nyarán a múzeumi telek kérdése szerencsés megoldást nyer. Miller és Tehel kölcsönös neheztelésének okai. Miller újabb panasz a Tehel ellen. A nádor nem ad neki igazat. Miller emiatt lemond hivataláról. A nádor nem fogadja el a lemondást. 326—328. Széchenyi kéziratokat és nyomtatványokat küld a könyvtárnak. Miller viszont egy a kézirat-katalogus elé szánt értekezést küld a grófnak. 1814. október 26-án három uralkodó tekinti meg az intézetet. I. Ferenc király a tapasztaltak felett legnagyobb meglepődését nyilvánítja. 329—331. Miller nagymérvű elfoglaltságával menti Széchenyinnél, hogy az ajándékol küldött könyvek jegyzékét még nem származtatta vissza. A régi buzgósággal fárad azonban még mindig a becsesebb nyomtatványok, kéziratok megszerzésén. Frankfurt városa az intézetnek ajándékozta Hartvic püspök legendáját. Egyéb szerzemények. 332—334. Miller panaszt emel a nádornál, hogy a köteles példányok nem közvetlenül a könyvtárnak küldetnek be. A nádor leír ez ügyben a helytartótanácsnak. A helytartótanács azt ajánlja, hogy a Múzeum igazgatója esetről-esetre jelentse be nála az elmaradt nyomtatványokat. Miller összeírja az 1803—1814. évekből hiányzó munkákat és a jegyzéket felterjeszti a nádorhoz, 335—336. József nádor kieszközli, hogy míg a Tudományos Akadémia létrejön, Sándor István alapítványa a Múzeum céljaira fordíttassék. A Marczibányi-féle alapítvány. A pályakérdések kihirdetése és megbírálása. 337—340. Kriebel János munká-

jának tervezete. A nádor felkarolja Kriebel vállalkozását. Miller bizalmatlansága a siker iránt. Újból kéri a nádort, nevezze ki a könyvtárhoz Horvát Istvánt. Horvát kisebb fizetéssel is vállalkozik az állásra. A nádor még mindig vonakodik a kinevezéstől. 341—334. A Múzeumi Akták kiadása. Széchényi szorgalmasan nyomtatja a kéziratkatalogust. A könyvtár emléktáblája. 345—346. Új lökést nyer a könyvtár őrének kinevezése. A nádor belátja, hogy a kinevezést tovább halogatni nem lehet. 1815. december 7-én József nádor kinevezi Horvát Istvánt a könyvtár őrévé, miután Széchényi is különösen ajánlotta neki. Miller öröme a kinevezés felett. Horvát István a kinevezésről. Széchényi nem nyilatkozik. 347—350.

VII.

Miller lépéseket tesz a nádornál, hogy a legutóbb kinevezett Horvát Istvánt illesse a rangsorozati elsőség a múzeumi örök közt. A nádor azonban a hivatalbalépés sorrendjét állapítja meg. Horvát István gyakori távolléte. Az 1816. év tavaszán megjelenhetik a kéziratkatalogus. Az utolsó pillanatban a rézmetsző munkája miatt némi akadály merül fel. Miller emiatt szemrehányásokkal illeti Széchényit és kijelenti, hogy a metszetkatalogust nem folytathatja. Széchényi válasza. Tibolth levele. 351—358. A kéziratkatalogust a lapok egyhangú lelkesedéssel fogadják. Az előszót Miller írta hozzá. Értekezése a kéziratgyűjteményekről. 359—360. Miller felterjesztése a nádorhoz Kriebel vállalata ügyében. Sándor István könyvei. József nádor Kovachich József Miklóst kinevezi 1816 június 27-én könyvtári adjunctussá. Miller ezt a lapokban közzéteszi. Kovachich atya tiltakozik a közlés módja ellen. 361—363. Széchényi a családi levéltárába tartozó iratok visszaküldésére kéri fel Millert. Miller Sopronban és Bécsben Széchényi vendége. Bécsi útjának célja. Megköszöni Széchényi vendégszeretetét. 364—366. Miller kifakadásai az elhalt Tehel ellen. Felterjesztése a nádorhoz az egyes osztályokban tapasztalt mulasztások ügyében. Javaslatai erre nézve. 367—369. Miller kir. tanácsossá nevezetik ki. Miller elégtelensége. Vitéz József hagyománya a Nemzeti Múzeum javára. Miller kifogásolja az alapítólevél intézkedéseit. A metszetek katalogusa. 370—374. Miller átalakíttatja a Nemzeti Múzeum új telkén lévő épületet a régiségtár és könyvtár céljaira. Széchényi hozzájárulása az átalakítási költségekhez. A könyvtár átszállítása az új helyiségbe. A gyűjtemények elhelyezése. 375—378. József nádor elismerését fejezi ki Miller tevékenysége felett. Megtiltja azonban, hogy a jövőben előzetes hozzájárulása nélkül ily átalakítások történjenek. A Múzeumi Akták kiadása. A nádor megtagadja a nyomdával kötött szerződés jóváhagyását. Miller zavara. A nádorhoz intézett felterjesztésben igazolni igyekszik eljárását, és a nádort elhatározásának megmásmítására bírni. Kijelenti, hogy más szerződést nem köthet. 379—384. A nádor leirata Millerhez. Czáfolja Miller állításait. Beleegyezését adja, hogy a Miller által kötött szerződés végrehajtható. Millert utasítja, hogy maradjon meg a köteles önmérséklet határai közt. 385—386. A Marczibányi-alapítvány jutalomdíjainak első kiosztása a Nemzeti Múzeum épületében. A bíráló bizottság tagjai. Az első jutalmazottak. Az ünnepély története. 387—389. Miller csüggedtsége az 1817. év utolsó nap-

jaiban. A Múzeumi Akták II. kötetének előkészítésére gondol. Kitaibel Pál egyetemi tanár hagyatéka. Tököly Sabbas a könyvtár mellett egy szláv-szerb alkalmazott számára állást óhajt létesíteni. Alapítványának feltételei. Miller több okból elfogadandónak mondja az ajánlatot. A nádor visszautasító válasza. Ennek okai. Megelégedése Tököly áldozatkészsége felett. 390—394. A könyvtári helyiség bebutoroztatára. Visszakéri a kikölesznözt becsesebb kéziratokat. Az idő alkalmas volta a revizióra. Újabb gyarapodások. Széchenyi ajándékai. A Kitaibel-féle gyűjtemények megvétele. Kéziratainak kiadása. Keesz István technológiai gyűjteménye. 395—397. József nádor Németországba készül. Miller az ő közbenjárásával megszerezhetni reményli a wolffenbütteli Korvin-kódexeket. Széchenyi soproni könyvtára. Erre vonatkozó tervei és végrendeleti intézkedései. Elhatározza, hogy terveit még életében megvalósítja. 398—400.

VIII.

Széchenyi soproni könyvtárát felajánlja a Nemzeti Múzeum céljaira. József nádor hálás érzelmekkel fogadja a nagylelkű ajánlatot. Horvát Istvánt kiküldi a könyvtár átvételére. Széchenyi értesíti Millert adományáról. Miller nem érzi magát hivatottnak a gróf terveinek végrehajtására. Nincs megelégedve a tett intézkedésekkel. Javaslat a könyvek eladására és a pénz felhasználására vonatkozólag. 401—405. Széchenyi válasza Millerhez. Horvát István útja Sopronba. Véleménye a soproni könyvtárról. Széchenyi meggyőzi a segédkönyvtár szükséges voltáról. Millert is meg akarja nyerni ez eszmének. Miller nem lelkesedik ezért. 406—409. Széchenyi 1819. január 15-én értesíti József nádort a segédkönyvtár felállítását célzó terveiről. Bizonyos feltételeket köt ki. Millert is felkéri, támogassa felterjesztését. Miller hamis világitásban mutatja be a nádornak Széchenyi tervének kialakulását. 410—414. Horvát István lázasan dolgozik a könyvtár átvételén. Beszámol a grófnak munkája eredményéről. Tibolth levele Millerhez a könyvtár ügyében. A könyvek elszállítása Pestre. Horváth István hivatalos jelentése soproni küldetéséről a Múzeum igazgatójához. Újból kéri Millert, eszközölje ki a nádornál a segédkönyvtár felállítását. Miller jelentése. Javaslatai a könyvek elárúsítására nézve. 415—421. Miller portómentességet óhajt kieszközölni a Múzeumnak. A helytartótanács lépéseket tesz ez irányban. A portómentesség nem engedélyeztetik. Kriebel munkájának kiadása. A Marczibányi-bizottság odaitéli a pályadíjat. Miller véleménye a fel nem vett jutalomdíjak hováfordításáról. 422—424. Miller összeírta a soproni könyvtár kettős példányainak jegyzékét. Majd összeírta az összes klasszikus munkákat. József nádor visszaérkezvén külföldi útjáról, meglátogatja a Nemzeti Múzeumot. Miller jelentése alapján elrendeli a kevésbé szükséges munkák eladását. Horvát István lemond állásáról. Elhatározásának okai. A közte és Miller közt kiélesedett viszony. Ennek előzményei. Horvát István levele Millerhez. 425—430. Miller javaslatot tesz a Marczibányi-bizottság által megjutalmazott pályamunkák kiadására vonatkozólag. A nádor nem fogadja el a javaslatot. Utasítja őt a Múzeumi Akták II. kötetének kiadására. Miller újabb javaslatot terjeszt a nádor elé a jutalmazott pályamunkák kinyomatására vonatkozólag. A nádor ezt sem tartja keresztülvihetőnek. Miller

mentségei, miért nem jelent meg a Múzeumi Akták II. kötete. 431—433. Miller hozzákezd a soproni könyvtár könyveinek eladásához. A nádor arról értesül, hogy a könyveket értéken alul árusítják el. József nádor beszünteti a könyvek eladását és Millert jelentéstételre szólítja fel. Széchényi levelei a nádorhoz. 434—435. Miller kidolgozza a könyvtár szolgálati szabályzatát. Ennek 21 pontja. Horvát István megmarad lemondási szándéka mellett. Barátai vissza akarják ettől tartani. 436—440. József nádor újból szigorúan utasítja Millert, hogy a könyvek eladásáról mielőbb jelentést tegyen. Miller kimagyarázni igyekszik mulasztását. A nádor elrendeli, hogy az intézet őrei a gyarapodási naplót pontosan vezessék. Egy másik leiratában pedig intézkedik, hogy az erre kijelölt bizottság a Nemzeti Múzeum összes osztályaiban tartson leltározást. A tisztviselői kar tanácskozása és felirata a nádorhoz. 441—444. Horvát István tervezetet dolgoz ki a könyvtár leltározásának keresztülvitelére és a katalógusok összeállítására nézve. 445—450. József nádor válasza Széchényinek 1819 január 15-iki felterjesztésére. Megmagyarázza a késedelem okát. Elfogadja Széchényi feltételeit, és beleegyezik a segédkönyvtár felállításába. Nyilatkozata Miller eljárásáról. Felterjesztése a királyhoz Széchényi újabb adományára vonatkozólag. 451—454. Széchényi alapítólevele. Utolsó levele a nádorhoz. Végrendeletének intézkedései könyveire vonatkozólag. Betegsége. Halála. Halálát fájdalmas vesztésnek tekinti az egész ország. 455—460. Miller aggályoskodása Széchényi alapítványának némely pontját illetőleg. A nádor nem veszi figyelembe észrevételeit. Széchényi Lajos gróf értesíti a nádort atyja haláláról. A nádor részvétirata. A király jóváhagyja Széchényinek a segédkönyvtár céljaira tett alapítványát és megengedi, hogy az alapító utódainak legfelsőbb megalégedése nyilváníttassék. 461—462.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

Rövidítések: es. = család; kir. = király, királyi; kny. = könyvnyomda; ktár = könyvtár;
ltár = levéltár; pk. = püspök; vm. = vármegye.

Abauj vm. 362.

Acta Musei Nationalis 211, 213, 215,
216, 220, 223—225, 231, 239, 245,
258, 281, 312, 339, 345, 355, 377,
380—386, 390, 424, 428, 429, 431,
433, 451.

Aczél 320.

Adjunctus l. Segédőr.

Adonyi ktár 300.

Aesop 362.

»**Agendarius liber**» 305.

Akadémia, Tudományos — 7, 22, 165,
242, 245—255, 337, 345, 432.

Akták, Múzeumi, l. Acta M. a.

Alagovich pk. 441.

Alapító levél, A Széchényi orsz. könyvtár
—e 77, 78, 286—288; a segédkönyv-
tár —e 455, 456, 460, 461.

»**Allgemeine Litteraturzeitung**» 12, 70.

Almásy Antal 105; — **Ignác** 320; — **Pál**
92, 194, 207.

Alvinczy József 188.

Amanu János 325, 326.

Amanuensis v. ő. Iródeák.

Andrád Sámuel 4.

Andrássy Ignác 334.

André Keresztély Károly 311, 312.

Anna királynő 397.

»**Annales Ecclesiastici Regni Hungariae**»
13.

Anonymus l. Névtelen jegyző.

Antal fhg. a német lovagrend nagymes-
tere 198, 309.

Apáczai Csere János l. Csere János.

Appanauer Ferencz fia 370; — **Ferencz**
özvegye 328.

Arad vm. 166.

Arad (város) 122, 187.

Aranka György 7, 137.

Argentoratum l. Strassburg.

Aspermont gr. 414, 428.

Augustus római császár 74, 341.

Árpád magy. fejedelem 71.

Árva vm. 166.

Ásványgyűjtemény, M. n. múzeumi —
117, 160, 161, 179.

Bacsányi János 5.

Baitay Antal 87.

Bajzáth József l. Bayzáth József.

Balázs pozsonyi kanonok breviariuma
(XIV. sz.) 303.

Barabás alitáros 137.

Baranya vm. 166, 352.

Baróthi Szabó Dávid l. Szabó Dávid.

Bars vm. 166.

Bartakovich László 207.

Bartsch bécsi könyvtár 14.

Batla Mihály 293.

Batthyáni Antal gr. 326, 375; — **Ignác**
gr. gyulafehérvári pk. 23, 51, 99; —
József esztergomi érsek 23, 49, 80,

- 326; — József nógrádi főispán 114.
115, 148.
- Bayzáth József veszprémi pk. 105, 107.
- Bács vm. 166, 352.
- Bácsi csatorna 99.
- Bánffy cs. 364.
- Bánffy György erdélyi kormányzó 46.
- Báránd 189.
- Báthory Gábor superintendens 17, 96.
387. — István 151.
- Bärnkopf Ignác 96, 111, 113, 127, 128,
131, 133.
- Beckers gr. 435.
- Beer orvos 234.
- Beleznay tábornok özv. szül. Podmaniczky
báróné 95. — Sámuel gr. 170.
- Bellegarde főkamrás 423.
- Belnay pozsonyi nyomdász 103, 126; —
György pozsonyi akad. tan. 3.
- Bene Ferencz 387.
- Benkő Ferencz 96.
- Beöthy László, bihari alispán 176.
- Beregszász Pál 387.
- Berlin 13.
- Berzeviczy Gergely 105, 151.
- Bessenyei György 22.
- Besztercebánya 270; —i káptalan 333;
—i városi ltár 334.
- Bethlen Farkas 87; — »Historia Trans-
sylvaniae« cz. munkája 13; — Gábor
98, 345, 355, 361.
- Beythe András 87.
- Bécs 4, 5, 14, 21, 26, 38, 39, 41, 56, 76,
77, 91, 94, 97, 117, 119, 120, 148,
159, 204, 234, 255, 277, 284, 287,
297, 299, 304, 305, 316, 317, 330,
364—366, 377, 381, 383, 385, 396,
397, 403, 406, 407, 410, 415, 427,
442, 459; —i jezsuita kny. 304; —
udv. ktár 333.
- Békés vm. 271.
- Bél Mátyás 16, 87, 300, 362, 395, 417.
- Bérczy János 94, 137.
- »Biblia Pauperum« 334.
- »Bibliotheca Hungarica universalis.« 26.
- Bihar vm. 166, 176, 195, 280.
- Binz bécsi antiquárius 13, 34, 314.
- Bisztriczey József 176.
- Blasius I. Balázs.
- Blumauer Antal bécsi könyvkereskedő 13,
14.
- Bocskay István 330.
- Bod Péter 22.
- Bogsch János 96.
- Bolla Márton 12, 17.
- Bonaparte I. Napoleon.
- Born Ignác 87.
- Bornemissa Péter: »Postilla« (1573) cz.
műve I. r. 305; — »Prédikációk«
(Detrekő, 1584) cz. műve 305.
- Boros Lajos 194.
- Borsod vm. 166.
- Brettschneider Henrik 96.
- »Breviarium Strigoniense« (Velence
1524) 304.
- »Breviarium Zagradiense« (Bécs 1687)
304.
- Bruckenthal-gyűjtemény 99.
- Brunswick József gr. 117—119, 120,
423.
- Brünn 304.
- Brüsszel 13.
- Buda 4, 30, 57, 58, 112, 120, 127, 128,
165, 175, 178, 184, 186, 187, 195,
228, 258, 270, 287, 297, 330, 331,
352, 362, 425, 459; —i egyetemi kny.
201, 334, 380, 383, 386; —i ferencziek
temploma 112, 130; —i gymnasium
112; —i karmeliták kolostora 113.
- Budaházy szolgabíró 189.
- Budai Ferencz 139.
- »Budai Krónika« 17, 32—36, 97, 306.
- Budapest 10, 22, 255, 276.
- Bujanovich Ágoston 308; — Ede 37, 56.
- Calvin János 16.
- Campe nürnbergi könyvkereskedő 208.
- Catullus 434.
- Ceroni Péter 207.
- Cicero 52, 156.
- Cornides Dániel 87; — könyvtár 14, 110.
- Corpus Juris 428.

- Csanád vm. 166.
 Csáky László gr. cz. pk. 207, 307, 376, 378, 379.
 Csánki kegyesrendi atya 96.
 Csekonics tábornok 121.
 Csepreg 305.
 Csere János, Apáczai — »Magyar Encyclopédia« (Ultrajecti 1653) 16.
 Csergheő Ferencz 105, 137.
 Cseronka András 192, 193, 196, 293, 297, 406, 412, 420.
 Cservenka I. Cseronka.
 Csokonai Vitéz Mihály 5, 70—75, 94, 96.
 Csokonya 130.
 Csongrád vm. 271.
 Curia I. Kuria.
 Czenk 13, 16, 26, 30, 36, 38, 49, 53, 76, 77, 79, 85, 86, 94, 116, 235, 259, 322, 406; —i könyvtár katalógusának czímlapja 50.
 Czimergyűjtemény, M. N. Múz. — 321; — katalógusa I. Katalógus.
 Czuppon György 105.
 Czittinger Dávid 87.
- D**
 Dechy Sámuel 3, 4.
 Debreczen 17, 70, 72, 74, 271.
 Dellevaux Fülöp 105.
 Demjén Antal 105; — Sámuel 137.
 Denis Mihály 8, 51, 52.
 Deschan adminisztrátor 121.
 Detrekő 305.
 Décsi Sámuel 177.
 Dégen W. bécsi antiquarius 13.
 Diószegi Sámuel »Magyar fűvészkönyv« cz. munkája 177.
 »Directorium ecclesiasticum« (N.-Szombat, 1674.) 304.
 Dlobatz Gottfried 14.
 Dlugosch János 396.
 Doloviczenyi Sándor 170, 178.
 Domonkos, Sz. — 333.
 Döry Antal (jobbházai) 96.
 Dragonics 37.
 Draskovich György 151; — »Philosophia« (Grác 1618.) cz. műve 305.
- Drezda 13.
 Dudich András 151.
 Duna 126, 316, 418.
 Durand Codex Nationalisa 13.
- E**
 Ebersberg 185.
 Eckmühl 185.
 Eders ügynök 322.
 Eger 189; —i káptalan 307; —i pki ktár 38.
 Eggenberger József 96, 137, 176, 321, 375, 404, 434, 435, 441.
 Emléktábla, A Széchenyi ktár —ja 296, 346, 347, 376, 396.
 Endrődy János 96.
 Engel János Keresztély 54, 76, 99—103, 105, 116, 172, 201, 236, 278.
 Engelné pécsi nyomdatulajdonosné 269.
 Eperjes 270.
 »Ephemerides Statistico-Politicae« 126.
 Erdődy-féle ház Budán 127.
 Erdősi Sylvester János »Új testamentom« (Sárvár, 1541.) cz. műve 305.
 Ernst József 96.
 Eskümintá, M. n. múzeumi — 257.
 Eszék 121.
 Esztergom 2; —i káptalani ktár 40, 333.
 Eszterházy János gr. 96. — József gr. 82, 93, 96, 107, 117—119, 137, 146, 154, 176, 184, 316, 441. — Miklós gr. 151; — Pál gr. 151.
 Eszterházy hg. 415.
 Eszterházy-ezred 1.
 Éder-kéziratok 450.
 Építészeti hivatal 91, 128.
 Éremgyűjtemény, M. n. múz. — 91, 93, 134, 144, 157, 160, 187, 193, 209, 256, 377, 405; — katalógusa I. Katalógus.
 Érsekújvár 202.
- F**
 Fabian József 96.
 Faludi Ferencz 87.
 Farkas András 236.
 Fasser Ferencz 96.
 Fábich József 16, 208.

- Fehér vm. 361.
 Fehérvár 178.
 Fejes János 183.
 Fejér György 387, 406, 418, 419, 438, 440; »Egy Magyar Társaság legkönynyebb, leghelyesebb felállításáról« cz. műve 246.
 Fekete Ferencz gr. (galánthai) 105.
 Ferdinánd (I.) m. kir. 38, 179, 396; — (III.) m. kir. 305; — (V.) m. kir. 88, 144, 149, 423; — flhg. 88.
 Ferencz (I.) m. kir. 26, 38, 57, 63, 68, 78, 89*, 90, 108, 110—112, 117—119, 120, 128, 131—135, 144, 146, 149, 150, 164, 168, 171, 182, 187, 195, 204, 232, 241, 249, 259, 276, 280, 281, 283, 286, 288, 296, 331, 337, 364, 370, 374, 378, 461, 462.
 Ferenczy János 277.
 Festetich Antal 169; — György gr. 19, 321, 372, 374.
 Fiala Ferencz 105.
 Fischer Flórián 184, 196; — István br. egri pk. 307.
 Forgách Ferencz 87; — Pál 306, 307.
 Fraknoi Vilmos cz. pk. 10, 86.
 Francfordia, Nicolaus de — 304.
 Frankfurti sz. Bertalan apátság 333.
 Fridmanszky kamarai titkár 330.
 Frigyes Vilmos porosz kir. 331.
 Fuchs Sámuel 96.
Ganganelli levelei 1.
 Genersich János 176, 236.
 Georch Illés 387, 388.
 Georgikon, Keszthelyi — 99.
 Giovanne Julia hgnő 117—120.
 Giunta, Lucas Antonius de — 304.
 Glosius Dániel 104, 387.
 Gottlieb váci nyomdász 226.
 Gotzigh Ignác 96, 137.
 Gömör vm. 166, 232.
 Görög Demeter 4, 15; — »Magyar átlás« cz. műve 321.
 Grassalkovich Antal hg. 167—169, 182, 231, 258, 326.
 Grác 55, 305.
 Gräser Rudolf bécsi könyvtáros 12.
 Gren Pál 419.
 Griff fogadó 168, 182.
 Gruber Károly Antal 96, 114—116, 123, 137, 144, 146, 148, 149, 153.
 Gustermann 236.
 Gyöngyösi István 87.
 Győr vm. 166, 418.
 Győr (város) 2, 186, 187, 270, 404, 406, 408, 410, 417, 418.
 Gyulafehérvár 305.
 Gyulafi család 364.
 Gyurikovits János 16.
Haberle Konstantin 367, 397.
 »Hadi történetek« 4, 16.
 Hadparancsnokság 210, 325.
 Hagenau 304.
 Hajnóczi József 10—12, 19.
 Haliczky András 96, 125, 137, 176, 180; — Antal 181, 184, 188, 189, 196, 197, 210, 262, 293, 324, 325, 327, 344, 345, 348, 351, 355, 444.
 Haller Ferencz gr. 190; — László 87; — Pál gr. 93, 95.
 »Halotti beszéd« 303.
 Hannulik János Dániel 94.
 Hartleben könyvkereskedő 179, 180, 381, 384.
 Hartvic pk. 333.
 »Hazai s külföldi Tudósítások« 460.
 Hámornik János 169.
 Hell Miksa 87.
 Helytartótanács, M. kir. 40, 43, 45, 65—68, 77, 82, 84—86, 91—93, 108—111, 114, 118, 119, 121, 126, 128, 130, 132, 134, 135, 139, 146, 187, 192, 195, 226—229, 262, 269, 271—275, 297, 309, 334—336, 399, 422, 423; — i irattár 173.
 Henyei áldozár 96.
 Herodotosz 341, 361.
 »Hesperus« 311.
 Hess András 97.

- Hevenessy György 87; — féle kéziratok 23, 361.
 Heves vm. 166, 176.
 Hétszemélyes tábla 106.
 Hild építész 154, 156.
 »Historia columnae Traiani cum Iconibus« 305.
 Historia Lombardica 306, 307.
 Homeros 72.
 Homonna 378.
 Hont vm. 166.
 Horatiusz 74.
 Horányi Elek 16, 36.
 Horkovich József 137.
 Hormayer József 236, 313.
 Horpács 13; —i ktár 10.
 Horvát Endre 278—303, 306, 349, 351, 352; — István 176, 262, 269, 276—278, 283, 284, 293, 295, 298—303, 305, 324, 325, 327, 343, 344, 347—353, 355, 362, 368, 378, 388, 389, 395—397, 401—403, 405—408, 410, 412, 414, 415, 417—420, 423, 426—431, 438—440, 444—451, 457, 459.
 Horváth piarista 322; — Ádám 7; — Jakab 96; — János 87.
 Hunyady gr. 181.
 Igazgató, M. nemz. múzeumi — 162, 214—217, 250, 257, 282, 283, 340, 373.
 Igazgatóság, M. n. múzeumi — 152, 177, 181, 184, 191—193, 195, 206, 230, 231, 239, 264, 269, 294, 301, 325—327, 330, 336, 337, 339, 342, 345, 346, 348, 349, 362, 363, 365, 367, 374, 380, 386, 391, 394, 398, 422—425, 427, 428, 431, 433—435, 438, 441, 443, 444, 451, 455, 460.
 Illésházy gr. 336.
 Ince (III.) pápa 151. — (IV.) pápa 151.
 Institutum Diplomatico-Hungaricum Regni Hungariae Regnorumque ac Provinciarum Sacrae Illius Coronae Juri-bus Obnoxiarum 23, 45.
 Iródeák, könyvtári 163, 165, 179, 184.
 Irnok, M. n. múzeumi igazgatósági — 162, 282; ktári — 39, 40, 42, 66, 77, 163, 169, 179, 180, 184, 206, 220, 221, 223, 282, 286, 293, 413, 421.
 István (Sz.) m. kir. 341, 361; — legendája 333.
 Istvánffy Miklós 87.
 Ivanics Zsigmond 208.
 Izdenczy-féle kéziratgyűjtemény 314, 316, 317, 319, 332.
 Jakossich páter kapisztrán-tartomány-főnök 96.
 Jankovich Miklós 26, 35—37, 56, 307—309, 342, 387.
 Janus Pannonius 87.
 Jany Pál 344.
 János m. kir. 396.
 Jekelfalussy József 183.
 Jena 70, 157.
 Jezsuita-rend 400.
 Jónás József 344—346, 444, 451.
 Jordánszky Elek 105.
 Josits Kosmos 137.
 József (II.) császár 1, 13, 131, 231, 424; — flg kir. helytartó 26, 32, 40, 63; — nádor 87, 106—108, 111, 117, 121, 123—125, 128, 130, 132, 134, 143, 149—154, 161, 162, 165, 166, 168, 172—175, 177—191, 193—211, 225, 229—231, 233, 236, 237, 240—242, 246, 247, 255—258, 262—265, 267—269, 273—275, 278—280, 283—285, 289—300, 302, 306, 307, 309—311, 324—328, 330, 331, 333—346, 348—353, 355, 361—363, 365—367, 371—374, 378—382, 384—398, 402, 403, 407, 410, 412, 413, 415, 417—422, 424—431, 433—436, 438, 440—443, 451—456, 459—462.
 Junker 10.
 Juricskay László 207.
 Justh György 96.
 Kalmárffy Ignác 96, 105.
 Kalocsai káptalani ktár. 47.
 Kamara, M. udv. — 66, 92, 121, 333, 379.

- Kanczellária, Cs. udv. — 12, 321, 372;
M. kir. — 40, 44, 65, 67, 77, 92,
110, 119, 128, 134, 146; levelezőkönyve
38; Náadori — 85, 206, 245, 282, 395,
Kanczellista I. Jrnok.
Kaprinay-féle kéziratok 23, 361.
Kapus, Múzeumi — 163, 223, 282.
Karacs rézmetsző 156.
Karczag 176, 189.
Karlsbad 378.
Kassa 137, 178, 270.
Katalogus, M. n. múzeumi — általában
422, 437; címer, metszet és tér-
kép 199, 202, 204, 313—321, 329,
330, 346, 353—356, 370—372, 374,
375, 377, 398, 437, 456, 461, 462;
érem — 170, 186; ennek pótkötele
198—201, 234, 235, 292; Széchenyi-
féle kézirat — 53—56, 180, 198—201,
204, 312—317, 319, 321—323, 329,
330, 346, 353—360, 398; Széchenyi-
féle nyomtatvány — 49—52, 62, 66—
70, 353, 359, 456; I. pótköt. 99—104,
132, 158, 191; II. pótköt. 138, 139
141—144, 298; III. pótköt. 179, 192,
199, 202, 297, 298, 398.
Katona István 81.
Kazinczy Ferencz 7, 96.
Kálmán m. kir. 395.
Kálvin János I. Calvin.
Kámánházy László váci pk. 348.
Károli Bibliájaak 1612. kiadása 15.
Károly (Nagy) császár 361.
Károly fhg. 38, 185.
Károlyvár 17.
Kesz István 397.
Kegyesrendiek 400.
Kelenen-koll-gium könyvtára 12.
Kenderessy tanácsos 322.
Kerchelich Boldizsár 87.
Kerekes Sámuel 4.
Keresztes 189.
»Keresztény Szeneka« 15.
Keresztúry Pál »Csecsemő keresztyén«
(Gyulafehérvár 1638) cz. műve 305.
Keszthelyi Georgikon I. Georgikon.
Kettőspéldányok (duplumok) 421, 425.
Kéler Gottfried 12, 172.
Képtár, M. n. múzeumi — 161.
Késmárk 169, 178.
Kéziratcatalogus I. Katalogus.
Kézirattár, M. n. múzeumi — 41, 82, 86,
136, 144, 172, 174, 175, 193, 211,
222, 223, 233, 277, 278, 327, 349,
439, 370, 406, 408, 415, 418, 419,
352, 459.
Kilián könyvkereskedő 404.
Kindi Mátyás 94, 95, 176.
Kinsky gróf 12, 63.
Kirehknopf 12.
Kis János 246.
Kiss 201; — Antal (ittebei) 169, 178,
207, 239, 405; — István 96; — Jó-
zsef 96.
Kiszely Benedek 176; — Pál, Benedek-
falvy 94, 144.
Kitaibel Pál 137, 154, 390, 396, 450;
— né 123.
Klagenfurt 303.
Klapka temesi nyomdász 226.
Klein Sámuel 96.
Klimó György 51.
Knoblauch Johannes 304.
Koburger Antal 304.
Koháry Ferencz 377, 462.
Koháry-féle út 99.
Kollár Ádám 80, 81; — Ferencz 12; —
féle kéziratgyűjtemény 19, 23, 43.
Koller József 307.
Kollinovicz Gábor 105.
Kollonics Lipót esztergomi érsek 51, 98,
Kolozsvár 17.
Komárom vm. 96, 166.
Komárom (város) 16, 98, 241.
Komjáthi 305.
Kónyi János 1.
Koppauer temesvári bíró 121.
Koppi Károly 316,
Korvin-kódex (drezdai) 13; (wolfenbütteli)
398; — könyvtár 46, 98, 398.
Kott Jakab 306.
Kovachich József Miklós 173, 363, 429,

- 444; — Márton György 6, 7, 12, 18—58, 75, 76, 81, 99, 126—128, 148, 171—176, 256, 302, 307, 308, 333, 363, 387, 429, 450; »Acta Eruditorum Instituti Diplom« cz. műve 39; »Codex Juris Tavernicalis« cz. műve 39; »Cogitationes pro plano erigendae Bibliothecae Nationalis« cz. műve 45; »Formulae Solennes Styli« cz. műve 55, 56; »Institutis Grammatophylacii Publici pro instituto Diplomatico-Historico Inelyti Regni Hungariae« cz. műve 24; »Monumenta Antiquitatum Jurisprudentiae Hungariae« cz. műve 35, 39; »Scriptores Rerum Hungaricum minores« cz. műve 39, 46, 54; »Supplementum ad Vistigia Comitiorum« cz. műve 39; »Syllogi Decretorum Comitium Inelyti Regni Hungariae« cz. műve 428.
- Kovács Mihály 387.
- Kögl kapitány 96.
- Köln 13.
- Könyvkötés a M. N. Múzeum ktárában 206, 230, 236, 239, 336, 374, 405.
- Könyvtárnok 41—44.
- Könyvtárör I. Ör.
- Köszeghy László esanádi pk. 167.
- Köteles példány 41, 78, 108, 109, 139, 140, 158, 176, 177, 192, 226—229, 239, 269—275, 309, 333—336.
- Kövi Sándor »Elementa Juris Hungarici« cz. munkája 109.
- Közalapítványi kir. ügyigazgatóság 245.
- Krassó vm. 166.
- Kriebel János 341, 342, 349, 354, 358, 361, 362, 423, 426, 460.
- Kubinyi András 378; — Péter 137, 176, 184.
- Kultsár István 96, 177, 246, 321, 387.
- Kuria, Magy. kir. — 66, 67, 91, 93, 131, 424.
- Kutsera János (kutscherfeldi) 184, 193, 196, 197, 262, 293, 324, 344, 335.
- Kyss Sándor 309.
- Kytaibl I. Kitaibel.
- Lajos (II.) magyar kir. 38.
- Lajos (XIV.) francia kir. 74.
- Lajstromozó, könyvtári 162, 165, 184, 219—220, 223, 250, 292, 293; termszettári — 291.
- Lakics György 236.
- Landerer Mihály (fűskúti) 109, 137, 180, 226, 275.
- Lasko, Osvaldus de — »Quadragesimale bigae salutis« (Hagenau, 1498) cz. műve 304.
- Latinovics János 93, 105, 176.
- Lányi 4, 320, 322.
- László János 418.
- Lászlóvszky József 137.
- Lehoczky András 81, 105, 208.
- Leltározás, A m. n. múz. gyűjtemények — a 443—452, 454.
- Leo (X.) pápa 74.
- »Liber ordinarius Strigoniensis« (Bécs, 1588.) 304.
- Liebenberg János 194, 201, 240.
- Lichtenstein Petrus 304.
- Lincz 120.
- Lipce 13, 14, 138.
- Lipót (I.) m. kir. 9; — (II.) 374.
- Livius, Titus 303.
- Lobkovitz hg. 148.
- London 13.
- Lőcse 270.
- Lucretius De rerum natura cz. műve 434.
- Ludovika-akadémia 99, 245.
- Luka 362.
- Lunevillei béke (1801. febr. 9.) 59.
- Lübeck Károly 96.
- M**adarassy Ferencz budai cenzor 199.
- Madách Sándor 15, 35, 48, 49.
- »Magyar Hirmondó« 4, 16, 105, 137.
- »Magyar Könyvszemle« 269.
- »Magyar Kurir« 3, 105, 137, 149.
- »Magyar Magazin« 12.
- Magyar Tudós Társaság I. Akadémia.
- Mahoritz Tóbiás 96.
- Majláth József gr. kam. elnök 107,

- Majthényi-ktár 36.
 Marczali 322.
 Marczibányi cs. 389, 431; — Imre 338, 339, 386; — István 140, 167, 206, 210, 373, 388; — István-féle jutalom 338—340, 424, 430—432.
 Marienburger brassói tanár 313.
 Marosvásárhely 17.
 Martini tábornok 121, 122.
 Martinovics 10.
 Martyrologium (XIV. sz.) 303.
 Matkó István: Bányász Csákánya 17.
 Mádaí Dávid 87.
 Máhl György 183.
 Mária Lujza fhgnő 117; — Terézia m. kir. 195, 252.
 Márton István 236; — József 397.
 Mártonfi József 96.
 Másodpéldányok l. Kettőspéldányok.
 Mátray Gábor 113, 305.
 Mátyasi János 105; — József 105.
 Mátyás m. kir. 46, 398; — 1463. decretuma 428, 429; — 1475. decretuma 36, 37.
 Mednyánszky Alajos br. 176, 312, 320.
 Melczér András 300.
 Metszetkatalogus l. Katalogus.
 Mérey Sándor 137.
 Mészáros András 137; — Mátyás 137.
 Miller Nándor Jakab 76, 79, 80—93, 96—118, 105—107, 109, 110, 112—116, 118, 119, 121—128, 130, 135—140, 144, 146, 148—154, 156, 169, 175—200, 204—211, 217, 222, 223, 225, 226, 229—236, 239—242, 245, 246, 255—257, 259, 264—266, 268, 269, 273—278, 284, 285, 289—291, 294—297, 299—301, 303, 304, 306—317, 319—340, 342—349, 351—356, 358—367, 370, 372—382, 384—391, 393—398, 401—408, 410—415, 417—420, 422—436, 438, 441—444, 451, 460, 461; —né (I.) 123, 135, 239—241, 280, 359; —né (II.) 328, 329, 365, 366.
 »Missale Ordinis Sancti Pauli primi Hermetiae« 304.
 »Missale Quinqueecclesiense« (Velence, 1499.) 304.
 »Missale Strigoniense« XIV—XV. sz. kéziratok 303; — (Brünn, 1491.) 304; — (Nürnberg, 1484.) 304; — (Velence 1486, 1495, 1498, 1501, 1503, 1511.) 304.
 »Missale Zagrabiense« (Velence, 1511.) 304.
 Mitterpacher apát 154.
 Mocsay postamester 370, 372.
 »Moniteur Universel« 319, 321.
 Monoszlai András: »Apologia religionis Christianae« (Nagyszombat, 1589.) cz. műve 305; — »Az Isten malasztjáról« (U. o. 1600.) cz. műve 305; — »A képek tiszteletéről« (U. o. 1588.) cz. műve 305; — »A szentek segítségéről« (U. o. 1589.) cz. műve 305.
 Moson vm. 166.
 Munkács 120.
 Murr. 13.
 Muskatirovits János 96, 105.
 Múzeum, M. Nemzeti — 116—119, 153—171, 176, 182, 184—186, 198—200, 206—211, 214—216, 219, 223, 230—233, 236, 241—253, 255—259, 262—264, 266, 267, 275, 277, 279—282, 284, 288—291, 294—297, 299—301, 303, 304, 306—317, 319—331, 334, 335, 337—345, 348, 349, 351, 359, 361, 362, 367, 370—374, 376, 378, 379, 382, 385—387, 389—394, 396—398, 401, 402, 407, 410, 411, 413—415, 417—428, 430—432, 434—438, 440, 443, 446, 447, 451—455, 461.
 Múzeumi Akták l. Acta stb.
 Müncheni udv. ktár 306.
 Nagy Ferencz 96, 105.
 Nagykároly 270.
 Nagyszombat 105, 259, 305; —i akad. kny. 304; —i káptalani ktár 36, 47.
 Nagyváradi 80, 81, 83, 187, 190, 192,

- 273, 322, 359, 423; —i akadémiai
ktár 190; —i káptalan 299, 307.
- Nagyváthy János: Mezei Gazdái 3.
- Napirend, M. n. múzeumi — 211, 239, 257.
- Napló. Könyvtári — 443.
- Napoleon (I.) francia császár 38, 120.
- Nápoly 4.
- Nemzeti könyvtár I. Országos könyvtár.
- Németh László 4.
- Névtelen jegyző 333.
- Nieczy István gr. 196, 206.
- Nitray Mátyás 105.
- Nitsch Dániel 105.
- Nógrád vm. 166.
- Növedéknapló, M. n. múzeumi — 136,
137, 163, 368.
- Nürnberg 304.
- Nyitra vm. 166.
- Nyomtatványkatalogus, Széchényi orsz.
ktári — I. Katalogus.
- Nysnánszky 37.
- Nyugdíjalap, M. n. múzeumi — 245.
- O**esterreicher orvos 372.
- Oláh Miklós esztergomi érsek 38, 87.
- Olvasóterem, Könyvtári — 93, 106, 150.
188, 210, 230, 348, 377, 378.
- »Ordinarius Strigoniensis« (Nürnberg,
1496.) 304; — (Velence, 1520.) 304.
- »Ordo et ritus eccl. Strigoniensis« (Bécs,
1560.) 304.
- Országgyűlés, 1790. évi — 1, 246; 1807.
évi — 165—167; 1808. évi — 170,
171; 1811/12. évi — 255—258, 260,
261.
- Országos könyvtár terve 40—46.
- Országos levéltár 27, 40, 67, 68, 77, 85,
111, 112, 114, 118, 120, 121, 128, 130,
134, 135, 140, 146, 149, 150, 165,
167—169, 173, 181—185, 187—191,
193—197, 206—211, 229, 239, 245,
254, 264, 265, 269—271, 273, 275,
294, 300, 306—310, 324, 327, 333—
338, 343—345, 352, 364, 365, 373,
379, 384, 394—396, 398, 401, 408,
411, 413, 418, 420, 435, 450—456.
- Ortelius Videman 202.
- Ott báró 167.
- Oxford 382.
- Ör, M. n. múzeumi — általában 282,
369, 414; Első — 42; képtári — 233;
könyvtári — 41, 63, 66, 77, 79, 162,
164, 179, 218, 219, 223, 257, 262,
269, 283, 286, 288, 291—293, 311,
347, 405, 413, 443; másod — 42;
régiségtári — 163—165, 184, 223,
262, 291, 405, 413, 421, 425; termé-
szetrajzlári — 163, 184, 207, 223,
280.
- Öttinger 246.
- P**alma 8.
- Palkovich György 333.
- Palsovits Antal 105.
- Pap Ferencz 406, 440.
- Patsay Péter 137.
- Pauler Tivadar 92.
- Paulik János 207.
- Pavonich Jakab könyvtári szolgáló 86, 124,
125, 181, 192, 193.
- Pállya István 16.
- Pánczél Pál 246.
- Pápay János »Az oltári szentségben a
Christus jelenlétének igazságáról« cz.
munkája 303.
- Páriz-Pápai Ferencz 87.
- Pássy György 399.
- Pátka 349.
- Pázmány Péter 87, 151; — »Az setét
hajnalesillag után bujdosó Lutheristák
vezetője« (Bécs, 1627) cz. műve 305.
- Pecsét, M. n. múzeumi — 185, 216, 243,
245, 295.
- Pelbárt I. Temesvár.
- Penkler József br. 399, 400.
- Pericles 74.
- Perleberg Boldizsár 293.
- Perlői János 22.
- Pest vm. 166, 176, 271, 339, 340, 352,
387.
- Pest (város) 4, 16, 17, 30, 37, 45, 47,

- 49, 55, 57, 58, 63, 68, 69, 75, 76.
82—85, 94, 96, 98, 112, 113, 115,
122, 123, 127, 128, 130, 139, 141,
142, 148, 157, 166, 170, 183, 186—
189, 192, 194, 198, 205, 235, 262,
277, 297, 298, 303, 309, 317, 325,
326, 346, 355, 361, 365, 376, 377,
379, 389, 392, 401, 403, 404, 407,
411—413, 415, 418, 419, 421, 423,
428, 455, 459, 462; —i egyetemi ktár
41, 43, 44, 62—68, 77, 78, 85, 109,
110, 192, 335, 447; —i ferencziek
temploma 168; —i közp. papnevelő
intézet 66, 91, 110, 111, 113, 126, 131,
133, 187, 209, 231; —i pálos kolostor
66, 68, 76, 85, 87, 89, 91—93, 110,
126, 128, 129, 131, 135, 146, 149;
—i szervita rendház 232, 233; —i
zsido hitközség 206.
- Pesti Gábor 362.
Petérd 189.
Pethe Ferencz 389.
Petraszevich András 96.
Petravich Ignác 83, 84, 113—116.
Pentinger író 395.
Pécs 2, 183, 267; —i pki ktár 47, 269.
Pénzalap, M. n. múzeumi — 161, 162,
203, 205, 206, 225, 239, 244, 253,
256, 280, 286, 287, 292, 325, 343,
371, 379.
Péter Ferencz 293.
Pfisterer András 396, 397.
Pigay Antal 419, 439, 459.
Piringer 236.
Plachy András 105, 137.
Podmaniczky József br. 396; — brné I.
Beleznay.
Pollio, Asinius — 74.
Portás, M. n. múzeumi — I. Kapus.
Portómentesség, M. n. múzeumi — 422,
423.
Pozsega vm. 271.
Pozsony vm. 166.
Pozsony (város) 12, 82, 103, 124, 170,
229, 230, 255, 259, 264, 270, 299,
309, 362; —i káptalani ktár 299—306;
Kollányi F.: A Széchenyi orsz. könyvtár.
—i primási ktár 300, 440; — városi
ltár 300.
Pray György 87, 299, 345, 355, 361; —
codex 303.
Prága 12; —i egyet. ktár 306; —i Kele-
men-kollégium ktára 12, 14.
Preinlin brünni nyomdász 304.
Privitzer elnöki titkár 298, 316.
Procopp bécsi szobrász 90.
Prónai László 97.
Prónay Sándor br. 387.
Proricz Bazil 96.
Protocollum Donationalium et fundatio-
narium Literarum Musei Nat. Hung.
206, 207, 336.
Protocollum Patrophilorum 136, 136, 138,
176.
Pruzsinszky András 169, 178, 336.
Przemisl 341.
»Psaltericum eccl. Strigoniensis« (Ve-
lence 1515) 304.
- Radványi András 137, 207.**
Raich János 87.
Rajner főhg. 188.
Rajtsányiné 336.
Rakovszky ügyvéd 363.
Ransanus 179.
Ratdolt Erhard 304.
Rájinis József 16.
Rákóczi Ferencz (II.) 151; — György 105.
Rát Mátyás 16.
Ráth Pál 96, 137; — »Wegweiser durch
Pest« (1804.) cz. munkája 89.
Reisinger János 443.
Reviczky Károly 87.
Revisio. Könyvtári — 84, 85, 395.
Régipénzgyűjtemény I. Éremgyűjtemény.
Régiséggyűjtemény a M. N. Muzeumban
157, 160, 209, 256, 257, 367, 375; —
katalogusa I. Katalógus.
Révai Miklós 22, 94, 96, 105, 115, 277,
278; — Költeményes gyűjteményének
első darabja 2.
Révay László br. 137; — Péter 87.

- Rhédey Ádám kamarás 428; — Lajos 157, 167—178, 183, 187; — Zsuzsanna 169.
- Ribay György 14, 15, 36, 37.
- Ribinyi János 12.
- Rivetti Péter festőművész 87, 88.
- Róma 3, 41.
- Roscher 14.
- Rozgonyi cs. 364.
- Rubinyi Péter 105.
- Rumy Károly 236.
- S**adler József 436, 444.
- Saffert br. 428.
- Salamon zsidó kir. 305.
- Sallustius 434.
- Sambucus József 87.
- Sághy-féle kéziratgyűjtemény 12.
- Sándor (I.) orosz czár 331.
- Sándor Lipót nádor 26.
- Sándor István 337, 340, 362, 443; — alapítvány 405.
- Sárospataki kollégium 105.
- Sárvár 305.
- Schaffrath Lipót lovag 96.
- Schaumburg 14.
- Schäfer Faustus 1457-iki Psalteriuma 13.
- Schedel Ferencz 75.
- Schedius Lajos 88, 115, 125, 137, 179, 246, 342, 387, 388, 430.
- Schickmayer kamarai ágens 125, 176.
- Schlachta Ferencz 105.
- Schmelzer tábornok 255.
- Schönberger 148.
- Schönwisner István 8, 144, 154, 170, 184.
- Schuster János 105, 397.
- Schvandtner János 15.
- Schwartner Márton 81, 115, 125, 144, 277, 313—317, 322, 342, 356, 358, 443.
- Sebacher Johannes »Der zum vierten erbaute Tempel Salomon« (Nagy-Szombat, 1703.) cz. műve 305.
- Sebastianovich Imre 105, 137.
- Szegédkönyvtár, Múzeumi — 407—415, 452—462.
- Szegédör, M. n. múzeumi — 84, 214, 223, 282, 414; ktári — 217—219; régiség-tári — 163, 164; természetrajzi tári — 163, 165, 257, 262.
- Selmecz 346.
- Semsey kamarai elnök 330.
- Sennovitz Mátyás 96, 105.
- Sethi János 96.
- Siess soproni nyomdász 141, 358.
- Simou Mátyás 96.
- Simonchich Incze 81, 95.
- Skolka András 96, 105, 137.
- Somogy vm. 106, 166, 194, 206.
- Somogyi János 82.
- Sopron vm. 166, 418.
- Sopron (város) 12, 21, 32, 39, 47, 49, 68, 69, 139, 141, 201, 276, 285, 315, 321, 334, 346, 354, 358, 365, 366, 377, 383, 417, 423, 437, 442, 459; — i könyvtár 401—408, 424—426, 430, 433—436, 441, 442, 458, 460.
- Spillenberg József 137.
- Spira, Joh. Emer. de — 304.
- Sprung Antal 137.
- Stahel brünni nyomdász 304.
- Stettner Máté 387.
- Stipsics Ferencz 262.
- Strabo 371.
- Strassburg 304.
- Strázsay József 149, 183, 184, 188, 196, 202, 233, 266—269, 291.
- Streibig győri nyomdász 226.
- Stritter író 395.
- Stucho Geor. 304.
- Stur Lipót 293.
- Sylvester I. Erdősi Sylvester János.
- Szabadka 166, 178.
- Szabó András 36, 170.
- Szabó Dávid, Barothi — 96.
- Szabolcs vm. 166.
- Szalay Péter 105.
- Szalay szolgál 124.
- Szapáry Péter gr. 191.
- Szarvasi gazdasági iskola 99.
- Szatmár vm. 166.
- Szász Károly 22, 255.

- Szeben 17.
 Szeged 178.
 Szemerédy András 206, 230, 236, 239.
 Szempte 305.
 Szent-György 182.
 Szentgyörgyi György 137.
 Szentiványi Péter 317, 319, 378.
 Szentkirályi László 207, 387.
 Szepes vm. 166.
 Szepessy Ferencz 137.
 Szerdahelyi György Alajos 90, 94, 96, 105, 141—143.
 Szered 38.
 Szervezeti szabályzat, M. n. múzeumi — 211, 281, 282, 284, 285, 291.
 Széchényi orsz. könyvtár 59—70, 77, 78, 87, 91, 94, 98, 99, 102, 104, 105, 109—114, 117, 119—121, 126, 128, 135—138, 146, 149, 152, 153, 169, 173—176, 195, 238, 288, 299, 363, 367, 391, 401, 407, 410, 419, 424, 426, 428, 433, 444, 445, 450, 451, 455, 460, 462.
 Széchényi-levéltár a M. N. Múzeumban 2, 3, 6, 11, 13, 14, 17, 21, 28, 30, 33, 40, 48, 49, 54, 57, 58, 75, 76, 81, 83, 84, 104, 108, 113, 122, 123, 130, 144, 148, 149, 154, 170, 171, 179, 193, 198, 204, 206, 236, 242, 284, 289, 290, 298, 299, 306, 312, 314—316, 319, 321—323, 328—330, 332, 347, 353, 355, 364, 366, 373, 376, 378, 389, 397, 399, 400, 401, 405, 417, 436, 458, 459, 462.
 Széchényi Ferencz gr. 1—21, 23, 26—40, 47—91, 93—96, 99, 102—104, 108, 112—118, 122, 124—126, 128, 130—135, 138—140, 143, 144, 148, 149, 153, 164, 166, 170—173, 175, 177—180, 186, 187, 190—195, 198—206, 208, 233—238, 240—242, 259, 275, 276, 278—292, 295—299, 306, 308, 311—323, 328—330, 332, 336, 337, 346—351, 353—356, 358—360, 364—366, 370—372, 374—379, 382, 389, 390, 396, 398, 400—408, 410—414, 417, 419, 420, 422—425, 427—430, 433—435, 439, 441, 442, 447, 451—462; — Ferenczné 65, 74, 399, 400, 417; — György esztergomi ér. 107, 151, 179; — István gr. 22, 255; — Lajos gr. 51, 65, 83, 377, 461, 462; — Pál gr. kalocsai ér. 107, 151.
 Szilasy József 137.
 Szili-Sárkány 406.
 Szily József 389.
 Szinnyei József id. 80, 337.
 Szirmay Antal 208.
 Szkicsák András 293.
 Szokolay Dániel 96.
 Szolga, M. n. muzeumi 369, 414; házi — 163, 179, 184, 206, 221, 223, 282, 286; képtári — 163; könyvtári — 66, 68, 77, 163, 165, 179, 184, 196, 206, 221—223, 282, 405, 413, 421; régiség-tári — 163, 164, 282; természet-tári — 163, 257, 282, 291.
 Szolgálati szabályzat, M. n. muzeumi 197, 200, 204, 211—222, 239, 257, 262, 363, 367—369, 436—438.
 Szombathely 406.
 Szőgyényi Zsigmond 207.
 Szőny 324.
 Sztojkovics Athanáz 96.
 Szűts István 374.
 Szvorényi Mihály 5, 17.
 Takács Ambrus 179.
 Tata 406.
 Tainay Antal 395.
 Technologiai gyűjtemény a M. N. Muzeumban 157, 169.
 Tehel Lajos dr. 198, 201, 204, 262, 324, 327, 346, 351, 355, 367, 370, 379, 380.
 Telegi Miklós »Evangeliumok Magyar-
 zata« (Bécs 1577, 1638; Nagyszombat 1578) cz. műve 305; — »Ordinarium officii dirini« (Nagyszombat 1580) cz. műve 304.
 Teleki József gr. id. 51, 430, 431; — József gr. ifj. 424, 430, 431; — László

- gr. 110, 246, 388, 389; — Sámuel gr. 118, 377.
- Teleki-ktár Marosvásárhelyt 99.
- Temes vm. 166, 279, 352.
- Temesvár 121—123, 126, 154, 186, 187, 236, 271, 359.
- Temesvár, Pelbartus de —: »Sermones de tempore« (Strassburg, 1506) cz. műve 304; — »Sermones de Sanctis« (Hagenau, 1509.) cz. műve 304; — »Sermones« (1489.) 305; »Stellarium coronae ben. Mariae Virginis« (H. és é. n.) cz. műve 305.
- Terezianum 8, 51.
- Természetrizji gyűjtemény a M. N. Múzeumban 256, 157, 160, 198, 326, 327, 367, 421.
- Tertina Mihály 5, 81, 190, 191.
- Teschedik Sámuel 2, 96.
- Térképgyűjtemény katalogusa I. Katalogus.
- »Thalassus Ferdinando III. oblatu« 305.
- Thiele Ábrahám 14.
- Thurocz, Johannes de — »Cronica Hungarorum« cz. munkája I. Turóczi
- Thurzó György 151.
- Tibolth Mihály 51, 53, 55, 70, 79, 99, 138—139, 144, 240, 284, 298, 306, 308, 313, 321, 323, 332, 334, 336, 356, 360, 365, 371, 376, 390, 396, 406, 417—419, 424, 427.
- Tibullus 434.
- Tokody György 190.
- Tolmács, M. n. múzeumi — 392, 394.
- Tolna vm. 166, 352.
- Torontál vm. 166, 352.
- Tököly család 364, 392; — Sabbas 391—394.
- Töplitz-fürdő 12.
- Traianus római caesar 305.
- Trattner Mátyás 55, 137, 141, 152, 170, 198—201, 334, 365.
- Trencsén vm. 166, 362.
- »Tudományos Gyűjtemény« 80, 300, 431.
- Tudós Társaság. v. ö. Akadémia.
- Tumpacher József 443, 444.
- Turóczi augsburgi kiadása 33, 304.
- Turrifex, Walricus, de Myselbach 303.
- Tyrnstain, Michaelis de — 303.
- Udvarhely 17.
- Ujfalu 150.
- »Új Mindenes Gyűjtemény« 5.
- Ulászló (II.) magy. király 38.
- Ulm 304.
- Ung vm. 166.
- Ürményi József 187, 188, 262, 277, 278, 283, 293, 299, 351, 362, 388, 439.
- Valentini János 167.
- Valero Antal 336; — István 336; — Tamás 206, 230, 236, 239, 336.
- Varga Márton 395.
- Varro, Terentius — 52.
- Vas vm. 166.
- Vass Bertalan 276, 305.
- »Vaterländische Blätter« 277.
- Vay László lovag 96.
- Váczy 7.
- Vályi András 5, 57; — »Magyarországnak Leírása« cz. munkája 16.
- Velenceze 98, 304.
- Venceslaus I. Venczel.
- Venczel pozsonyi kanonok bibliája (XIV. sz. e.) 303.
- Vendégkönyv, Könyvtári 144, 145, 147.
- Veranchich-féle iratok 37, 56, 151, 307, 308.
- Verbőczy I. Werbőczy.
- »Vereinigte Ofner und Pester Zeitung« 125, 275, 309, 428, 461.
- Vergilius 74, 360, 376.
- Verhovác Miksa zágrábi pk. 180, 306, 307.
- Verseggy Ferencz 387.
- Veszerle János 443.
- Veszprém vm. 166, 271.
- Viczay gr. 37, 39.
- Vienna I. Bécs.
- Vinga 183.
- Virág Benedek 96, 105, 387, 389.
- Virágos Kert 4.

- Viszocsányi Franciscus »Hecatombe sacra«
 (Nagy-Szombat, 1690.) cz. műve 305.
 Vitéz József 372; — Mihály I. Csokonai.
 Voigt Leopoldus 304.
 Voragine, Jacobus de — »Historia Lombardica« cz. műve (Ulm, 1488.) 304.
 Weber Péter 226, 275. — Simon 309.
 Werbőczy István 35, 87, 306, 307, 441.
 Wespriemi István 87.
 Wietorisz-féle kéziratgyűjtemény 19, 37.
 Windisch Károly 22.
 Wolfenbütteli ktár 398.
 Wolff András 137.
 Wrba főudvarmester 149.
 Wurzbach 80.
 Xántos Ignác 234.
 Zágráb vm. 271.
 »Zeitschrift von und für Ungern« 69, 97, 104, 106.
 Zichy gr. 324; — Károly gr. 107.
 Zimány Lajos 96.
 Zólyom vm. 166.
 Zsolnay Ferencz 105.
 Zvonaries Mihály »Magyar postilla« (Csepreg, 1627—28.) cz. műve 305.

